

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
TARİH PROGRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ALİ FUAT BAŞGİL'İN YAŞAM ÖYKÜSÜ VE DÜŞÜNCE DÜNYASI

**Kadir TANSOY
207B8013**

**TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Turhan ADA**

2023

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
TARİH PROGRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ALİ FUAT BAŞGİL'İN YAŞAM ÖYKÜSÜ VE DÜŞÜNCE DÜNYASI

**Kadir TANSOY
207B8013
ORCID NO: 0000-0002-8936-8295**

**TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Turhan ADA**

Haziran 2023

Kadir TANSOY tarafından hazırlanan “Ali Fuat Başgil’in Yaşam Öyküsü ve Düşünce Dünyası” başlıklı çalışma, **26/07/2023** tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunmuş ve jürimiz tarafından İnsan ve Toplum Bilimleri Ana Bilim Dalı Tarih Programında **YÜKSEK LİSANS** tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman

İmza

Doç.Dr. Turhan ADA

.....

Jüri Üyeleri

İmza

Prof. Dr. Abdulvahap KARA

.....

Doç.Dr. Mustafa ŞEKER

.....

ÖZET

ALİ FUAT BAŞGİL'İN YAŞAM ÖYKÜSÜ VE DÜŞÜNCE DÜNYASI

Başgil, Türk dünyasının önemli bir düşünce-fikir insanıdır. Onun yetiştiği dönem gördüğü sıkıntılar sonrasında kendini yetiştirme tarzı bizim için rol modeldir. Başgil, Cumhuriyet dönemi kültür elitleri içerisinde bir şahsiyettir. Klasik Osmanlı eğitimi ile başlayan hayatı Batının medeniyet merkezi olan bir ülkede devam etmiş ve ülkesine dönmüştür. Bu çalışma Başgil'in nasıl bir dönemde dünyaya geldiğini, aldığı eğitimi çektiği sıkıntıları ve fikir dünyasının nasıl şekillendiğini bize göstermektedir.

Başgil'in aldığı eğitimi iyi anlamak için dönemin Osmanlı eğitim usulü incelenmiş ve Başgil'in eğitim hayatına katkıları ele alınmıştır. Yaşadığı dönemin sosyo-kültürel yapısının Başgil'in düşünce dünyası üzerindeki etkileri incelenmiştir.

Yurtdışında aldığı eğitim ve bu süre zarfında batının modern değerlerinin Başgil'in fikir yapısına katkıları ele alınmıştır. Yurtdışında geldikten sonra devlet hizmetinde yaptıkları ve getirdiği yenilikler ele incelenmiştir.

Başgil'in Türkiye'deki liberal düşünce dünyasına katkılarına bakılmış, kurduğu cemiyet, yazdığı eserler incelenmiştir. Başgil'in üniversite hocalığı yaptığı zamanlarda bir öğretici olarak öğrencilerle girmiş olduğu iletişim, hedeflediği eğitim anlayışı onun eserleri üzerinde karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

Başgil'in özellikle laiklik alanındaki fikirleri, din alanında özgün düşünce anlayışı, modern kavramlar ile din arasındaki inanç kavramlarını yorumlaması ele alınmıştır. Başgil, Türk milletini seven milletin gelişmesini ve ilerlemesini özellikle demokratik esaslar çizgisinde olmasını isteyen Doğu ve Batı kültürünü kendi çizgisiyle harmanlayan güçlü bir ilim ve fikir insanıdır. Başgil, aldığı eğitimi bireysel olarak kendi ders, etüt ve çalışmaları kolektif olarak ise Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti çatısı altında milletine aktarmış ve Türkiye'de liberal düşünce alanında öncülük faaliyetini üstlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ali Fuat Başgil, eğitim, liberalizm, laiklik, özgürlük

ABSTRACT

ALI FUAT BAŞGİL'S LIFE STORY AND WORLD OF THOUGHT

Başgil is an important thinker-idea person of the Turkish world. His self-education style is a role model for us after the troubles he faced during his upbringing. Başgil is a figure among the cultural elites of the Republican period. His life, which started with classical Ottoman education, continued in a country that was the civilization center of the West and returned to his country. This study shows us what kind of period Başgil was born, the troubles he went through during his education, and how his world of ideas was shaped.

In order to better understand Başgil's education, the Ottoman education method of the period was examined and Başgil's contributions to education life were discussed. The effects of the socio-cultural structure of the period in which he lived on Başgil's world of thought were examined.

The education he received abroad and the contributions of the modern values of the west to Başgil's intellectual structure during this period are discussed. After coming abroad, the innovations they made and brought in the state service were examined.

Başgil's contributions to the world of liberal thought in Turkey were examined, the society he founded and the works he wrote were examined. The communication that Başgil had with the students as a teacher when he was a university lecturer, and the educational understanding he aimed at were evaluated comparatively on his works.

Başgil's ideas in the field of secularism, his original thought in the field of religion, his interpretation of the concepts of belief between modern concepts and religion are discussed. Başgil is a strong scholar and intellectual who loves the Turkish nation and wants the development and progress of his nation, especially in line with democratic principles, blending Eastern and Western cultures with his own line. Başgil transferred the education he received individually to his own lessons, studies and studies collectively under the roof of HFYC and undertook the pioneering activity in the field of liberal thought in Turkey.

Keywords: Ali FuatBaşgil, education, liberalism, secularism, freedom

ÖN SÖZ

Osmanlı Devleti'nin son dönemi ve Cumhuriyet'in yetiştirdiği fikir- ilim insanı Ali Fuat Başgil, ilmi ve siyasi alandaki çabaları ile Türk akademik ve siyasi hayatında önemli bir konumdadır. Bu çalışmanın seçilmesinin amacı Başgil 'in hayatı hakkında detaylı bir incelemenin yapılmamış olması dolayısıyladır. Başgil 'in düşünce dünyasından, fikirleri özellikle inkılaplar ve hukuk tarihi hakkında yazılan detaylı çalışmalar bulunmamaktadır. Başgil, eğitim hayatı, öğretmen ve münevver yönü ile karşımıza çıkan bir kişiliktir. Başgil'in hayatın ve fikirleri birçok ilim insanına yol gösterici niteliktedir. Bu yüzden bu çalışma ile hayatı detaylı ele alınmış ve fikirleri incelenmiştir.

Çalışmanın yapıldığı esnada Başgil'in çocukluk dönemine dair kaynaklara pek rastlanmamıştır. Özellikle ilkokul çağında aldığı eğitimin ve askerlik döneminde yaşadıklarının araştırılması noktasında kaynak sıkıntısı çekilmiştir. Fransa'da eğitim aldığı sırada yaşadıkları ve eğitimi hakkında ise yabancı kaynakların azlığı, okuduğu okullar ile iletişime kapalı olması nedeniyle detaylı bilgiler sığ kalmıştır. Siyaset dönemi ve fikirleri hakkında ise Başgil hakkında detaylı bilgiler mevcuttur. Gerek dönemin siyasi anıları gerekse kendi yazdıkları bu konuda bize mühim bilgiler vermektedir.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında değerli fikirleri ile beni aydınlatan, bana yol gösteren her türlü desteği veren Danışman Hocam Doç.Dr. Turhan ADA'ya teşekkür ederim.

Ayrıca bu tezin hazırlanmasında ve benim hayatımda değerleri katkıları olan, beni her zaman motive edip maddi- manevi desteklerini esirgemeyen annem Azime Tansoy'a ve Babam Ahmet Tansoy'a minnettarım. Çalışma süresi boyunca tezime katkı sağlayan değerli ağabeyim Behçet Altınlı'ya, hocalarıma, okul ve iş arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Kadir TANSOY
Haziran, 2023; Ankara

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR LİSTESİ	viii
1. GİRİŞ	1
2. ALİ FUAT BAŞGİL'İN HAYATI, ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ 3	
2.1. Hayatı ve Şahsiyeti.....	3
2.1.1. Ailesi ve Menşei.....	3
2.1.2. Tahsil Hayatı	3
2.1.3. Devlet Hizmetleri	6
2.1.4. Etkilendiği Şahsiyetler	9
2.1.5. Şahsiyeti	11
2.1.6. Vefatı ve Vasiyetnamesi	12
2.1.7. Hakkındaki Düşünceler ve Anılar	14
2.2. Eserleri	17
2.2.1. Büyük Kitapları	21
2.2.2. Küçük Kitapları (Broşürler)	21
2.2.3. Makaleleri ve Etütleri.....	22
3. 1960 ÖNCESİ VE SONRASI YAŞANAN OLAYLAR	26
3.1. 1960 Öncesi Dönem	26
3.1.1. Hatay'ın Anavatana Katılma Meselesi ve Hatay Cumhuriyeti Anayasası..	26
3.1.2. Hür Fikirler Yayma Cemiyeti	39
3.1.3. İslam Kongreleri.....	52
3.2. 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi ve Ali Fuat BAŞGİL	56
3.2.1. 27 Mayıs Giden Süreç ve Ülkenin Genel Durumu	56
3.2.2. 27 Mayıs Askeri Darbesi.....	61
3.3. Askeri Müdahale de Ali Fuat BAŞGİL'in Yaşadıkları.....	64
3.3.1. 147'ler Arasında.....	64
3.3.2. 27 Mayıs sonrası yaşananlar	66
3.3.3. Adalet Partisi Dönemi ve CB Adaylığı Süreci.....	79
4. ALİ FUAT BAŞGİL'İN FİKİR DÜNYASI	84
4.1. Demokrasi Kavramı	84
4.1.1. Batıda ve Ülkemizde Demokrasi	86
4.1.2. Ali Fuat BAŞGİL'e Göre Demokrasi Kavramı	88
4.1.2.1. Hükümet Kavramı	88
4.1.2.2. Demokrasi ve Demokratik Müesseseler.....	92
4.2. Ali Fuat BAŞGİL ve Anayasalar Tarihi.....	96
4.2.1. Cumhuriyet Öncesi Dönem.....	96
4.2.2. Cumhuriyet Dönemi	99
4.3. Laiklik Kavramı	103
4.3.1. Batıda ve Ülkemizde Laiklik	103
4.3.2. Ali Fuat BAŞGİL'e Göre Laiklik	106
4.3.2.1. Ali Fuat BAŞGİL'de Din Kavramı	106
4.3.2.2. Ali Fuat BAŞGİL Laiklik Kavramlaştırılması.....	110
4.4. Liberalizm	112
4.4.1. Liberalizm Tarihçesi ve Ortaya Çıkışı	112
4.4.2. Türkiye'de Liberalizm	114
4.4.2.1. Ali Fuat BAŞGİL'in Demokrasi ve Özgürlük Anlayışı.....	116

4.4.2.2. Ali Fuat BAŞGİL'in Hukuk Üstünlüğü Anlayışı	121
4.5. Eğitim.....	124
4.5.1. Ali Fuat BAŞGİL'in Eğitim İle İlgili Düşünceleri	124
4.5.1.1. Aile ve Hukuk	124
4.5.1.2. Öğretmen ve Öğrenci	128
4.5.2. Din Eğitimi.....	131
4.5.2.1. Okullarda ve Yaygın Din Eğitimi	131
4.5.2.2. Türkçe Meselesi	134
4.5.2.3. Atatürk ve İnkılapları	138
4.5.2.4. Tek Parti ve Şeflik İdaresi.....	139
5. SONUÇ.....	147
KAYNAKÇA.....	151



KISALTMALAR LİSTESİ

AP	: Adalet Partisi
C	: Cilt
CB	: Cumhurbaşkanlığı
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
Çev.	: Çeviren
DP	: Demokrat Parti
Dr.	: Doktor
HFYC	: Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti
MBK	: Milli Birlik Komitesi
MTTB	: Milli Türk Talebe Birliği
Ord. Prof.	: Ordinaryüs Profesör
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
ss.	: Sayfa sayısı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
YÖKTEZ	: Yükseköğretim Kurumu Başkanlığı Tez Merkezi
YTP	: Yeni Türkiye Partisi
yy.	: Yüzyıl

1. GİRİŞ

Ali Fuat Başgil, Osmanlı'nın son dönemlerinde dünyaya gelmiş, vatanı için cephede savaşmış, İmparatorluğun yıkılışı ve Cumhuriyetin kuruluşunu görmüş ve tüm bu durumların toplum üzerinde bıraktığı etkilere tanıklık eden bir mütefekkidir. Başgil'in doğduğu toplum, yaşadıkları ve aldığı Batı eğitimi onun fikir dünyasının gelişmesine katkı sağlamıştır. Başgil, Fransa'da Batı eğitimi almış ve bu eğitimi içinden çıktığı Doğu toplumun değerleri ile harmanlayıp fikretmiştir. Başgil, bu yapısı ile çok yönlü bir düşünce adamıdır. Fakat hukuki alandaki baskınlığı ve siyasi şöhreti onun diğer alanlardaki, meziyetlerini göz ardı ettirmiştir. Başgil, hukuk, siyasi, sosyoloji, psikoloji ve felsefi alanda iyi bir eğitim almış düşünürdür. Böylesine çok yönlü bir mütefekki tek yöne sığdırmak onu anlaşılmasız hale getirecektir.

Başgil hakkında elimizde daha önceden çalışılmış araştırmalar bulunmaktadır. Ali Gedizli'nin "Ali Fuat Başgil'in fikir yapısı adlı çalışması Başgil'in fikirlerinden bölümler barındırmaktadır. Laiklik, din, eğitim ve siyaset hakkındaki görüşleri yazılan Başgil'in hayatı hakkında detaylı bilgi mevcut değildir. Faruk Turhan ise "Türkiye'de sağ ve muhafazakârlık (Ali Fuat Başgil örneği)" adlı yüksek lisans çalışmasında Başgil'in üzerinden muhafazakâr tartışmaları konu alır. Tezin odak noktası muhafazakârlık üzerinedir. Konu ile ilgili bir diğer çalışma Serpil Özdemir'e ait olan Ali Fuat Başgil'de "din-vicdan hürriyeti ve laiklik" adlı çalışmasıdır. Bu çalışmada Başgil'in din ve vicdan eksenli düşünceleri konu alınmıştır.

Ali Fuat Başgil'in yaşam öyküsü ve düşünce dünyası adlı çalışmamızın daha önceki çalışmalardan farkı ise Başgil'in hayatının detaylı olarak incelenmiş olması dolayısıyladır. Hayatının detaylı yazılmasının yanında devrimler ve anayasa tarihi hakkındaki fikirleri orijinal olarak yabancı kaynaklardan tetkik edilip aktarılmıştır. Tezin hazırlanma sürecinde çeşitli kaynaklardan faydalanmış özellikle düşünce dünyası alanında şahsın kendi eserleri öncelikli incelenmiştir. Başgil'in kitapları haricinde dergi, gazete yazıları ele alınmış ve pek çok makalesi tetkik edilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde; Başgil'in hayatı, şahsiyeti, anıları, eserleri ve vefatına yer verilmiştir. Özellikle aldığı batı tipi eğitimin önemine değinilmiş yazdığı eserler büyüklü küçüklü olarak ortaya çıkarılmıştır.

II. Bölümde; 1960 darbesi öncesinde Başgil'in devlet hizmetinde yaptıkları, Hür fikirleri Yayma Cemiyeti ve İslam kongreleri hakkında bilgiler verilmiştir. Ülke darbeye sürüklenirken Başgil'in bulunduğu konum ve onun ülkenin mevcut durumu hakkındaki düşüncelerine yer verilmiştir. Bu bölümde ayrıca 60 darbesi sonrası siyasi tutuklanması cezaevi süreci ve siyasi hayata girişi hakkında yaşananlar anlatılmıştır. CB adaylığı süreci ve Başgil'in verdiği demokratik tepkiler birinci kaynaklardan aktarılmış dönemin yayınları ile de desteklenmiştir.

III. Bölümde; Başgil'in kendi eserleri öncelikli olmak üzere düşünce dünyasından aktardıkları dile getirilmiştir. Demokrasi, Laiklik, Liberalizm ve din kavramlarının Başgil'in düşünce dünyasındaki konumu ile aktarılmış ve değerlendirilmiştir. Türkçe meselesi hakkında Başgil'in etütleri ve verdiği konferanslar ışığında yazdığı yazılar taranmış ve etraflıca bir değerlendirme yapılmıştır. Çalışmanın yapıldığı süre içerisinde Başgil'in eserleri ve onu konu alan eserler detaylıca incelenmiştir. Başgil, değerlendirilme esnasında objektif ve dikkatli olmaya çalışılmıştır. Başgil'in fikirleri doğrudan aktarılmaya çalışılmıştır. Bu çalışma ile istenilen amaca ulaşmak için çaba gösterilmiştir.

2. ALİ FUAT BAŞGİL'İN HAYATI, ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

2.1. Hayatı ve Şahsiyeti

2.1.1. Ailesi ve Menşei

Hukukçu, düşünce ve siyaset adamı Ali Fuat Başgil, 1893 yılında Samsun'un Çarşamba İlçesinin Sarıcalı Mahallesinde civarın yerli ve köklü ailelerinden birinin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Dedesi Bölükbaşı oğullarından Hafız İbrahim Efendi, babası kendi deyimiyle “ehli din ve takva” Mehmet Şükrü Efendi, annesi ise Fatma Hanım'dır.¹ Ali Fuat Başgil, Fatma Nüveyde hanımla evlenmiştir.² Ali Fuat Bey'in ailesi Soyadı Kanunu çerçevesinde 5 Eylül 1936'da “Başgil” adını aldı.³

Babası Şükrü Efendinin evi Çarşamba'nın Eski Samsun yolu üzerindedir. Başgil o evde doğdu. Ailenin, Çarşamba'ya Turgutlu köyünden geldikleri biliniyor. Osmanlı Devleti'nin ilk nüfus sayımı olan 1834 nüfus sayımına göre Turgutlu köyünde Bölükbaşıoğulları diye bir aile yoktur. Bölükbaşıoğulları Beyyenice Köyü'nün ilk hanesidir. Ali Fuat Başgil'in dedesi Hafız İbrahim Efendi Turgutlu Köyüne Beyyenice Köyünden gelmiştir. Bölükbaşıoğulları ailesi Beyyenice Köyü'nün çok ünlü bir ailesi olduğu biliniyor.⁴

Başgil'in dünyaya geldiği zamanlarda bir ailenin ilk torunun adı mutlaka dedesinin adı olarak verilir. Ali Fuat Başgil 'de bu geleneğin bir temsili olarak adını büyük dedesinden almıştır.

1834 yılında yapılan nüfus sayımına göre Başgil'in dedeleri Karye-i Yenice (Beyyenice) Köyünde kayıt altına alınmıştır. Kayıt defterinde Kayıkçı Ali Bölükbaşıoğlu (55) ve onun iki erkek evladı bulunmaktadır, Ali (12) ve Emin (7).⁵

2.1.2. Tahsil Hayatı

Başgil'in Türkiye'deki tahsiline dair elimizdeki kaynaklar kısıtlıdır. İlkokul tahsilini Çarşamba Tayyar Paşa İptidai Mektebi'nde bitirmiş, ortaokula ise İstanbul'da devam etmiştir.

¹ Mehmet Gökalp, **Haksızlıklar Karşında Susmayan Âlim: Ord. Prof.Dr. Ali Fuat Başgil** (İstanbul: Santral Yayınevi, 1963), s. 21.

² Mehmet Gökalp, **age**, s.22.

³ **Atatürk Ansiklopedisi** Ali Fuat Başgil.

⁴ Hasan Topuz, Beyyenice Nüfus Sayımı, haber Express 20 Haziran 2011 yılı köşe yazısı.

⁵ Çarşamba ve Çevresi Nüfus defterleri, Ayvacık Kazası defteri.

Başgil'in bu zaman kadar aldığı eğitim klasik Osmanlı eğitimidir. Ortaokul tahsili sonrası eğitim hayatına devam etmek istemiş olsa da patlak veren savaş sonrası 1914 yılından itibaren dört buçuk yıl boyunca 1. Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi'nde savaşmıştır.⁶ Başgil, bu cephede askerliğini ihtiyat zabiti (yedek subay) olarak yapmıştır.⁷ Başgil, burada geçen yıllarına dair fazla bilgi yoktur. "1914 yılı ağustos ayının son günlerinde, Samsun ve civar yerleşim yerlerinden ilk kfile olarak yola çıktık, sayımız yaklaşık on beş genç civarındaydı. Neşeli bir halimiz vardı, yolda eğlenceli vakit geçirdik. Erzincan' da birliklere teslim olduk gittik. 1919 ilk aylarında gittiğimiz kfileden yalnızca üç arkadaşım ile sağ salim döndük. Çoğu arkadaşım hastalık, sefalet ve savaştan şehit oldu".⁸

Başgil, 1919 yılında, dehşetli harbin sıkıntılarını çektikten sonra askerliğini bitirip İstanbul'a döndüğünde, tahsiline devam edip etmemek konusunda tereddüt yaşamıştır. Hayatının devamını planlamak adına vereceği karar için çevresindekilere danışan Başgil, aldığı "Bir iş bul çalış, hayatını kurtar" gibi tavsiyeler onu tatmin etmemiştir. Kemal Galip Balkır'dan da nasihat alan Başgil,⁹ daha sonraları fikirlerine hürmet ettiği değerli bir zat olan Mehmet Şevket Efendi' den şu tavsiyeyi almıştır: Tereddüdü bırak ve tahsiline devam et. İnsan yaşlanıncaya kadar hayatının her döneminde iş bulabilir. Az çok başarılı da olur. Fakat ilim tahsilinin belirli bir dönemi vardır. Sen bugün yaşlardasın. Bu yaşlar bir daha geri gelmez ve öğrenme yeteneğini kaybedersin. İlim tahsil et sonra istersen ticarete atıl, bunda bir zarar olmaz.¹⁰

Başgil'in hayatı için mühim bir yer tutan bu tavsiyeyi veren zat Başgil'in anılarında birkaç yerde ismi geçmektedir, başka yazılarında ise ismine rastlanmamaktadır. Şevketi Efendi'nin tarihte Müderris Mehmet Şevketi Efendi (1887-1934) olduğunu tahmin edilmektedir.¹¹

Eğitim hayatına devam etme kararından sonra Başgil, tahsili için 1921 yılında Fransa'nın Paris şehrine giderek yarım kalan orta tahsilini Buffone lisesinde okulun en

⁶ A. Selçuk Özçelik, "Ali Fuat Başgil" **Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) Ansiklopedisi** (İstanbul: 1992, C. 5.), s. 129.

⁷ Sabahattin Zaim, "Ali Fuad Başgil", **Hayatlarıyla Yol Gösterenler**, 1.Baskı (İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2005), s.17.

⁸ Ali Fuat Başgil, **Yakın Maziden Hatıra Kırıntıları** (İstanbul: Yağmur Yayınları, 2007), s.63.

⁹ Ali Fuat Başgil, **Gençlerle Başbaşa** (İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 1997), s. 75.

¹⁰ Zaim, **age**, s.17.

¹¹ 19. asrın son çeyreğinden Cumhuriyet ilan edilinceye kadar geçen bir zaman diliminde Osmanlı uleması için kapsamlı beş ciltlik bir başvuru kitabı Albayrak'ın eseridir (Albayrak, 1999). Son dönem uleması içinde Şevketi Efendi ismini taşıyan bir başka bir kişi bulunmamaktadır.

yaşlı öğrencisi olarak 28 yaşında tamamlamıştır.¹² Başgil'in lise eğitimi bir sene sürmüştür. Lise eğitiminden sonra 1921 yılında, 1789 devrimi öncesi Fransa genelinde baş gösteren ve devrimin habercisi olaylardan ateş açan askerlerle siviller arasında gerçekleşen ünlü 1788 Çatı Kiremitleri Günü'nün (Day of the Roof Tiles) yaşandığı Grenoble Üniversitesi Hukuk Fakültesinde eğitim hayatına devam eden Başgil, bu okuldan 1925 yılında mezun olmuştur. Bu eğitimden sonra doktorası için Paris üniversitesine başvuran Başgil, buradan kabul alıp 1925-28 yılları arasında bu üniversitede eğitim alarak (La Question des Detroits: Boğazlar Meselesi) konusundaki doktorasını başarıyla vermiştir. 190 sayfa bulan doktora tezi 1928 yılında Fransızca olarak Paris'te (Pierre Bossuet) yayın evinde basılmıştır. Başgil'in tez konusu Boğazlar hakkında Lozan anlaşmasında eksik kalan yönleri belirtmiş¹³ ve tezini de Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu lideri Mustafa Kemal Atatürk'e ithaf etmiştir. Ayrıca bu eser Atatürk'e armağan edilen ilk eserdir ve Başgil bu eseri Atatürk'e hediye etmekten gurur duyduğunu belirtmiştir.¹⁴

Başgil'in Paris'e gittiği dönemlerde birçok Türk genci eğitim için Avrupa'ya gitmekteydi. Türk hükümetini eğitim için Avrupa'ya gönderdiği onlarca öğrenci arasından Başgil, ilk mezuniyet diplomasını alan (lisans diploma tarihi 1929) Türk talebe olduğunu Yeni Sabah gazetesindeki (25 Temmuz 1960) yazısında belirtmiştir.¹⁵ Ayrıca Başgil, İki defa Maarif Vekâleti tarafından, Avrupa'ya gönderilen talebeler içerisinde en başarılı öğrenciye takdim edilen para ödülünü almıştır.¹⁶

Akademik hayatına Paris Siyasi İlimler Okulu ile Edebiyat Fakültesi Felsefe alanından diplomalarını alarak devam etmiştir. Lahey Devletler Hukuku Akademisi'nin kurslarını da tamamlamıştır. Başgil üç fakülte, bir yüksekokul diploması ve doktora unvanı ile 1929 yılında ülkeye dönmüştür.¹⁷ Diğer bir yorumla ise Türkiye'ye Batı kültürünü hakkıyla tanımış ve akletmiş bir mütefekkir olarak avdet eylemiştir.¹⁸

¹² A. Selçuk Özçelik, **age**, s. 128.

¹³ Arif Aşçı, **Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil Bibliyografyası**, 1. Baskı (İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2000), s. 8.

¹⁴ Ali Fuat Başgil, **İlmin Işığında Günün Meseleleri** (İstanbul: Yağmur Yayınları, 2017c), s. 168.

¹⁵ Başgil, 2017c, **age**, s. 205.

¹⁶ Başgil, 2017c, **age**, s. 204.

¹⁷ Ali Fuat Başgil, **Gençlerle Başbaşa** (İstanbul: Yağmur Yayınları, 2015), s. 78.

¹⁸ Mehmet Gökalp, **age**, s.21.

Başgil, Fransa’da geçen eğitim hayatında modernitenin beşiği bir coğrafyada Batı’yı yakinen tanıma fırsatı bulmuştur. Uzun süren eğitim hayatında Avrupa’nın olumlu ve olumsuz taraflarını görmüş, temel dinamiklerini tanımıştır.

Başgil, Aydınlanmanın bir ürünü olan ilmi değerleri ve entelektüel seviyeyi yakından tanımıştır. Böylece doğup büyüdüğü coğrafyada Tanzimat’tan beri devam eden politik, felsefi ve sosyal fikir etütlerinden etkilenmiş, Fransız Devrimi’nin aydın ve kültürel coğrafyası ile tanışmış, yeni kurulan Cumhuriyet’in aydınlanma ve modernleşme amaçlarını ve sıkıntıları detaylıca kavrayabilecek parlak bir akla sahip olmuştur.¹⁹

Başgil, Batı medeniyetini merkezinde tanımış olmasına karşın, kendi yetiştiği çevreyi ve örfü inkâr etmemiştir. Batı’nın iyi ve modern yanlarını sentezleyerek alan Başgil, hiçbir zaman bağınaz bir kültür yozlaşşı içerisinde girişmemiştir. Başgil’e göre Batıyı tamamıyla almak ya da tamamıyla inkâr etmek gibi bir politika düşünülemez. Batının ilerlemesinin temsili olan ilim, fen ve teknik örnek alınmalıdır. Örnek alınmaması gerekenler ise maddeye duyulan bağ ve gereksiz keyif anlayışıdır.²⁰ Başgil, Batı kültürüne kayıtsız, şartsız tabi olanları eleştirdiği gibi Batının ilmi birikimini ve çabalarını yok sayanları da tenkit etmektedir. Başgil, Doğu ile Batının sentezine inanan bir düşünürdür. Bu şekilde kendi içerisinde çıktığı toplumdan kopmaması ve Batıya açık olmasının izahatı Başgil’in eğitim hayatı ile ilgilidir. Başgil’in ilk ve orta öğretimini Klasik Osmanlı-İslam kültürü içinde almış olması ve uzun yıllar Avrupa’da eğitim almış olmasının bu şekilde düşünmesine büyük katkı sağlamıştır.

2.1.3. Devlet Hizmetleri

Avrupa’da yaklaşık 10 yıl boyunca çeşitli ilim dallarında (hukuk, felsefe, sosyoloji, tarih, edebiyat) eğitim alıp Doğu ve Batı kültürlerini tam manasıyla kafasında harmanlamış olan Başgil’in İlk resmi görevi o zamanki adıyla Maarif Vekâleti Yüksek Tedrisat Umum Müdür Muavinliği olan Millî Eğitim Bakanlığı Yükseköğrenim Genel Müdür Yardımcılığı olmuştur. Daha sonraları Başgil, bürokratik arenadan akademik camiaya geçmeyi tercih etmiştir.

¹⁹ Metin Baykan, **Bir Anayasa Hukukçusu Olarak Ali Fuad Başgil** (Samsun: Çarşamba Belediyesi Kültür Yayınları, 2011), s.81.

²⁰ Mustafa Said Kurşunoğlu, “Fransız Devriminden Türk İnkılabına; Muhafazakâr Bir Aydın Olarak Ali Fuad Başgil’in Eleştirileri, **Muhafazakâr Düşünce Dergisi**, ed. Tuncay Önder, Ankara, 2017, Eylül Aralık, s.63.

1930 Yılında Ankara Hukuk Fakültesi'nde açılan Roma Hukuku doçentlik sınavına 'Hukukta Mesuliyet' adlı tez çalışması ile katılmıştır. Çalışması pekiyi notla geçerlilik alan Başgil, Doçentlik unvanını almaya hak kazanmıştır. Başgil, Türkiye'deki Akademik kariyerine Roma hukuku alanında derslere girerek başlamıştır. Tanzimat'tan itibaren hukuk sistemimiz içerisinde yer alan Roma hukuku, Kıta Avrupası Hukukunun kadim kaynağı olmuştur. Başgil'in Roma hukuku derslerindeki ana söylemlerinden birisi doğu ve batının ayrılmamak üzerine bir bütün olduğudur. 1930' dan 1933'e kadar Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinde Roma hukuku dersleri veren Başgil, 1932 yılında bu alanda profesör unvanı almaya hak kazanmıştır. Bu yıllarda bir taraftan da Gazi Terbiye Enstitüsü'nde Türk Medeniyet Tarihi derslerinde hocalık görevini ifa etmiştir.²¹

Osmanlı Devleti'nde 19. yy'ın ilk yarısında -1846 yılına- yüksek tahsilin ihtiyacına binaen bir okulun açılması düşünülmüştür. Darülfünun adı ile kurulan bu okulda, eğitim 1863'te başlamış, 1933 yılına kadar farklı müfredatlar uygulanarak eğitim sürmüştür. Bu okulun başarı seviyesi beklentileri karşılamaması nedeniyle, eğitimde detaylı bir yenilik için rapor hazırlamak üzere, İsviçre'den Prof. Albert Malche getirilmiştir. Yazılan bu raporun tetkikleri sonucunda, 31 Temmuz 1933'te Darülfünun kapatılarak, 1 Ağustos 1933'te İstanbul Üniversitesi açılmıştır. İstanbul Üniversitesi ile eğitim seviyesi yüksek modern ilim çağına ayak uydurabilecek bir yükseköğretim yapısı oluşturulmaya çalışılmıştır.

Başgil, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinde Anayasa Hukuku Profesörü olarak Teşkilat-ı Esasiye Hukuku kürsüsünde ders vermeye başlamıştır. Bu yıllarda ve aynı zamanda Mülkiye Mektebi Esasiye ve Amme hukuku profesörlüğüne tayin edilen Başgil, çalışmalarını genel itibarıyla Türkiye'nin Anayasa Hukukunun Temel İlke ve Kuralları üzerine yoğunlaştırmıştır. Bu çalışmalar kapsamında ilke ve kuralları belirlemek ve bu perspektifte evrensel hukuk normlarıyla uyumlu olması üzerinde faaliyet- çalışmalarını sürdürmüştür.²² Bu çalışmalarını "Esasiye Hukuku Dersleri" adı altında 1934 yılında kitap haline getirmiştir. Bu kitabın ikinci baskısı da 1935 yılında yapılmıştır.

²¹ Gökalp, **age**, s.22.

²² Arif Aşçı, **Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil Bibliyografyası** (İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2000), s. 8.

1936 yılında, İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi'nin müdürlüğü görevinde bulunmuştur. Türkiye'de ilk defa iş hukuku dersinin ihdas ve öğreticiliği görevini ifa etmiştir.²³ Bir yıl sonra İstanbul Hukuk Fakültesi Dekanı seçilmiş, dört yıl süren dekanlığı esnasında “Medeni Kanun XV. Yıldönümü” dolayısıyla büyük bir külliyyatın hazırlanmasını ve yayımlanmasını sağlamıştır. Bundan sonra Ankara Hukuk Fakültesi ve Mülkiye Okulu (Siyasi Bilgiler Fakültesi) Teşkilat-ı Esasiye Hukuku profesörlüğüne atanmıştır, aynı zamanda Mülkiye Okulu Müdürlüğünü de devam etmiştir. 1943 yılında Mülkiye Mektebi Müdürlüğünden azlini isteyerek tekrar İstanbul Üniversitesi Esas Teşkilat Hukuk profesörlüğüne dönmüştür.

1939 yılında, dekanlık döneminde ordinaryüs profesör²⁴ olmuştur.²⁵ Uzun yıllar İstanbul Hukuk Fakültesinde görevini ifa eden Başgil, 27 Mayıs 1960 İhtilalinden sonra Milli Birlik Komitesinin çıkardığı 114 sayılı kanunla 147 öğretim üyesi ile birlikte görevden ihraç edilmiştir. Bir sene sonra görevine geri dönebilme imkânı tanınmasına rağmen Üniversiteye geri dönmemiş ve 10 Nisan 1961'de emekli olmuştur.²⁶

Başgil, devlet kadrolarındaki hem idari hem de akademik görevlerinin yanı sıra uluslararası kongreler ve sempozyumlarda ülkesini büyük bir şerefle temsil etmiştir.

Cumhuriyet kurulduğu yıllarda, Lozan Antlaşmasına göre Türkiye ile Suriye arasında belirlenen hududa göre Hatay, Türkiye için çizilen sınırın dışarısında kalmıştır.²⁷ 1936 yılında Fransa, Suriye toraklarından askerlerini çekince, Sancak'taki hak ve imtiyazlarını Suriye hükümetine devretti. Türk Hükümeti durumu kabul etmedi. Cenevre'deki Milletler Cemiyeti toplantısında Fransa ile birtakım görüşmeler gerçekleştirildi. Başgil, 1937 yılında yapılan bu görüşmelere Türk Hükümetinin Hukuk Müşaviri olarak katılmıştır. Aynı zamanda Başgil, Hatay Cumhuriyetinin Anayasasını da hazırlamıştır.²⁸

²³ Özçelik, **age**, s. 129.

²⁴ Ordinaryüs, Türk üniversitelerinde 1960 öncesinde, en az beş yıl profesörlük yapmış; bilimsel çalışmalarıyla kendini tanıtmış öğretim üyeleri arasından seçilerek bir kürsünün yönetimiyle görevlendirilen kimselere verilen unvandır. Bkz. www.tdk.gov.tr. Oluşturulduğu 1933 yılında yapılan üniversite reformuna dayanmaktadır. Ordinaryüs Profesör unvanı 1981 yılında çıkarılan 2547 sayılı Yüksek Öğretim Kanunu ile kaldırılmıştır.

²⁵ Aşçı, **age**, s. 8.

²⁶ Özçelik, **age**, s. 129.

²⁷ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995 (Ciltli)** (İstanbul: Kronik Yayınları, 2019), s. 323-324.

²⁸ KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI, **Şehir – İnsan, Medeniyet Köprüsü Beş Şehirli**. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, (Ankara: 2015) s.44.

Başgil, Beynelmilel Devletler ve İdari İlimler Akademisi'nin 1942 senesinde Berlin'de gerçekleştirdiği kongreye katılmış ve 1951 yılında Beynelmilel İdari Bilimler Enstitüsü'nün Monaco Kongresi'nde Türk tarafının delegeliğini yapmıştır.

1952 yılının Mayıs ayında Pakistan'ın Karaçi şehrinde toplanan Müslüman Millet Kongresine iştirak etmiş, "İslam camiaların birleşmesi" mevzuunda mühim bir konuşma yapmıştır. Yedi yıl sonra (22 Ocak 1959 yılında) Miraç Kandilli sebebiyle toplanan Umumi İslam Kongresi'nde İstanbul Edebiyat Fakültesi Doçentlerinden Dr. Fuat Sezgin' le beraber davet edilmiş, 1960 yılının ilk günlerinde Kudüs' e gitmiştir. Yine aynı yıl, "WiesBaden" de de toplanan hukukçular kongresinde Türkiye'yi temsil etmiştir.²⁹

Başgil, hayatında birçok kez önemli olayların içerisinde bulunmuş, bulunduğu konum itibari ile kendi alanında "otorite" sayılacak bir konumdadır. Başgil, hayatının bu dönemlerini şu cümlelerle ifade etmiştir:

"Ömrünün ilkbaharından dört buçuk senesini, Birinci Dünya Harbinde, Kafkasların karlı dağlarında ve ateş hatlarında, bu vatana verdi ve ona silahı ile hizmet etti. Bugün, ömrünün sonbaharını da yine o vatana vermek, fikir ve kalemiyle hizmet etmek kararındadır..."³⁰

Başgil, idari ve resmi görevlerinin yanı sıra sivil toplum çalışmalarında da bulunmuştur. Talebelik yıllarında Fransa'da eğitim alırken kısa bir süre "Türk Hukuk Talebe Cemiyeti" başkanlığını yapmıştır.³¹ Başgil, 1946 yılında İnsan Hakları Müdafaa Cemiyeti'nin kurulmasına yönelik çalışmalarda bulunsa da Cemiyet çeşitli nedenlerden dolayı kurulamamıştır.³² 1974 yılında, Başgil önderliğinde Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti (HFYC) kurulmuştur. Cemiyet'in kuruluş beyannamesini Başgil, 13 maddeden oluşacak şekilde kaleme almıştır.

2.1.4. Etkilendiği Şahsiyetler

Başgil'in ilmi derinliğini ve bilgi birikimini bize yazmış olduğu kitaplar, makaleler ve vermiş olduğu dersler, konferanslar açık bir şekilde göstermektedir. Başgil'in ilmi ve

²⁹ Gökalp, **age**, s.23.

³⁰ Başgil, 2017c, **age**, s. 273.

³¹ Gökalp, **age**, s.25.

³² Tuncay Önder, **Ali Fuat Başgil, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık** (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017, C. 5), s. 292.

edebi yönünün şekillenip, gelişmesinde katkısı olan etkilendiği şahsiyetler bulunmaktadır.

Başgil'in aldığı eğitimler özellikle Batı medeniyetinin beşiği sayılabilecek bir ülkede Fransa'da aldığı eğitim kendisine birçok olumlu katkılar sağlamıştır. Fransa'yı etkileyen Reform, Rönesans ve 1789 İhtilalinin doğurduğu liberal birçok kavrama yerinde görüp şahitlik eden Başgil, fikir dünyasının gelişmesinde bu kavramlardan bir hayli etkilenmiş ve fikir dünyasını bu yönde şekillendirmiştir.³³ Batının getirdiği modern ve liberal düşünce yapısının yanı sıra içinde doğup büyüdüğü coğrafyanın da fikir dünyasından etkilenmiştir. Tüm bu edinimler Başgil'de Doğu ve Batıyı sentezlemek olarak tezahür etmiştir.

Maddeci görüşün tersi olarak bilinen maneviyatçı düşünceler ve ruhsal felsefenin temel yapısını, Platon felsefesinin kendisinde bıraktığı iz ile oluşturmuştur.³⁴ Platon'dan çokça alıntı yapan ve istifade eden Başgil özellikle Din ve Laiklik eserinde maddeciliğe karşı Platonun maneviyatçı fikirlerine geniş yer vermiştir.³⁵ Başgil'in fikir dünyasını şekillendiren diğer mühim düşünce adamlarından biri ise “yaratıcı tekâmül” görüşüyle Henry Bergson'dur.³⁶ Bergson'dan Din ve Laiklik kitabında sıkça söz etmektedir. Başgil'in etkilendiği bir diğer kişi ise Durkheim'dir, genel itibariye onun sosyolojik tezlerini beğenen Başgil, aynı zamanda Durkheim hakkında eleştirilerde yapmaktadır. Onu ‘‘maskeli materyalist’’ olarak tanımlamakta ve din hakkındaki ifadelerinin noksan olduğunu söylemektedir.³⁷

Paris'te eğitim aldığı hocalarının Başgil'in üzerinde etkisi olmuştur. Bu kişiler: Le Fur; Paris Edebiyat Fakültesinden Sosyolog Fauconet, Terbiyecisi Valen, Ahlakçı Tamim; Ceza Profesörü Cuche, Maneviyatçı J. Chevalier, Rollan, Pepi, Marcel Portre “İlm-i İçtima Mektebi'nden Paul Des Champs; Paris Siyasi İlimler Okulu'ndan Andre Sicride, Prof. Cheffers, Ekonomist Prof. Colson; Hukuk Fakültesi'nden Gidel, Ekonomist Prof. Charles Riste, Esasiyecisi Biuer, J. Barthelmy Rouaste, Le Fur; Paris Edebiyat

³³ Atıl Cem Çiçek – Gökbörü Önalp, “Çok Partili Siyasal Hayat'ın İlk Yıllarında Liberal Bir Çıkış: Hür Fikirler Dergisi ve Ali Fuat Başgil”, **İnsan ve Toplum Bilimler Dergisi (İTOBİAD)**, 2017, C.6, S.5, s. 2966-2967

³⁴ Emrullah Kılıç, **Materyalizm Karşısında Ali Fuat Başgil** (Ankara: Akçağ Yayınları, 2012), s. 110.

³⁵ Ali Fuat Başgil (2018c), **Din ve Laiklik** (İstanbul: Yağmur Yayınları, 2018), s. 44-45-46.

³⁶ Başgil, 2018c, **age**, s. 81.

³⁷ Başgil, 2018c, **age**, s. 83.

Fakültesinden Sosyolog Fauconet, Terbiyeci Valen, Ahlakçı Tamim; Ceza Profesörü Cuhe, Maneviyatçı J. Chevalier, Rollan, Pepi, Marcel Portre” şeklinde sıralanabilir.³⁸

Doğunun düşünce dünyasından ise etkilendiği isimler; İzmirli İsmail Hakkı , Manastırlı İsmail Hakkı; Kelam ve Fıkıhta Taftazani ve Molla Hüsrev’dir.³⁹ Siyaset ve Hukuk alanında Cevdet Paşa’nın “Din-ü Devlet” düşüncesine yakın fikirler benimsemiştir.⁴⁰ Kendisinde iz bırakan şahsiyetlerden biri de Tanzimat Fermanı’nın hazırlanmasında önem sahibi olan Koca Reşit Paşa olmuştur.⁴¹ Başgil’in hayranlık duyduğu en önemli isimlerden birisi şüphesiz Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk’tür. Öyle ki yazdığı İlmin Işığında Günün Meseleleri kitabında ondan övgüyle bahsetmiş ve hayranlığını dile getirmiştir. Boğazlar konusundaki doktora tezini de Atatürk’e ithaf eden Başgil “Türkiye’de ve Dünya’da Atatürk’e ilk eser armağan eden Türk olduğunu” söylemiştir.⁴²

Hafız Bekir Necmeddin Sıdkı Efendi, Aydınoglu tekkesinin son temsilcisidir. Başgil’in tasavvufi manada örnek aldığı şahsiyetlerden olup onun halefi olduğu ifade edilmektedir.⁴³ Fakat bu söylemler Başgil’in eserlerinde ve hatıratlarında bulunmamaktadır. Maneviyatçılık hakkındaki fikirlerini “Benim Maneviyatçılığım tekke ve manastır Maneviyatçılığı değildir”.⁴⁴ şeklinde ifade eden Başgil için tasavvuf ile ilişkisi olmadığı gözükmele beraber, yaşadığı dönemin şartları gereği bu tutumunu gizleme ihtiyacı hasıl olmuş olabilir.

2.1.5. Şahsiyeti

Ali Fuat Başgil, Cumhuriyet dönemi kültürel elitleri içerisinde istisnai bir şahsiyettir. Klasik Osmanlı eğitimi ile başlayan ilim hayatı Batının medeniyet merkezi denebilecek bir ülkede Fransa’da devam etmiştir. Başgil’in Doğunun ve Batının eğitim dünyasından aldığı ilimler onun fikir hayatını ve şahsiyetinin gelişmesinde katkı sağlamıştır.

³⁸ Gökalp, **age**, s.25.

³⁹ Arslan Toprakkaya, “Ali Fuat Başgil ‘in Felsefi Görüşlerini Etkileyen Düşünürler”, Vefatının 50. Yılı Dönümünde Bir Düşünce İnsanı Olarak ‘Ali Fuat Başgil ve Siyasi Mücadeleleri’ **Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı** (Samsun: 2017), s. 31.

⁴⁰ Fahri Yetim, “Liberal Muhafazakâr ve Düşünsel Tutarlık Ekseninde Farklı Bir Türkiye Entelektüeli Ali Fuat Başgil”, **Muhafazakâr Düşünce Dergisi**, (Ocak-Şubat-Mart) 2014, Yıl 10, S.39, s. 68

⁴¹ Toprakkaya, **age**, s.35.

⁴² Başgil, 2017c, **age**, s. 240.

⁴³ Rıfat Okudan, “Aydınoglu Tekkesi Son Postnişini Hafız Bekir Necmettin Sıdkı”, **İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi**, 2007, s. 19, s. 291.

⁴⁴ Başgil, 2017c, **age**, s. 266.

Başgil, Türk milletini seven milletin gelişmesini ve ilerlemesini özellikle demokratik esaslar çizgisinde olmasını isteyen Doğu ve Batı kültürünü kendi çizgisiyle harmanlayan güçlü bir ilim ve fikir insanıdır. Başgil'in yazılarında da anlaşılacağı üzere kendisi milliyetçi ve maneviyatçı bir çizgidedir. Başgil, bu şahsi özelliklerini hayatının her döneminde çekinmeden belirtmiştir: “Ben milliyetçi, maneviyatçı, hürriyetçi, Terakkici ve muhafazakârım demiyim.”⁴⁵

Başgil, geniş entelektüel bilgisi ve akademik hayatına nazaran halkın anlayış seviyesine inmeyi becerebilmiş değerli bir ilim adamıdır. Başgil, bu yönüyle bir halk adamıdır.

Başgil, kendi tabiriyle –fikirlerin namusuna- fazlasıyla dikkat etmiş, inandığı ve bildiği doğruları devrin şartlarına bağlı kalmaksızın özgürce ve kendi üslubu ile ifade etmiştir. Bu şahsiyetinden dolayı Başgil, 27 Mayıs İhtilalinde “Yeni Sabah” gazetesinde ve aynı zamanda “Türkiye ve Dünya” adlı dergi tarafından yayınlanan “Kurucu Meclis” aleyhindeki yazısından dolayı hapse atılmıştır. Başgil, için buradaki en mühim nokta fikri namus sahibi olmasıdır.

Başgil'in eserleri de şahsiyeti gibi tezatsızdır. Eserleri incelendiğinde yıllar önce yazdığı eserleri ve onu takip eden yazıları, fikirler, etütleri hep aynı çizgidedir. Başgil, yazdıklarının arkasından duran ve inandığı doğruları savunan bir fikir adamıdır.

Başgil'in yaklaşık altmış sene süren ilim ve fikir hayatı dışarıdan bakıldığında eşsiz ve emsali zor bir başarıdır ama Başgil, tüm bu zengin birikimine nazaran toplumun her kesimi ile diyalog kurabilen, bilgisini okyanusta sadece bir damla olarak görebilecek alçakgönüllülüğe sahip bir ilim adamıydı.

2.1.6. Vefatı ve Vasiyetnamesi

Başgil, hayatının büyük bir bölümünü çalışma, bilim, mücadele, azim ve kararlılıkla geçirdikten sonra 17 Nisan 1967 yılında saat 01.15' te, eşi Nüveyde Hanımefendi ile birlikte oturdukları Fener yolu Eflatun Sokaktaki evlerinde geçirdiği kalp krizi sonucunda vefat etmiştir. 74 yaşında hayata gözlerini yuman Başgil'in cenaze namazı öğle namazına müteakip Kadıköy Osmanağa caminde kılınmıştır.⁴⁶ Başgil'in naaşı ise Üsküdar Karacaahmet Mezarlığına defnedilmiştir.

16 Nisan günü akşam yemeğini yedikten sonra her zamanki gibi dinlenmek için odasına çekilen Başgil, gece yarısından sonra şiddetli bir sancı ile uyanmıştır. Acil müdahale

⁴⁵ Ali Fuat Başgil, “Meslek ve Meşrebim”, **Yeni Sabah**, 19 Ağustos 1960.

⁴⁶ **Yeni İstanbul** 18 Nisan 1967.

için çağrılan Doktor Fikret Erkmen'in tüm çabaları onu hayata tutunması için yeterli olmamış ve kalp krizinden hayata gözlerini yummuştur.⁴⁷

Vefat haberi duyulduktan sonra binlerce seveni evinin önünde toplanmış, aziz naaşı Kızıltoprak'tan 11,10 civarı omuzlarda taşınmak suretiyle beş kilometrelik yol 45 dakikada yürünerek saat 12'de Kadıköy'e Osmanağa Camisi musallasına getirilmiştir. Cenaze namazının dönemin Diyanet İşleri Başkanı Ali Rıza Haksen Hoca kıldırmasıdır. Fakat cenaze namazı kıldıktan sonra dönemin Beşiktaş Müftüsü Fuat Çamlıbel'in cenaze namazını yanlış olduğu itirazı üzerine bizatihi kendisi tarafından ikinci defa kılınmıştır.⁴⁸

“İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi: Tasavvuf” isimli dergide Rıfat Okudan imzasıyla ve “Aydınoglu Tekkesinin Son Postnişini Hafız Bekir Necmeddin Sıdkı” başlığıyla neşredilen bir yazıda Ali Fuat Başgil'in vasiyetnamesi bulunmaktadır. Bu vasiyetname şu şekildedir:

“Ali Fuat Başgil'in cenazesıyla ilgili vaziyeti, onun manevi yönü hakkında önemli ipuçları vermektedir. Başgil'in vasiyeti bu örnek insanın, yüzünü İslam medeniyetinden başka bir yere çevirmediğini ispatlamaktadır. Vasiyetinden birkaç madde şöyledir:

- 1- Tabutuma, bir takım ağır kumaşlar üzerinde sırma işlemeli mukaddes kelimeler ve ayetler örtmeyiniz. Hakir bir bez parçası yeter.
- 2- Cenazeme top arabası gelecek olursa, onu vatan vazifesine iade ediniz. Çelenkleri kanalizasyon çukuruna atınız.
- 3- Olur da cambazhane kadrosu kılıkli şehir bandosu önümde gâvur çığlıkları koparmaya kalkarsa, kendilerini başka kapıya diye kovunuz.
- 4- Namazıma duracak olanların dışında hiç kimse cenazemde yer almasın.
- 5- Uzaktan ve yakından sadece Fatiha ve Kur'an'a muhtaç olduğumu biliniz.
- 6- Müslümanlardan üzerimdeki haklarını helal etmelerini dileyiniz.”⁴⁹

Başgil'in vasiyeti de yaşadığı hayatı gibi sade, mütevazı ve muhafazakardı. Başgil, vasiyetnamesinde Batı tipi cenaze merasimlerini reddederek, içinde doğup büyüdüğü toplumun inanç ve gelenekleri ile uğurlanmak istemiştir.

⁴⁷ Yeni İstanbul 18 Nisan 1967.

⁴⁸ Özel Sayısı Muhafazakâr Düşünce Dergisi, Yıl:14, Sayı:52

⁴⁹ Yeni Sabah 21 Nisan 1967.

2.1.7. Hakkındaki Düşünceler ve Anılar

Ömrünün çoğunda kendi millet ve memleket meselelerine adanmış olan Başgil, vefatından sonra birçok akademisyen, ilim adamı, siyasetçi, bürokrat tarafından övgü ile bahsedilmiştir. Bu söylenen övgüler bize Başgil'in şahsiyetini ve yaşadığı hayatı özetlemektedir.

3. Cumhurbaşkanı ve DP kurucularından Celal Bayar: “Başgil ’ilmi, irfanı takdire şayan ve pek hürmetli bir şahsiyetti. Ölümü hepimizi derinden etkilemiştir.” Sözleri ile üzüntüsünü dile getirmiştir.

Milli Şef, Cumhuriyetimizin kurucularından İsmet İnönü ise Başgil'in ölümü üzerine “Başgil Hoca'nın Mülkiye Mektebinde yaptığı çalışmalardan fazlasıyla memnunduk. Onu kaybetmek bizi derinden etkiledi. Allah'tan rahmet diliyorum. Diyerek üzüntüsünü paylaşmıştır.

27 Mayıs 1960 İhtilali komutanlarından olan daha sonra siyasete giren milliyetçi siyasi Alparslan Türkeş şu sözler, söylemiştir: “Başgil'in vefatı Türk ilim dünyası için büyük bir kayıptır. Başgil, Doğu ve Batı kültürüne hâkim ve çok yönlü bir ilim adamıydı. Politikanın dolambaçlı yollarından geçmeyen art niyet bilmeyen bir dürüstlüğe sahipti.”

AP'nin kurucularından Ragıp Gümüş Pala'dan sonra Genel Başkan olan Saadetdin Bilgiç ise vefatının ardından şu cümleleri kurmuştur: “Başgil bir demokrasi adamıydı ve biz bir demokrasi mücahidini kaybettik. İlim namusunun korunmasında, partimizin kuruluş ve ilerlemesinde, demokrasinin ülkemizde temellenmesinde emeği olan Başgil'i ebedi durağına yolcu etmenin üzüntüsünü yaşıyoruz”.

İstanbul Üniversitesinin mühim akademisyenlerinden Tarihçi Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu vefat haberi ardından üzüntüsünü şu sözlerle dile getirmiştir: “Başgil Hoca birçok ilme ve yeteneğe sahip değerli bir ilim ve fikir adamıydı. Onun kaybı yeri doldurulamaz bir durumdur. Şimdiye kadar birçok talebe yetiştirmiştir. Allah rahmet eylesin.”⁵⁰

Başgil hayatının her döneminde kendisini geliştirmeyi düstur edinmiş, aldığı ilimi bilgileri özümseyerek irfana dönüştürmüş, ilmi ve irfanını çevresindekilere sade, açık ve anlaşılır bir dil ile aktarmıştır. Çeşitli etütleri, makaleler, kitapları ile on binlerce

⁵⁰ Yeni İstanbul, 18 Nisan 1967.

talebe ve okura ışıık olmuş, içinde doğup büyüdüğü toplumun kültürü ve gelenekleri ile aldığı batı tarzı ilimi harmanlayarak bir çizgi belirlemiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin yetiştirdiği en büyük ilim ve fikir adamlarından biri olan Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil, doğruluğunun ve nezaketinin yanında engin kültürü sayesinde, her yerde kabul görmüş bir kişiliğe sahiptir. Başgil'in hayatında şüphesiz birçok anısı bulunmaktadır. Bunlardan birkaçını Başgil'in şahsiyeti ve ilim adamı yönünü anlama açısından örnek vereceğiz.

Milli Türk Talebe Birliği (MTTB) 48'inci dönem Genel Başkanı ve Çeşitli dönemlerde Kültür Bakanı ve Meclis Başkanı olarak görev yapmış olan İsmail Kahraman, Başgil ile ilk tanışma anısını şöyle anlatır.

“Üniversitenin ilk yıllarındaki kayıt zamanımda, kayıt esansında bazı öğrencilerin şifreli sözler söylediğini fark ettim. Bu sözler tek olsun, çift olsun tarzındaydı. Benim önünde kayıt olan öğrenci tek olsun dedi ve kaydı yapıldı. Sıra bana geldiğinde bende aynen tek olsun dedim, ilk anlarda kabul edilmese de sonra kabul edildi. Derslere girince anladım ki tek numaraya sahip olan öğrenciler Ali Fuat Başgil hocanın derslerini alıyorlarmış. Çoğu öğrenci hocanın derslerini almak istediği için yoğunluktan dolayı bu yöntemi seçmişler.”⁵¹

Anavatan Partisi kurucularından, çeşitli dönemlerde Milletvekilliği yapmış Şadi Pehlivanoğlu ise Başgil ile olan anısını şu şekilde anlatır:

“Nurettin Topçu hocanın evinde bir gün otururken merhum Başgil hocaya, Hocam, Almanya bizden daha çok harbe girdi ama yıkılmadı hatta daha çok ilerledi neden dedim? Bana şöyle dedi: Her Alman bir gibidir milliyetini özümser, bizde isteriz ki her Türk, Türkiyeli olsun, bu şuur ve idrakte olsun”⁵²

MTTB Genel Başkanlığı, Adalet Partisi ve Demokrat Partiden Erzurum Milletvekilliği yapmış olan Rasim Cinisli, Başgil ile ilgili şu hatırayı aktarıyor:

“1959-1960 yılı eğitim döneminde İstanbul Üniversitesinde hukuk dersi için amfiye gittim. Okulun en büyük amfisinde derse girdik. Ali Fuat Başgil hocanın dersi vardı. Her yer doluydu. Derse sadece öğrenciler gelmemiş halkın her kesiminden hocayı

⁵¹ Özel Sayısı Muhafazakâr Düşünce Dergisi, Yıl:14, Sayı:52

⁵² Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil Çarşamba Belediyesi Kültür Yayınları, No: 1 ikinci baskı s. 19

tanıyanlar onun dersini dinlemek için gelmişti. Üslubu çok düzgün, akışkan konuşan, dersi yaşayarak anlatan bir hocaydı.”⁵³

Ali Fuat Başgil ’in “Gençlerle Başbaşa” kitabını ithaf ettiği iki yeğeninden biri olan ve kendisi ile uzun yıllar beraber yaşadığı Mehmet Orhan KESİMGİL ise “Büyük Amcası” Başgil hakkında şu anekdotu paylaşır:

“Lise birinci sınıfta okurken edebiyat hocam dedi ki: “Orhan Kesimgil kimdir?”, “benim hocam” dedim. “Sen utanmıyor musun? Çok ağdalı kompozisyonlar yazıyorsun.” dedi. “Niye babana yazdırıyorsun” dedi. “Efendim” dedim. “Babam bizden ayrıdır, ben büyük amcamla birlikte yaşıyorum. Kendisi hukuk profesörüdür. Vallahi billahi ben kompozisyonlarımı kendim yazıyorum” dedim. Biz, büyük amcamla birlikte olduğumuzdan ağdalı bir hukuk lisanı ile konuşmaya alışmıştık. Onun tesirinden haksız bir azar işitmiş oldum. İkincisi, biz amcamıza efendi derdik. Sebebi de onun büyük sahip olduğu anlamında değil. Çünkü etrafında bulunduğu gençler hep efendim efendim, diye konuşturlardı. Biz de herhalde ufak yaşımızdan itibaren efendim sözlerini duyarak onun adının sıfatının efendi olmasını düşünmüştük. Bildiğimiz yaşlardan vefatına kadar hep efendi efendi diye konuştuk.”⁵⁴

Başgil, vatanına ve vatanın insanına hayran bir şahsiyetti. Her defasından Anadolu insanının üstün ahlak ve meziyetlerini öven Başgil, hatıralarında şu olayı bizimle paylaşır:

“Kafkas cephesinde askerde hastalandığım sırada revirden dışarıyı seyrederken yerlerde bir şeyler toplayan kadınları görür, merak ettim, topladıkları, hayvan gübrelerindeki erimemiş yem taneleri değil mi? Kadınlardan birine sordum:

Tavuklara mı topluyorsunuz?

Tavuk mu kaldı ey oğul! Onları öğütüp çorba, ekmek yapıyoruz.

Nasıl bir sefalet ve felaket içinde olduğumuzu şimdi anladım. İşte bu memleketin evlatları, cephelerde taşlı bulgur, suya peksimet yerken, gerilerdeki anaları da hayvan tersinden yem taneleri toplayıp yediler. Ve bugünkü Türkiye böyle milli fedakârlık ve mahrumiyet üzerine kuruldu. Bugün o çilekeş anaların daha çilekeş evlatlarına hor bakıp zulmetmek cahilliktir.”⁵⁵

⁵³ Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil **Çarşamba Belediyesi Kültür Yayınları**, No: 1 ikinci baskı s. 45-46.

⁵⁴ Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil **Çarşamba Belediyesi Kültür Yayınları**, No: 1 ikinci baskı s. 63-64.

⁵⁵ Ali Fuat Başgil, **Ali Fuat Başgil’in Hatıraları** (İstanbul: Boğaziçi yayınları, 1990), s.35-35.

Başgil'in bir başka hatırası ise eşi ile olan son dönemlerinde yaşanan bir olaydır. “Başgil uzun süren son rahatsızlığına rağmen, son haftayı gayet güzel geçirmiştir. 15 ve 16 Nisan günlerini çok iyi geçiren Başgil, cumartesi günü Fransa'dan gelen mektep arkadaşı olan Fransa'nın İzmir Başkonsolosu Marcel Grisard ile görüşmüştür. Mektep arkadaşı ve dostu ile görüşen Başgil, bu görüşmesini ertesi günde sürdürmüştür. Pazar günü Fener yolundaki evinde Balkonda oturup vakit geçiren ikili, fotoğraf makinesi ile birbirlerinin fotoğrafını çekmiştir. Başgil'in fotoğraf çekimi ısrarı üzerine eşi, daha çok birlikte fotoğraflar çektiririz demiştir. Başgil'in bu isteğini güzel niyetlerle öteleyen eşi vefatından sonra, keşke son bir fotoğraf çektirseydim çok pişmanın demiştir.”

Hayatında daha birçok anısı, güzel ve faydalı hatıraları olan Başgil, her şeyin ötesinde halkta, talebe camiasında, bürokraside ve diğer ortamlarda diyalog kurduğu insanların zihninde; sakin, hoşgörülü, mütevazı, ilim ve irfan sahibi olarak bilinmektedir. İrfana dönüştürdüğü ilmini sadece yazıda ve derslerde değil hayatın her alanında da yansıtarak çevresindeki insanların ufkunu açmış onların fikir dünyasını aydınlatmıştır.

2.2. Eserleri

Akademik kariyerinin zirvesine ulaşan Ali Fuat Başgil, yapı taşı sayılacak hukuk alanındaki çalışmalarını bu dönemden sonra yapmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni kurulduğu dönemlerde Batı eğitimi ile donatılmış bir şekilde ülkeye gelen Başgil, tek parti döneminin politikaları sebebiyle fikir dünyasında kurduğu ülke için ideal hukuk dünyasının bu dönemde zeminini bulamamıştır. Özellikle İkinci Dünya savaşının başlaması ve ülkenin daha birinci dünya savaşı yaralarını dahi sarılmamış olması birinci öncelik olarak Türkiye'nin refahı olarak görülmüştür. İkinci Dünya savaşı sonrası rahatlayan ortamda Hukuk alanında yetkin bir isim olan Başgil, yaptığı çalışmalar ile Türkiye'nin demokratikleşme sürecine katkı sağlamıştır.

1938 yılında yayınladığı “Klasik Ferdi Hak ve Hürriyetler Nazariyesi ve Muasır Devletçilik Sistemi” isimli kitabı ile bir sene sonra Fransızca olarak Paris'te yayınlattığı “La Constitution et le Regime Politique”⁵⁶ adlı çalışması Başgil'in idealindeki hukuk sistemi hakkında önemli örnekler vermektedir.⁵⁷ Daha sonra Başgil, aynı konuyu içeren bir başka eseri “Türkiye Esas Teşkilatı ve Siyasi Rejim” adlı eseri yazmış ve bu eserde de hukuki rejimler hakkında bilgiler vermiştir. Türkiye'nin tek parti hâkimiyeti altında

⁵⁶ ANSAY, Tuğrul (1969). Türk Hukuku Hakkında Almanca, Fransızca, İngilizce Kitaplar Bibliyografyası, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.26, Sayı 3, s.356. süreli yayın

⁵⁷ Aşçı, age, s.9.

yönetildiği dönemde “Devletin ve Diğer Amme Hükmi Şahıslarının Mesuliyeti” konulu çalışmasında Başgil’in aklında demokratik bir hukuk devleti fikrini mayaladığını görmekteyiz. Ayrıca bu konu ile ilgili 1941 yılında kaleme aldığı “Teşrii Masuniyet Meselesi” başlıklı makalesini ve 1944 yılında da, “Vatandaşların Büyük Millet Meclisi’ne Müracaat Hakları” başlıklı çalışmasını yayınlamıştır. 1946 yılında yayınladığı “Hukukun Ana Mesele ve Müesseseleri: Siyasi ve Sivil Hukuk Üzerine Etütler” isimli kitabıyla da Türkiye’de çok partili hayata geçişin arifesinde olan Türkiye için Sivil hukuk anlamında önderlik yapmıştır.

Bu zamanlarda yanı Türkiye’nin çok partili hayata geçme dönemlerinde demokratik hava hissedilmeye başlanmıştır. Demokratik havanın oluşması ise sivil hukuka olumlu katkı sağlamıştır. Bu değişen ve yönü demokratik değerler noktasında pozitif seyreden ortamda Ali Fuat Başgil’in gazete yazıları başlamıştır. Aldığı eğitimler ve ilmi birikimler sonucu ortaya çıkan yazılar Başgil’in kendi özgür kaleminden gelen yazılar toplumda bir düşünce fırtınası oluşturmuştur. Özellikle 1946 yılında çıkan Üniversiteler kanunu ile üniversitelerin bağımsız hale gelmesi Başgil’in yazılarının içerik sahasına da etki etmiştir. Başgil, bu dönemde meydana gelen hukuki gelişmelerin her zaman desteklemiş ve olumlu katkı sağlamak için çaba göstermiştir.

Başgil, çok düşünen ve az konuşan bir şahsiyetti. Yazılarında kullandığı dil sade, açık ve anlaşılır bir biçimdedir. Başgil, anadili olan Türkçeyi düzgün ve güzel kullanmaya azami dikkat ederdi. Hatta bu konuda Başgil, “Türkçe Meselesi” adlı eserinde dilin kullanımı ile ilgili düşüncelerine yer vermiştir. Aynı dönemlerde “Gene Türkçe Meselesi”, “Hâkim ve Siyaset”, “Hürriyet Nedir?”, “Demokrasi Nedir?” gibi yazılarını da kaleme almış ve Vatan, Tasvir ve Son Posta gazetelerinde yayınlamıştır. Türkiye çok partili hayata geçtikten sonra özellikle Demokrat Partinin hatırı sayılır derecede destek toplaması ve siyasi alanda güçlenmesi neticesinde Başgil, tek parti döneminin yıllarca dayattığı bazı politikaları kendince şiddetle eleştirmiş özellikle dil faciası ve Türkçenin sadeleştirilmesi noktasında bir fikir adamı olarak çeşitli gazetelerde yayınlar yapmıştır.

Başgil, Türk siyasi hayatının çok partili dönem sistemin ilk seçimleri olan 1946’nın seçim kanunun da yer alan “açık oy gizli tasnif” maddesini şiddetle eleştirmiş ve bu konuda, “Seçim Kanununun Kıymeti ve Eksiklikleri Meselesi” başlıklı yazısını Vatan gazetesinde yayınlamıştır. Özellikle bu dönemde yapılan seçimlerde iktidar sahibi CHP’nin kazanması ve birçok kesimden yapılan seçime yönelik eleştiriler Başgil’in yazılarının hukuki yönünün ve haklılığını ortaya koymaktadır. Bu yapılan seçim sonrası

seçim kanununda değişikliğe gidilmiş ve 1950 yılında yapılacak olan genel seçimlerde itibaren geçerli olmak üzere gizli oy, açık açık sayım şeklinde değiştirilmiştir.

Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti'nin yayın organı “Hr Fikirler Mecmuası” da CHP iktidarına karşı yaptığı eleştiriler dikkat çekmektedir. Özellikle bu mecmuada kaleme aldığı yazıları Başgil'in düşüncelerinin ve ileriye görme kabiliyetinin göstergesi olarak kabul edilebilir. Başgil'in bu dönemdeki yazılarının genel erevesi, tam olarak demokrasi gelmemiş ve demokratik değerleri özümseyememiş bir toplumun karşılaşacağı sorunları, tehlikeleri ve tüm bunlara karşı alınabilecek önlemlerin hukuki sınırlarının çizildiği yazılar olmuştur. Başgil, bu yazılarında toplumun yaşadığı sorunlara sadece hukuki olarak ele almamış yaptığı sosyolojik değerlendirmelerle önemli analizler ortaya koymuştur. Bu noktada Başgil'in yazdığı eleştirel yazılar bazı çevreler tarafından onun CHP iktidarının aleyhinde olduğu ve DP bir akademisyeni gibi hareket ettiği izlenimi oluşturulmaya çalışılmıştır. Ama bu konuda yapılan değerlendirmelerin yanlış olduğu ve çarpıtıldığı bizatihi Başgil'in kendisi tarafından dile getirilmiştir.⁵⁸ Başgil'in yazdığı makaleler ve dile getirdiği fikirler dönemin muhalif partisi DP ile birçok ortak noktada birleştiği için toplumda Başgil'in yazıları DP' nin fikir kanalları olarak görülmekteydi. Burada önemli olan nokta Başgil'in DP ile bir bağlılığı olmadığı kaleme aldığı fikirlerinin akademik esaslar içerisinde DP'nin fikir yapısı ile paralellik olduğudur.

1948 yılında “Ana Hukuk Dersleri” kitabını yayınlayan Başgil, aynı yıl içinde Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti'yle beraber “Cihan Sulhu ve İnsan Hakları” başlıklı araştırmasını hazırlamıştır. Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti içerisinde daha sonra “Seçim Sistemi”, “Türkçe Meselesi”, “Devletin lke Unsuru” ve “Vatandaş Hürriyetinin Kanuni Teminatı Meseleleri” başlıklı çalışmalarını kaleme almıştır.⁵⁹

Başgil, 1949 yılında yayınladığı “Gençlerle Başbaşa” ve “Demokrasi ve Hürriyet” eserleri Millî Eğitim Bakanlığı'nın tavsiye ettiği 100 temel eser arasına girmiştir. Başgil, yaptığı akademik ve hukuki çalışmalarının yanı sıra toplum ve toplumun genç kesimleri için kaleme aldığı eserler önemli bir yere sahiptir. Özellikle Gençlerle Başbaşa eseri ülkenin gençleri için önemli bir kaynak eser niteliği taşımaktadır. Başgil, bu eserinde Gençlerin geleceğine ışık tutmayı amaçlamış onların hayatta nasıl çalışıldığı nasıl

⁵⁸ Ali Fuat Başgil, (2014c). **İlmin Işığında Günün Meseleleri** 3. Baskı (İstanbul: Yağmur Yayınları, 2014), s.276

⁵⁹ Aşçı, **age**, s.13.

öğrenilmesi gerektiği konularında bilgiler vermiştir. Başgil'in kendi ifadesi ile bu eser gençlerin önüne ışık tutacak rehber bir eser değerindedir.⁶⁰

1950'li yılının ilk dönemlerinde ki yazılarında genç nesil ile ilgili yazılarını gittikçe arttıran Başgil, onların eğitim hayatının çok önemli ve değerli olduğu hassasiyetine binaen “Gençlik ve Memleket Hizmetleri” isimli makalesini yayınlamıştır. Gene bu dönemlerde 1950 yılında iktidarın el değiştirmesi ve DP'nin seçimleri kazanması üzerine Başgil, yazı yazdığı konu alanlarını genişleterek özgürlükler ve laiklik konularını da kaleme almıştır. Bu yazılar iktidar değişiminden hemen sonra olmuştur. “Din Hürriyeti ve Laiklik Üzerine Düşünceler”, “Din ve Hayattaki Rolü”, “Din Mefhumunun Unsurları ve Din Hürriyeti”, “Din Hürriyeti Fikrinden Doğan Haklar” ve “Din Hürriyetinin Hududu” başlıklarıyla yayınladığı yazılarında özgürlüğün önemine ve özgür toplumun esaslarına değinmiştir. Başgil, yazdığı yazılarının çerçevesini hukuki ve demokratik değerler oluşturmaktadır. Başgil, yazılarında toplumun dini özgürlüklerinde bahsederken aynı zamanda bu özgürlüklere sınırlarda çizmiştir. Başgil, din özgürlüğüne karşı olanlar için “Din Hürriyetinin Düşmanları” başlıklı yazısını Yeni Sabah'ta yayınlamıştır. Başgil, Cumhuriyetin getirdiği inkılaplar arasında en çok tartışma konusu olan Laiklik içinse fikirlerini “Laiklik Nedir” isimli yazısıyla Yeni Sabah gazetesinde yayınlamıştır. Başgil, 1950 seçimlerinden sonra konu başlıkları ağırlıklı olarak dini özgürlükler ve laiklik olan yazılar yazmış, kendi fikir dünyasındaki demokratik, hukuk devleti modelini yazıları ile paylaşmaya çabalamıştır. Başgil'in bu dönemde kaleme aldığı yazılar toplumun yıllardır isim olarak bildiği fakat içeriği bilmediği ya da tam olarak değerselleştiremediği konular üzerine yoğunlaşmıştır. Laiklik, Demokrasi, Özgürlük ve Din özgürlüğü gibi konular toplumca daha fazla ön plana çıktığı ve konuşulduğu bir dönemde Başgil, yazıları ile topluma ışık tutmayı amaçlamıştır.

Başgil, 1951 yılında ise bu konulara fazlasıyla ağırlık vermiş ve gene bu dönemde “Bizim de Söyleyeceklerimiz Var Dostlar, İnkılap-İrtica” ve “İrtica Yaygarası” başlıklı yazıları ile döneme damga vurmuştur. Başgil, bu yıllardan sonra konularını daha çok din konusu üzerine ağırlık vermiş ve dini yayın yapan mecmualarda yazılar kaleme almıştır.

⁶⁰ Ali Fuat Başgil, (2013a). **Gençlerle Başbaşa**, 52. Baskı (İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2013) s.10.

Başgil, 1954 yılında yaptığı çalışmalar genellikle üniversite içerisinde yapılmış ve inandığı değerlere yönelik olarak kaleme alınan eserleridir. 1955 yılında ise çalışmaları devlet ve kamu kurumları üzerinedir. Başgil'in bu dönemde yaptığı çalışmalar özellikle demokrasi ve bireysel özgürlükler alanındaki fikirleri çok önemlidir. Başgil, mevcut hükümetin yapması gereken ve tam olarak yerine getirmediğine inandığı kavramlar hakkında kendi düşünce dünyasından yazılar ile bu döneme katkı sağlamıştır. Başgil, aldığı eğitimler ve engin tecrübeleri ile geniş ve kapsamlı bir konu alanına sahiptir. Toplumunu ilgilendiren her konuda yazılara sahip olan Başgil, sadece kendi ülkesinde ve öğrenci camiasına değil yurtdışı da dâhil olmak üzere toplumun bütün kesimlerine hitap edecek ve onlara yardımcı olacak eserler üretmiştir.

2.2.1. Büyük Kitapları

- 1- La Question des Detrois, P. Bossuet Matbaası 1928.
- 2- Roma Hukuku Ders Notları, Ankara 1936-1937 yayınlanmamıştır. (Teksir Halinde)
- 3- Hukukun Ana Mesele ve Müesseseleri, İstanbul Hak Kitabevi, İstanbul 1946.
- 4- Türkiye'nin Siyasi Rejimi ve Anayasa Prensipleri, Fasikül 1, Baha matbaası 1957.
- 5- Türkiye'nin Siyasi Rejimi ve Anayasa Prensipleri, Fasikül 2, Baha matbaası 1960.
- 6- İlmin Işığında Günün Meseleleri, Yağmur yayınları, İstanbul 1960.
- 7- Demokrasi Yolunda, Yağmur yayınları, İstanbul 1961.
- 8- 27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri, (Fransızcadan çevirenler: M. Ali Sebük ve İ. Hakkı Aydın), Çeltüt matbaası İstanbul 1966.
- 9- Hatıralar, 2. Baskı, Ekim 1990.
- 10- Din ve Laiklik, Yağmur yayınları, 6. Baskı, İstanbul 1996.

2.2.2. Küçük Kitapları (Broşürler)

Başgil, çeşitli dönemlerde gazetelerde ve dergilerde belli dönemde ilgi alanı olan konularda yazdığı yazılar bulunmaktadır. Bu yazılar küçük kitapçık halinde basılmıştır. Daha sonraki yıllarda bu yazıları bazı kitapların içine alınmıştır.

1. Cihan Sulhu ve İnsan Hakları, İstanbul 1948. (Daha sonra, " Demokrasi Yolunda" eserine alınmıştır.)
2. Seçim Sistemimizin Kıymet ve Eksiklikleri, İstanbul 1948. ("Demokrasi Yolunda eserine alınmıştır.)

3. Türkçe Meselesi, Tan matbaası, İstanbul 1948. (“Hatıraları” eserine alınmıştır.
4. Vatandaş Hürriyeti ve Bunun Teminatı, İstanbul 1948. (“Demokrasi Yolunda” eserine alınmıştır.)
5. Devlet Nizamı ve Hukuk, İsmail Akgün matbaası, İstanbul 1950.
6. Vatandaş Hak ve Hürriyetlerinin Korunması ve Anayasamız, İstanbul 1956. (“İlmin Işığında Günün Meseleleri” eserine alınmıştır.)
7. Gençlerle Başbaşa, Yağmur Yayınları, 29. Baskı, İstanbul 1997.

2.2.3. Makaleleri ve Etütleri

Ali Fuat Başgil, 1940’lı yıllarda gazetelerde kaleme aldığı yazılarına 1966 yılına kadar aralıklalar devam etmiştir. Başgil gazetelerde kaleme aldığı bu yazılar 60-61 yılında çıkan eserlerinde yayınlamıştır. Bu yazılar şöyledir:

1. Din ve Laiklik hakkında yazdığı makaleler:

Laiklik hakkında yazıları ilk olarak 17 Mayıs 1950 yılında itibaren Yeni Sabah gazetesinde yayınlanmıştır. Daha sonra bu konuları daha genişleterek, 1958 yılında Yağmur yayınlarında basılan “Din ve Laiklik” kitabı ile yayın hayatına girmiştir.

2. Hürriyet, Eşitlik Demokrasi hakkında yazdığı makaleler:

Başgil, bu konulardaki fikirlerini ilk olarak 19 Mart 1946 tarihinde Vatan ve Tasvir gazeteleri ile yayınlanmıştır. Aynı zamanda Hür Fikirler Mecmuasında da çıkan yazıları daha sonra Hürriyet ve Demokrasi isimli broşüre alınmıştır. Başgil’in bu konularda yazdığı yazıların kalıcı olması 1961 yılında çıkan “Demokrasi Yolunda” eseriyle birlikte olmuştur.

3. Anayasa hakkındaki yazıları:

Bu konudaki yazıları ilk olarak 29 Aralık 1948 de Vatan gazetesinde, 18 Nisan 1956 yılından itibaren Son Posta gazetesinde yayınlanmıştır. 1960 İhtilalinden sonraki yazıları 23 Haziran 1960 yılından itibaren Yeni Sabah gazetesinde çıkmıştır. Başgil’in kaleme aldığı bu yazılar 1960 yılında Yağmur yayınları tarafından, “İlmin Işığında Günün Meseleleri” isimli yapıtı ile kalıcı olmuştur.

4. Batı Demokrasisi hakkındaki yazıları:

Bu yazılar önce, 13 Mayıs 1958’den itibaren Yeni İstanbul gazetesinde

Yayınlanmış, daha sonrada “Demokrasi Yolunda” adlı esere alınmıştır.

5. İnsan Hakları ve Dünya Barışı hakkındaki yazıları:

Bu konudaki düşünceleri önce, 21 Ekim 1946 ‘dan itibaren Vatan gazetesinde,

Daha sonra bu düşünceleri, “ Demokrasi Yolunda” adlı eserde yayınlanmıştır.

6. Eğitimle ilgili yazıları:

Başgil’in eğitim hakkındaki düşünceleri ilk olarak 6 Ocak 1945’ten itibaren Cumhuriyet gazetesinde yayınlanmıştır. Başgil, bu fikirlerini daha geniş kapsamlı olarak Yağmur yayınlarından çıkan “Gençlerle Başbaşa” adlı eserinde toplamıştır.

Başgil, hayatının farklı dönemlerinde fikirlerini topluma aktarmak amacıyla değişik gazetelere yazılar göndermiştir: Tavir, Cumhuriyet, Vatan, Zafer, Yeni Sabah, Son Posta, Dünya, Hürsöz, Kudret ve Yeni İstanbul.

Başgil, 1962’ye kadar yazdığı yazılarının tamamını daha önce belirttiğimiz eserlerinde yayınlamıştır. 1962’ den sonra Yeni İstanbul gazetesinde kaleme aldığı yazıları kitaplarında bulunmamaktadır. Yukarıda ismi geçen kitaplarında yayınlanmayan yazıları ve 1962 yılında sonra Yeni İstanbul gazetesinde çıkan yazıları şunlardır:

“Açık Mektup”, Yeni İstanbul, 5 Ocak 1962.

“Sosyal Adalet”, Yeni İstanbul, 7 Ocak 1962.

“Sosyal Adalet ve Demokrasi”, Yeni İstanbul, 9 Ocak 1962.

“Garp Demokrasilerinde Sosyal Adalet ve Tatbikatı”, Yeni İstanbul, 15 Ocak 1962.

“Türkiye ve Sosyal Adalet”, Yeni İstanbul, 18 Ocak 1962.

“Af Adaletten Üstündür”, Yeni İstanbul, 25 Ocak 1962

“Sosyalizm”, Yeni İstanbul, 27 Ocak 1962.

“Sosyalizm Nedir?”, Yeni İstanbul, 29 Ocak 1962.

“Doktrin arpışması ve Liberalizm Sosyalizm Kavgası”, Yeni İstanbul, 31 Ocak 1962.

“İktisadi Hayatın Tabi Kanunları”, Yeni İstanbul, 2 Şubat 1962.

“Liberalizmde Serbest Mübadele Rekabet ve Hususi Mülkiyet”, Yeni İstanbul, 4 Şubat 1962.

“Liberalizmin İktisadi Politikası”, Yeni İstanbul, 6 Şubat 1962.

“Liberalizmin Zaferi ve Neticeleri, Sosyalizmin Doğuşu”, Yeni İstanbul, 9 Şubat 1962.

“Kelimeler Üzerine”, Yeni İstanbul, 11 Şubat 1962.

“İhtilalci Sosyalizm”, Yeni İstanbul, 20 Şubat 1962.

“Sosyalizmin Ana Davası”, Yeni İstanbul, 6 Mart 1962.

“Mesut İnsanlar Diyarında”, Yeni İstanbul, 3 Nisan 1962.

“Bir Hadisenin Düşündürdükleri”, Yeni İstanbul, 16 Nisan 1962.

“Bizim Gençlik”, Yeni İstanbul”, 18 Nisan 1962.

“Milliyetçilik Bahsi”, Yeni İstanbul, 30 Kasım 1963.

“Hayalden Hakikate”, Yeni İstanbul, 5 Mart 1964.

“Yine Milliyetçilik Bahsi”, Yeni İstanbul, 14 Haziran 1964.

“Millet Nedir?” Yeni İstanbul, 16 Haziran 1964.

“Millet ve Müşterek Vatan”, Yeni İstanbul, 18 Haziran 1964.

“Millet ve Devlet”, Yeni İstanbul, 22 Haziran 1964.

“Milliyet Nedir?” Yeni İstanbul, 24 Haziran 1964.

“Milliyetçilik Nedir ve Bizde Nasıl Doğdu?” Yeni İstanbul, 27 Haziran 1964.

“Milliyetçiliğin İdeolojisi”, Yeni İstanbul, 3 Temmuz 1964.

“Milliyetçi İdeolojinin Aktif Yönü”, Yeni İstanbul, 5 Temmuz 1964.

“İhtilalci Sosyalizm ve Milliyetçi İdeoloji”, Yeni İstanbul, 14 Ağustos 1964.

“Senin Var, Benim Yok Kavgası ve Müslümanlık”, Yeni İstanbul, 16 Ağustos 1964.

“Emek Ölçüsü ve Miras Hakkı”, Yeni İstanbul, 21 Ağustos 1964.

“Sosyalizm Nedir?” Yeni İstanbul, 26 Ağustos 1964.

“Demokrasi Maneviyatçıdır”, Yeni İstanbul, 29 Temmuz 1966.

“Gazeteler Hususi Bir Statüye Bağlanmalıdır”, Kudret, 14 Ekim 1960.

“Gazete ve Gazeteciliğe Dair”, Kudret, 20 Ekim 1960.

“Mülk Emniyeti – İmar Faaliyeti ve Değerlendirme Vergisi”, Dünya, 16 Kasım 1959.

“Mekteplerde Mecburi Din Dersi ve Vicdan Meselesi”, Zafer, 5 Kasım 1950.

Ali Fuat Başgil’in dergilerinde kaleme aldığı yazıların büyük bir kısmı, “Demokrasi Yolunda, ‘İlmin Işığında Günün Meseleleri’” ve “Din ve Laiklik” eserlerine alınmıştır.

- 1- “Türkiye Teşkilatı Hukukunda Nizamname Mefhumu ve Nizamnamelerin Mahiyet ve Tabi Olduğu Rejim”, Profesör Cemil Birsell’e Armağan, İstanbul 1939, s. 17-30.
- 2- “Vatandaşları Büyük Millet Meclisine Müracaat Hakkı”, Ebul’ula Mardin’e Armağan, İstanbul 1944, s. 537-550.
- 3- “Din Hürriyeti”, Profesör A. Samim Gönensay’a Armağan, İstanbul 1955, s. 228-235.

Tüm bu çalışmalarının ve araştırmalarının yanı sıra Başgil’in yurtdışında, İngilizce ve Fransızca yazılmış birçok makalesi de vardır.

3. 1960 ÖNCESİ VE SONRASI YAŞANAN OLAYLAR

3.1. 1960 Öncesi Dönem

3.1.1. Hatay'ın Anavatana Katılma Meselesi ve Hatay Cumhuriyeti Anayasası

Mondros Mütarekesi sonrasında 9 Kasım'dan itibaren İngiliz kuvvetleri tarafından işgale uğrayan İskenderun ve çevresi ile Çukurova, Antep, Maraş ve Urfa bundan sonraki dönemde Fransızların işgaline terk edilmişti.⁶¹

Bölgeyi Milletler Cemiyeti (MC) Yasası'nın 22. maddesine göre, kurduğu mandater yönetimle yönetmeye başlayan Fransa, 12 Kasım 1918 tarihinde yayımladığı bildiriyle “İskenderun Sancağı” adıyla Antakya, İskenderun ve Harim'i kapsayan bir idari birim kurdu. Merkezi İskenderun olan Sancak, askeri bir vali tarafından yönetildi.⁶²

Fransa'nın Suriye'deki mandater yönetimin niteliği ve kapsamı MC'nin 24 Temmuz 1922 tarihli oturumunda belirlendi⁶³ ve Sancak, kurulan Suriye Devletleri Federasyonu'ndaki Halep Devleti sınırları içerisinde yer aldı.⁶⁴ Fakat Türkiye bölgeyle olan ilişkisini devam ettirdi. Lozan Konferansı'nın devam etmediği zaman zarfında Mustafa Kemal Paşa 1923 yılında Adana'da yaptığı konuşmada Hatay konusundaki nihai hedefin şu sözle ortaya koydu: “Kırk asırlık Türk yurdu esir kalmaz.”⁶⁵ O günden sonra Türkler için bir ümit kaynağı olan bu söz aynı zamanda kurtuluş için bir senet olarak görüldü.

Hatay, Suriye Devletine kâğıt üzerinde bağlı olmuş gibi gözüксе de Ankara Anlaşmasının 7. Maddesi ile Türkiye'nin menfaatleri göz önünde bulundurulmaya

⁶¹ Gotthard Jaeschke, “İskenderun ve Antakya Halis Türk Yurdudur” Yabancı Gözüyle Cumhuriyet Türkiye, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Ankara, 1938. s. 243-244 ; Tevfik Bıyıkoglu, **Türk İstiklal Harbi, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı**, C. 1 (Ankara: Genekurmay Harp Tarihi Başkanlığı, 1962), s. 58-63 ve 81 v.d. ; Fali Rıfık Atay, **Çankaya** (İstanbul: Doğan Kardeş, 1969), s. 150 ; Atatürk'ün yazışmaları ve verdiği emirler için bkz. **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, C. 4, Derleyen; Nimet Arsan, Ankara, 1964. s. 15-20 ; Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Ahmet Hulki Saral, **Türk İstiklal Harbi**, C. 4, Güney Cephesi, Ankara, 1966. s. 45 v.d.; E. Brémond, *La Cilicie en 1919-1920*, Paris, 1921, s. 8 v.d.

⁶² Mehmet Tekin, **Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları** (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2009), s. 3.

⁶³ İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)** (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, C 1,2000), s. 289.

⁶⁴ Fransızlar, Lübnan ve Suriye topraklarını “böl ve yönet” siyasetiyle Halep, Şam, Lübnan ve Lazkiye Alevi Devleti olmak üzere 4 parçaya ayırdı. 1925 yılında ise Halep ve Şam yönetimlerini birleştirerek Suriye Devleti'ni kurdu. Kutlu, **age**, s. 20-21. (ss. 16-26); Müzeyyen Demir, **Hatay'ın Anavatana Katılması (Adana Basınına Göre)**, Altın Kalem Yayınları, İzmir, 2012, s. 25; Şam ve Halep'in başında Arap yöneticiler, diğer ikisinde ise Fransız valiler vardı. Hepsinin üstünde de mandalar yöneticisi Fransız Yüksek Komiseri bulunuyordu. İsmail Soysal, “Hatay Sorunu ve Türk -Fransız Siyasal İlişkileri (1936-1939)”, *Belleten*, C 49, S 193, Ankara 1985, s. 81.

⁶⁵ Adnan Sofuoğlu-Adil Dağıstan, **“Hatay'ın (Sancak) Bağımsızlığı ve Türkiye'ye Katılımı”** (Ankara: Türk Yurdu, C 31, 2011) s. 290,s. 289.

çalışılmıştır. Mevcut madde gereği; Türk kültürü ve varlığının korunması, geliştirilmesi ve Türkçe'nin resmi dillerden birisi olan özel bir yönetim kurulması planlanmaktaydı. Fakat Ankara Antlaşmasında, yüzeysel olarak belirlenen sınırlar ve bazı konular Lozan Antlaşmasında Türkiye ile Fransa arasında sorunlara neden oldu.⁶⁶ Lozan antlaşmasının 2. Maddesindeki sınırlar konusunda ihtilaflar oluştu. Bu sorunun çözümüne yönelik kurulacak olan komisyon ise 30 Mayıs 1925 de ancak kurulabildi. Taraflar komisyonda protokol belirlediğinde ve imzalar atıldığında tarih 18 Mart 1926'yı gösteriyordu.⁶⁷ Sınır hattının detaylı konumu ve düzenlenmesi için 1926 yılında Fransa ile Dostluk ve İyi Komşuluk sözleşmesi imzalandı.⁶⁸ Yapılan bu sözleşmede, taraflar arasında yaşanacak farklı tutumların çözümü için uzlaştırma komisyonu kurulması, gerekli görüldüğü hallerde hakeme ve La Haye Adalet Divanı'na gidilmesi uygun görüldü. Anlaşma, Hatay, Türkiye'ye katılınca kadar yürürlükte kaldı.⁶⁹

1936 yılında, Fransız mandası altında bulunan Suriye bu yıllarda bağımsızlığına kavuşmak için çeşitli alanlar da baskılar yapıyordu. Nihayetinde bu istenen bağımsızlık meselesi 9 Eylül 1936 tarihinde Suriye ile Fransa arasında yapılan Dostluk ve İttifak antlaşması ile tescillendi. Bu antlaşmaya gör Suriye MC'ye dâhil olmasından sonraki 3 yıl içerisinde manda rejiminden kurtulup bağımsız olması ve Fransa'nın Suriye'ye dair tüm haklarından Suriye devleti lehine feragat ettiğini belirtiyordu.⁷⁰ Yapılan bu antlaşma ile Fransa'nın Sancak üzerindeki yetkilerini Suriye devletine devredebileceği şüphesi nedeniyle⁷¹ Türkiye Antlaşmaya sert bir şekilde tepki verdi. Bu yıllarda Dünyada yaşanan gelişmeler ve yapılan bu antlaşma Türkiye için Hatay meselesinin çözümü için uygun zeminin bulunduğu kanaatini oluşturdu ve harekete geçildi.⁷²

⁶⁶ İsmail Soysal, **age**, s. 48-49.; Madde 7: “İskenderun mıntıkası için bir usul-i idare-i mahsusa tesis olacaktır. Mıntıkay-ı mezkûrenin Türk ırkından olan seknesi için her türlü teşkilattan müstefit olacaklardır. Türk lisanı orada mahiyet-i resmiyyeyi haiz olacaktır.

⁶⁷ Sözleşmenin ayrıntıları için bkz. Düstur, Tertip 3, C 7, s. 2695

⁶⁸ Soysal, **age**, s. 48-49.

⁶⁹ Soysal, **age**, s. 289-292.

⁷⁰ Soysal, **age**, s. 540; 1936 yılında Fransa'da iktidara gelen Halk Cephesi Hükümeti ile Suriye arasında 9 Eylül 1936 tarihinde Suriye'nin 3 yıl içinde bağımsızlığını öngören bir anlaşma imzalamıştı. Anlaşma ile Fransa, Suriye üzerindeki tüm hak ve kazanımlarını Suriye'ye devrederken Sancak bölgesinin özel statüsü korunmuştu.

⁷¹ Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin ardından Hatay'a yoğunlaşan Atatürk, Afet İnan'a; “Şimdi Antakya, İskenderun, yani sancak meselemiz var” demişti. Afet İnan, **Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi** (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1977), s. 135.

⁷² Hülya Şahin, “Hatay'ın Anavatanına Katılması”, **Hava Harp Okulu Bülteni**, C 8, S 20- 23, İstanbul, 1990, s. 110. (ss. 106-115); Tayfur Sökmen, **Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar** (İstanbul: Cumhuriyet Yayınları, 1999), s. 5.

Dışışleri Bakanı Tefvik Ŗükrü Bey, Milletler Cemiyetinin 26 Eylöl 1936 yılında yapılan toplantısında Ülkesinin Suriye'nin bağımsızlığını desteklediğini fakat Sancak halkı içinde aynı bağımsızlığın verilmesi gerektiğini dile getirmiştir.⁷³ Paris Büyükelçisi Suad Davaz' a ise Fransa hükümetine verilmek üzere bir nota verildi ve Suriye ile Lübnan'a verilecek bağımsızlığın İskenderun Sancağında verilmesi istendi. Fransa ise bu kararın bir bölünmeye sebep olabileceğini gerekçe göstererek bu öneriyi reddetti. Fakat Türkiye bu karardan vazgeçmedi ve ardı arkasında verilen notalar sonrasında konutu Milletler Cemiyeti'ne taşıdı.⁷⁴ Bu dönemde Meclisin açılışında konuşma yapan Mustafa Kemal Atatürk ise; "Daima kendisi ile dostluğa çok ehemmiyet verdiğimiz Fransa ile aramızda, tek ve büyük mesele budur. Bu işin hakikatini bilenler ve hakkı sevenler, alakamızın şiddetini ve samimiyetini iyi anlarlar."⁷⁵ Sözleriyle Türkiye'nin bu konuda ne kadar ısrarcı olduğunu dile getirmiştir. Bu konuşmanın ertesi gününde Atatürk, Hatay meselesine biziatihi şahsının ilgilendiğini bildirdi ve İskenderun- Antakya çevresine "Hatay" bölgede faaliyet gösteren Antakya-İskenderun Cemiyetinin adını da "Hatay Egemenlik Cemiyeti" olarak değıştirdi.⁷⁶ Sancakta 14-15 Kasım 1936' da yapılan milletvekili seçimlerinin tarafsızlığında şüphe eden aleyhine sonuç çıkacağını düşünen Türk topluluğu seçimlere seçimi boykot ettiler %95'lik Türk seçmen seçimlere katılım sağlamadı.⁷⁷

14-16 Aralık 1936 tarihinde Sancak meselesini gündemine alan Milletler Cemiyeti Türkiye'nin önerisi olan "Her Hataylı dilediğı cemaat listesine yazılma ve rey vere hakkına sahiptir" önerisini kabul etti.⁷⁸ Cemiyet Sancak meselesinde sorunun çözümü için İsveç Temsilcisi Rickard Sandler'i rapor hazırlamakla görevlendirdi ve 3 kişilik bir

⁷³ Soysal, **age**, s. 540.

⁷⁴ İsmail Soysal, "Hatay Sorunu ve Türk -Fransız Siyasal İlişkileri (1936-1939)", Belleten, C 49, S 193, Ankara 1985, s. 84. (ss. 79-107); Tekin, **age**, s. 8; Soysal, **age**, s. 541; Hasan Rıza Soyak, Atatürk'ten Hatıralar, Yapı ve Kredi yayınları, C 2, İstanbul, 1973, s. 562-570; Atatürk 1936 yılında Hatay'da Türklere karşı başlayan provakatif eylemleri araştırması için Feridun Cemal Erkin'i görevlendirmişti. Feridun Cemal Erkin'in hazırladığı raporu okuduktan sonra ise şu sözleri söylemiştir: "Biz şimdiye kadar Sancak'ta genişletilmiş özerkliğe doğru gidiyorduk. Bundan sonra Feridun'un belirttiğı gibi özerkliğe değıl, düpedüz ilhaka gideceğiz" demişti. Feridun Cemal Erkin, Dışışlerinde 34 Yıl: Anılar-Yorumlar, C 1, Ankara, 1980, s. 91.

⁷⁵ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre 5, C 13, Birinci İnikad, 1 Kasım 1936, s. 6-7; BCA, 30.10.0.0/224.510.12. s. 20; Atatürk'ün TBMM açılış toplantısında yaptığı bu konuşma Sancak'ta olumlu etki yaptı. Sancak'ın akıbetinin Türklere lehine halledilebileceğinden şüphe duyanların şüphanesini giderdi ve Türk toplumunu birleştirdi. Hamit Pehlivanlı, "Atatürk Dönemi Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilat-ı İstihbarat Raporlarında Hatay Meselesi", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C 14, S 40, Ankara, 1998, s. 184. (ss. 159-206)

⁷⁶ BCA, 30.10.0.0/224.510.12. s. 17; İskenderun Sancağı olarak adlandırılan mesele "Hatay" adını aldı ve bundan sonra bu isimle isimlendirildi.

⁷⁷ Sofuoğlu-Dağıstan, **age**, s. 290.

⁷⁸ Sofuoğlu-Dağıstan, **age**, s. 290.

gözlemci ekibini Sancak'a gönderdi. 31 Aralık tarihinde Sancak'a ulaşan Hollanda, İsveç ve İsviçreli gözlemciler araştırmalarına başladılar.⁷⁹ Sandler'in bölgede yaptığı çalışmalar ve gözlemler sonucunda yazdığı rapor, 27 Ocak 1937'de Milletler Cemiyeti Konseyinde oybirliği ile kabul edildi.⁸⁰ Rapora göre; Sancak'ta uzmanlar tarafından hazırlanacak bir Sancak statüsü ve Anayasasıyla, İskenderun Sancağı içişlerinde bağımsız, dışişlerinde Suriye'ye bağlı "Ayrı Varlık" olacaktır. Sancak'ın önemli kararları Milletler Cemiyetine danışılarak alınacaktı. Suriye devleti ile Sancak arasında gümrük ve para birliği olacak, beraber yapılacak olan özel durumlarda memurlar arasında eşgüdüm sağlanacaktı. Sancak'ın resmi dili Türkçe olacak ikinci bir dil seçeneğine Milletler Cemiyeti karar verecekti. Tüm bu kurallara ve yasaya uyulup uyulmadığını kontrol etmek için Cemiyet Fransız bir delege görevlendirecekti. Sancak'ta polis ve jandarma harici silahlı ve askeri bir kuvvetin bulunmasına müsaade edilmeyecek, Fransa ve Türkiye Sancakta huzurun ve güvenin sağlanması için üstün çaba göstereceklerdi.

MC Konseyi, 20 Şubat 1937 tarihinde yaptığı oturumda Anayasa metinlerini hazırlamak amacıyla 5 üyeden oluşan uzmanlar komitesinin kurulmasına karar verdi. 25 Şubat'ta kurulan ve Sancak'a araştırma ve gözlemler için giden Komite bir anayasa metni hazırladı. Yapılan anayasa Sandler raporunun ilkelerini takip ederek, Fransa ve Türkiye'nin isteklerini göz ardı etmemiş, statü ve sınırların belirlendiği bir anayasa hazırlanmıştır. 29 Mayıs 1937'de oy birliğiyle kabul edilen Sancak hukuki olarak "Ayrı Varlık" olarak kurulmuş oldu.

"Ayrı Varlık" olarak kabul edilen Sancak için bir yasal statü ve anayasal zemin lazımdı bunun için Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu, Fransız Robert de Ciaux, İngiliz Sir James Dunnet, Belçikalı Mourice Bourquin, Hollandalı Kollewyn, Sandler'in temsilcisi İsveçli Vestman'dan oluşan⁸¹ Uzmanlar Komitesi'nin hazırladığı İskenderun sancağını statüsü ve anayasası 29 Mayıs 1937'de oy birliğiyle MC Konseyi

⁷⁹ Cem Özer, "Atatürk'ün Türk Dünyası ile İlişkileri" (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Ankara 2007), s. 153.

⁸⁰ Soysal, **age**, s. 542.

⁸¹ Sofuoğlu-Dağıstan, **age**, s. 290, 297.

tarafından kabul edilmişti.⁸² Bu olaydan sonra Sancak yasal olarak Fransız mandası altındaki Suriye'ye bağlanmış oldu.⁸³

MC tarafından kabul edilen İskenderun sancağının statüsü;

- Genel Hükümler -Azınlıklar
- Sınırlar -Gümrük Yönetimi
- MC Konseyi Genel Denetimi -Para Sistemi
- MC Konseyinin Kararları ve Öğütlemeleri -İskenderun Limanı
- Fransa ile Türkiye İş birliği- Bağlantı
- Vatandaşlık- Posta ve Haberleşme
- Dışişleri -Yürürlüğe Giriş
- Sancak'ın Askerden Arındırılması

Olmak üzere 15 fasıl ve 55 maddeden oluşmaktadır.⁸⁴ Bu fasıl Sancak'ın tüm birimlerini kapsayıcı ve uygulama kapsamındadır. Verilen statüye göre Sancak kendi içişlerinde bağımsız, dışişlerinde ise Suriye hükümetine bağlı olacaktı. Türkçe ve Arapça Sancak'ın resmi dilleri olarak kabul edildi. Mevcut sınırlar olarak Sancak'ın sınırları kabul edildi. MC konseyi, yasal zemini ve uygulanabilirliğini denetlemek için Fransız bir delege görevlendirecekti. 1 Ocak 1937 tarihinden önce bölgeye yerleşenler Sancak vatandaşı sayılacaktı. Sancak vatandaşları aynı zamanda Suriye vatandaşı sayılacaktı. Sancak ile yaşanan anlaşmazlıklarda üst merci her zaman için MC Konseyi olacaktı. Sancakta güvenliğin sağlanması amacıyla güvenlik güçleri olarak 1500 polis ve jandarma olacaktı. Zorunlu askerlik hizmeti olmayacaktı.⁸⁵

İskenderun Sancağında yaşayan insanlar, dil, din, ırk ve farkı gözetilmeksizin amme hizmetlerinden yararlanma ve hakların kullanılması bakımından eşit kabul edildi. Okullarda çocukların ana dilinde eğitim-öğretim görmesine olanak tanındı. Meclis

⁸² İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)** (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, C 1, 2000), s. 542-543.

⁸³ Mehmet Tekin, "Tarihçe ve Bazı Olaylarla İlgili Açıklama ve Değerlendirmeler", **Türk Yurdu**, S 290, Ankara 2011, s. 89.

⁸⁴ Ankara'da bulunan Milli Kütüphane'nin Nadir Eserler Arşivi'nde baskı yılı tespit edilememiş, İskenderun Sancağı'nın Statü ve Anayasası'nı içeren, Osmanlıca bir eser mevcuttur. Bkz. Hatay Erkinlik Cemiyeti, Sancak Statü ve Anayasa, **Hatay Erkinlik Cemiyeti Neşriyatı**, 1900?.

⁸⁵ Soysal, **age**, s. 556-560.

seçimlerinin uygulama biçimi Anayasa ile düzenlenecek bir nispi temsil sistemine⁸⁶ göre yapılacaktır.

Sancak ve Suriye’de aynı birimi geçerli olacak ve Suriye Lirası kullanılacaktır. İskenderun Liman’ından Türkiye’nin faydalanması için “Türk Serbest Bölgesi” inşa edilecek ve bölgenin tüm alışanları Türkiye tarafından belirlenecekti. Posta ve haberleşme hizmetlerinde Sancak, içişlerinde serbest hareket edebilecek, uluslararası hizmetler içinse ayrı bir g olarak kabul edilinceye kadar Suriye’nin bir parçası olarak hareket edecekti. Sancak statüsü Anayasa ile birlikte 29 Kasım 1937’de yrrlge girecekti.⁸⁷

Sancak Anayasası ise “Genel Hükümler, Yetki Düzeni” ve “Temel Haklar” olmak üzere 3 bölüm ve 37 maddeden oluşmaktadır. Anayasanın ilk bölümünde 1. madde de yasanın “Sancak Anayasası” olduğu belirtilmiştir. 2. madde de Statü hükümleri saklı olmak kaydıyla Anayasa maddelerinin yorumlanabileceği ve değiştirilebileceği ifade edilmiştir. Bölümünün diğer maddelerine göre ise Anayasa’nın yrrlge girmesiyle birlikte önceden yapılmış atamalar, alınmış kararlar ve kazanımlar korunacaktır. Ancak yetkilerin düzenlenmesiyle ilgili hükümler Meclis tarafından değiştirilebilirdi. Bu ise en az 3 ay ara ile Meclis çoğunluğunu sağlayacak 2 oylama ile olabilirdi. Anayasadaki maddelerde belirtilenler dışında hiçbir değişiklik 5 yıl geçmeden gündeme alınmayacaktı. Sancak’ın adının değiştirilmesinin de Meclis tarafından Anayasa’ya eklenecek maddelerce yapılabilieceği yer almıştır.⁸⁸

Sancakta yapılacak olan seçimlerle ilgili düzenlemeler yapmak amacıyla MC tarafından bölgeye bir komisyon gönderildi. Komisyon 2 Yunanlı, 2 Yugoslav, 3 İngiliz, 3 Belçikalı, 3 Hollandalı, 1 Norveçli, 2 İsveçli ve 2 İsviçreli olmak üzere yaklaşık 20 kişiden oluşmaktaydı.⁸⁹ 15 Nisan 1938 yılına kadar yapılması gereken seçimler için Sancak’a gelen komisyon Türkiye’nin bilgisi ve izni dışında Fransız manda memurları ile iş birliği yaparak⁹⁰, 87 maddelik bir seçim yönetmeliği oluşturdu. Oluşturulan bu yönetmelik bilgilendirmek amaçlı Türkiye’ye de gönderildi. Türkiye bu yönetmeliğe ve

⁸⁶ Nisp temsil, seçime katılan her partinin aldığı oy oranına göre milletvekili ıkarabilmesine, parlamentoda temsil edilmesine olanak veren bir sistemler grubunun ortak adıdır. Hikmet Sami Türk, “Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih”, <https://www.anayasa.gov.tr>. (Erişim. 18.12.2022)

⁸⁷ Soysal, **age**, s. 564-565, 567.

⁸⁸ Soysal, **age**, s. 568.

⁸⁹ Soyak, **age**, s. 642-643 Yapılacak olan seçimler Milletler Cemiyeti tarafından kabul edilen Sancak Statüsü ’nn 32. Madde ve Sancak Anayasası’nda yer alan 6. ve 15. Maddelerin bir gereğidir.

⁹⁰ Soysal, **age**, s. 545-546; Sofuoğlu-Dağıştan, **age**, s. 291.

yaşanan duruma sert tepki verdi ve Fransa uyarıldı ve MC Konseyinde ivedi bir şekilde durumun düzeltilmesi istendi.⁹¹ Bu gelişme sonrası bu yönetmelik ve olabilecek diğer durumlar için tedbir amaçlı Sancak'ta konsolosluk açıldı.⁹²

Türkiye'nin talebi doğrultusunda 31 Ocak 1938'de toplanan Komite, 7 Mart tarihini kadar yönetmelik üzerinde değişiklikler yaptı.⁹³ Yönetmelik çalışmalarından sonra Nisan ayında Sancak'ta seçim çalışmaları hız kazandı. Fakat çalışmalar sırasında Fransızların Türk olmayan unsurları yasal olmayan bir biçimde birleştirmeye çalışarak Türklere seçimlere kaybettirme gayesi ve tüm bu olup bitene MC Seçim Komisyonunun sessiz kalması Sancakta karışıklığa sebep oldu,⁹⁴ ölümle sonuçlanan vakalar yaşandı. Tüm bu olaylar Türk Basınında geniş yankı buldu⁹⁵ ve Türkiye'de büyük tepkilere yol açtı.

Devletin çeşitli kademelerinde tepkiler, Mecliste yapılan sert söylemlerin yanı sıra Atatürk'ün Güney birliklerini denetlemek üzere bölgeye gitmesi ve taraflara sert gözdağı vermesi mevcut ortamı daha da gergin hale getirdi. Türkiye bu sert tutum sonrası kararlılığını göstermek ve bölgede oluşabilecek olumsuz durumlara karı sınır bölgesine 30.000 kişi kuvvet gönderdi. Türk tarafının sert tutumu ve askeri kuvvet hamlesinden sonra Fransız temsilci Carreaux'un yaşanan kaos ortamını sakinleştirmek amacıyla Sancak yönetimini Türklere bırakma teklifi kabul edildi ve Fransız valinin yerine 6 Haziran 1938'de Dr. Abdurrahman Melek İskenderun Sancağı Valisi olarak göreve başladı. Fakat harici devlet ve temsilcilerin kışkırtmaları ile bir türlü bitmek bilmeyen olaylar üzerine Türk devleti, seçim komisyonu ile olan tüm ilişkisini kesti. Bu olaylardan sonra seçim komisyonu bölgeyi terk etti.⁹⁶

1930'lu yılların son dönemlerine doğru, Avrupa'da tehlike sirenleri çalmaya başlamıştı. Birinci Dünya savaşındaki ağır yenilgi ve kayıplarını telafi etmek isteyen Almanya Hitler önderliğinde saldırgan bir tutum izliyordu. Bu yıllarda Hitler tehdidine karşı Fransa ve Türkiye yakınlaşarak askeri bir antlaşma imzaladılar. Antlaşma İskenderun

⁹¹ Soysal, **age**, s. 545-546.

⁹² Sofuoğlu-Dağıstan, **age**, s. 291.

⁹³ Soysal, **age**, s. 546.

⁹⁴ Abdurrahman Melek, **Hatay Nasıl Kurtuldu** (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1986), s. 6; Kutlu, **age**, s. 44-46.

⁹⁵ "Fransızların şikâyeti, Hatay Türklerini ekalliyette bırakmağa uğraşıyorlar", **Cumhuriyet**, 23 Mayıs 1938, "Hatay'da Türklere İşkence" **Cumhuriyet**, 29 Mayıs 1938, "Taşnak Ermenileri dört Türkü öldürerek Asî nehrine attılar", "Türk köylüleri panik halinde şehirlere sığınıyorlar." **Tan**, 31 Mayıs 1938. "Hatay'da dün de çarpışmalar oldu. 2 Türk ve 2 Arap öldü." **Tan**, 2 Haziran 1938.

⁹⁶ Sofuoğlu-Dağıstan, **age**, s. 291-292.

Sancağına karşı yapılacak olan saldırılarına karşı iki ülkenin izleyeceği tutumu içeriyordu.⁹⁷ Buna göre taraflar bölgede belirli sayılarda asker bulunduracak ve bu askerler koordineli hareket edecekti. 4 Temmuz 1938 de Türk askeri birliği Kurmay Albay Şükrü Kanatlı komutasında Hataya girdi. Bu durum bölgede yaşayan Türkler ve Türkiye’de büyük bir sevinç ile karşılandı.⁹⁸ Türk askerinin Sancağa girmesi bölgede yaşanan sıkıntılar ve gelecek odaklı kazanımlar açısından Türkiye’nin elini güçlendirdi.⁹⁹

Sancak Anayasası’ndan alınan içerik ve yetkilerle seçimleri yapmak amacıyla Türk-Fransız ortak denetiminde İntihabat-ı Âli Komisyonu adıyla bir komisyon oluşturuldu. Komisyon’da Albay Collet, Vali Abdurrahman Melek, Cevat Açıkalın, Türk Cemaati Temsilcisi ve Halk Parti Başkanı Abdülgani Türkmen ile diğer cemaatlerden birer üye yer aldı. Komisyon, MC Komisyonu’nun eksik bıraktığı işleri herhangi bir kapalılığa ve gizliliğe uğratmaksızın 1 Ağustos 1938’de tamamladı.¹⁰⁰ 22 Temmuz 1938’de başlayan seçimler 1 Ağustos 1938’de sona erdi. Seçim işlemlerinde, 20 yaşını doldurmuş erkekler birinci seçmen olarak istedikleri topluluğa adını yazdırabildi. Sancak’ta 35.847 Türk, 11.319 Alevi, 5.504 Ermeni, 1.845 Arap, 2.098 Rum-Ortodoks¹⁰¹ ve 395 çeşitli cemaatlerden olmak üzere 6 gruptan seçmen kayda alındı.¹⁰² 21 Ağustos 1938 tarihinde milletvekilleri listesi yayınlandı ve seçimler yapıldı. Seçim sonuçlarına göre Meclis’e 22 Türk, 9 Alevi, 5 Ermeni, 2 Arap ve 2 Rum-Ortodoks milletvekili olarak seçildi.¹⁰³ Seçilen Türk Milletvekilleri şunlardır: Antakya’dan; Abdülgani Türkmen, Dr. Vedi Bilgin, Semih Azmi, Suphi Bereket, Vedi Münir Karabay, Dr. İbrahim İnal, Arif Hikmet Celali, İzzet Zekeriya, Bekir Sıdkı Kunt, Ali Mısırlı, Nuri Aydın, Mehmet Adalı, Mehmet Kâmil. Kırıkhan’dan; Seydi Oğuz, Arif Hikmet Süral, Bahri Bahadırlı, Cevat

⁹⁷ **Cumhuriyet**, 5 Temmuz 1938, s. 1; Soysal, **age**, s. 546.

⁹⁸ Melek, **age**, s. 56-67; İsmail Soysal, “Hatay Sorunu ve Türk -Fransız Siyasal İlişkileri (1936-1939)”, **Belleten**, C 49, S. 193, Ankara, 1985, s. 96. (ss. 79-107); Sofuoğlu Dağıstan, **age**, s. 291-292.

⁹⁹ Süleyman Tüzün, “Türkiye’ye İltihakının 60. Yılında Hatay Meselesi”, **Türk Yurdu**, C XIX, S 144, Ankara, (1999), s. 49.

¹⁰⁰ 2 Sofuoğlu-Dağıstan, **age**, s. 292; Melek, **age**, s. 59-60; Seçimde görevli özel mahkemede 2 Türk, 1 Fransız hâkim görev yaptı. Yusuf Sarımay, “Atatürk’ün Hatay Politikası -II (1938-1939)”, Atatürk **Araştırma Merkezi Dergisi**, C 12, S 35, Ankara, 1996, s. 413. (ss.407-454).

¹⁰¹ Soysal, 2000, **age**, s. 548.

¹⁰² Ayla Kutlu, “Hatay Devletinden Hatay İline”, **Tarih ve Toplum**, C 8, S 43, İstanbul, 1987, s. 26.

¹⁰³ Soyak, **age**, s. 652; Sökmen, a.g.e.,s.14; Soysal, **age**, s. 548.; Seçimlerde milletvekili seçilen 22 Türk milletvekilinin isimleri adaylık sürecinde Ankara’dan gelen bir listeye belirlenmiştir. Melek, **age**,s. 62.

Abalı, Abdurrahman Mursaloğlu, Abdullah Mursaloğlu. İskenderun'dan; Bostan Mercan, Abbas Ülkü, Hamdi Selçuk.¹⁰⁴

2 Eylül 1938'de törenle açılan Meclis, en yaşlı üyesi Mehmet Adalı başkanlığında toplandı ve yemin töreni yapıldı. Bütün milletvekilleri Türkçe yemin ettiler.¹⁰⁵ Yemin töreninin ardından Meclis Başkanlığı'na Abdülgani Türkmen, Meclis Başkan Vekilliklerine Vedi Münir Karabey ve Zeynel Abidin Çilli, Meclis Genel Sekreterliklerine Bekir Kunt ile Vedi Bilgin getirildi.¹⁰⁶ Devlet Başkanlığı'na Tayfur Sökmeni seçen Meclis, Sancak bayrağını belirlemek üzere bir komisyon oluşturuldu.¹⁰⁷ 3 Eylül'de yemin eden Cumhurbaşkanı Tayfur Sökmen, hükümeti kurma görevini 5 Eylül'de Abdurrahman Melek'e verdi. 6 Eylül 1938'de Meclis'te okunan Hükümet programının temeli "programın ruhu ve esası Kemalizm rejimi ve bütün icabatıdır" olarak söylenmiştir.¹⁰⁸ Aynı gün Hatay Meclisi'nde, MC'nin daha önceden hazırladığı Sancak Anayasası, devletin adı Hatay Devleti olarak değiştirilmek suretiyle Hatay Anayasası olarak kabul edildi.¹⁰⁹

1937 yılında Fransa ile Türkiye İskenderun Sancağının durumunu görüşmek üzere Cenevre'de toplandılar. Toplantıya Türkiye tarafından temsilci olarak; Dışişleri Bakanlığı Siyasi Müsteşarı Numan Menemencioğlu, 2. Delege sıfatıyla Türkiye'nin MC Daimi Temsilcisi Necmettin Sadak, Hukuk Müşaviri olarak İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Profesörü Ali Fuad Başgil ve Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Profesörü Ethem Menemencioğlu, Adalet Bakanlığı Hukuk İşleri Müdürü Şinasi Devrin, Genelkurmaydan Yarbay Şevki Bey, İstanbul Merkez Bankası Müdür Yardımcısı Nazif İnan, Dışişleri Bakanlığı Hukuk Müşaviri Yardımcısı Fatin Rüştü Zorlu ve birkaç kâtip katıldı.¹¹⁰ Toplantıdan sonra Türkiye'ye dönen heyetten Numan Menemencioğlu dönemin gazetelerine şu demeci veriyor ; "Hatay Anayasası'nda Türkiye Cumhuriyeti Teşkilat-ı Esasi'si içeriği aynen yer alacaktır yalnızca Meclis

¹⁰⁴ Tüm milletvekillerinin isimleri için bkz. Mehmet Mursaloğlu, **Sancak, Devlet, Millet Hatay (1938-1939)**, (İstanbul: Kültür Yayınları, 2012), s. 114-115; Tekin, **age**, s. 12-13.

¹⁰⁵ Mursaloğlu, **age**, s. 131-135.

¹⁰⁶ Sofuoğlu-Dağıstan, **age**, s. 292.

¹⁰⁷ Bayrak Komisyonu'nda görev yapanlar: Bekir Sıtkı Kunt, Doktor İbrahim İnal, Abdullah Mursal, Doktor Vedi Bilgin, Mihran Keşişyan, İsa Kazancıyan, Hasan Davud, Mustafa Fansa, Doktor Basil, Marsel Balit, Ahmet Celalettin Tümkaya. Tekin, **age**, s. 35-36.

¹⁰⁸ Hükümet programı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Aydın Tarihi**, S 58, Eylül 1938, s. 76-79.

¹⁰⁹ Tekin, **age**, s. 47-50.

¹¹⁰ Ahmet Selçuk Özçelik, "Başgil, Ali Fuat", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C 5 (İstanbul: Diyanet yayınları, 1992), s. 129.

teşkilatında farklılıklar olacaktır.”¹¹¹ Bu beyanattan anlaşılacağı üzere yeni kurulacak devlet ve onun siyasi ve anayasa temeli Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin esasları örnek teşkil ederek kurulacağı önemle belirtilmiştir.

Milletler Cemiyeti tarafından hazırlanan İskenderun Sancak Anayasası Hatay Millet Meclisinde tekrar görüşüldü. Anayasa üzerinde bazı eklemeler ve çıkartmalar yapıldı. Devlet kuruluş temeline Türklük esası yerleştirilerek bağımsız bir devlet olması ve Devlet merkezinin İskenderun olarak kalmasına karar verildi. Sancak ifadesi Anayasadan çıkartılarak, bunun yerine “Hatay Devleti” olarak değiştirildi. MC’nin seçimlerde dayattığı nüfusa dayalı modeller reddedilerek Hatay halkı din, dil, ırk ayırt etmeksizin bir bütün olarak kabul edildi.

Türk tarafını temsilen Cenevre’ye giden heyette yer alan burada yaptığı uzun soluklu çalışmalar sonucunda Hatay’ın siyasi statükosunu hazırlayan Ali Fuat Başgil, uzun yıllar boyunca aldığı eğitimler ve tecrübeler çerçevesinde Hatay Anayasasının metnini kaleme almıştır.¹¹² Yapılan görüşmeler ve diyaloglar çerçevesinde son halini alan Hatay Anayasası oybirliği ile kabul edilerek kanunlaştı. Anayasa, 6 Eylül 1938 de Anayasa Kanunu olarak kabul edildi. 7 Eylül’de kanunun adı Hatay Anayasası olarak değiştirildi.¹¹³ Anayasa, 5 Fasl;

Fasl 1: Esas Hükümler

Fasl 2: Teşriî Kuvvet (Yasama)

Fasl 3: İcra Kuvvet (Yürütme)

Fasl 4: Adli Kuvvet (Yargı)

Fasl 5: Müteferrik Hükümler

Olmak üzere toplam 25 maddeden oluşmaktaydı. Anayasa maddeleri ise şu şekildedir:

Madde 1: Hatay dahili işlerinde tam bir istiklali haiz Türk ekseriyetine müstenit ve cumhuriyet rejimi ile idare olunan ayrı ve müstakil varlık teşkil eden bir devlettir.

Madde 2 : Hatay Devletinin merkezi Antakya’dır.

¹¹¹ Meral Balcı, “Hatay Devleti Millet Meclisi Üzerinde Cumhuriyet Halk Partisi ve TBMM’nin Etkileri”, **Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi**, C 13, S 50, İstanbul, 2018, s. 256.

¹¹² Gökalp, **age**, s.25.

¹¹³ Tekin, **age**, s. 58.

Madde 3: Hatay'ın bütün vatandaşları kanun muvacehesinde müsavi ve ırk, dil, din farkı gözetmeksizin aynı medeni ve siyasi haklara sahip ve bila istisna kanuna riayetle mükelleftirler.

Madde 4: Teşrii kuvvet Hatay halkı namına Hatay millet meclisi tarafından kullanılır. Hatay millet meclisi hazırlanacak mahsus kanuna tevfikân dört senelik bir müddet için intihap edilir, kırk azalık tek bir heyettir. Ancak meclisin tatil zamanından sonra meclisin tasvibine arz edilmek şartıyla hükümet muvakkat kanun yapmak salahiyetini haizdir.

Madde 5: Kanunlar vaz'ı için ilk teşebbüs Hatay millet meclisi azasına ve icra kuvvetine aittir. Mamafih masraflar ihtiyarını müstelzim olan yahut vergiler ihdasına, tadiline veya ipkasına müteallik bulunan kanunlar vaz'ı teşebbüsü yalnız icra kuvvetine aittir.

Madde 6: Bir kanuna müstenit olmadıkça hiçbir vergi ihdas veya tahsil olunamayacağı gibi bir istikraz da akdolunamaz. İcra kuvveti her sene gelecek sene için bir bütçe kanunu projesiyle bir mali muvazene kanunu layihası tespit edilecektir. Meclis tarafından kabul ve tasdik edilmemiş olan hiçbir masraf sene içinde yapılamaz. Her sene maliyenin sonunda o senenin hesapları bir kanunla müteşekkil bir heyetçe tetkik edildikten sonra meclise arz olunur.

Madde 7: Kanunlar ve kararlar adi ekseriyetle kabul ve ittihaz olunur. Nisabı ekseriyet meclisi teşkil eden azanın yarısıdır.

Madde 8: Mebuslar Hatay Millet Meclisine katılış ettiklerinde şu şekilde tahlif olunurlar: Vatan ve milletin saadet ve selametine ve milletin saadet ve selametine ve milletin bilakaydû şart hâkimiyetine mugayir bir gaye takip etmeyeceğime ve Cumhuriyet esaslarına sadakatten ayrılmayacağıma namusum üzerine söz veririm.

Madde 9: Hiçbir mebus Millet meclisi dâhilindeki rey ve mütalaasının ve beyanatının Meclis haricinde irad ve ihzarından dolayı mesul değildir. Gerek intihabından evvel ve gerek sonra aleyhine cürüm isnad olunan bir mebusun maznunen isticvabı veya teklifi ve yahut muhakemesinin icrası heyeti umumiyesinin kararına bağlıdır. Cinai cürüm – meşhud bundan müstesnadır- ancak bu takdirde makamı aidi meclisi derhal haberdar etmekle mükelleftir. Bir mebusun intihabından evvel veya sonra aleyhine sadir olmuş cezai bir hüküm infazı mebusluk müddetinin hitamına talik olunur. Mebusluk müddeti esnasında müruru zaman cereyan etmez.

Madde 10: Tatil esnasında Hatay Devlet Reisi veya Millet Meclisi Reisi lüzum görürse Meclisi içtimaa davet edebilir. Millet Meclisi içtimaı senede dört aydan dun olamaz.

Madde 11: Meclis müzakeratı alenidir. Ve harfiyen neşrolunur. Fakat dahili nizamnamede münderiç şeraite tevfikân Meclis, hafi celseler dahi akdedebilir. Hafi celseler müzakeratının neşri, meclisin kararına bağlıdır.

Madde 12: İcra kuvveti Hatay halkı namına Hatay Devlet Reisi ile bir icra meclisi tarafından kullanılır.

Madde 13: Hatay Devlet Reisi, Millet Meclisi tarafından beş sene müddetle intihab olunur. Devlet Reisi intihabı akabinde Meclis huzurunda şu suretle yemin eder: Devlet Reisi sıfatıyla müstakil Hatay Devletinin kanunlarına, cumhuriyet esaslarına riayet ve bunları müdafaa, Hatay vatandaşlarının saadetine sadıkane ve bütün kuvvetimle mesai sarf edeceğime ve Hatay halkının emniyetine teveccüh edecek her tehlikeyi kemali şiddetle men, Hatay'ın şan ve şerefine vikaye deruhte ettiğim vazifenin icabına nefsinin hasretmekten ayrılmayacağımı namusum üzerine söz veririm.

Madde 14: Devlet Reisi kanunen musarrah hudut dâhilinde af hakkını istimal eder. Affı umumi ancak bir kanun ile bahşolunur.

Madde 15: Hatay Millet Meclisince kabul edilen kanunların hepsi Devlet Reisi tarafından isdar olunur ve hiçbir kanun isdarından evvel meriyete geçemez. Hatay Millet Meclisi tarafından kabul olunan bir kanunun isdarını Hatay Devlet Reisi bu kabul tarihinden itibaren bir ay zarfında talik ve kanunun arzını faydalı gördüğü mülahazalarıyla beraber yeniden tetkik olunmasını Meclisten isteyebilir. Yeniden müzakerat ancak iade tarihinden bir ay sonra vuku bulabilir. Devlet Reisi kanunu bu ikinci müzakere esnasında kabul edilecek surette aynen isdara mecburdur.

Madde 16: Hatay Devlet Reisi icra meclisinin reyi üzerine Millet Meclisini feshedebilir. Böyle bir halde yeni intihabları bilaihmal icra ettirmeğe mecburdur.

Madde 17: Millet Meclisine karşı mesul bir icra meclisi teşkil olunur. Bu meclis bir reis ile seçeceği en çok dört azadan ibarettir. İcra meclisi reisi Hatay Devlet Reisi tarafından seçilir.

Madde 18: İcra kuvvetlerinin teşekkül suretleri ve vazife ve mesuliyetleri ayrıca bir kanunla tespit olunur.

Madde 19: Adli kuvvet, kanunen müteşekkil mahkemeler tarafından Hatay halkı namına icra olunur. Azası Hatay Devlet Reisi tarafından mansub bir yüksek mahkeme bulunur. Bu aza, muayyen ahval ve suretle ancak Hatay Devlet Reisi tarafından yüksek mahkemenin diğer hakimlerinin reyi alındıktan sonra arz olunabilir.

Madde 20: Yüksek mahkeme Hatay'ın bütün mahkemelerinin kararlarına karşı yeniden tetkik hak ve salahiyetleriyle kanunun kendisine tefviz eylediği diğer vazifeleri de ifa eder. İcra meclisi yüksek mahkeme ile diğer mahkemelerin karar ve ilamlarını infaz ettirmekle mükelleftir. Adli kuvvetin kararları başka hiçbir kuvvet tarafından tetkik veya tadil olunamaz.

Madde 21: Yüksek mahkeme ile diğer mahkemeler kanunlarının anayasaya uygun olup olmadığının tetkikine salahiyetli değildir.

Madde 22: Hatay vatandaşlarının ecnebi memleketlere seyahati için bir Hatay pasaportu ihdas olunacaktır.

Madde 23: Hatay'ın nizam ve asayişinin muhafazasını temin için 1.500 kişiyi tecavüz etmeyecek polis ve jandarma kuvvetleri teşkil olunacaktır.

Madde 24: Bu kanun neşri tarihinden muteberdir.

Madde 25: bu kanun hükümlerini icra meclisi yerine getirir.

Daha önceki statüsünde içişlerinde bağımsız dışişlerinde Suriye'ye bağlı ve vatandaşları Suriye pasaportu kullanacak olan Hatay halkı, Devlet anayasasının 1. maddesindeki “Hatay dâhilî işlerinde tam bir istiklâli haiz” anayasa maddesi ile tam bir bağımsızlık kazanmıştır’.

Bu Anayasa ile amaçlanan bir diğer olay ise, Hatay'ın Türkiye'ye entegrasyonunu kolaylaştırmaktı. Hazırlanan anayasa maddeleri Türkiye'deki rejim örnek alarak hazırlanmış ve laiklik temel alınmıştı. Hatay Devleti'nin Cumhurbaşkanı Tayfur Sökmen, Hatay Millet Meclisi'nde yaptığı bir konuşmada 1938 yılında yaşanan bu gelişmelerin Atatürk'ün eseri olduğunu şu sözlerle ortaya koymuştu: “Arkadaşlar, bugün Hatay Millet Meclisinin birinci devresinin ikinci toplantısını yapıyoruz. Bu münasebetle Hatay'ın kurucu ve kurtarıcısı Ulu Önder Atatürk'e bütün Hataylılar namına sonsuz şükran ve minnetlerini saygılarımla sunarken Aziz Ulu Önder Ata'ya sıhhat ve sağlık dilerim.”¹¹⁴ Demişti.

¹¹⁴ Tekin, **age**, s. 75.

Ali Fuat Başgil, Hatay meselesinde devletin ve milletin yanında yer almış. Kendisinden istenilen danışmanlık ve temsilcilik isteğini kırmayarak Hatay'ın siyasi ve anayasal metinleri üzerine uzun soluklu çalışmalar yapmış, aldığı eğitimleri ve edindiği tecrübeleri devletin çıkarları ve milletin menfaati noktasında kullanmaktan kaçınmamış ve Hatay Anayasasını kaleme almıştır. Başgil'in aldığı Batı tipi hukuk eğitimi sayesinde, Hatay Anayasası Batılılarca hoş karşılanmış ve aynı zamanda Türkiye'nin Hatay üzerinde siyasi ve anayasal müdahalesi için olumlu katkı sağlamıştır.

3.1.2. Hr Fikirler Yayma Cemiyeti

18. yüzyılın sonraları ve 19. yy. ın başları ile birlikte Osmanlı Devletinde yenilik hareketleri görülmeye başlanmış çeşitli alanlarda getirilen uzmanlar ile birlikte kalkınma ve gelişme hareketlerine girişilmiştir. Bu dönemde aynı zamanda liberalizme önderlik edebilecek bir takım yenilik durumları mevcuttur.

Senedi İttifak ile başlayan yenilik hareketleri her ne kadar uygulanmasa da artık Osmanlı Devletinde fikirsel açıdan yenileşmenin bir zemine oturtulduğunun en büyük göstergesidir. Daha sonraları Tanzimat Fermanı imzalanmış çeşitli haklar açısından bir bildirge niteliği olan Ferman, Osmanlı için anayasallaşma ve demokratikleşme sürecinin resmi adımı olarak görülmektedir. Kendi içerisindeki kuvvet ve müdahaleleri ile yayınlanan bu iki bildiri haricinde Batı devletlerinin baskısı ile Islahat Fermanını yayınlamıştır. Bu Ferman ile Osmanlı Devletinde halkların eşitliği ön planda tutulmuş Müslümanlar ve Gayri Müslimler arasındaki muhtelif şeyler ortadan kaldırılıp vatandaşlar arası eşitlik anlayışı getirilmesi amaçlanmıştır.

1876 yılında yürürlüğe giren Kanuni Esasi Osmanlı Devletinin ilk anayasası olarak kabul edilmişidir. Birçok alanda yenilik ve kanun kavramlarını öngören bu anayasa, padişaha verilen mutlak yetkiyi kısıtlayamadığı için bu geçişin tam olarak anayasal bir süreç olmasını engellemiştir. Devletin son dönemlerindeki kötü gidişatin bir türlü engellenememesi, bozulan devlet düzeni toplumda güvensizliği ve kargaşaya neden olmuştur. İttihat ve Terakki önderliğindeki baskılar neticesinde ilan edilen ikinci meşrutiyet sayesinde padişahın hakları kısıtlanmış ve meclis üstünlüğü benimsenmiştir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında ise gelişim yolları ve metotları ülkeyi uzun süre idare eden ve sonraki partileri kendi bünyesinden çıkaran CHP'nin liderliğinde olmuştur. Kurucu Başkanı Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde hukuk, ekonomi, eğitim ve birçok alanlardaki yapılan reformlara öncülük edilmiştir. Fakat yapılan politikaları ve mevcut

durumu beğenmeyen kurucu kadronun bazı isimleri kendilerine başka bir parti kurmuştur. Rauf, Kazım, Refet ve Ali Fuat Beyler 1934 yılında Terakkiperver Halk Fırkasını kurarak kurulan genç Cumhuriyet üzerinde kendi fikirlerini inşa etmek istemişleridir. Kurulan bu yeni parti hükümet açısında hoş karışlanmamış ve daha sonraları Cumhuriyet aleyhine başlatılan bir takım isyan hareketlerin öncülük ettiğı düşünülerek kapatılmıştır.

Cumhuriyet tarihini ikinci muhalefet partisi olarak 1930 yılında Fethi Okyar liderliğinde kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası ise Kemal Paşa tarafından teşvik edilmiş bir kontrollü muhalefet mekanizmasıdır. Türkiye'nin modernleşmesi ve demokratikleşmesinin bir nişanesi olarak kurdurulan parti Avrupalıların gözünde Türkiye'nin statüsünün değişmesini amaçlayan çok partili sistem üzerine bina edilmeye çalışılan sistemin bir ürünüdür. 1929 yılında yaşanan ekonomik buhran bu partinin kurulmasında etkili olmuştur.¹¹⁵ Daha sonraları partiye karşı atılan iftiralar ve laikliğe karşı tutumuna yapılan propaganda neticesinde kapatılmıştır. Böylece Türkiye demokratikleşme çabaları tekrar olumsuz sekteye uğramış ve uzun yıllar yeni bir parti teşkil çalışmaları olmamıştır.

Mustafa Kemal'in vefatından sonraki süreçte özellikle İkinci dünya savaşı arifesinde hükümet kendi iç politikasında sert kararlar almış demokratik ve liberal değerleri göz ardı etmiş ve toplum üzerinde sert bir baskı politikası uygulamıştır. 1945 yılında CHP'nin içerisinde ayrılan veya ihraç edilen milletvekillerinden oluşan bir grup 1946 yılında Demokrat Partiyi kurmuştur. 7 Ocak 1946 yılında resmi olarak kurulan parti Türk Siyasi hayatındaki yerini almıştır.

Mevcut durumda devam eden baskıcı iktidar hareketleri, uzun süre ülkeyi yöneten parti ve zihniyet, toplum üzerinde bir baskı oluşturmuştur. Demokrat Partinin kurulması toplumda sevinçle karşılanmış ve yıllarca sansür edilen basın ise yeni kurulan partiye olumlu yaklaşım sergilemiştir.¹¹⁶ 21 Temmuz 1946 yılında Pazar günü yapılan seçim Türkiye için bir ilki barındırmıştır. Türkiye, çok partili ve tek dereceli ilk genel seçimini yapmıştır. Seçimden Cumhuriyet Halk Partisi galip çıkmıştır.¹¹⁷ Bu seçim Türkiye için demokratikleşmenin ve çok partili hayata geçmenin önemi açısında bir imza

¹¹⁵ Ahmet Ağaoğlu, **Serbest Fırka Hatıraları** 3. Baskı (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014), s. 31.

¹¹⁶ Dokuyan, S. (2014). Çok Partili Hayata Geçişte Önemli Bir Adım: Demokrat Parti'nin Kuruluşu. **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, (2), 151- 169

¹¹⁷ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler (İkinci Meşrutiyet Dönemi 1908-1918)** 1. Baskı (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014) s. 657.

niteliğindedir. Bu yıllardan sonrada Türk siyasi hayatında birçok parti kurulacak ve kapatılacaktır.

Demokrasi alanında 1946 yılında yaşanan bu gelişme ile Türkiye’de bu yıllarda birçok müspet gelime yaşandı. Ülkede sosyal, siyasi, kültürel alanlarda köklü değişiklikler oldu. Yıllarca süren tek parti hükümetinin ardından sadece siyasi alanda bir rahatlama ve genişleme yaşanmıyor, toplumun her alanında liberal ve demokratik kavramların telaffuzu ve uygulanması için yüksek sesli söylemler dile getiriliyordu.

İstanbul merkezli yayın yapan gazetelerden Ahmet Emin Yalman’ın Vatan gazetesi ve Zekeriya Sertel’in Tan gazetesinde sıkça muhalif fikirleri yükseliyor ve yeni fikirlerin ülkede yaygınlaşması için bir çaba sarf ediliyordu. Soğuk savaşın başladığı günlerde hürriyet fikrinden yola çıkarak kendilerini aydın bir grup olarak tanımlayan ve bu hür fikirleri düşüncelerinin temeline esas alan Ali Fuat Başgil ve Ahmet Emin Yalman önderliğinde 1 Ekim 1947 tarihinde “Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti” kurulmuştur.¹¹⁸ Cemiyet birçok prensip üzerine kurulmuştur bunlardan ilki siyasetten uzak kalmak ve kendi fikirlerini yaymak için konferans, panel, yarışmalar düzenlemek bunları; kitap, broşür ve afişler aracılığıyla yaymak olacaktır. Ahmet Emin Yalman’a göre HFYC, Dünya Liberal Birliğinin Türkiye temsilcisi olarak kurulmuştur. Cemiyetin kuruluşundan önce Ahmet Emin Yalman’ın Dünya Liberaller Birliği toplantılarına katılması bu söylemin tutarlılığını kanıtlar niteliktedir. Dünya Liberaller Birliği, HFYC’yi 8 Temmuz 1949 tarihinde Paris’te düzenlenen kongresine davet etmiştir.¹¹⁹ HFYC kuruluş amacını kısaca baskıcı rejime karşı hürriyetin korunmasını amaçlayan bir sivil toplum örgütü olarak belirtmiştir. Cemiyetin yayın organı olan Hür Fikirleri mecmuasında cemiyetin kuruluş gerekçesi şöyle açıklanmıştır: “Bu cemiyeti kurmaya ihtiyaç vuku bulmuştur. Bunun kuruluşunda hem ülkemizin içinde bulunduğu şartlar hem de dünyada yaşanan olaylar bizi bu yapılanmaya sevk etmiştir. Bugün, okuyan, bilen, akıllı evvel insanlar tarafından bilinir ki yıllarca bu milleti felakete atan, menfi arzuları ile insanların hayatını mahveden, oligarşik çevrelerin esaretine boyun eğdiren özgürlük düşmanı rejimler gelmiştir”.¹²⁰

¹¹⁸ Çiçek, A. C., Önalp, G. (2017). Çok Partili Siyasal Hayatın İlk Yıllarında Liberal Bir Çıkış: Hür Fikirler Dergisi ve Ali Fuat Başgil. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(5), 2963-2979.

¹¹⁹ Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1922-1971)* 2. Baskı (İstanbul: Pera Yayıncılık, 1997) s. 1397-1398.

¹²⁰ *Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti’nin Beyannamesi*. (Kasım, 1948). Hür Fikirler, 1(1), 46-50. s.46.

Cemiyetin kuruluş amacı Ali Fuat Başgil tarafından kaleme alınan beyannamede belirtilmiştir. Başgil'e göre Cemiyetin ilk amacı, özgürlük taraftarı vatandaşlar arasında bir ortak ideoloji oluşturmak ve bu sayede toplumun her kesimden insanını baskıcı rejimler karşısında korumaktır. Ona göre Cemiyet ülkede özgür düşünce ortamının oluşması ve korunmasında öncü konumunda olmalıdır. Cemiyet üyeler birbirlerine olan saygısı nispetinde başarıya ulaşacaktır. Cemiyet, ülkesi için gelişime açık olmalı ve bu gelişim odaklı hareketi sürdürülebilir hale getirmelidir. Başgil, cemiyetin etki alanının sadece Türkiye değil dünyada da hüküm süren despot rejimlere karşı mücadele etmeyi görev addeder. Bu sayede toplumlar korku imparatorluğundan kurtulacak ve onların getirdiği kötü fikirleri bertaraf edilecektir. Başgil'in amacı dünyada uzun yıllar mücadelesi verilen özgür düşünce ortamını oluşturmak ve despotizme karşı savaşmak ideolojisinin Türkiye'deki şubesi konumunda bulunmak isteği vardır. Ona göre bu Cemiyette yapılan çalışmalar büyük tabloda küçük bir fırça darbesi niteliğinde olacaktır.¹²¹

Cemiyetin kurucu kadrosu içerisinde; akademisyen, hukukçu, gazeteci kimlikleri ile tanınan isimler oluşturmaktaydı. Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil ve Vatan gazetesi başyazarı Ahmet Emin Yalman önderliğinde İstanbul merkezli kurulan cemiyetin diğer üyeleri ise şu kişilerdir: Atatürk'ün doktorluğunu da yapan Ord. Prof. Dr. Nihat Reşat Belger, Prof. Dr. Şinasi Hakkı Erel, Prof. Dr. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Prof. Dr. Tevfik Remzi Kazancıgil, Prof. Dr. Osman Fethi Okyar, İktisat Fakültesi asistanlarından Burhan Apaydın cemiyetin akademisyen grubunu teşkil eder. Türkiye'nin ilk kadın avukatı Süreyya Ağaoğlu, Avukat Muvaffak Benderli, Avukat Mehmet Ali Sebük de derneğin kurucu avukatlarıdır. Son Posta gazetesi yazarları Selim Ragıp Emeç ve Raif Necdet Meto gibi gazeteciler cemiyetin kurucuları arasındadır. Kurucular arasında Yüksek Mühendis Enver Adakan, Heykeltıraş Yavuz Görey ve eski milletvekillerinden Rauf Ahmet Hotin gibi isimler de bulunuyordu.¹²² Cemiyetin ilk idare heyetini şu isimler oluşturur: Başkan, Ali Fuat Başgil, Başkan Vekili, Nihat Reşat Belger ve üyeleri; Enver Adakan, Mehmet Ali Sebük, Süreyya Ağaoğlu, Burhan Apaydın, Yavuz Görey, Osman Fethi Okyar ve Muvaffak Benderli.¹²³

¹²¹ **Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti'nin Beyannamesi.** (Kasım, 1948). Hür Fikirler, 1(1), 46-50. s.48.

¹²² Hüseyin Sadoğlu (Ed. Murat Yılmaz). (2005). **Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti. Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-Liberalizm**, 1. Baskı. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005) s. 307.

¹²³ Yalman, **age**, s. 1409-1410.

Ahmet Emin Yalman katıldığı birçok uluslararası liberal konferanslar ve Amerika’da aldığı eğitimler sayesinde böyle bir cemiyetin Türkiye’de kurulmasını çok istemiş ve nitekim başarılı olmuştur. Peki, Yalman kuruluştaki kendisi ile beraber öncü lider olarak Başgil ile neden birlikte olmuştu? Başgil, birçok gazete, dergi ve yayınlarda yazdığı hürriyet, demokratik ve anayasal haklar yazıları ile Türkiye’de önemli bir muhalefet örneği sergilemekteydi. Başgil, Türkiye’de kurulacak sivil örgütler sayesinde sistemli ve sağlıklı muhalif bir zemin oluşacağına inanmaktaydı.¹²⁴ Türkiye’de gelişen siyasi olaylar neticesinde oluşacak olan demokratik ve hür çabaların sivil cemiyet yoluyla hızlanacağını, tutarlı olacağını kanaatini taşıyan Başgil, Yalman ile bu Cemiyeti kurmayı uygun bulmuştu “Aynı yolun yolcuları birleşip Hür Fikirleri kuracaklardı”.¹²⁵

HFYC, kuruluşundan sonra toplumda büyük bir ilgi uyandırmış entelektüel çevreler cemiyete ilgi göstermiştir. Cemiyet, kısa süre içerisinde ilgi odağı haline gelmiş siyaset dışarısında siyasete etkili bir muhalefet mekanizması oluşturmuştur. HFYC’nin kuruluşuna, dönemin İstanbul gazeteleri ve dergileri sayfalarında, “son günlerin fikir hayatımızdaki en mühim hadisesi” olarak geniş yer ayırmıştır.¹²⁶

Cemiyetin kurulmasındaki asıl gaye ülke içindeki baskıcı rejimlere karşı özgürlük mücadelesi vermektir. Cemiyet bu mücadeleyi başlatmak, sürdürmek ve edinim haline getirebilmek için çeşitli prensipleri kendisine kanun edinmiştir.

Cemiyetin beyannamedeki prensipleri liberalizm değerleriyle örtüşmekteydi. Cemiyetin beyannamenin temeline bireyi almaktadır. Birey, kendi başına karar alabilen ve herhangi bir gücün varlığına ihtiyaç duymadan yaşayabilen varlık olarak nitelendirir. Beynamede özel mülkiyet ve bireycilik üzerinde çokça durulmuştur. Tüm bunların neticesi olarak cemiyet piyasacıdır ama cemiyet bu kelimeyi kullanmayı tercih etmemiş ve “iktisadi hürriyet kavramını kullanmıştır. İktisadi Hürriyet, bireylerin çalışmaları ile ilgili herhangi bir engelle karşılaşmadığı, kamulaştırmanın çok dar bir alanda kaldığı, bireylerin tasarruflarının desteklenip, kısıtlama getirilmediği anlamına gelmektedir. Tüm bu özgürlüklerin engellenmesi ve sekteye uğraması, toplumda siyasetten sosyal olaylara kadar birçok alanda hürriyetlerin ortadan kalkmasına ve toplumu birçok haktan mahrum bırakmaya götürecektir.

¹²⁴ Gökalp, **age**, s.114.

¹²⁵ Ali Fuat Başgil, **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri**, Çev. M. Ali Sebük, İ. Hakkı Akın (İstanbul: Çeltük Matbaacılık, İstanbul, 1966) s.64.

¹²⁶ **Tasvir**, 2 Ekim 1947; **Vatan**, 2 Ekim 1947; **Son Posta**, 2 Ekim 1947; **Yeniden Doğuş**, Ağustos 1947.

Beyannamede bir diğer dikkat çeken nokta ise; devletin sınırı üzerinedir. Beyannamenin yedinci ve sekizinci maddeleri bu konuyu işler. Burada üzerinde durulan ve ince bir çizgide olan durum şudur: Bireye güven temeline dayanan medeni sistemin sekteye uğraması halinde dahi devleti göreve çağırmanın daha büyük felaketlere yol açacağı endişesinden dolayı bu durumdan çekinilir. Sekizinci maddede ise bu konu daha açık bir halde dile getirilmektedir.

Beyannamede liberal ilkeler üzerinde net bir duruş sergilenirken aynı zamanda Cemiyet, liberal toplumun bütün bu özgürlüklerin yanında korumacı olması ilkesine değinmiştir. Sekizinci maddede kadın ve çocuk işgücü üzerinde durulur. Bir diğer yerde 12. Maddede ise işçi ve çiftçilerin hayat tarzlarının iyileştirilmesi konusu ele alınmaktadır.

Ali Fuat Başgil, Ekim 1947- Nisan 1950 arasında Cemiyetin başkanlığını yapmıştır. Bu dönemde cemiyet siyaset, ekonomi, iktisadi ve toplumu ilgilendiren birçok konu hakkında fikir beyan etmiştir. Tüm bunları konferans, bildiri ve kitaplar aracılığıyla yaymıştır. Cemiyet sadece toplumun bir kesimin faaliyetlerine dâhil etmemiş, halka açık yemek ve balo davetleri sayesinde tüm kitlelere ulaşma amacı gütmüştür. Cemiyet merkezinde yaptığı faaliyetler ve bunlara katılan kesimin ağırlıklı olarak üniversite öğrencilerinde oluşması nedeniyle bir enstitü görünümüne kavuşmuştur. Cemiyetin fikir hayatındaki en önemli üç toplantı şu şekildedir: Cemiyet kurulduktan sonra ilk konferans olan “Komünizmle Mücadele” konferansı. İkincisi, 15 Ocak 1949 tarihinde gerçekleşen ve üzerinde önemle durduğu konulardan birisi olan “Dil Meselesi” ile ilgilidir. Üçüncüsü ise cemiyetin fikir ayrılıkları sonucu dağılmasına neden olan “Din ve Laiklik” toplantısıdır.¹²⁷

Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti’nin yayın hayatı 31 Ocak 1948 tarihinde yapılan İlk Umumi Heyet Toplantısından sonra başlamıştır. Hazırlanan raporlar neticesinde Neşriyat Komisyonun kurulmasında fikir birliği sağlanmıştır. Komisyonun amacı; Cemiyetin yapacağı faaliyetlerdeki fikirlerin basılmasına ve dağıtılmasına aracılık etmektir. Hür Fikirler Mecmuası, ilk neşriyatlarını Başgil’in demokrasi ve hürriyet konuları üzerine çeşitli platformlarda yazdığı yazıları derlemek, Max Weston Thornburg’un 1947 yılında ABD’de basılan “Türkiye Nasıl Yükselir?” kitabının

¹²⁷ Mustafa Kürşad Birinci, **Erken Dönem Türk Demokrasisinde (1946-1950) Liberal Arayışlar Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti** (İstanbul: Liberte yayınları: 2007), s. 92.

tercüme faaliyetleri ve basımı ve üç ayda bir çıkarılmak üzere “Hür Fikirler”’ adı altında bir dergi çıkarmak olarak belirlenmiştir.¹²⁸

Cemiyet, Ali Fuat Başgil’in 28 Kasım 1947 tarihinde Eminönü Halk evinde verdiği konferansla ilk faaliyetini yapmıştır. Başgil, konferansta hürriyet kelimesi üzerinde durmuş. Kelimenin tanımını yapmış ve uluslararası alanda hürriyetin ve getirdiği değerlerin ülkemiz ile karşılaştırmalı tahlilinden bahsetmiştir. Liberal devlet modeline de değinen Başgil, seçimle başa gelecek iktidar modelinden bahsederek, demokratik ülkelerde halkın rızasının iktidar üzerindeki gücünün önemini vurgulamıştır. Başgil, tüm bu konulardan bahsederken konferansın asıl ana konusu Komünizmin Türkiye’ye getireceği olumsuzluklardır.¹²⁹ Cemiyetin en önemli faaliyetlerinden biri Komünizme karşı yapılan bu konferanstır. Diğer önemli faaliyeti ise Hükûmete karşı dile müdahale etmesi nedeniyle konu olan Dil meselesi ile ilgilidir.¹³⁰ Cemiyet 1949 yılı Ocak ve Şubat ayında yaptığı Dil konulu üç konferans neticesinde bu konferanslardan oluşan tetkikleri Hür Fikirler Mecmuasının beşinci sayısında yayınlamıştır.¹³¹ Bu neşriyattan önce Başgil’in Şubat 1949’da “Türkçe Meselesi” isimli bir bildirisi yayınlanmıştır. Üniversite kürsülerinde Tedris Hürriyeti, Vatandaş Hürriyeti ve Bunun Teminatı, Seçim Sistemimizin Kıymeti ve Eksiklikleri, Türkçe Meselesi, Dil Meselesi Hakkında Beyanname, Demokrasi ve Hürriyet ve Gençlerle Baş Başa, Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti’nin neşriyatı olarak yayınlanmışlardır.

Cemiyetin ön plana çıkan bir diğer faaliyeti ise din ve laiklik konusudur. 14 Mayıs 1950 seçimlerinin yaklaştığı bir zamanda ülkede seçim faaliyetleri hızlanmaktadır. Özellikle Halk partisi seçmenin üzerindeki olumsuz etkileri kırabilmek adına muhafazakâr seçimde pozitif karşılanacak kararlar alır. Cemiyetler hakkındaki yasada esneklikler olur, muhafazakâr görüşe sahip olan Şemsettin Günaltay Başbakanlık koltuğuna getirilir. Kapatılan türbeler tekrar açılmaya başlanır.

Partilerin seçim propagandasının önemli kısmı dini niteliktedir. Başgil’e göre bunun nedeni: “yaklaşık 27 yıllık oligarşik bir iktidar tarafından en fazla müdahaleye uğrayan, kısıtlanan haklar dinî haklardır.” Bu yüzden Partiler bu konuya fazlasıyla

¹²⁸ **Vatan** 1 Şubat 1948: 1-2.

¹²⁹ **Akşam** 29 Kasım 1947.

¹³⁰ **Vatan** 16 Ocak 1949 1-6.

¹³¹ **Vatan** 16 Ocak 1949.

yoğunlaşmıştır. Fakat bazı liberallere göre bu tür dini talepler gericiilik anlamı taşımaktaydı. Bu liberal düşüncelerin başını çeken ise Ahmet Emin Yalman'dı.¹³²

Tüm ülkenin seçime odaklandığı bu dönemde Ahmet Emin Yalman önderliğinde Cemiyet, Din ve Laiklik konulu bir açık oturum yaptı. Yalman'a göre toplantının amacı; dini temel alan bir yenilik hareketi yapılmak isteniyordu.¹³³ Başgil ise yapılan bu hareketin tam karşısında yer alıyordu. Başgil'e göre bu hareket doğru değildi din, dışarıdan müdahalelerle değil kendi içindeki dinamiklerle bu inkılabı gerçekleştirebilirdi. Başgil, laik terimini bir dinsizlik veya dine karşı hareket olarak değil, devletin dini alana müdahale etmemesi olarak tanımlıyordu.¹³⁴ Cemiyetin merkezinde yapılan toplantılar esnasında bu tartışmalar nahoş bir üslup kazanınca, Başgil, bu tartışmaların kasıtlı çıkarıldığına inanarak Cemiyetten ayrılmıştır.¹³⁵

Nisan 1950' de Cemiyetten ayrılan Başgil, bir daha Cemiyete dönmedi. Cemiyet ise Başgil'in ayrılığı sonrası resmen son bulmasa da ruhen fikri heyecan son buldu. Yalman, Cemiyeti canlı ve ayakta tutabilmek için çok uğraş verse de Cemiyette eski canlılık bir daha kendini göstermedi. Başgil'in gidişi Cemiyete itibar kaybı yaşattı ve entelektüel kazanımın yerini sıradanlaşma aldı.

Burada üzerinde durulması gereken nokta Başgil'in Cemiyetten asıl ayrılık sebebinin din ve laiklik tartışması mı olduğudur? İki şahısta Batı eğitimi almasına karşın liberal görüşlerinde farklılıklar vardır. Yani ikilinin din ve laiklik alanındaki anlaşmazlığı bir sebep değil, sonuçtur.

Yalman, Amerika'da eğitim görmüş ve batı tipi yaşam tarzına uygun bir liberal anlayış sahibiydi. Yalman'a göre liberal değerler; inkılaplarla, Kemalizm'le¹³⁶, askeri müdahalelerle kolay uyum sağlamakta ve hatta müdahaleleri çok uygun görmektedir.¹³⁷

¹³² Ali Fuat Başgil, "İrtica Yaygarası", *Tohum Dergisi*, Sayı 33 (İstanbul, Kasım 1968) s. 14.

¹³³ Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim IV (1945–1970)* (İstanbul: Yenilik Basımevi, 1977), s.214.

¹³⁴ Ali Fuat Başgil, *Din ve Laiklik* (İstanbul: Yağmur Yayınevi, 1977), s. 18.

¹³⁵ Ali Fuat Başgil, *İlmin Işığında Günün Meseleleri*, der: Ali Hatipoğlu, İsmail Dayı (İstanbul: Yağmur Yayınları, 1960), s.192.

¹³⁶ Ahmet Emin Yalman, *Gerçekleşen Rüya* (İstanbul: Tan Matbaası, 1938), s.171.

¹³⁷ Yalman, 1970, *age*, s.361. "26 Mayıs akşamı gece yarısından sonra matbaadan 'radyoyu dinle' diye telefon ettiler. Radyoya sarıldık. İstiklal Marşından sonra tok bir ses şu müjdeyi verdi: 'Dikkat, dikkat, burası İstanbul Radyosu... Silahlı Kuvvetler, 27 Mayıs gecesi saat üçten başlayarak yurdun her tarafında idareyi ele aldı.' Bütün memleket sevinç içinde uykudan uyandı, herkes telefona sarıldı. Müjdeyi bilmeyenlere ulaştırdı. DP'de sorumluluk mevkiinde olanlar bu sevinçte elbette beraber değildi..."
YALMAN: Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim IV, 361.

Başgil ise kendisini “Terakkici muhafazakâr” olarak tanımlıyordu.¹³⁸ Başgil’e göre liberalizmin anlamı; hürriyeti sevmek anlamına geliyordu. Liberalizmin baskı altında, dış müdahalelerle değil kendi içerisinde dinamiklerle kanıksanacağını öngörüyordu. Başgil, dini inancı olan bir topluluğun manevi yanını temel alan bir gerçeklik olarak görüyordu. Bu yüzden Başgil, toplumun dini taleplerine karşı destek olunmasına taraftardır. Ama bu düşüncesindeki temel etken muhafazakâr bir liberal olmasından değil toplumun bu talepleri özgürlüklerinin bir kullanım alanı olarak görmesinden kaynaklanmaktaydı. Başgil, 1950 seçimlerinden sonra kamuoyunda sıkça söz edilen “irtica” propagandasının bir safsata olduğunu düşünmekte ve bazı çevrelerce kasıtlı olarak dile getirildiğini düşünmekteydi.¹³⁹ Başgil’e göre bu yaygaranın asıl sebebi 14 Mayıs’ta kaybedilen seçimin hazımsızlığı ve intikam alma duygusuydu.¹⁴⁰

HFYC, ilk genel toplantısını 1 Şubat 1948 de yapmıştır. Toplantıda alınan kararlar arasında belirli zaman dilimlerinde çıkarılacak olan bir mecmuanın neşredilmesi kararı da alınmıştır. Mecmuanın ilk sayısı Kasım 1948 de yayınlanmıştır. Mecmuanın yayın kurulunda ise: Mehmet Ali Sebük, Nesteren Dirvana ve Osman Fethi Okyar bulunmaktadır. Hür Fikirleri Cemiyetin Başkanı Ali Fuat Başgil, aynı zamanda Mecmuanında sahibidir. Mecmuanın yazı işlerinden sorumlu ismi ise Kemal Cündübeyoğlu’dur. Zaman içerisinde Mecmuanın yazar ekibine birçok farklı görüşten yazarda katılmıştır. Adnan Adıvar, Osman Fethi Okyar, Burhan Apaydın, Kemal Cündübeyoğlu, İhsan Yurdoğlu, Halide Edip Adıvar, İsmet Alkan ve Feyzi Necmeddin Feyzioğlu bu isimlerden bazılarıdır. Mecmua, 20.13.5 ölçülerinde, sarı saman kâğıtları üzerine baskı yapılarak oluşturulan bir mecmuadır.¹⁴¹

Hür Fikirler Mecmuası, ilk sayısını Kasım 1948 de yapmak üzere toplam 11 sayı yayınlamıştır. Mecmuanın ilk sayısı elli bir sayfadan oluşmaktadır. Diğer sayılar ise takriben kırk sekiz sayfa olarak çıkmıştır. Mecmuanın altıncı ve yedinci sayıları (Nisan-Mayıs 1949), Cemiyetin kongresi nedeniyle bir arada yayınlanmıştır. Mecmuanın son sayısı ise Eylül 1949 tarihinde neşredilmiştir. Mecmuanın yayınlarının konu alanı genel olarak; insan hakları, özgür düşünce, serbest ekonomi, Türkçe meselesi, demokrasi gibi kavramlardır. Dergi kendisine liberal fikirlerin Türkiye için önemini ve bu kavramın

¹³⁸ Ali Fuat Başgil, **Ord. Prof. Ali Fuad Başgil’in Hatıraları** (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1990), s.119.

¹³⁹ Ali Fuat Başgil, **Bizim de Diyeceklerimiz Var Dostlar** (İstanbul: Komünizme karşı mücadele yayınları, 1951) s.1.

¹⁴⁰ Başgil, 1968, **age**, s.2.

¹⁴¹ Çiçek, A. C., Önalp, G. 2017, **age**, s.2968.

ülke için geliştirilmesi noktasında büyük çaba sarf etmiştir. Mecmuadaki yazılar, Türkiye'nin içerisinde bulunduğu demokratik sistem ve liberal fikirleri Batı dünyası ile kıyaslayarak bir eleştiri ortamı oluşturmuştur.¹⁴²

Ali Fuat Başgil, Mecmuanın sayılarında çeşitli yazılar yazmış, kavramlar üzerinde kıyas yaparak Türkiye'nin içerisinde bulunduğu durumu nakletmiştir. Batı Dünyasının eğitim anlayışını iyi bilen Başgil, Türk Eğitim Sisteminin yanlışlıklarını defaatle yazmıştır. Bu yazılardan birisinde Laiklik kavramının din düşmanlığı temelinde öğretilmesine şiddetle karşı çıkan Başgil, eğitim sisteminin laubalilik, libertinaj üzerine değil kuvvetli bir karakter oluşturma, milli manevi değerlerinde kopmayarak batı sistemine açık ve adapte olabilmek şeklinde tanımlamıştır.¹⁴³

Mecmuadaki yazılarda tek parti dönemi eleştirilmiş, dönemim despotik uygulamalarına karşı liberal çözümler ortaya koyulmaya çalışılmış. Hayatın çeşitli alanlarında liberal değerlerin girmesi adına çeşitli alanları ilgilendiren konularda yazılar yazılmış, fikir beyan edilmiştir. Özellikle siyaset, ekonomi, eğitim, din ve dil meseleleri üzerine yoğun yazıların yazıldığı mecmua toplumda ve özellikle entelektüel çevrelerde fikir temeli inşa etmiştir.

Türkiye'de 1940'lı yıllarda Kamuoyunda önemli bir gündem maddesi vardı: Dil meselesi. Türkiye'de 1930'lu yıllarda dilde sadeleşmeyi amaçlayan birçok çalışma yapılmıştır. Ama yıllar geçtikçe yapılan bu çalışmalar işi liyakat bir seviyeye götürerek dili tahrip etme noktasına götürmüştür. İlk aşamalarda amaçlanan konu, dilin kendi içerisindeki kelimelerin yabancı muadillerinin yerini almasını engellemek, yeni buluşlar hakkında Türkçe kaynaklı isimler önermek, gramer yapısına önem vermek gibi konular ele alınıyordu ama zamanla Dil meselesi farklı bir boyuta gelmiş ve Cemiyet mensuplarına göre bir Dil katliamı oluşturma yoluna gitmiştir.

Cemiyet, Dil Kongresini 15 Ocak -12 Şubat 1949 tarihleri arasında üç toplantı halinde gerçekleştirmiştir. Cemiyet dil meselesi üzerine çeşitli kararlar almak amacıyla yaptığı bu toplantıların yanı sıra çeşitli anketlerde yapmıştır. Toplantılara Başkan olarak Ali Fuat Başgil seçilmiştir. Toplantılarda dil meselesi ve diğer hürriyet konuları özgür bir zeminde tartışma ortamı bulmuştur.¹⁴⁴ Cemiyet toplantıda fikir münakaşası yapmış,

¹⁴² **Hür Fikirler** Kasım 1948: 11.

¹⁴³ **Hür Fikirler** Ağustos 1949: 392.

¹⁴⁴ Gökalp, **age**, s.123-124.

Türkçe ve gramer meseleleri, Mektep kitaplarının dil üslubunun nasıl olması gerektiği, anayasadaki yeni terimlerin kullanım durumu gibi konular tartışılmıştır.¹⁴⁵

Toplantı sonrası, cemiyet dil beyannamesi yayınlamıştır. Dil beyannamesini yayınlamak üzere bir komisyon görevlendirilmiştir. Komisyon üyeleri: Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil, Abdülkadir Karahan, Muvaffak Benderli, Celal ve Burhan Apaydın'dır.

Beyanname şöyledir: “Resmi sıfat ve iktidar sahibi kişilerin, bu sıfatla ve hükümet kuvvetlerine dayanarak milli dile el uzatmasını doğru bulmuyor ve bu tür müdahalelerle oluşturulan dile asla onay vermiyoruz. Bu yaşanan olumsuz durum dil anarşisini yaratmaktan ve millet birliğini zedelemekten başka bir sonuç vermemiştir.

1. Resmi şahsiyet ve müesseseler tarafından yaşayan Türkçeye maalesef müdahale edilmiş ve ortaya öz Türkçe maskesi altında uydurma bir dil çıkarılmıştır. Fakat biz bu dilin mektep kitapları, mahkeme ilamları, kanun metinleri ve resmi daire yazışmaları, radyo ve ajans neşriyatı yolu ile zorla sürülmesine taraftar değiliz. Halkın hükümet, mahkeme ve mektep kapısına olan ihtiyacını istismar ederek, vatandaşları beğenip benimsemedikleri bir dili kullanmak için zorlamaya kimsenin hakkı yoktur. Yaşayan Türkçe iktidarın malı değil, Türk milletinin müşterek dili ve memleket tarihinin bir mirasıdır.

2. Vatandaşları beğenmedikleri bir dili kullanmak için zorlamaya kimsenin hakkı yoktur derken, bu hükümden TBMM'yi istisna etmiş değiliz ve etmeye imkân yoktur. Zira tekrar edelim ki, dil işi ilim ve ihtisas işidir ve bir akademik mevzudur. Meclis ise, bir akademi değil, siyasi bir heyettir. Yetkileri hem anayasa hem de milli iradenin gösterdiği temayüllerle sınırlıdır. Ama görüyoruz ki meclisimiz memleket dilini kanun yolu ile değiştirmek istiyor. Ama bu teşebbüsün haklı olabilmesi için meclisin ya anayasadan bir yetki almış olması veya umumi efkârdan azıcık da olsa bir yetki anlamı sezmiş olması gerekir.

3. Devlet kitabı denilen ve hükümetçe ısmarlanıp yazdırılarak mekteplerde okutulması zorunlu olan “Tek Kitap” usulünü tasvip etmiyoruz. Memleketin çocuklarının eğitim ve terbiyesini özel bir zümre görüşü ve menfaati sınırları içerisinde düzenlemek hususuna dayanan bu usulün memleketin ilmi ve eğitim faaliyetlerine aykırı olduğunu düşünüyoruz. Mektep hocalarının tek kitap malumatı dışına çıkmalarının

¹⁴⁵ Gökalp, *age*, s.123-124.

yasaklanmasını ve derslerinde tek kitap dilini kullanmaları için idari ve kanuni tehdit altında bulundurulup zorlanmalarını asla doğru bulmuyoruz.

4. Dil meselesinde taraftar olmadığımız şey; özel bir zümre görüşünü rehber olarak, hükümetin elinde bulundurduğu çeşitli vasıtalarla dile müdahalesi, otorite ve kanun yolu ile dili değiştirme teşebbüsleridir. Bunun dışında ve serbest bir kültür hareketi halinde dilimizin doğal yoluyla sadeleşmesine halk tabakaları ile seçkin zümreler arasındaki anlayış ve ifade ediş farklılıklarının en aza indirilmesine; ilim, edebiyat, sanat dilimizdeki eksikliklerin bugün halk dilimizde yaşayan kelimelerle tamamlanmasına, yazı ve edebiyat dilimizde yapaylıktan kaçınılmasına taraftarız. Batı medeniyeti ile ilişkimizin sıklaşmasını göz önünde bulundurursak, Batı'dan gelen yeni kelimeler için Türkçe 'de o kelimelerin anlamını karşılayacak bir ifade bulamazsak Batı'dan gelen kelimeleri bile almaya razıyız. Tıp, Kimya, Fizik gibi ilim dallarında ilim adamlarının kullanmak istedikleri kelimelere karşı değiliz.

5. Dil ıslahatçılığı yolundaki hükümet teşebbüslerine sözde ilmi bir renk verme gayreti ile işleyen Türk Dil Kurumu'nun gayretinin ülke için hayırlı ve faydalı olmadığını düşünüyoruz. Bu kurum yerine Akademi kurulmasını gerekli görüyoruz. Akademi'den beklediğimiz hizmetler şunlardır:

- a. Yaşayan Türkçeyi son senelerde sokulmuş olan uydurma kelime tabirlerden temizlemek.
- b. Yaşayan Türkçe 'de karşılığı varken garp dillerinden alınmış olan kelimeleri memleketlerine iade etmek.
- c. Türkçeyi son senelerde saplandığı ırkçılık çorağından kurtarmak ve dilin bünyesine girip yerleşmiş olan kelimeleri, asıllarına bakmadan, Türkçe kabul etmek.
- d. Bu tasfiye iade ve kabulden sonra yaşayan Türkçe'nin mükemmel bir kamusunu, sarf ve nahvini yapmak.
- e. Dili ilmi bir zabıta altına alıp resmi ve keyfi müdahalelerden korumak.”¹⁴⁶

Toplantı sonrası Cemiyetin Dil meselesi konusundaki düşüncesini belirten beyanname, Ali Fuat Başgil'in "Türkçe Meselesi" yazısı ile benzerlik göstermektedir. Bu durum bize Cemiyetin içerisinde Başgil'in fikirlerinin önemini ve yerini göstermektedir. Başgil, Cemiyetin mühim konuları için bir baş danışman ve fikir önderi değerindedir.

¹⁴⁶ **Hür Fikirler** Mart 1949: 200-206; **Hür Fikirler** Nisan-Mayıs 1949: 287-288.

Cemiyetin, tek parti iktidarına birçok eleştirisi bulunmaktadır ama bunların başında ve temel noktasında bireysel hak ve özgürlükler gelmektedir. Cemiyete göre tek parti iktidarı, hürriyet kavramını göz ardı etmekte ve bireyleri, devletin çıkarı için kullanmaktadır. Cemiyete göre 1800'lü yıllarda Avrupa'da esen özgürlük rüzgârı Türkiye'yi de etkisi altına alacaktır ama bunun için çaba gösterilmesi gerekmektedir.¹⁴⁷

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte yapılan kanunlar çeşitli Avrupa ülkelerinden alınmış, düzene adapte edilmeye çalışılmıştır. Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti, bu kanunların bazılarına önemli eleştiriler yapmıştır. Özellikle alınan kanunların yeni ve güncel olmaması, toplumun değerlerini ve yaşantısını yabancı olması, sorunların çözümünde birey kaynaklı değil devlet kaynaklı bir sistemin ürünü olması nedeniyle eleştirilmiştir.

Cemiyetin yazar kadroları arasında Liberal ve hürriyet fikirlerini çokça dile getiren ve en çok yazıları olan kişi Ali Fuat Başgil'dir. Derginin ilk sayısında Başgil, hürriyet kavramı üzerine yazılar yazar. Ona göre hürriyet, öncelikli olarak düşünceye tabidir. Ülkemizde fiiliyat hür olmadığı gibi, insanların düşünce özgürlüğü de baskı altındadır. Baskı rejimleri bir korku ortamı oluşturmak amacıyla insanların düşünce özgürlüklerine dahi müdahaleden kaçınmaz. Başgil'e göre özgürlük sevmek düşünce ile başlar fiiliyat ile devam eder.¹⁴⁸

Başgil'e göre Demokrasi ve Hürriyet aynı kavramlar değildir. Başgil'e göre bu iki kavram birbirine ikame eden değil bilakis birbirini tamamlayan kavramlardır. Demokrasi boş bir ev gibidir bu ev eğer hürriyetler ile doldurulur ve teminat altına alınırsa yaşanması güzel bir ev olur ama baskı, esaret ve korku ile dolarsa yaşanmaz bir hale gelir. Başgil, demokratik sistemde bireylerin en önemli yetkisinin ise oy olduğunu söyler. Ali Fuat Başgil, cemiyette 27 Kasım 1947 de verdiği konferansta hürriyet tanımı üzerine durmuş, batılı ülkelerde hürriyet kavramının yaşantı üzerindeki etkilerinden bahsetmiştir. Başgil, bu konferansta Türkiye'de insanların öncelikle haklarını öğrenmesi gerektiğini ve bunların almak ve kullanabilmek notasında hükümetlere demokratik sistemin en önemli unsurlarından olan oy ile baskı yapması gerektiğini ifade etmiştir.¹⁴⁹

Başgil'in Hürriyet konusuna fazlaca verdiği önem Cemiyet yazarları tarafından da haklı destek görmüş ve yazarlarda hürriyet konularında birçok yazılar yazmışlardır.

¹⁴⁷ **Hür Fikirler** Kasım 1948: 11.

¹⁴⁸ Gökalp, **age**, s.146.

¹⁴⁹ Gökalp, **age**, s.60-61.

Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti, baskıcı rejimlere karşı yazıları, konferanslar ve çeşitli yayınlar ile mücadele vermiş ve bu rejimlerin getirdiği olumsuzluklara karşı çalışmalar yapmıştır. Cemiyet üyeleri, liberal demokrasi kavramını savunmaktadır. Bir ülkede hürriyetler ve haklar ancak demokrasi yoluyla ülkeye gelir ve burada yeşerir. Aksi takdirde tek bir elde toplanan yetkiler bir diktatör meydana getirir ve buradan doğan rejim baskı ve despotlukla ülkenin hürriyet fikrinin ortadan kaldırır. Başgil, demokrasiyi en ideal yönetim sistemi olarak görür.¹⁵⁰

İkinci Dünya savaşı sonrası Türkiye’de yapılmak istenen iktisadi ve sanayi kalkınması sermaye birikiminin yetersizliği sebebiyle yapılamamıştır. Hür Fikirler Cemiyetinin iktidara getirdiği eleştirilerden bir tanesinde iktisadi alandaki faaliyetlerin yetersizliği nedeniyledir. Cemiyet ekonomi de devletçilik modelini eleştirmiştir.

Aktif yayın hayatı boyunca Cemiyet yaptığı konferanslar söyleşiler, mecmuaları vs. ile Türkiye’de hürriyet fikrinin ilerlemesine ve liberal, demokratik kavramların toplumda yer bulmasını zeminin hazırlamak için çaba göstermiştir. Birbirinde önemli yazarların faaliyet gösterdiği cemiyet Türkiye’nin hürriyet mücadelesinde önemli bir rol üstlenmiş ve tarihteki görevini zamanla tamamlamıştır.

“Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti’nin tam olarak hangi tarihte hukuki olarak son bulduğuna dair bir kayıt bulunamamıştır. Cemiyetin İstanbul merkezli olmasına rağmen Dernekler Dairesi İstanbul İl Müdürlüğü Arşivi’nde gerekli evraklara ulaşmak istenmiştir. Ancak söz konusu kayıtlara ulaşamadığı, bazı arşiv evraklarının yasal bir değişiklikten kaynaklanan nedenlerle saklanmadığı bildirilmiştir.”¹⁵¹

3.1.3. İslam Kongreleri

Cumhuriyet kurulduktan sonra 3 Mart 1924’de TBMM de kabul edilen kanunla Halifelik kaldırılmıştır. Bu karardan sonra Dünya Müslümanları arasında dini anlamda birlikteliği sağlayacak bir yapı-teşkilat kalmamıştır. Hilafetin kaldırılmasıyla doğan boşluğu doldurmak ve dünyadaki bütün Müslümanların birlikteliğini sembolize etmek amacıyla İslamiyet temalı konferanslar yapıldı. Bu konferansların amacı Dünyadaki İslam âlimlerini bir araya getirmek, günün şartlarının Müslümanlar üzerindeki etkilerini tartışmak, özellikle Müslümanların baskı altında olduğu Kudüs gibi bölgeler için

¹⁵⁰ Hür Fikirler Kasım 1948: 48.

¹⁵¹ M. Kürşad Birinci, (2007). Erken Dönem Türk Demokrasisinde (1946-1950) Liberal Arayışlar Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından elde edildi.

Müslüman devletlerin yaptırım yapmalarını sağlamak amacıyla çeşitli sivil baskılar yapmayı amaçlamaktadır.

Başgil, yetiştiği çevre itibari ile muhafazakâr bir ailede büyümüştür. Hayatının her döneminde manevi dinamiklerin, yaşamına anlam kazandırdığına inanan Başgil, akademik hayatında da birçok dini temalı yazı yazmış ve din üzerine yayın yapan platformlarda yayınlamıştır.

Başgil, 10 Mayıs 1952 yılında, Pakistan'ın Karaçi Kentinde toplanan İslam Kongresine katılmıştır. İstanbul'dan uçakla Beyrut'a giden Başgil buradan konferansın yapılacağı Karaçi kentine gitmiştir.

Başgil, konferansta İslam birliği kurulması hakkındaki görüşlerini açıklamıştır. Bu konu ile ilgili yaptığı konuşma büyük ilgi uyandırmıştır. Başgil, Müslüman milletlerin birleşmesi gerektiği inancını taşıyordu. Başgil'in konuşması şöyledir:

“Müslüman Pakistan adı gibi pak ve berrak sinesinde günlerimiz içten gelen bir sevgi tezahürü ve samimiyet havası içinde geçmektedir. Burada hayatımın en mesut anlarından birini yaşamaktayım. Müslüman milletler bugünkü dünya buhranı karşısında birleşmenin bir zaruret olduğunu çünkü parçalanmış bir İslam dünyasının buhrana mukavemet edemeyeceğini, nitekim fiiliyatta edemediği acı misallerle anlatıldı. Nihayet, muhtelif hatipler bugün hala tahakküm altında inleyen bazı Müslüman milletlerin acıklı haline dikkati nazarımızı çekti.

İkinci dünya savaşı sonrası milletlerarası siyaset bakımından an açık vasfı, bunun bir bloklaşma devri olmasıdır. Bugün milletler haldeki menfaatlerin, tarihi ve siyasi yakınlıklara göre birleşmekte ve istikbal için birer blok teşkil etmektedir. İslav peykleri bloku karşısında Anglo-amerikan mihveri etrafındaki bloklaşmanın manası budur.

Müslüman milletler, niçin birleşmesin ve dört yüz milyonluk bir insan ve iman bloğu vücuda getirmesin? Burada yalnız bizim için değil, dünya nüfusu içinde fayda vardır. Bugünkü İslam Dünyası için, sadece varlığını muhafazadan başka ne bir ideoloji harbi ne de bir toprak kavgası mevcut değildir. Binaenaleyh, Müslüman milletlerin birleşmesi sulh için ve insanlığın selâmeti için teminattan başka bir şey değildir.

Bugün bloklaşan milletlerden birçoklarını sırf geçici tehlike hisleri veya menfaat düşünceleri birleştirmektedir. Hâlbuki Müslüman milletleri on dört asırlık bir tarih ile birbirine bağlıdır. Böylece İslam dünyasında birlik ve beraberlik zaten bil kuvve mevcuttur. Bugün bizim yapacağımız şey, aramızdaki tarihi ve manevi bağları

kuvvetlendirmek; ırk, lisan, milli menfaat ayrılıklarının üstünde ve bu ayrılıkların menfi tesirlerini bertaraf etmek üzere, müşterek bir İslam şuuru yaşatmak için imkân ve vasıta aramak ve bulmaktır. İşte ben, bilhassa bu konular üzerinde duracağım. Yani gelecekte bir İslam birliğinin fiilen kurulabilmesi ve asırlar içindeki verimsiz tecrübelerden sonra, bugün bu büyük idealin tahakkuk edebilmesi için mevcut imkânları ve şartları gözden geçireceğim.

Bu birleşmenin gerçekleşebilmesi için şartlar mevcuttur; bizim yapacağımız şey, tarihi ve manevi bağları kuvvetlendirmek, ırk, lisan ve milli menfaat aykırılıklarının menfi tesirlerini bertaraf etmek üzere müşterek bir İslam şuuru yaratmak için imkân vasıtalarını aramak ve bulmaktır.”¹⁵²

Başgil İslam Birliğinin kurulması noktasındaki tespitleri şunlardır:

1- Propaganda: Dünya Müslümanlarının el ele verip birleşmesi lazım geldiğini ve bunun yalnız siyasi değil, hem de ahlaki bir zaruret olduğunu, her Müslüman memleketin gerek halk mı gerekse hükümet ve politika adamlarını inandırmak.

İslam Birliği fikrini yaymak, açmak, aşılacak ve münakaşa etmek üzere Müslüman memleketlerin her birinde, milli ve mahalli gazete ve mecmua, eser ve risale neşredilmeli, toplantılar tertip edilerek, nutuklar, konferanslar verilmelidir. Bu işleri teşkilatlandırıp gayeye uygun bir usul dairesinde, sevk ve idare etmek üzere (İslam Birliği Neşriyat Merkezi) vücuda getirilmeli ve Müslüman memleketlerde bu merkezlerle alaka "İslam Birliği Neşriyat Bürosu" kurulmalıdır.

2- Müslüman Milletler tanışmalı ve anlaşmalıdırlar: Başgil'e göre, bunun için gerekli olan üç şart vardır:

a- Müslüman Milletler arasında bir gümrük ittihadı kurulmalıdır.

b- Müslüman memleketler arasında, seyahatleri teşvik etmeli ve azami derecede kolaylaştırmalı; pasaport ve döviz işlerini en kolay ve en basit haddine indirilmelidir.

c- Müslüman Milletler arasında geniş ölçüde talebe mübadelelerine girişilmelidir.

¹⁵² Ali Fuat Başgil, "Müslüman Milletler Kongresi, Konuşmaları". **İslam Nuru Dergisi**, s.18, İstanbul 1952. s.20.

Başgil, bu konuşmalarında, Müslüman Milletler arasında birleşmeyi, siyasi yönden ziyade, ticari, içtimai ve harsi münasebetlerde, temin edilmesinin önceliğini vurgulamıştır.

3- Müslüman Milletlerin iktisadi kalkınmalar ve karşılıklı anlaşmaları: İslam Dünyası'nın ilerlemesi için, iktisadi ve ticari faaliyetlerini arttırmaya ve hususiyle sanayi sahasında ilerlemeye muhtaçtır.

Kalkınma ve ilerleme bahsinde niyetimiz; filimde, teknikte ve çalışma metotlarında, garbın telakkilerini almak ve benimsemek, fakat bunun ötesinde milli ve Müslüman kalmak gereklidir.

Müslüman Milletler arasında, müşterek menfaat esasına dayanmak üzere ticari anlaşmalar vücuda getirmek çok yerinde olur. İktisadi menfaatlerde anlaşılan memleketler, siyasi noktalarda çok çabuk anlaşır ve birleşirler.

4- İslam Külliyesi meselesi: İslam Birliği fikrini tahakkuk sahasına çıkaran imkan ve vasıtalardan biri de, Müslüman Milletlerde, yüksek İslami ilim ve kültür vahdeti tesis etmek; bunun içinde Müslümanların yardımlarıyla bir "İslam filmleri Külliyesi" vücuda getirmektir diyen Başgil, İslam filmlerinde kendi asıl vahdetini bulmak manasında, toptan bir Rönesans ihtiyacının doğduğunu, dinsizliği sistemli bir şekilde neşredenlere karşı, inandığımız ve canımız gibi sevdiğimiz İslamiyet'in ve modern bilgi silahıyla mücehhez olarak, kendisini müdafaa ve mensuplarını himaye etmesi lazım gelmektedir, sonucuna varmıştır.¹⁵³

Başgil, bu fikirlerinde İslam Dünyası içerisinde bir yeniden doğuş-Rönesans hareketi yapmayı değil, Müslüman toplulukların fikirlerinde oluşabilecek bir yenilikten bahseder. Müslümanları kuracağı toplulukların, batıda kurulanlar ile benzer olabileceği kanaatine sahiptir. İslam Dünyasında fikir birliği sağlanması ve fikir dünyasının temelini oluşturan neşriyatlar açısından İslami İlimler Külliyesinin kurulmasının önemini belirtir.

Başgil, İslamcılık hakkında olan bu görüşlerini katıldığı bu konferans haricinde başka yerlerde pek rastlanmamaktadır.

¹⁵³ Ali Fuat Başgil, "Müslüman Milletler Kongresi, Konuşmaları". **İslam Nuru Dergisi**, s.19, İstanbul 1952. S.19, Gedizli Ali, Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil'in Fikir Yapısı, Yüksek Lisans Tezi, 2001, s.93-95.

Başgil, Karaçi’de yapılan konferanstan yedi yıl sonra 22 Ocak 1959 yılında Miraç Kandili dolayısı ile toplanan Umumi İslam Kongresine İstanbul Edebiyat Fakültesi Doçentlerinden Dr. Fuad Sezgin’ le beraber davet edilmiş, 1960 yılının ilk haftasında Kudüs’ e gitmiştir.

Başgil, katıldığı İslam kongrelerinde İslam’ın birleştirici güç olduğu ve Müslüman ülkelerin bu birleştirici güç etrafında birlik olması gerektiği görüşünü benimsemiştir. Başgil, İslam birliğinin her zaman ve her yerde engelleyebilecek güçlerin varlığından bahsederek Müslüman toplulukların aralarındaki ilişkilerin kuvvetli olması halinde bu durumun bertaraf edileceğini belirtmiştir.¹⁵⁴

3.2. 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi ve Ali Fuat BAŞGİL

3.2.1. 27 Mayıs Giden Süreç ve Ülkenin Genel Durumu

1945-1950 yılları Türk siyasi hayatı için liberalleşmenin öne çıktığı dönemdir. Bu dönemin sonunda uzun süre tek parti dönemi sona ermiş ve 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçimlerde Demokrat Parti büyük bir oy oranı ile seçimi kazanarak iktidar olmuştur.¹⁵⁵ Seçim sonuçları yıllarca devleti yöneten Cumhuriyet Halk Partisi tarafından demokratik değerlere uygun olarak kabul edildi. Cumhurbaşkanı İnönü, 16 Mayıs günü DP genel başkanı Bayar’ı Çankaya köşküne davet etmiş ve İnönü bu görüşmede Bayar’a seçim sonucu dolayısı ile tebrik etmiş, seçimi kazanan partinin üyesi ve aynı zamanda milletvekili olarak hükümeti kurma görevini Bayar’a vermiştir.¹⁵⁶ Seçimden sonra hemen Mayıs ayında toplanan Meclis, Refik Koraltan’ı Meclis Başkanı, Celal Bayar’ı Cumhurbaşkanı olarak seçmiştir. Adnan Menderes ise yeni hükümeti kurmakla görevlendirildi.¹⁵⁷ Türkiye’de böylece yıllar sonra 1945 yılında başlayan çok partili dönem yapılan seçimlerle ileriye götürülmüş ve 1950’ nin Mayıs ayında yapılan seçimlerle 27 yıllık Tek parti dönemi kapanmıştır.

DP, seçimleri kazanmasına rağmen ülkenin CHP’nin Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren şekillendirdiği devlet mekanizmasından, özellikle askeri ve bürokratik kanallardan çekinmekteydi. Ordudan gelebilecek reaksiyonlar DP üst yöneticileri için bir tedirginlik oluşturmaktaydı.¹⁵⁸ Seçim sonrası birçok söylenti ülke gündemini meşgul

¹⁵⁴ Gökalp, **age**, s.23.

¹⁵⁵ Cem Eroğlu, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi** (Ankara: İmge Kitabevi, 1990), s. 45.

¹⁵⁶ İsmet Bozdağ, **Celal Bayar Anlatıyor Başvekilim Adnan Menderes** (İstanbul: Tercüman Aile ve Kültür Kitaplığı Yayınları, 1986), s.104-105.

¹⁵⁷ **TBMM Tutanak Dergisi**, 22 Mayıs 1950.

¹⁵⁸ Eroğlu, **age**, s. 55-56.

etmekteydi, bunlardan biriside Silahlı Kuvvetlerdeki dört generalin İnönü'yü ziyaret ederek seçimi iptal edip, hükümeti DP' ye teslim etmeme teklifiydi.¹⁵⁹ DP, üst yönetimi kamuoyunda dile getirilen bu tehditkâr söylemler ve kendi içlerindeki çekincelere rağmen 6 Haziran 1950'de ordu üst kademesinde geniş çaplı bir değişikliğe giderek Silahlı Kuvvetler üzerinde otorite sağlamaya çalışmıştır.¹⁶⁰ DP' nin ilk yıllarında ordu üzerinde yaptığı değişiklikler ve otorite sağlama mücadelesi Silahlı Kuvvetlerde tepki toplamış ve ordu içerisinde 1954 yılında itibaren gizli örgütlenmeler oluşmaya başlamıştı.¹⁶¹

DP, iktidara geldiği zamandan itibaren bir önceki hükümet partisi (CHP) ile sert sürtüşmeler yaşadı. Bir önceki hükümetin izlerini askeri ve bürokratik alanlarda silmeye çalışan DP hükümeti bazı çevrelerde ilk zamanlarda oluşan sempatisini kaybederek antipatiye dönüştürecek. Bu konuya örneklerden birisi ise şudur: 27 Mayıs 1960 yılındaki askeri müdahaleyi organize eden Cemal Madanoğlu, 1946 yılında yapılan genel seçimlerde “Generaller dışında hepimiz Demokrat Partiyi tutuyoruz” demiştir.¹⁶² Madanoğlu'nun DP'nin ilk kuruluş yıllarında sarf ettiği bu cümleler yıllar sonra bir nefrete dönüşecek ve bu nefret sadece duygu olarak kalmayacak ve fiili yaptırımları olacaktır. Bir diğer olay ise, Seyfi Kurtbek'in Milli Savunma Bakanı olmasıdır. Daha önceleri İnönü'ye karşı bir takım girişim faaliyetlerinde bulunduğu iddia edilen Kurtbek'in Bakan olması silahlı kuvvetler içerisindeki üst düzey subaylar arasında tepkiye yol açmıştır. Bu konuyu Madanoğlu; “Seyfi Kurtbek Milli Savunma Bakanı ama bizim gözümüzde bir Kurmay Albay. Emekliye ayrılıp sivilleşse de bir şey değişmiyor” şeklinde değerlendirmiştir.¹⁶³ Burada subayların tepkisini çeken nokta atanan Bakan Kurtbek'in hiyerarşi dışı atanması meselesidir.

DP ile CHP arasındaki arasında ki sürtüşmeler DP iktidarda kaldığı dönem boyunca devam etmiştir. 1957 yılı sonrasında giderek artan siyasi gerilim daha sonraki yıllarda iktidar ve muhalefet kanadında kopma noktasına gelmiştir. İki parti arasındaki bu çekişmenin temelinde iki faktör vardır. Bunlarda birincisi din ve laiklik meselesidir. Bir diğeri ise; Menderes'in siyasi özgürlükleri giderek kısıtlamasıydı.¹⁶⁴ CHP, DP'ye karşı

¹⁵⁹ Abdi İpekçi, Ömer Sami Coşar, **İhtilalin İçyüzü** (İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2012) s. 14.

¹⁶⁰ **Cumhuriyet**, 7-8 Haziran 1950.

¹⁶¹ Seyhan Dünder, **Gölgedeki Adam** (İstanbul: Nurettin Uycan Matbaası, 1966), s. 42-43.

¹⁶² Halim Tugay Madanoğlu, **Korgeneral Cemal Madanoğlu'nun Anıları** (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2019), s.261.

¹⁶³ Madanoğlu, **age**, s.271.

¹⁶⁴ Walter F. Walker, **Türk İhtilali** (Çev. M. Ergin), (İstanbul: Cem Yayınevi, İstanbul, 1967), s.17.

yaptığı muhalefet sisteminin temelini, Cumhuriyet rejimiyle olan tarihsel bağıni kullanarak yapmıştır. CHP, kendisini Atatürk'ün mirasının savunucusu olarak görmüş ve hükümete karşı laiklik ilkesini sert bir şekilde savunan muhalefet tarzı yürütmüştür.¹⁶⁵ CHP, söylemlerinde özellikle DP hükümetinin, irticaya ve laiklik zarar veren davranışları olduğunu sıkça dile getirdi.¹⁶⁶ DP hükümeti ise tüm muhalif söylemler karşısında 1953 yılında itibaren, ülke içerisindeki muhalefet yapan kurumları susturmak amacıyla yasal düzenlemeler yaptı.¹⁶⁷

DP'nin ilk yılları özellikle 1950-1953 yılları hükümetin ekonomik politikaları açısından başarılı yıllarıydı.¹⁶⁸ İlk üç yılında alınan bu başarılı ekonomik politikalar DP 'nin 1954 seçimlerinde elini kuvvetlendirmiş ve seçimi büyük bir çoğunluğun oyunu alarak kazanmasına katkı sağlamıştır. 1954 seçimlerinde sonra ülke içerisinde bozulan ekonomik düzen 1957 seçimlerine giderken hükümet adına toplumda olumsuz düşünceler doğurmaktaydı.¹⁶⁹ DP hükümeti iktidarının ilk yıllardan 1957'ye kadar çiftçiye her türlü alanda destek sağlamıştı. DP'nin uyguladığı bu ekonomik model neticesinde ülkede enflasyon artış, döviz kıtlığı olmuş, dış ülkelere kredi ihtiyacı doğmuştur.¹⁷⁰ Ülkenin içerisine düştüğü bu ekonomik sıkıntıda muhalefet partileri sert söylemler üzerinden iktidara yüklenmiştir. Toplumda ise yaşanan ekonomik sıkıntılar neticesinde muhalefet partilerinin söylemleri yankı bulmuş ve toplum bu tarz söylemlere daha duyarlı hale gelmiştir.¹⁷¹ Ekonomik huzursuzlukların giderek artması ve muhalefetin sert söylemleri neticesinde normal olarak 1958 yılında yapılması planlanan seçimler DP'nin seçimlerin 27 Ekim 1957 yılında yapılacağını beyan etmesi ile resmen erkene alınmıştır.

Seçimlerin erkene alınması kararından sonra DP, seçim kanunlarında bir takım değişikliğe gitmiştir. 11 Eylül tarihinde yapılan değişikliğe göre, partiler her seçim çevresinde ayrı aday göstermek zorundaydılar. Bu kararla bir partinin başka bir partiden aday gösterilmesi yasaklanıyordu (Milletvekilleri Seçimi Kanununun 35....,

¹⁶⁵ Kemal Karpat, **Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset** (İstanbul: Timaş Yayınları, 2015), s. 237.

¹⁶⁶ Tekin Erer, **On Yılın Mücadelesi. (C 2)** (İstanbul: Ticaret Postası Matbaası, 1963), s.68-69.

¹⁶⁷ Karpat, **age**, s.237

¹⁶⁸ William Hale, **Türkiye'de Ordu ve Siyaset**. (Çev. A. Fethi) (Ankara: Alfa Yayınları,2014), s.133.

¹⁶⁹ Karpat, **age**, s.239.

¹⁷⁰ Çağlar Keyler (1996). İktisadi Gelişmenin Evreleri. **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, (C. 4),s.1070.

¹⁷¹ Faroz Ahmed, **Demokrasi Sürecinde Türkiye** (Çev. A. Fethi) (İstanbul: Hil Yayınları, 2006), s. 83.

1957). İktidar bu kanunla muhalefet partilerinin iş birliği yapmasının önüne geçmiştir.¹⁷²

27 Ekim 1957 seçimleri sert ve gergin bir ortamda yapıldı. Muhalefet partilerinin iktidar partisine karşı yaptığı tüm söylemler ve kamuoyundaki oluşan etkiye rağmen DP oyların yüzde 47,70’ni alarak seçimi kazandı. Burada önemli olan nokta ise ilk defa DP yüzde elli oy oranının altına düşmesidir. DP, muhalefet partilerinden az oy almasına rağmen yürürlükteki seçim sistemine göre mecliste çoğunluk parti olmuştur.¹⁷³

1957 seçimlerinde sonra ülkede siyasi tansiyonun azalması beklenirken aksine daha da artmış ve hiç hafiflememiştir.¹⁷⁴ Muhalefet partileri kendi içlerinde “güç birliği” diye adlandırdıkları birleşme politikaları gütmüştür.¹⁷⁵ DP ise muhalefet partilerinin bu birleşme kararı sonrası “Vatan Cephesi” adı altında bir hareket başlattı.¹⁷⁶ DP lideri Başbakan Adnan Menderes, 1958 yılında Manisa’da yaptığı konuşmada halkı Vatan Cephesine katılmaya çağırıyordu. Menderes’in amacı halkın kendisini ve partisini desteklediğinin göstermek ve Muhalefetin eleştirilerinin yersiz olduğunu, halk üzerinde bir etkisi olmadığını kanıtlamaktı.¹⁷⁷ Vatan cephesinin kayıtları kısa sürede bir milyonu aştı ve ülke içerisinde siyasal alanda oluşan kutuplaşma durumu halk nezdinde de karşılık buldu.

1960 yılı Türkiye için bir sansür yılı olmuştur. Hükümet aldığı kararlarda farklı camialardan birçok insanı baskı altına almış ve çok sayıda gazeteci tutuklanmıştır.¹⁷⁸ Hükümet 18 Nisan 1960 yılında muhalefetin “yıkıcı, gayrimeşru ve kanun dışı” faaliyetlerini soruşturmak ve Meclise bildirmek üzere bir tahkikat komisyonu oluşturmuştur.¹⁷⁹ Daha sonra ise bu komisyonun yetkileri ile ilgili bir kanun çıkarıldı. Kanun, Komisyona bütün asli yetkilerin yanında gazete kapatmak, soruşturma dokümanlarına el koymak gibi geniş yetkiler verdi.¹⁸⁰ Komisyon üyelerinin tamamı DP kökenlidir. Komisyon 15 kişiden oluşmuştur. Komisyona olağanüstü yetkiler

¹⁷² **Cumhuriyet**, 21 Eylül 1957

¹⁷³ Aygen, C. (1962, Mart). Memleketimizde Seçimler ve Neticeleri. **Ankara Üniversitesi SBFD**, XVII(I), 208.

¹⁷⁴ Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, Demokrasiden Darbeye (1957-1960)** (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1991), s. 12-13.

¹⁷⁵ **Cumhuriyet**, 08 Ekim 1958

¹⁷⁶ Hakkı Uyar, **Türk Siyasal Yaşamında Cepheleşmelere Bir Örnek: Vatan Cephesi** (İstanbul: Boyut Yayıncılık, 2012) s. 26.

¹⁷⁷ Rıfki Salim Burçak, **On Yılın Anıları (1950-1960)** (Ankara: Nurol Matbaacılık, 1998), s.596.

¹⁷⁸ Weiker, **age**, s.73.

¹⁷⁹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, 18 Nisan 1960.

¹⁸⁰ Eroğlu, **age**, s. 132.

verilmiştir. “Basın Tali Komisyonu” adı verilen komisyonun başındaki isim ise Bahadır Dülger’dir. Dülger komisyonun misyonu hakkında çarpıcı açıklamalar yapmıştır. Dülger’e göre, İsmet paşa ve onun zihnietinde olanlar leş sürüleridir. Onları muhakkak ezip geçmek lazımdır. Ona göre Halk Partisi’nin faaliyetleri engellenir ve soruşturma açılırsa sorun kökten çözülecektir.¹⁸¹

Tahkikat Komisyonun görüşüldüğü esnada İnönü’nün sert muhalefeti ile karşılaşmıştır. Komisyonun aldığı geniş yetkilerin yanlış kullanılması sonrası oluşacak sıkıntılar hakkında konuşan İnönü, insan hakları karşısında yapılacak faaliyetler ve baskı ortamının bir ihtilal getireceğini söylemiştir. İnönü böyle devam etmesi halinde “şartlar olgunlaştığı zaman milletler için ihtilal meşru bir haktır” demiştir.¹⁸²

Muhalefet üzerinde geniş ve sert yaptırımlar yapılması öğrenciler arasında hoş karşılanmamış ve gösterilere neden olmuştur. 28 Nisan 1960 yılında başlayan öğrenci hareketlerinin başını CHP’li öğrenciler çekmekteydi.¹⁸³ Bu olaylar karşısında hükümet ilk olarak tepkisiz kaldı ama gösterilerin artması üzerine sert önlemlerle müdahale etti.¹⁸⁴ İlk olaylarda bir öğrenci hayatını kaybetti ve 40 kişi yaralandı. Polisin sert müdahalesi sonrası daha da artan olaylar sonrası ordu birlikleri üniversitelere getirildi.¹⁸⁵

28 Nisan’da İstanbul’da başlayan gösteriler ertesi gün Ankara’da da başladı. Bu olaylar üzerine hükümet Ankara ve İstanbul’da sıkıyönetim ilan etti.¹⁸⁶ Ankara ve İstanbul’da yaşanan olaylar ile ilgili basına sansür getirildi. Basına getirilen sansür hükümet için bir kâbus oldu. Olaylarla ilgili birçok yalan haber yayıldı. İstanbul’da birçok öğrencinin öldüğü, rektör Sıddık Sami Onar’ın öldürüldüğü haberleri hızla yayılıyor ve halkta korku uyandırıyor. Hükümetin aldığı önlemler yetersiz kaldı ve ülkede öğrenci olayları bir rutin haline geldi. Öğrenci olayları 27 Mayıs darbesine önemli bir zemin hazırladı. Gösterilerden anlaşılan durum şuydu; ordu, göstericilerin yanında ve hükümetin karşısındaydı. Hükümet, yapılan gösterilerde öğrenci hareketlerine fazlaca odaklanması ve yapılan bu muhalif gösterilerin kaynağı olarak üniversiteleri görmesi nedeniyle

¹⁸¹ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam** Cilt 3 (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1983), s.395-396.

¹⁸² Şevket Süreyya Aydemir, 1983, **age**, s.400.

¹⁸³ Ümit Özdağ, **Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali** (İstanbul: Boyut Yayıncılık, 2004), s.153.

¹⁸⁴ Ali Fuat Başgil, **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri** (İstanbul: Yağmur Yayınları, 2014), s.121.

¹⁸⁵ Milli Birliğe Doğru. (1961). Haz. Sabahat Erdemir, Ankara: Türk Devrim Ocakları 29 Ekim Beyazıt Ocağı Yayınları. s.20-22.

¹⁸⁶ **Cumhuriyet**, 29 Nisan 1960.

ordunun içerisindeki hükümet aleyhi tutumu gözden kaçırmıştır. Uzun süren öğrenci olayları, bu olaylara karşı polisin sert tutumu ve her gün artan olaylar ordu içerisinde hükümete karşı müdahale için elverişli ortamın olgunlaştığı düşüncesini kuvvetlendirmişti.¹⁸⁷

3.2.2. 27 Mayıs Askeri Darbesi

1960 yılının Mayıs ayı sonlarına doğru ülkenin geldiği siyasi gerginlik, şiddet olayları, rutin haline gelen öğrenci gösterileri, kutuplaşmalar gerekçe gösterilerek 27 Mayıs 1960'da ordu yönetime müdahale ederek DP iktidarı sonra ermiştir. 27 Mayıs günü radyoda okunan bildiride darbeciler “buhran ve son müessif olaylar dolayısıyla ve kardeş kavgasına meydan vermemek” için yönetime el koyduklarını, en kısa zaman da adil bir seçim ortamında seçim yapılarak kazanan partiye hükümetin devredileceğini, yaptıkları girimin hiçbir zümre veya gruba ait olmadığını; bağlılıklarının Yurtta Sulh Cihanda Sulh ilkesine ait olduğunu belirtmişlerdir. Darbeciler ayrıca Türkiye'nin uluslararası tüm anlaşmalara bağlılıklarını teyit ettiklerini bildirdiler.¹⁸⁸ Darbe metninde açıkça darbenin hedefi belirtilmese de darbe DP hükümetine ve onun yaptığı icraatlara karşı yapılmıştır.

Silahlı Kuvvetler, darbe karşısında herhangi bir direnişle karşılaşmadılar. Ankara ve İstanbul kısa süre içerisinde askeri yönetime geçti. Daha sonra ise; bütün ülkede uyulacak yasaklar ve yapılacaklar radyodan halka okundu. Fakat burada askerler için zor olan nokta darbe sonrası belirli bir plan ve programın olmamasıdır.¹⁸⁹ Askerin yönetime el koyması daha çok üniversite basın ve entelektüel çevrede kabul görmüş ve desteklenmiştir. Ülkenin büyük çoğunluğunu oluşturan kırsal kesimdeki halk askeri müdahale karşısında fikir beyanı olmayan pasif bir kabulleniş içerisindeydi. Burada ilginç olan konu ise köylü kesim arasında Menderesin saygınlığının hala korunmasıdır.¹⁹⁰ Milli Birlik Komitesi, meşrutiyet sorununu aşmak için yoğun propaganda faaliyeti uygulamıştır.

Askerler yönetime geldikten sonra 27 Mayıs'ın desteklenmesi amacıyla İstanbul ve Ankara başta olmak üzere birçok ilde destek mitingler yaptılar.¹⁹¹ Burada amaç 27

¹⁸⁷ İpekçi ve Coşar, **age**, s. 108.

¹⁸⁸ 6 Milli Birliğe Doğru, Haz. Sabahat Erdemir, Türk Devrim Ocakları 29 Ekim Beyazıt Ocağı Yayınları, Ankara, 1961, s. 293.

¹⁸⁹ Seyhan Dünder, **Gölgedeki Adam** (1966: Nurettin Uycan Matbaası, 1966), s. 42- 45.

¹⁹⁰ Weiker, **age**, s. 170-171.

¹⁹¹ **Cumhuriyet**, 29 Mayıs ve 1,2,3,5,9,10,11,13,14,15,17,20,21 Haziran 1960 sayıları

Mayıs'ı halk nezdinde kabul ettirmek ve halkla içi içe bir yönetim imajı çizmektir. 27 Mayıs'a karşı propaganda yapılması yasaklandı. Askerlerin yönetime el koyması ile ilgili broşür ve kitaplar basıldı.¹⁹²

Bu yayınlarda darbenin haklı gerekçeleri ortaya koyuluyor ve DP iktidarı ağır bir şekilde eleştiriliyordu.

27 Mayıs darbesi Cumhuriyet tarihinin ilk darbesi olması nedeniyle fazlasıyla mühimdir. Cumhuriyet tarihinin ilk darbesini yapan askeri cunta bu darbeyi, sosyal, siyasi düşünce derinliğinde yoksun ve toplumsal desteği çoğunlukta olmayan bir şekilde yapmıştır. Darbeciler darbe yapılan sabah hemen yeni bir anayasa oluşturmak amacıyla İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden bir grup öğretim görevlisini Ankara'ya getirip bir komisyon kurdular.¹⁹³ Sıddık Sami Onar başkanlığında kurulan komisyon, ilk raporunu 28 Mayıs'ta MBK'ye sundu. Komisyonun hazırladığı raporun içeriğinde ise şunlar vardı: İçinde bulunduğumuz durum “adi ve siyasi bir hükümet darbesi” olarak nitelendirilemez. Ayrıca komisyon darbenin sorumlusu olarak DP hükümetini sorumlu tutmuştur. Rapora göre, DP hükümetinin yaptığı birçok dışı faaliyetlerin olduğu, yapılan hukuk dışı uygulamalar neticesinde darbeden aylar önce DP hükümetinin meşruiyetini yitirdiği belirtilmektedir. Yine rapora göre, DP hükümeti, devlet düzenini bozmuş, halkın birbiri ile kutuplaşmasına yol açarak anarşik faaliyetlere göz yummuş ve devletin kurumlarını işleyemez hale getirmiştir. Raporda belirtilen DP hükümeti icraatları sonrası, anayasaya uygun sosyal ve siyasi bir ortamın kurulabilmesi için darbenin meşruluğu savunulmuştur.¹⁹⁴

Anayasa Komisyonu hazırladığı raporu ile koşulsuz şartız darbeye yasal bir meşruiyet sağlanmıştır. Ayrıca komisyon 1950'nin bir karşı devrim olduğunu savunmuştur. Komisyon, DP hükümetinin 1950 de seçimi kazandıktan sonra ülkenin temel dinamiği olan, Cumhuriyetin ana esasını teşkil eden Atatürk ilke ve İnkılaplarına karşı düşmanca faaliyetler izlediğini belirtmiştir. Komisyonun beyan ettiği bu ifadeler kısa zaman sonra

¹⁹² Bu yayınları bazıları şunlardır: Okulda 27 Mayıs, MBK 27 Mayıs İnkılabını Yayma ve Tanıtma Komisyonu Yayın:3, DSİ Matbaası, Ankara, 1961; Türk Ordusunun Zaferi Kansız İhtilal, Haz. Vecdi Bürün, Ekicigil Yayınevi, 1960; Enver Ziya Karal, 27 Mayıs İnkılabının Sebepleri ve Oluşu, MEB Basımevi, İstanbul 1960; Selahattin Tansel, 27 Mayıs İnkılabını Hazırlayan Sebepler, MEB Basımevi, İstanbul, 1960; Avni Eyleli, Hürriyet İçin 27 Mayıs Devrimi, Yeni Desen Matbaası, Ankara, 1960; 27 Mayıs Marşlar, Milli Eğitim Bakanlığı, 1961.

¹⁹³ Bu akademisyenler şunlardır: Sıddık Sami Onar, Naci Şensoy, Hüseyin Nail Kubalı, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Ragıp Sarıca, Tarık Zafer Tunaya, İsmet Giritli, bkz. **TC. Resmi Gazete**, Sayı: 10540, 1 Temmuz 1960; **Resmi Gazete**, Sayı: 10541, 2 Temmuz 1960.

¹⁹⁴ “Anayasa Ön Projesi Hazırlama Komisyonunun Tespit Ettiği Esaslar” **Resmi Gazete**, Sayı: 10540, 1 Temmuz 1960, s. 1636 ve **Resmi Gazete**, Sayı: 10541, 2 Temmuz 1960, s. 1644.

askeri camiada da sıkça dile getirilmiştir.¹⁹⁵ Burada önemli olan nokta ise 27 Mayıs darbesi yani Cumhuriyetin ilk darbesinin ana esasını Atatürkçülük referansı ile yapılmış olmasıdır.

27 Mayıs darbesinin Atatürk ilke ve inkılapları ile ilişkisini daha iyi anlayabilmek için yönetime el koyan kadronun üst düzey yöneticilerinin söylemlerine bakmak uygun olacaktır. MBK üyesi Sami Küçük, ihtilali Atatürk ile ilişkilendirir. Ona göre devrim Atatürk ve İnkılaplarına taciz niteliğinde kasıtlar olduğu için yapılmıştır.¹⁹⁶ MBK üyesi General Sıtkı Ulay ise 27 Mayıs'ı Atatürk'ün ülkeye getirdiği demokrasi kavramının ve kurumlarının zarar gördüğü endişesi ile yapıldığını vurgulamaktadır.¹⁹⁷ Milli Savunma Bakanı ve komite üyesi General Fahri Özdilek Atatürk inkılaplarına duyulan önemden bahseder. Özdilek'e göre, ihtilalin çıkış noktası Atatürk'ün devrimci ruhudur. Atatürk'ün ülkemize getirdiği demokratik çizgilerin aşıldığını belirten Özdilek, memleketi tekrar bu nizama sokmaya çalıştıklarını söyler.¹⁹⁸

DP iktidara geldikten sonra ordunun içerisinde vuku bulan huzursuzluklar vardı ve bunlar gün geçtikçe artmıştır. Ordunun, darbe için fikrini olgunlaştıran ve işaret fişeği diye nitelendirebilecek olay ise öğrenci olaylarıdır. 28 Nisan'da başlayan öğrenci gösterileri Menderes hükümetine karşı sert bir muhalif tutum sergilemiş ve darbe için uygun kaos ortamını oluşturmuştur.¹⁹⁹ Sayıları altmış bini bulan üniversite öğrencileri yaptıkları organizasyonlar ve kurdukları örgütlenmeler ile güçlü bir muhalefet örneği sergilemişlerdir. Silahlı kuvvetler ise darbenin başarılmasında üniversite gençliğinin önemini bilmekte ve yaptığı propaganda faaliyetlerini onların üzerine inşa etmekteydi.

27 Mayıs darbesinde sonra tutuklanan milletvekilleri için Yüksek Adalet Divanı kurulmuştur. Dönemin basını bu konuyu “İnkılap Mahkemeleri Kuruluyor” başlığıyla vermiştir.²⁰⁰ 14 Ekim 1960 yılında başlayan ve yaklaşık 11 ay süren yargılamalar Yassıada'da yapılmıştır. DP hükümetinin iktidarda kaldığı süre boyunca icra ettiği hemen hemen tüm faaliyetlerin yargılandığı davada, 15 Demokrat Partili milletvekili

¹⁹⁵ Tanel Demirel, “1946-1980 Döneminde Sol ve Sağ”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, C9 (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009), ss. 413-450.

¹⁹⁶ Yaşar Kemal, “İkinci Cumhuriyetin İhtilal Meclisi Üyeleri: 5, Albay Sami Küçük İle Görüşme”, *Cumhuriyet*, 19 Temmuz 1960, s. 4.

¹⁹⁷ Ecvet Güresin, “İkinci Cumhuriyetin İhtilal Meclisi Üyeleri: 7, General General Sıtkı Ulay İle Görüşme”, *Cumhuriyet*, 21 Temmuz 1960, s. 5.

¹⁹⁸ Ecvet Güresin, “İkinci Cumhuriyetin İhtilal Meclisi Üyeleri: 9, Orgeneral Fahri Özdilek İle Görüşme”, *Cumhuriyet*, 23 Temmuz 1960, s. 5.

¹⁹⁹ Jacob M. Landau, *Türkiye’de Aşırı Akımlar* (Ankara: Turhan Kitabevi, 1978), s. 45- 46.

²⁰⁰ *Akşam* 4 Ağustos 1960.

hakkında idam cezası verilmiştir. Bu cezalarda üç tanesini MBK onaylamıştır. Celal Bayar, yaş haddinde dolayı affedilmiştir. Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan 16 Eylül 1961 günü, Adnan Menderes ise 17 Eylül 1961 günü idam edilmiştir.²⁰¹

Darbeden sonra ordu ve üniversiteler içinde tasfiye girişimi olmuştur. Ordu içerisinde MBK tarafından 42 sayılı kanun çıkarılmıştır. Bu kanuna göre 235 general ve amiral ile 5000'e yakın subay Silahlı Kuvvetlerden tasfiye edilmiştir. Ordudaki tasfiyeye benzer bir diğer örnek üniversitelerde de yapılmıştır. Asker yönetim tarafından, reform düşmanı oldukları gerekçesiyle 147 öğretim üyesi ve elemanı üniversitelerden atılmıştır. Yapılan tasfiye hareketleri şiddetli tartışmalara neden olmuştur.²⁰² 1961 Anayasasından sonra yapılan seçimler nispi temsil sistemi ile yapılmış, CHP seçimden birinci parti olarak çıkmasına rağmen TBMM' de yeterli çoğunluğa sahip olamadığı için 1965 yılına kadar İnönü başkanlığında karma hükümetler kurulmuştur.²⁰³

3.3. Askeri Müdahale de Ali Fuat BAŞGİL'in Yaşadıkları

3.3.1. 147'ler Arasında

Ekim 1960 tarihinde MBK tarafından, tembel, yeteneği olmayan ve tehlikeli oldukları gerekçesi ile 147 öğretim görevlisi üniversiteden tasfiye edilmiştir. İhraç edilen öğretim görevlilerinden biriside Ali Fuat Başgil'dir. Başgil, yıllarca üniversitede dersler vermiş kendi alanında Türkiye'de ilkleri başarmış fakat gelinen durumda darbe sonrası tehlikeli ve yeteneksiz olduğu düşünülerek üniversiteden ihraç edilmiştir. 147 öğretim görevlisinin çoğunluğu alanında yetkin Ord. Profesörler ve profesörler oluşturmaktaydı. Tasfiyelerde sonra çeşitli üniversitelerden rektörler bu karara tepki amacıyla istifa etmiş ve yurt içinde çeşitli protestolar olmuştur.²⁰⁴ Yapılan bu akademik protesto MBK şaşırtmış ve karardan dönülmesi için görüşmeler yapılmıştır.²⁰⁵

²⁰¹ Hüseyin Çavuşoğlu (2009). Merkez Sağda 27 Mayıs ve 12 Eylül Sonrası Partileleşme. **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 12(22), s. 167.

²⁰² Levent Börklüoğlu (2017). 27 Mayıs Askeri Darbesi Sonrasında Ordu İçinde İktidar Mücadelesi: Milli Birlik Komitesi ve Silahlı Kuvvetler Birliği. **Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 1(2), s.18.

²⁰³ Ayan, S. (2007). Siyasi Yapılanma Sürecinde 1961 ve 1982 Anayasası. **Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 8(2), s.3.

²⁰⁴ Hikmet Özdemir, **Siyasal Tarih (1960-1980). Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye 1908-1980**. Yay. Yön. Sina Akşın, 10 Baskı (İstanbul: Cem Yayınevi, 2008) s. 235.

²⁰⁵ Eric Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, 23. Baskı (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009) s.354.

28 Ekim 1960 sabahı 147 öğretim görevlisinin tasfiye kararı Resmî Gazete’de yayımlanmıştır. Bu karara karşı gelen aşırı tepkiler üzerine askeri kanat olayları gözlemlemek üzerine üniversitelere heyet göndermiş fakat heyet başarılı olmamıştır. Bu olay MBK içerisindeki reform taraftarları açısından ilk başarısız girişim olarak kayıtlara geçmiştir.²⁰⁶ MBK içerisindeki tutucu bir grup subay, kendi içindeki ve kamuoyundaki muhalefete rağmen bazı planlamalar yapmaktaydılar. Bu grubun plan ve düşünceleri, Cemal Gürsel önderliğindeki MBK tarafından ılımlı karşılanmamıştır. 13 Kasım 1960 tarihinde Gürsel, MBK’nin yerine yeni bir MBK kurulduğunu duyurdu. MBK üyesi 14 subay üyelikten alınarak, yurtdışındaki çeşitli büyükelçiliklere görevlendirildiler.²⁰⁷

27 Mayıs ihtilalinden sonra ihtilalin haklı nedenlerini halka anlatma noktasında üniversite hocaları önemli görev üstlenmişlerdir. Yapılan mitinglere katılan öğretim üyeleri buralarda ve dahi çoğu zaman derslerinde talebelerine ihtilalin haklı nedenlerini anlatmışlardır. Bu konuda üniversitelerin önemini bilen Cemal Gürsel, İstanbul üniversitesini ziyaret ettiği sırada öğrencilere “Siz, hürriyetinize, haysiyetinize el uzatanları yıktınız” demiştir. Gürsel, öğrencilere politika ile uğraşmalarını fakat bunu yaparken ilmi yolu ihmal etmemelerini tavsiye etmiştir.²⁰⁸

147’ler meselesini MBK bir sonuca ulaştıramamıştır. İlk alınan karar neticesinde üniversiteden atılan öğretim üyeleri daha sonraları baskılar neticesinde geri dönmeleri istenmiş fakat MBK bunu kendi içerisinde bir çözüme kavuşturamayarak 1961’de kurulan Kurucu Meclise devretmiştir. Kurucu Meclis ise konu ile ilgili çeşitli girişimler yapmış fakat bir sonuca varamamıştır. 147’ler olayını seçimlerden sonra kurulan Koalisyon hükümeti çözüme kavuşturmuştur. Burada da bir sorunla karşılaşmış, hükümet ile komisyon 147’lerin dönüş yöntemi üzerinde fikir birliğine varamamıştır. Komisyon, öğretim üyelerinin kayıtsız, şartsız olarak dönmesi gerektiğini düşünüyordu. Hükümet ise bu konuda çekimser bir tavır sergiliyor, konu hakkında senatoların yetkilendirilmesini istiyordu.²⁰⁹

MBK’nin aldığı kararlar arasında en çok tartışılan kararlardan birisi olan 147’ler meselesi büyük bir dirençle karşılaştı özellikle birçok rektörün istifa etmesi MBK’yi

²⁰⁶ Tevfik Çavdar, **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1950’den Günümüze)**. 4. Baskı (Ankara: İmge Kitabevi, 2008), s. 92.

²⁰⁷ Zürcher, E. J. 2009, **age**, s. 354.

²⁰⁸ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi. 5. Kitap Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (27 Mayıs 1960- 12 Eylül 1980)** (Ankara: Bilgi Yayınları, 2002), s.37.

²⁰⁹ **Hürriyet Gazetesi**, 7 Ocak 1961.

zor durumda bıraktı. MBK, bu konuda çözüm arayışı yoluna gitti ve sonucunda Mart 1962’de üniversitelere geri dönmelerini planladılar.²¹⁰ 147’ler meselesi Mecliste konuşulurken bir kaos ortamı meydana gelmiştir. Senatör Ali Demir’in, 147’ler hakkındaki hakarete varan sözleri üzerine tartışmalar alevlenmiştir.²¹¹ 147’ler kanunu 12 Nisan 1962’de oylamaya sunuldu ve kabul edilerek yasalaştı. Kanun, geri iade edilmesinde nihai kararı üniversitelerin senatosuna vermiştir. 24 Nisan tarihinde ise üniversiteler 147’ler hakkında kabul kararları almışlardır. Ankara Üniversitesi Senatosunda alınan kararla görevden uzaklaştırılan 147 öğretim üyesi 15 gün içinde şahsi başvuruları neticesinde göreve geri iade edilecekleri kararı alınmıştır.²¹² Ali Fuat Başgil ise bütün bu olanlar sonucunda kendisine hak verilmesine rağmen kürsüsüne geri dönmemiş ve emekli olmuştur.

Peki, MBK toplumdan gelen baskılara ve rektörlerin istifasına rağmen neden kararından vazgeçmemiştir. Bu konuyu MBK üyelerinde olan Haydar TUNÇKANAT’ın net ifadeleri vardır. Ona göre, MBK üyelerinde oluşturulan yaptığı komisyonunun sonucu kasti olarak hatalı paylaşılmıştır. Bilgiyi yanlış alan Komite ise konu hakkında herhangi bir yaptırım kararı almamıştır. Tunçkanat’a göre eğer Komite bu konu hakkında 147’lere hak verse idi aynı kanun ile atılan 4000 e yakın subayda orduya geri dönme hakkı elde edecekti. MBK baskısı ile bu engellenmiştir.²¹³ Bu sözleri MBK’nın içerisinde gelen bir itiraf niteliğindedir.

3.3.2. 27 Mayıs sonrası yaşananlar

Başgil, ihtilaller ile çocuk yaşta tanışmıştır. Daha rüştiyeyi yeni bitirmiş bir talebe iken Meşrutiyet ihtilaline (1908) tanık olmuştur. Başgil, anılarında o döneme halkın sevinç içerisinde olduğunu. Tüm kesimden insanların birbirlerini kucakladığından bahsetmiştir.²¹⁴ Başgil, anılarının devamında ihtilalden sonra Arnavutluk isyanı, 31 Mart olayı, Balkan harbi, ve Harb-ı Umumi gerçekleştiğinde bahsederek ihtilalde korktuğunu söyler ihtilal için “ihtilal dik kenarlı dibi görünmeyen suya benzer, dalması kolay fakat içinden çıkması güçtür.” der.²¹⁵

²¹⁰ Bernard Lewis, **Demokrasinin Türkiye Serüveni** 3. Baskı (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006), s.17.

²¹¹ **Tercüman Gazetesi**, 13 Nisan 1962.

²¹² **Hürriyet Gazetesi**, 25 Nisan 1962.

²¹³ Turan, 2002, **age**, s. 41.

²¹⁴ Başgil, **age**, s. 76.

²¹⁵ Başgil, **age**, s. 77.

Yıllar sonra Başgil, 1949 yılında askerin siyasete müdahalesine ilişkin deneyim elde edecektir. 1949’lu yıllarda ordu içerisinde İnönü karşıtı cunta girişimleri vardı. Ordu içerisindeki bu subaylar, liberal görüşleri ve yazıları ile tanınan Başgil’in kapısını Aralık 1949’a çalmışlardır. Bu dört yüksek rütbeli subay Başgil’e yapılacak olan askeri müdahaleden sonra yazıları ile kendilerine destek vermelerini istemişlerdir. Başgil ise bu yolun tehlikeli olduğunu ve zararlı sonuçları olacağını söyleyerek, olumsuz görüş bildirmiştir.²¹⁶

Başgil, Nisan ayı sonlarına gerçekleşen öğrenci olaylarına birebir tanık olmuş ve durumun ciddiyeti ile ilgili çevresine görüş bildirmiştir. Üniversite olaylarından sonra birçok üniversite hocası gibi Başgil ’de gazetelere beyanat vermiştir. Üniversite çıkışında yolunu kesen gazeteciler, Başgil’e Tahkikat Komisyonunun Anayasaya uygunluğu hakkında sorular yöneltmişlerdir. Başgil ise bu konuda gazetelere beyanat vermiştir. Başgil’e göre, alınan kararlar anayasaya ve kanunlara uygundur. Salahiyet Kanunun henüz çıkmış olmamasında dolayı onun hakkında yorum yapmayan Başgil, Bakanların suçlandığı Anayasanın 22. Maddesi hakkında ise, konuyu Meclis İç Tüzüğü ile ilişkilendirir. İç tüzüğün 163. Maddesi itibariyle Bakanlara gerekli durumlarda Tahkikat komisyonu kurulmasına izin verir maddesini vurgular. Başgil’e göre bu tüzük bakanlara geniş haklar verir ayrıca Meclis İç Tüzüğü kanunlar gibi yaptırıma haizdir. Ona göre Meclis Tahkikatı önemli bir meseledir ve tüm demokratik özgürlükçü ülkeler bu duruma sahiptir.²¹⁷

Ertesi gün gazetelerde Hukuk gazetelerinden beyanat veren hocaların beyanatları yayınlamış fakat sadece Başgil’in beyanattı yayınlanmamıştır.

Üniversitelerde Nisan ayının sonlarında şiddetlenen olaylar sonrası üniversitede hocalar rektör yönetiminde toplantılar yaptılar. Bu toplantılarda, daha sonra Yassıda soruşturmalarında da konu olacak bazı olaylar ele alınmıştır. Özellikle üniversite olaylarına müdahale için üniversitenin içine giren polisler hakkında yapılan görüşler farklıdır. Çoğunluğun aksine Başgil, polisin devlet otoritesinin temsil ettiğini belirterek davet almadan istediği yere gireceğini söyler. Başgil’e göre polisin üniversite içerisine müdahalesi doğrudur çünkü üniversitede birçok öğrenci görüş bakımından farklılık

²¹⁶ Başgil, **age**, s. 128-130.

²¹⁷ Başgil, **age**, s. 123-124.

göstermektedir bunlar arasında doğacak olan sıkıntıları ancak polis yolu ile önlenabilir görüşünü benimser.²¹⁸

Başgil, üniversitede yapılan bu toplantıdan sonra Maarif Vekili Atıf Nenderlioğlu tarafından aranmış ve Menderes'in kendisi ile görüşmek istediğini söylemişti. Menderes, Başgil'e, birtakım konularda kendisine danışmak üzere Ankara'ya gelmesini rica etmişti. Başgil, 29 Nisan 1960' da Ankara'ya gitti. Fakat yaşanan öğrenci olayları nedeniyle örfi idare (sıkıyönetim) ilan edilmişti. 30 Nisan günü akşam saat 8' de Atıf Benderlioğlu refakatinde Çankaya köşküne gelen Başgil'i, Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fatin Rüştü Zorlu ve birçok vekil karşılamıştır. Başgil, hükümet üyelerine gizli görüşmelere yapılmaması gerektiğinin, mecliste yapılan görüşmelerin şeffaf olması ve zabıtlarda olmasının önemini belirtmiştir. Bayar, mevcut durumda yapılacaklar üzerine fikirlerini sordu. Başgil, mevcut durumun sıkıntılı olduğunu ihtiyatlı davranılması gerektiğini, Salahiyetler Kanununun tatbik edilmemesi gerektiği, gençlere karşı sert tedbirleri alınmaması gerektiğini söyler. Bayar, sert tedbirler noktasında Başgil ile aynı fikirde değildir. Ona göre sert tedbirler alınmalı ve öğrenci temelli hareketler sert bir şekilde bastırılmalıdır. Menderes'in konun daha detaylı konuşulması isteği üzerine odada Bayar, Menderes, Koraltan ve Zorlu kaldı.

Başgil, bu özel toplantıda Menderes hükümetinin derhal istifa etmesi gerektiğini söyledi. Bakanlıklar bölüşülerek hükümete muhalefetin ortak edilmesi fikrini belirtti. Başgil'in buradaki amacı bir koalisyon kabinesini kurarak, milli birliği sağlamaktır. Ayrıca Salahiyetler hakkındaki kanun tadilini teklif edecekti. Böylece uzun zamandır muhalefetin hükümete olan ağır eleştirilerinin yolu kesilecekti. Bayar, burada Başgil'e karşı muhalefet göstererek bu şekilde yapılacak olan hükümet davranışlarının dünyada bir örneği olup olmadığını sordu. Başgil'in cevabı ise uzun yıllar yaşayıp eğitim aldığı Fransa oldu. Zorlu ise halkın mutlak suretle arkalarında olduğunu Başgil'in İstanbul'daki olayları fazlaca mübalağa ettiğini belirtti. Görüşme sabah 3.30 da sona erdi.²¹⁹ Menderes ve Bayar, Başgil'in fikirlerine saygı duymakla beraber tavsiyeleri için herhangi bir adım atmadılar aksine şiddet olayları arttı.

İstanbul ve Ankara'da şiddet olayları günden güne artmaktaydı. Başgil ise durumun vahametine görüyor ve önlem almak için çeşitli görüşmeler yapıyordu. Bunlarda biriside Ali Fuat Cebesoy ile yaptığı görüşmedir. Başgil, Cebesoy'a Menderes'in

²¹⁸ Başgil, **age**, s. 71-72.

²¹⁹ Başgil, **age**, s. 78.

istifasının isabetli olacağını kanaatini paylaştı. Cebesoy, istifa görüşü dahil birçok konuda Başgil ile aynı fikirdedir. Başgil, Cebesoy'a Ankara'ya gidip Menderes ile görüşmesini ve hükümetin istifa etmesini söylemesini istiyor. Cebesoy bunu kabul ediyor ama bir türlü faaliyete geçmiyor.²²⁰

27 Mayıs 1960 tarihinde darbe geçekleşiyor. Başgil, darbeyi dostu ve komşusu Enver Bakırcıdan öğreniyor. Radyodan ihtilal haberini alan Başgil ilk anda üzüntü kaplıyor fakat radyodan duyduğu “ihtilal, hiçbir zümreye hiçbir partiye karşı değildir, kardeşkanı dökülmesini önlemek için yapılmıştır” sözlerini duyunca rahatlıyor, kendince silahlı kuvvetleri tebrik ediyor. Ordunun vazifesini yaptığı düşünüyor.²²¹

Ali Fuat Başgil, darbeden sonra 23 Haziran 1960 tarihinde Yeni Sabah gazetesinde “Hukuk İlmin Işığı Altında Günün Meseleleri” başlığı ile seri halinde yazılar yazmaya başladı. Bu yazılarına 27 Mayıs darbesini ve MBK ele alarak başlamıştır. Başgil bu yazılarında darbeye ilişkin çoğunluk kendisine olan ortak görüşün aksine yazılar yazıyor. Başgil, darbeyi ve sonrasında yayınlanan bildiriye John Locke, Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi ve 1789 İnsan Hakları Beyannamelerine benzeterek bir “direnme” hakkı olarak tanımlamıştır. Tarihe bakıldığında “direnme hakkı” Locke dan çok önceleri de var olmuştur. Kral, yönetme yetkisini halktan alır, halkın huzuru, güveni ve âdetinin temin edilmesi için verilen bu yetkilerin kötüye kullanılması durumunda halk, krala karşı bir direniş hareketinde bulunabileceğini ve bunun bir hak olarak görüldüğünü “Tiranlara Karşı Özgürlüğün Savunulması” başlıklı bildiride 1579 yılında Basel’de beyan edilmiştir.²²² Lock’a göre hükümet halkın rızasına dayandığı müddetçe meşrudur, yönetici, kanunların kendisine verdiği hakların ötesine geçip halkını yönetmeye çalışırsa, meşruiyetini yitirecek ve halkın yöneticiye karşı çıkma hakkı doğacaktır.²²³ 1776’daki Amerikan Bağımsızlık Bildirgesinde ise; her insanın doğuştan devredilemez haklara sahip olduğu ve yönetimlerin bu hakları korumakla yükümlü olduklarına dair beyan vardır. Aynı bildiride eğer yönetimlerin halkın sahip olduğu haklara ve özgürlüklere zarar veren kurum haline geldiğinde yönetimlerin değişmesi

²²⁰ Başgil, **age**, s. 74.

²²¹ Başgil, **age**, s. 76.

²²² Alev Alatlı (Der.) (2010a). Batı’ya Yön Veren Metinler -II- Rönesans / Protestan Reformu/ Erken Modern Dönem / Bilim Çağı (1350-1650). **İlke Eğitim ve Sağlık Vakfı Kapadokya MYO** s.575-583

²²³ John Locke, **Hükümet Üstüne** İkinci Tez. Çev. Aysel Doğan (İzmir: İlya İzmir Yayınevi, 2011), s.167.

gerektiği, mutlak despot hareket eden yönetimi alt etmek ve değiştirmek halkın asli görevidir denmiştir.²²⁴

Başgil, 23 Haziran 1960'da Yeni Sabahta ki yazısında 27 Mayıs darbesi hakkında teorik olarak şu sözleri söylemiştir:

“Demokrasi hukukunda, vatandaşların zulme, yani haksız ve kanunsuz idareye karşı direnme ve başkaldırma hakkı vardır. Bu, vatandaş için nefsin en son müdafaası çaresi olarak en tabii bir haktır. Vatandaş nefsinin ve varını başkalarının tecavüzüne karşı müdafa için hükümet kuvvetlerine sığınır. Fakat tecavüz, himaye ile mükellef olan hükümet kuvvetlerinden gelirse, bu takdirde vatandaş şahsen nefsin müdafaaya hak kazanır ki, buna, Fransızların 1789 “İnsan ve vatandaş hakları Beyannamesi” diliyle “zulme karşı direnme hakkı” denir.”²²⁵

Başgil, 27 Mayıs ile ilgili yazılarının çoğunda Avrupa ve Amerika'daki bildirgeleri ve sözleşmeleri örnek vererek yazmıştır. Başgil'in yazılarının çıkış noktası iktidarı demokratik yollarla ele geçiren grubun asıl amacı olan halkın sahip olduğu hakları korumak ve güvence altına almak yerine amacının dışına çıkarak keyfi bir idare kurarsa halk bu idare yerine başka bir hükümet kurma hakkına sahiptir. Başgil, darbeyi meşru bir hakkın kullanımı olarak yorumlamıştır. “27 Mayıs hareketi, hukuken bir hükmet darbesidir” diyen Başgil “hükümet darbesi” kavramını kullanırken herhangi bir alaycı tavır almamış, yapılan müdahaleye bir isim verme amacı gütmüştür. Başgil “hükümet darbesi demokrasi hukukunun genellikle vatandaşlara tanıdığı isyan hakkının kullanım şeklidir” sözleri ile darbeyi demokratik ülkelerde yönetime müdahale aracı olarak tanımlamıştır.

Başgil'e göre “ihtilal” ve “hükümet” darbesi farklı kavramlardır. Yönetime müdahale, devlet disiplinin bilen ve bilinçli bir kesim olan ordu tarafından yapıldığı için bir “hükümet darbesidir” ve ihtilalden daha çok tercih edilebilir bir yöntemdir. “Hükümet darbesi” devlette asayiş ve güvenliği sağlandığı kaosu ortadan kaldıran bir ortamı ifade eder. Başgil'e göre ihtilal, radikal hareket eden grupların mevcut düzeni yıkmak amacıyla hareket ettiği anarşi olma ihtimalinin yüksek olduğu ve doğurduğu zararları tamir etmenin yıllar aldığı bir olaydır. Bu yüzden Başgil yapılan darbeyi olabilecek bir ihtilali önlediği için dikkate değer buluyordu. Başgil, olabilecek bir ihtilalin önlenmesi için

²²⁴ The Declaration of Independence, 1947.

²²⁵ Ali Fuat Başgil (1960c). 27 Mayıs Hareketi ve Millî Birlik Komitesi. **Yeni Sabah**, 23 Haziran, 3.

düşüncesiyle olumlu düşünceler besliyordu. Başgil'e göre ihtilalin olma durumunun engellenmesi memleket için vahim bir durumdu. Ordunun hızlı ve akıllı hareket etmesi sonucu korkular gitmiş yerine refah gelmişti. Ona göre bu hareketin amacı suçluların cezası ve devletin içerisine bir daha menfi arzuları koymamaktı.²²⁶

Başgil, tespitlerinde halkın darbeyi gayet olumlu karşıladığında bahsediyor. 23 Haziran 1960 yılındaki yazısında darbe için şunları söylemiştir: “Sabahtan itibaren umumi efkârın tasvibini kazanmış ve memlekette bütünlüğü ile hâkim olmuştu”.²²⁷ 4 Ağustos 1960 yılındaki bir gazete yazısında ise kendisine gelen yüzlerce mektuptan bahsederek halkın genel kanaatinin olumlu olduğunu yazıyor. Başgil, kendisine gelen mektuplardan birçoğunda sevinç ve mutluluk ifadeleri olduğundan bahsederek halkın MBK'ye tam bir bağlılık içerisinde olduğunu söylüyor. Başgil'e göre silahlı kuvvetler siyaset üstü bir organdır. MBK, yaptığı ihtilal ile tarihimizin en büyük şerefli vazifelerinden birini yaptığını söyleyen Başgil, aziz Türk ordusunun daima memleketin menfaatini düşündüğünü yazar.²²⁸

Başgil, demokrasi için önemli gelişmelerin yaşandığı hatta beşiği denebilecek Batı ülkesinde aldığı eğitim gereği demokrasi inancı kuvvetli bir şahsiyetti. Fakat Başgil, demokrasilerde olabilecek yozlaşmaları Avrupa'nın önde gelen siyaset ve felsefe uzmanlarından okumuş, demokrasilerde yaşanabilecek sıkıntılar karşısında yani iktidarın yozlaşması durumunda devlet kurumlarının ve halkın neler yapabileceğini iyi bilen birisidir. 27 Mayıs darbesini, halkta yaptığı gözlemlere göre değerlendiren Başgil olumlu kanaat sahibidir. Özellikle darbeden sonra kurulan MBK'nin yaptığı olumlu açıklamalar, siyaset üstü söylemler Başgil 'de pozitif bir kanaat oluşturmuştur. Başgil'in MBK den bazı beklentileri vardır. Bunlardan en önemlisi Anayasanın değişikliği mevzusudur. Anayasa değişikliği konusunda Başgil, 1946'dan beri sadece söylemlerle yetinen CHP' ye kızgındır. Ayrıca iktidara geldikten sonra DP' de CHP ile aynı tutumu sergilemiştir. Başgil'in ifadesi ile: “kendisinden evvelki iktidarın yürüdüğü tepilmiş yoldan gitmeyi (cehdi ekal) kanununa daha uygun bulduğu” için anayasayı korumuştur. Başgil, anayasasın partiler eliyle değiştirilmesine de karşı çıkmaktaydı, partilerce

²²⁶ Mûkiye dergisi 2021 45(3) 27 mayıs darbesi ve ali fuat başgil

²²⁷ Ali Fuat Başgil (1960c). 27 Mayıs Hareketi ve Milli Birlik Komitesi. **Yeni Sabah**, 23 Haziran, 3.

²²⁸ Ali Fuat Başgil (1960h). Milli Birlik Hükümetinin Siyasi İhtimai Durumu. **Yeni Sabah**, 4 Ağustos, 3.

yapılacak olan anayasa milletin haklarından çok partilerin kendi çıkarlarını koruyacak ve ülkenin demokratik, özgürlükçü sistemine bir getirisi olmayacaktı.²²⁹

4 Ağustos 1960 yılındaki yazısında Başgil, MBK'den beklediği “iki muazzam hizmeti” yazmıştır. Bunlar “geçmişin tasfiyesi ve geleceğin teminatıdır.” Başgil'e göre partiler alacakları oyun tesiri altında kalıp memleketin geleceği için temiz ve istikrarlı kararlar almaktan uzaktırlar. Başgil, menfaatine düşkün ve kendisine hücum eden parti üyeleri için şunları yazmıştır: “Ben onlara şunu derim: insanlar rejim için değildir; fakat rejim insanlar içindir. Bugün bu memleket insanları, kendi hayır ve menfaatlerini, ordumuz gibi tarafsız ve temiz kalmış bir kuvvetin hakem olmasında görmektedirler.”²³⁰

Başgil, anayasa yapmak için toplanan Kurucu Meclis yapısına da eleştiriler getirmiştir. Başgil, partilere daha fazla alan açılması gerektiğini savunmuştur. Anayasa yapımına DP tabanının da anayasa sürecine katılması gerektiğini söylemiştir. Başgil'e göre mevcut durumda tüm taraflar ve partiler MBK' ne itaat etmelidir. Böylece Başgil, MBK' ne normal bir seçimin getirdiği meşruiyetten daha büyük bir misyon yüklemiştir. Başgil, devrik hükümet DP'lilerin tekrar iktidar olmasını engellemek amacıyla yapılması engellenen seçimlerin de MBK'nin otoritesini sarsacağını iddia etmiştir. Başgil'in MBK'ye tam meşruiyetini şu sözlerle ifade etmişti: “Böyle bir hükümete herkes ve her teşekkül itaat etmekle mükelleftir. Etmezse, Devletin icbar kuvvetleriyle itaat ettirilir. (...) Kurucu Meclis'te ekseriyet kimde olursa olsun, ortadaki meşru hükümete itaatle mükelleftir”.²³¹

Başgil, liberal demokrasi taraftarı bir mütefekkidir. Başgil'e göre demokrasiler basit olarak yarının bir fazla oy alanın hükümet olduğu bir sistem değildir. Demokrasi hükümet ve halk nezdinde özümsemeli kuvvetler ayrığı ilkesi benimsemeli, meşru hükümet anayasal kanunlar çerçevesinde hareket etmeli ve meşruiyetini zedeleyici hareketlere girişmemelidir. 1948 yılında, Eminönü Halkevi'nde bir konferans vermiştir. Bu konferansta Başgil, demokrasi kavramını sadece bir sayısal üstünlük olarak görmeyi kabul eden zihniyeti kesin bir dil ile reddetmiştir. Ona göre hakikat sayı ile ölçülemez. Sayı hakikati tayin edemez.²³² 1949 yılında Hür Fikirler Mecmuasında yayınlanan bir

²²⁹ Ali Fuat Başgil (1960f). Milli Birlik Hükümetinin İki Büyük Tarihi Vazifesi. **Yeni Sabah**, 11 Temmuz, 3.

²³⁰ Ali Fuat Başgil (1960h). Milli Birlik Hükümetinin Siyasi İçtimai Durumu. **Yeni Sabah**, 4 Ağustos, 3.

²³¹ Ali Fuat Başgil (1960m). Yine Kurucu Meclis Bahsi. **Yeni Sabah**, 18 Kasım, 3.

²³² Ali Fuat Başgil (1961a) **Demokrasi Yolunda** (İstanbul: Yağmur Yayınları, 1961) s.109.

yazısında ise, “diktatörün istibdatı ile”, demokratik süreçlerde şekillenmiş “ekseriyetin istibdatı” arasında nitelik farkı bulunmadığını, hatta “ekseriyetin”, temsiline soyunduğu milli iradenin kutsallığına yaslanarak, baskıda “en zalim diktatörlere bile rahmet okuta(bileceğini)” savunmuştur.²³³

Başgil, 1961 yılının ocak ayında Örfi İdare tarafından çağırılmıştı. Örfi idare Kumandanı Korgeneral Cemal Tural, Örf İdare Kurmay Başkanı, Alpay Emin Aytekin, Örf İdare Hâkimi Y. Muzaffer Beydi. Örfi idare Başgil’i sert bir şekilde uyarmıştı. Yazdığı yazıların halkı tahrik ettiğini böyle yazılara devam ederse sonunun iyi olmayacağı söyleniyordu. Başgil ise memleketin barışı için kendince çabalar verdiğini söyledi. Görüşmenin sonunda Tural, Başgil’e. “Göreyim sizi bu konuştuklarımızı da yazın gazeteye” diyerek tehdit etti.²³⁴

Başgil, 11 Ocak’ta İstanbul emniyeti tarafından çağırıldı. Örfi idare Başgil’i çağırıyordu, bu dördüncü sordu idi. Başgil, daha önceleri saatlerce süren görüşmesi bu sefer aynı şekilde neticelenmemiş, yaklaşık 2,5 ay hapiste kalarak 29 Mart günü evine dönebilmişti. Örfi idare, Başgil’in tutuklanma sebebi olarak Yeni Sabah gazetesinde darbeden bir buçuk ay önce yazdığı bir yazının, Nedret Pınar isimli bir öğrencisi tarafından Türkiye ve Dünya isimli mecmuada tekrar yayınlamasını sebep gösterdi. Çünkü MBK 12 Mart’ta MBK aleyhine yazı yazılmasını yasaklamıştı. Burada, Başgil, haksız bir yargılamamın tarafı oldu, zira yazdığı yazı kanun çıkmadan önce idi. Öğrencisi kendisinde bir yazı istemiş fakat Başgil, zamanın müsait olmadığını söyleyerek öğrencisine geçmiş yazılardan birisini seçmesini istemişti. Öğrencisi ise kurucu meclis aleyhine olan yazısını seçmiş ve yayınlamıştı.²³⁵

Başgil, kısa süre içerisinde hâkim karşısına çıkarıldı. Hâkim, kurucu meclis aleyhine olan yazısı ve düşünceler hakkında sorular sordu. Başgil ise Kurucu Meclisi meşruiyetini halktan alması gerektiğini ve demokratik yöntemlerle seçilmesi gerektiğinde bahsetti. Hâkim, Başgil’in yazısının DP mensupları zerinde devletin aleyhine bir tahrik oluşturduğunu ve yeni bir parti kurma teşviki olarak görüldüğünü söyledi. Başgil ise MBK’ nin tarafsız olması gerektiğini, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının parti kurma ve üye olma haklarının anayasal bir güvence olduğunu dile getirdi. Duruşma sona

²³³ Ali Fuat Başgil (1961a), **age**, s. 122.

²³⁴ Ali Fuat Başgil, **Hatıra Kırıntıları** (İstanbul: Yağmur Yayınları, 2019), s.34-35.

²³⁵ Başgil,2019, **age** , s.42-43.

ermişti, Başgil'in yanına gelen sivil polisler onu Merkez kumandanlığa götürdü. Burada ilk gecesini küçük bir hücrede geçirecekti.²³⁶

‐H crem, iki metre uzunlukta ve bir metre genişlikte, dışarı ile irtibatı yalnız kapısındaki sigara paketi büyüklüğünde bir delikten ibaretti. İçeride dar bir sedirden başka, oturacak, elbise, eşya koyacak hiçbir şey yoktu. Zaten sırtımdaki elbise ve paltomdan başka bir şeyimde yoktu.‐²³⁷

Başgil, hücresinde derin düşüncelere dalıyor, bu durum onu çok üzüyor, hayatını önemli bir bölümünü ilim ile geçirmiş belli bir yaşa gelen insanın gördüğü bu muamele üzerine tefekkür ediyor.

‐Meğer ben ne kadar muzır bir insanmışım ki, atmış beş yaşımdan sonra bu muameleye layık g r ld m. İstanbul sabıkalıların ıslah hücresine konuldum. Hâlbuki kendimi en zararsız insanlardan birisi sanıyordum.‐²³⁸

Ertesi gün bulunduğu hücreden  ıkarılan Başgil, başka bir odaya nakledilmişti. Başgil, Merkez Kumandanlığında toplam 23 gün kalmıştır. Burada kaldığı süre boyunca gençler tarafından ziyaret edildi. Başgil, burada kaldığı sırada Ahmet Emin Yalman, Başgil aleyhine yazılar yazdı. Başgil'i hilafet ve saltanat sevdalışı olarak tanımlayan Yalman, Başgil için düştüğü durumu hak ettiğini yazıyordu. Başgil ise Yalman'ı yalan ve iftira ile suçlamış zira Başgil'e göre Yalmanın söyledikleri delilsiz ve mesnetsiz ifadelerdi.²³⁹

Başgil, hücrede yattığı zamanlarda asker tarafından evi basılmış bulunan çeşitli beleler ve kitaplar aleyhine kullanılmak üzere toplanmıştır.²⁴⁰ Masasının üzerinde toplanan belgelerde ki bir k ğıdın üzerinde yazan ‐G listanı kargalar istila edince, bülbüller siner ve susar‐ ifadeleri hâkim tarafından sorulmuş burada geçen karganın kim olduğu üzerine yoğun baskı altında kalan Başgil: ‐Gülistan Türki'yedir. Kargalar, onu velveleye veren Babıali'nin bazı soysuz yazarları, b lb llerde benim gibi milliyetçi ve memleket ilerdir‐ demiştir.²⁴¹ Başgil, duruşma sonrasında tahliye kararı beklemiş fakat tutukluk halinin devamına karar verilmiştir. 2 şubat da ise Balmumcuya nakli yapılmıştır.²⁴²

²³⁶ Başgil,2019, **age** , s.45-48.

²³⁷ Başgil,2019, **age**, s.26.

²³⁸ Başgil,2019, **age**, s.26-27.

²³⁹ Başgil,2019, **age**, s.70-71

²⁴⁰ Başgil,2019, **age**, s.74-77

²⁴¹ Başgil,2019, **age**, s.41-42.

²⁴² Başgil,2019, **age**, s.43.

Balmumcu aslen bir çiftliktir. 27 Mayıs'tan sonra personel binaları ve hayvan ahırları siyasi tutuklular için bir hapishaneye çevrilmiştir. Buranın bir diğer özelliği ise Yassıada'ya mahkemeye gidecek olan siyasilerin tutulduğu yer olması dolayısıyladır. Başgil, Balmumcuya geçtikten sonra 11 gün boyunca ziyaretten yasaklanmıştı. Burada kaldığı ilk koğuşunda Türkiye ve Dünya mecmuasının Yazı İşleri Müdürü ile beraber kalmıştır.²⁴³ Ardından Başgil, "aristokratlar koğuşu" denilen koğuşa geçmiştir. Bu koğuşta Başgil; banka müdürleri, vali, avukat, mühendis, doktor, maliye müfettişi, gazetecilerle beraber kalmıştır. Başgil'in koğuşa gelişi koğuş sakinleri tarafından sevinçle karşılanmıştır.²⁴⁴

Başgil, koğuşta kaldığı sırada eşi ziyaretine gelmiş ve eski talebelerinde Musa Başak avukatı olarak tayin etmesini söylemiş ve vekâletname verdirmiştir.²⁴⁵ Örfi idare Hâkimliği Başgil'i Ceza kanunun 159. Maddesine göre suçlamıştı. Bu maddenin aslı Kurucu Meclisi tenkit eden yazıları suç saymaktaydı. Fakat 159. Madde daha önceden lağvedilmişti. Örfi idarenin bu konu hakkında bir malumatı yoktu. Adli Amirlik ise Başgil'in tahliyesine karar vermiştir. Cemal Tural Paşa, bu durumu hoş karşılamamış ve mutlak surette yargılanması gerektiği kanaatini belirtmiştir. Daha sonra Başgil, ceza kanunun 161. Maddesi gereğince; milli menfaatlere aykırı hareketten dolayı 2'nolu örfi idarede yargılanmasına karar verilmiştir.²⁴⁶

Başgil, Mart ayı içerisinde Yassıada'ya şahitlik için götürülmüştür. Yassıada Başsavcısı Egesel, Başgil hakkında gıyabında "Hocayı Yassıada'ya çağıracağız. Onu anasından doğduğuna pişman edeceğim demişti". Duruşmada ise Başgil'e çeşitli ithamlarda bulunarak yerinin hapishane olduğunu söylemiştir.²⁴⁷ Başgil, 2 numaralı örfi idare de ilk duruşmasına mart ayı içinde pazartesi günü çıkmıştır. Mahkeme reisi hâkim Yüzbaşı Kaya beydir. Duruşmada daha önce Başgil'e sorulan sorular tekrarlandı, Türkiye ve Dünya mecmuaları üzerine iki şahit dinlenildi. Duruşma sert bir ortamda geçti fakat beraat kararı gelmedi.²⁴⁸ Başgil, uzayan hapishane günleri sebebiyle manevi olarak üzüntü içerisinde girdi. Sabır mekanizması çökme eşiğine geldi ve sıhhati bozuldu.²⁴⁹

²⁴³ Başgil,2019, **age**, s. 45.

²⁴⁴ Başgil,2019, **age**, s. 46.

²⁴⁵ Başgil,2019, **age**, s. 47.

²⁴⁶ Başgil,2019, **age**, s. 48.

²⁴⁷ **Cumhuriyet**, 23.06.1961, s.1.

²⁴⁸ Başgil,2019, **age**, s. 61.

²⁴⁹ Başgil,2019, **age**, s. 62.

Bir ziyaret günü, Hukuk Fakültesi Dekanı Prof. Naci Şensoy, Başgil'i ziyarete gelir. Avukatı Musa Başak'ın çok iyi bir müdahil olduğu söyler fakat takviye amacıyla Prof. Sahir Erman'a da vekâlet vermesini önerir. Böylece Başgil Erman'a da vekâlet verir.²⁵⁰ İkinci duruşmada da istenen beraat gelmez dava 29 Marta bırakılır. 29 Marttaki davasında tahliye istenmiş, savcı Ahmet bey de tahliyeyi desteklemiş ve tahliye edilmiştir. Tahliyeden sonra iki defa daha mahkemeye çıkmış ve beraat etmiştir.²⁵¹

Peki, Başgil, bazı şartlar altında hükümete müdahaleyi haklı gördüğü halde ve 27 Mayısta sonra yazdığı yazılarda MBK lehine destekleyici yazıları olduğu halde neden tutuklanmıştır?

Başgil, darbenin meşruiyeti hakkında ekseriyetle olumlu kanaat göstermiştir. Fakat darbe sonrası yapılacaklar hakkında –özelikle laiklik ve anayasa- takındığı tavır kendisini hedef haline getirmiştir. Başgil'in yazdığı yazıların DP tabanına kuvvet verdiği ve devrik hükümetin mental olarak Başgil önderliğinde canlanacağı kanaati hâsıl olmuştur.

Başgil'in laiklik hakkındaki görüşlerini 1950'li yıllardan başlayarak neşretti. 27 Mayıstan sonra konunun tekrar ülke gündemine oturması üzerine Başgil konu üzerine tekrar yazılar yazmıştır. “Türkiye’de(ki) din ve vicdan hürriyeti davası(nın), bilhassa son otuz beş senelik devrin şah damarını teşkil eden memleket şümul bir dava” olduğunu belirten Başgil, bu hususta bu tarihi olayı düzetmenin ordunun elinde tarihi bir fırsat olarak durduğunu söylemiştir.²⁵² Başgil’e göre Türkiye’de Laiklik 1928 yılında anayasadan “devletin dini İslam’dır” hükmünün çıkarılmasıyla laik zemin üzerine oturtulmaya çalışıldığını ifade eder. Başgil, daha sonra laiklik adı altında yapılan bir takım uygulamaların konuyu aşırılığa götürdüğü ve amacının dışına çıkıldığını söyler.²⁵³

Başgil, gündemi meşgul eden bu konunun ne kadar mühim olduğunun farkındaydı. Hatta bunu için şöyle dedi: “Bu mevzu ile müzmin bir çıbanbaşına parmak bastığımı da biliyorum”. MBK, DP iktidarının laiklikten fazlasıyla ödün verdiği için itham ediyordu. Tam bu noktada Başgil'in de laiklik hakkındaki eleştirel tutumu kendisinin üzerinde şüphelerin oluşmasına neden olmuş ve askerinin öfkelerini çekmiştir. Dönemin yayın yapan

²⁵⁰ Başgil,2019, **age**, s. 62.

²⁵¹ Başgil,2019, **age**, s. 63.

²⁵² Ali Fuat Başgil (1960d). Bizde ‘Din ve Vicdan Hürriyeti’ Bahsinde Düşülen Hatanın Sebebi. **Yeni Sabah**, 6 Temmuz, 3.

²⁵³ Ali Fuat Başgil (1960e). Laiklik Anayasa’ya Tarif Olarak Girmelidir. **Yeni Sabah**, 9 Temmuz, 3.

gazetelerinde Akis, Başgil'in yazıları için "Yeni Sabah'ın dine bulanmış yayınları büyük bir hayranlıkla izleniyor, Başgil'in yazıları adeta emiliyordu" ifadelerini kullanıyordu.²⁵⁴

Başgil için bu tarz ifadeler artınca İstanbul üniversitesinden atılması için imzalar toplandı. Hukuk Fakültesi Profesörler Kurulu Başgil'in ifade hürriyetini kullandığını belirterek atılma talebini oybirliği ile reddetmiştir. Başgil'in bu dönemde hedef gösterilmesi hakkında dönemin gazetecilerinde Nadir Nadi'nin kanaatine göre: "Belki hiçbir zaman aklından geçirmediği birtakım düşünceler de kendisine mal edilmişti" diyen Nadi, Başgil'in DP iktidarına karşı olan suskun tavrının onun hedef gösterilmesindeki asıl önemli durum olduğunu söyler.²⁵⁵ Ahmet Emin Yalman 6 Temmuz 1961 yılında Hür Vatan gazetesinde yayınlanan yazısında Başgil'in durumunu değerlendirmiştir. Yalman, Başgil'in Hür Fikirler Yayma Cemiyetindeki pozisyonu hakkında övgü ile bahsetmiş, liberal demokrat yönünü ve pozitif ilimler hakkındaki olumlu görüşlerini belirtmiştir. Ancak Yalman Başgil'in görüşlerinin sonradan değiştiğini Başgil'in "aydın cepheye" karşı açtığı irtica hareketi taraftarı olduğunu ve Başgil'in devrim durumuna göre tutum aldığını yazmıştır.²⁵⁶

Başgil hakkındaki suçlamaların çoğu onun geçmiş dönemine odaklanılmasından kaynaklanıyordu. Başgil'in darbeden sonraki süreçte yazdığı yazılar, geçmişte Başgil hakkındaki kanaatlerin üzerinden yorumlanıyordu. DP hükümeti bu algının oluşmasındaki en önemli faktördü. Başgil, hürriyet ve demokrasi taraftarı yazılar yazdığı iktidara gelmeden önce ve ilk geldiği dönemlerde DP kendisine bir düşünsel zemin oluşturmak amacıyla Başgil'in görüşlerini partinin bir deklarasyonu tarzında benimsemiştir.

Başgil, darbeden önce gerek yazıları gerekse de görüşmeleri ile DP'yi uyarmıştır. 30 Nisan'da Ankara'da Menderes ve Bayar ile görüşmüş, Tahkikat Komisyonun bazı yönlerinin anayasaya aykırı olduğunu söylemiş, anayasaya uygun olmayan kısımlarının geri çekilmesi yönünde fikir beyan etmiştir. Başgil'e göre mevcut durumun çözümü hükümet partisinin istifası ve koalisyon hükümetine gidilmesiydi. Başgil, CHP'li bazı vekiller ve Ali Fuat Cebesoy ile yaptığı görüşmelerde DP hükümetinin istifasını ve "Milli Birlik Hükümeti" kurulmasının gerekliliğini vurgulamıştır. Başgil'in bu fikirleri

²⁵⁴ Akis (1960b). Yurtta Olup Bitenler. 18 (311): s. 8.

²⁵⁵ Nadir Nadi (1960). Onlar da Haklı Değil mi?. **Cumhuriyet**, 21 Ağustos, 1,3.

²⁵⁶ Ahmet Emin Yalman (1961). Açık Mektup: Muhataplar: Başgil, Bölükbaşı, Erim, Gökay. **Hür Vatan**, 6 Temmuz, 1.

ve girişimleri DP'nin kayıtsız destekçisi olmadığını göstermektedir. Burada önemli olan nokta Başgil'in 1950'li yılların öncesinde CHP hükümetine karşı yazdığı sert eleştirel yazıların 1950'li yıllarda DP hükümetine yaptığı eleştirilerin gölgesinde kalmasıdır. Başgil'in CHP hükümetine yaptığı eleştirel tavır toplumda onun konumunu belirlemiş daha sonraları DP hükümetine yaptığı tarzlar ise toplumda onun konumunu değiştirmemiştir.

Başgil, genel olarak DP tabanında sevgi duyulmuş ve DP için toparlayıcı bir fikir adamı olmuştur.²⁵⁷ Dönemi gazetelerinde Akis ise onu bir cephe lideri olarak tanımlamıştır. Bu noktada Başgil'e karşı oluşan taraflı düşüncenin sebebi Başgil'in darbe sonrası seçimlerin hemen yapılmasına karşı çıkması, laikliğin iyi ve açık şekilde tanımlanarak anayasaya konulması istekleri bu sebeplerden birkaçıdır. Başgil'in buradaki asıl gayesi, vatandaşların CHP ve DP harici başka bir parti teşkilatlanmalarında bulunarak demokratik ülke sistemine katkı sağlaması dolayısıyladır. Fakat bu görüşü CHP'ye seçim kazandırmak istemiyor ve DP tabanını kuvvetlendiriyor olarak yorumlanmıştır. Bu dönemde Akis gazetesi Başgil için çeşitli yakıştırmalarda bulunmuştur. Bunlarda bir tanesi özellikle Necip Fazıl Kısakürek'in itibarını kaybettiği ve “manevi lider” olarak Başgil'in ortaya çıktığı yönündedir.²⁵⁸ Akis, Başgil hakkında çarpıcı değerlendirmelerde bulunmuştur. Gazeteye göre gerici kesim iktidarın bu son döneminde tam bir destek almaktadır. Bu gerici kesim 27 Mayıs'tan sonra özgürlüklerinin aynı şekilde gitmeyeceklerini biliyorlardı. Kendilerine bir yüz aradılar bir yalancı yüz, gazeteye göre Kısakürek için bu temsil süresi dolmuştu. Yeni bir temsilci aranıyordu, aranan isim Ali Fuat Başgil'di. Akis'e göre Başgil'in sadece yazıları değil şekli ve tarzı da selefleri gibiydi.²⁵⁹

Başgil, önemle değindiği konulardan biriside anayasanın nasıl yapılacağı meselesiydi. Başgil, Kurucu Meclis hakkında 13 Kasım – 18 Kasım 1960 tarihleri arasında dört yazı yazmıştır. Başgil, yazdığı bu dört yazının özeti olarak 20 Kasım 1960 tarihinde bir yazı kaleme almıştır. Bu yazıda Başgil, anayasanın referandum ya da seçimlerle oluşturulan bir Kurucu Meclis tarafından yapılabileceğini belirtmiştir. Serbest seçimler ise ülkenin yarısına yakınının oluşturduğu DP seçmeninin katılımıyla yapılabileceğini söylemiştir.

²⁵⁷ Ahmet Emin Yalman (1961). Açık Mektup: Muhataplar: Başgil, Bölükbaşı, Erim, Gökay. **Hür Vatan**, 6 Temmuz, 1.

²⁵⁸ **Akis** (1960b). Yurtta Olup Bitenler. 18 (311): s. 9.

²⁵⁹ **Akis** (1960b). Yurtta Olup Bitenler. 18 (311): s. 11.

DP taraftarlarının dışlandığı bir sistemde yapılan anayasanın “bir zümre kanunu olmaktan ileri gidemeyeceği ve yaşayamayacağını” ifade etmiştir.²⁶⁰

Başgil, neden 27 Mayıs sonrası tutuklandı sorusunun cevabı özetle; laiklikle ilgili görüşlerini tekrar dile getirmesi, yeni anayasa yapımına ilişkin beyanları, DP tabanının demokratik süreçlerden mahrum bırakılmaması gerektiğini söylemesi tüm bunlar 27 Mayıs da Başgil’i sakıncalı konumuna getirmiştir.

3.3.3. Adalet Partisi Dönemi ve CB Adaylığı Süreci

27 Mayıs darbesinden sonra 1961 Ocak ayında siyasi faaliyetlere izin verildi. Başgil, Mart ayı sonunda Balmumcu’dan tahliye edilince gazetelere verdiği beyanatta Halk Partisi karşısındaki muhalefet hareketinin Adalet Partisi ve Yeni Türkiye partisi olarak bölünmesine karşı oluşunu ifade etti. Başgil’e göre bu ayrışma şahsi ve doğal olmayan bir bölünme idi. Başgil, bu iki kanadı barıştırmak ve birleştirmek için çok çaba gösterdi fakat başarılı olamadı.²⁶¹

1961’in Ağustos ayında partiler seçim çalışmalarına başladılar. Bu sıralarda Başgil’in ziyaretine eski talebesi Ali Fuat Alişan geldi. Yeni köyde bir görüşme gerçekleştirdiler. Alişan, Adalet partisi Samsun teşkilatına mensuptu. Başgil’e hemşehrilerinden selam getirdiğini söyleyerek, partili partisiz herkesin onu siyasi arenada görmek istediğini söyledi. Başgil ise bu teveccühler karşısında müteşekkire oldu ve kuruluşunda az da olsa katkısı olduğunu düşündüğü AP’den Samsun Müstakil Senatörlüğüne aday oldu. Başgil’e aynı gün içerisinde AP İstanbul Teşkilatından Muhittin Güven aracılığıyla da adaylık teklif edilmiş fakat Başgil o işin hallolduğunu iletmişti.²⁶² Başgil, seçim sürecinde partisine destek olamamıştı. Balmumcudan çıktıktan sonra göz hapsinde olması ve daha önceleri söz verdiği Lizbon Konferansına katılımı sebebiyle çalışmalara iştirak edemedi. Başgil, Lizbon’dan sonra Cenevre’ye geçti, seçim sonuçlarını buradan takip etti. Başgil Cenevre’de iken partisine destek amacıyla “Seçim Konuşmalarım” başlığı altında yazdıklarını Son Havadis gazetesine göndermiştir.²⁶³

15 Ekim 1961 yılında seçimler yapıldı. Seçimlere ait ilk sonuçlara göre AP iyi sonuçlar elde ediyordu. Avrupa’da gazeteler ve radyolar AP’nin zaferini kutluyor, seçimi CHP

²⁶⁰ Ali Fuat Başgil (1960n). Kurucu Meclis Hakkındaki Düşüncelerimin Hulasası. **Yeni Sabah**, 20 Kasım, 3.

²⁶¹ Başgil,2019, **age**, s.145.

²⁶² Başgil,2019, **age**, s. 90.

²⁶³ Başgil,2019, **age**, s. 91.

için bir çöküntü olarak adlandırıyordu. Başgil ‘de Samsun’dan büyük bir çoğunlukla senatör seçilmiştir. Avrupa’da yaşayan Türk topluluğu seçimlerden memnundu zira asker yönetimde kalmamış kısa sürede seçin yapılmış ve seçim sonuçlarına tarafsız kalınmıştı. Başgil, 18 Ekim de Cenevre Radyo-Televizyon idaresinde, radyodan beş dakikalık bir konuşma yaptı.²⁶⁴

Başgil, 21 Ekim Pazar günü Cenevre’den ülkesine dönmeyi planlamış ve bunu İstanbul’a bildirmiştir. Fakat Başgil’in geleceğini duyan halk muazzam bir karşılama hazırlığına girişmiş, çevre illerden insanlar gelmiştir. Tüm bunlar örfü idarede hadiseler çıkacağı yönünde endişe oluşturmuş, teşkilat Başkanı Muhiddin Güveni Örfü idareye çağırılarak Başgil’in seyahatinin tehiri istenmiştir.²⁶⁵ 22 Ekim Pazartesi günü hareket eden uçak aynı gün 17,30 civarı Yeşilköy hava meydanına inmiştir. Başgil, seyahatini bir gün ertelemesine rağmen kalabalık bir grup onu karşılamaya gelmiştir. Uçaktan iner inmez etrafını saran gazetecilerin sorduğu tek bir soru vardı: “Cumhurbaşkanlığı adaylığınızı koyacak mısınız?” Başgil, konu hakkında düşüncesi olmadığını belirtmiş fakat Ankara’ya vardıkdan sonra vaziyete göre karar alacağını söylemiştir. Başgil, akşam 21.00 treni ile Ankara’ya hareket etti. Yanında dostlarından İstanbul mebusu Tahsin Demiray, eski talebelerinden Ferruh Bozbeyli, Erzurum mebusu Ertuğrul Akça ve bazı arkadaşları vardı. 23 Ekim sabahı trenin uğradığı her istasyonda yoğun rağbet gören Başgil, halkı penceren selamlıyordu. Polatlı’ya yakın bir yerde tren durdu, Başgil’e tren yolunda kaza olduğu bilgisi verildi. Başgil ve arkadaşları bunun bir sabotaj olabileceğini düşündüler fakat tren bir müddet sonra hareketine devam etti. Tren Polatlı’ya ulaştığında başta İzmir Milletvekili Mehmet Ali Aytaç, Trabzon Senatörü Yusuf Demirağ ve birçok Karadeniz milletvekili Başgil’i karşıladılar. Milletvekilleri, seçmenlere söz verdiklerini ve Cumhurbaşkanı olarak kendisini görmek istediklerini ve bunda çoğu milletvekilinin hem fikir olduğunu söylediler. Başgil ise CB’yi düşünmediğini fakat milletvekili olarak hiçbir hizmetten kaçınmayacağını belirtti.²⁶⁶

Başgil, saat 13.00 da Ankara’daki oteline ulaştı. Kendisini otelde Adalet Partisi, Yeni Türkiye Partisi ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi milletvekilleri ziyaret ederek CB’ye aday olmasını istediler. Başgil, tüm bu ısrarlar ve halkın teveccühü karşısında dayanamayarak adaylık beyannamesini imzaladı. Saatler içerisinde üç partili

²⁶⁴ Başgil,2019, **age**, s. 91.

²⁶⁵ Başgil,2019, **age**, s. 93.

²⁶⁶ Başgil,2019, **age**, s. 95.

milletvekilleri beyannamenin üstünü imzalarıyla doldurmuştu. Saat 19 civarı İsmail Dayı, Başgil'e gelerek, Başvekâletten bir emir subayı geldiğini ve Başvekâletten çağırıldığını söyledi. Başgil'in dostları durumun farkındaydılar, adaylığını geri alması için sıkıştırılacağına fakat kati süratle yılmaması gerektiğini tavsiye ettiler.²⁶⁷

Saat 20.00 de Başvekâlette gitmek üzere yola çıktı. Yanında Tahsin Demiray, Fethi Tevetoğlu, Ali Fuat Alişan, Şadi Pehlivanoglu ve birkaç milletvekili vardı. Demiray ile beraber içeri girdiler. Başgil, bunun bir davet olduğunu düşünerek konuşmaya başladı. Memleketin içine düştüğü durumu baz aldı, iktisadi sıkıntıların olduğuna tüm bu sıkıntıların yanında yetkililerin halkın manevi değerleriyle uğraştığından bahsediyordu. Halkın yönetimden uzaklaştığına, kolluk kuvvetlerini bir korkutma aracı olarak kullanıldığına geldiği söyledi. Maarif sisteminin eksikliklerini, halkına tepeden bakan metropol yöneticilerine değindi.²⁶⁸

Kendisini dikkatle dinleyen Sıtkı Ulay bunların enteresan fikirler olduğunu söyledi fakat Başgil'in çağırılış amacı farklıydı, Başgil'e Cumhurbaşkanlığına adaylığı meselesi soruldu. Başgil, muhalif partilerin kendisinin adaylığını desteklediğini söyledi ve aday olacağım dedi. Ulay ise Başgil'e adaylığını geri çekmesini zira Gürsel Paşa'nın karşısında kimseye müsaade etmeyeceklerini söyledi. Başgil, Cumhuriyette zorlamalar olmayacağını, zorlanan bir seçimden hayır gelmeyeceğini belirtti. Başgil, mevcut durumun nispi temsil sisteminin bir neticesi olduğunu ifade etti. Bu sistemde oylar bölünür, küçük büyük her parti mecliste yer kazanırdı. Burada amaç sisteme azınlık grubu bile adapte ederek ülkeyi bir mozaik halinde yönetmektir. Sıtkı Paşa, Başgil'e orduda cuntaların oluştuğunu CB aday olması halinde "hayatını garanti edemeyeceklerini" söylüyordu. Başgil'in geri çekilmemesi durumunda, seçimler iptal edilecek, meclis açılmayacak, partiler kapatılacak ve askeri yönetim devam edecekti.²⁶⁹ Sıtkı Ulay bu meseleyi hatıralarında bütün açıklığıyla aktarır. Ulay, Başgil'in ülkeye gelmemesi için gerekli uyarıları yaptıklarını fakat Başgil'in bunları dinlemeyerek uçakla ülkeye gelişinin şaşkınlık oluşturduğunu söyler. Başgil'in CB seçilmesi durumunda tutuklanacağını hatta hangi araca dahi bindirileceğini planladıklarını söyleyen Ulay,

²⁶⁷ Başgil,2019, **age**, s. 96.

²⁶⁸ Başgil,2019, **age**, s. 97.

²⁶⁹ Başgil,2019, **age**, s. 100-101.

Başgil'i ülkeye gelince konuşmak için çağırdıklarını set bir konuşmanın geçtiğini ve Başgil'i tehdit ettiklerini açıklar.²⁷⁰

Başgil, kendisine yapılan bu tehditlerden fevkalade üzüldü. Senatörlükten istifa etmeyi düşündü fakat arkadaşları kabul etmedi. Verdiği sözden dönmek istemiyordu, Gökhan Evliyaoğlu ve bazı arkadaşları tehditlerin kurusıkı olduğunu söylediler. Başgil, Menderes'in başına gelenleri düşündü ona da bu şekilde uyarılar yapıldı cunta haberleri verildi fakat Menderes bunlara aldırış etmedi ve sonu trajik oldu. Başgil, bu tehditlerin gerçek olup olmadığını öğrenmek amacıyla Ragıp Gümüşpala ile görüşmek istedi. Tahsin Demiray, Fethi Tevetoğlu, İsmail Dayı ve bazı kimselerle Gümüşpala'yı ziyarete gittiler. Gümüşpala, yorgun ve canı sıkın görölüyordu. 23 Ekim Salı günü Dahiliye vekâletinden çağırıldıklarını, sert bir havada toplantı yapıldığını aynı gün Çankaya'da silahlı kuvvetler komutanlarıyla yapılan toplantıda askerlerin sert tavırlarını, Reisi cumhurluğa aday gösterilememesini taahhüt ettiklerinden bahsetti. Askerlerin Başgil'i meclisin açılış günü linç edeceklerinde bahsetti. Hatta kendisine telgraf çektiğini Cenevre'den Türkiye'ye gelmemesi gerektiğini yazdığını söyledi.²⁷¹ Başgil, meseleyi burada çok iyi anladı meğer kendisine 21 Ekim günü gelen ve yurda dönüşünü bir gün ertelemesine neden olan telgrafın esasında tehditler varmış. Başgil, Sıtkı Paşa'nın hayatınızı garanti edemeyiz tehdidini dikkate aldı ve olayın ciddiyetini daha iyi anladı.

Başgil, daha sonra Osman Bölükbaşı ile de bir görüşme gerçekleşiyor. Bölükbaşı'da Gümüşpala'nın 23 Ekim hakkında söylediklerinin aynısı ifade ediyor. Genel olarak Başgil'e CB'na aday olmamasını fakat senatörlükte devam etmesi gerektiği tavsiye ediliyor. Başgil ise bunu bir haysiyet meselesi yapıyor, zira ona göre senatörlükte kalmak bir kukla olmak durumudur.

Başgil 27.10.1961 de saat 11 sıralarında gazetecileri çağırarak istifasını açıklamıştır: "...Ben artık gazeteler için enteresan bir suje olmaktan çıktım... Artık eskisi gibi kendi kösemde en sadık arkadaşlarım olan kitaplarımla huzur ve sükûn içinde Başbaşa kalacağımı düşünerek seviniyorum. Senatörlükten istifa ederek aniden Ankara'dan ayrılmama gelince hikâye uzundur... Ankara'da geçen Salı gecesi saat 20:00'den sabah 4:00'e kadar yaptığım temaslar sonunda buna mecbur oldum. Çünkü Cumhurbaşkanlığına adaylığımı koymam için muhtelif partilerden beni seven ve tutan

²⁷⁰ Sıtkı Ulay, **27 Mayıs 1960 Harbiye Silah Başına - General Sıtkı Ulay'ın Hatıraları**, (İstanbul: Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi, 1968) s. 230-232.

²⁷¹ Başgil,2019, **age**, s. 105.

senatör ve milletvekillerinin talebi karşısında buna söz vermiş hata bir de vesika imzalamıştım. Fakat diğer taraftan adaylığımı geri almam zarureti hâsıl oldu. Ben ise verdiği sözü geri alan insanlardan değilim. Bu durum karşısında benim için yapacak tek bir şey kalmıştı. Senatörlükten istifa ederek evime dönmek. Öyle yaptım. Bu hareketimi beni seven vatandaşlarımın anlayışla karşılayacaklarını ve beni mazur göreceklerini ümit eder ve Sayın Gürsel'in Cumhurbaşkanlığı'nın Türk milleti için hayırlı ve uğurlu olmasını dilerim.”²⁷²

Başgil'e göre cesaret ve feragat sahibi olamayanlar siyasete girmemeliydi. Başgil, kendisine yapılan tehditler karşısında bireysel olarak bir korku duymadı fakat askerin ülkenin demokratik yapısı adına yaptığı tehditler Başgil hocayı tedirgin etti. Bu dönemde Başgil'in aklına DP'li yöneticiler geliyordu. Zira onlar yapılan uyarılara aldırış etmemiş ve hem kendi sonlarını getirmişler hem de 27 Mayıs'ın yapılmasına sebep olmuşlardı.²⁷³

Başgil, 1961 seçimlerinde uygulanan nispi temsil sistemini uygun görmemiştir. Başgil'e göre Meşrutiyetten itibaren uygulanan bir çoğunluk sistemi vardı. 61 de gelen nispi temsil ile beraber çoğu parti mecliste yer alacaktı fakat bu durumda bir ve kuvvetli bir hükümetin kurulması mümkün gözüküyordu. Devlet yönetiminde istikrar çok önemliydi. Başgil, AP, YTP ve CMKP'nin bir koalisyon kurmasını istiyordu. Bu konuda Bölükbaşı ile görüşme gerçekleştirdi. Kendisine Başbakan olmasını ve ittifak yapmalarını söyledi. Bölükbaşının cevabı ise bunun mümkün olamayacağı ve askerin buna izin vermeyeceği yönündeydi.²⁷⁴

Ali Fuat Başgil, 1962 yılında Cenevre'ye gitti. 10 Ekim 1965 yılında Türkiye'de seçimler oldu. Adalet partisi bu seçimlerde çoğunluk oyu aldı.²⁷⁵ Başgil bu seçimlerde Adalet Partisinden İstanbul vekilliğine adaydı ve kazandı. Başgil bu dönemde Anayasa Komisyonu Başkanlığını yaptı.

²⁷² **Cumhuriyet**, 28.10.1961, s.5.

²⁷³ Başgil, 2019, **age**, s. 177.

²⁷⁴ Başgil, 2019, **age**, s. 184-185.

²⁷⁵ “AP Çoğunluğu Aldı”, **Cumhuriyet**, 11.10.1965, s.1.

4. ALİ FUAT BAŞGİL'İN FİKİR DÜNYASI

4.1. Demokrasi Kavramı

Demokrasi, Yunan kökenli siyasal ve bilimsel ve bilimsel bir ifadedir. Kavram olarak “demos” ve “kratein” kelimelerinin birleşmesinden oluşmuştur. “Demos” Yunancada halk, halk kitlesi ve yurttaşlık anlamına gelir. “Kratein” ise egemen olmak anlamındadır. Demokrasi kavramının anlamı kısaca halkın egemenliği ve çoğunluğun egemenliği anlamına gelmektedir.²⁷⁶ Bu demokrasi tanımlaması günümüzde en bilindik ve geçerli tanımlamadır.

Ünlü tarihçi Herodot demokrasi kavramını ilk kullanan kişidir. Herodot burada kavrama atfettiği anlam halkın kendi kendisini yönetmemesi yönündedir. Aslında burada Herodot demokrasi kavramını monarşi ve oligarşiye karşı bir zıt değer olarak kullanmıştır. Başgil’ e göre ise “Doğuma veya servete dayanan yahut ortak menfaatle bir sınıf ve zümre teşkil eden imtiyazlılar dışında kalan ve imtiyazlık dışında kaldığı için tabiatı ile çokluğu teşkil eden ve halk denilen kütlenin hükümeti demek olur.”²⁷⁷ Başgil’e göre de demokrasi yönetimi belirli bir şahıs ve zümrenin elinden alıp halkın kendisine vermesi meselesidir.

Demokrasi kavramı Antik Yunanda ortaya çıktığında itibaren günümüze kadar birçok gelişime uğramış ve farklı yorumlamalar almıştır. Yıllar süren bu serüvende şahıslar ve milletler demokrasiye birçok katkı sağlamış ve ondan çok şey elde etmiştir. Demokrasi bir tekel altında olan kavram değil tarihinin insanlığa sunduğu bir gelişimin ürünüdür. Platon, devlet adlı kitabında demokrasini iyi olabilmesinin şartı siyaseti bilen ve eğitilmiş kişilerin olduğu halk meclisi ile olur aksi takdirde demokrasinin kötü olacağını belirtir.²⁷⁸ Başgil de bu noktada platon ile aynı fikirdedir. Fakat ayrıldıkları tek nokta Başgil, çift meclisi destekler.

Aristoteles felsefesinde, demokrasi kavramı eşitlik temeline dayanmaktadır. Demokrasilerde yasalar zenginlerin fakirlere karşı olan üstünlüğünü engeller. Aristo’nun temel demokrasi felsefesi sınıfların sistemden ortak pay alması ve toplumda birinin diğerine karşı üstünlük kurmamasıdır. Antik yunanda filozoflar ekseninde

²⁷⁶ Manfred G. Schmidt, **Demokrasi Kuramlarına Giriş**, (Çev: M. Emin Köktaş) (İstanbul: Vadi Yayınları, 2001), s.13.

²⁷⁷ Ali Fuat Başgil, **Esas Teşkilat Hukuku Dersleri** Cilt 2 Demokrasi (İstanbul: Rıza Koşkun Matbaası, 1942), s. 5.

²⁷⁸ Nihat Keklik, **Felsefe Mukayeseli Temel Bilgiler ve Kaynaklar** (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1978), s. 240.

gelişim gösteren demokrasi kavramı Orta çağda, Rönesans'ta, aydınlanmada birçok gelişim göstermiştir.

17. yy. da demokrasi üzerine farklı tezler sunan yazar Thomas Hobbes'dur.²⁷⁹ Hobbes'a göre üç tür yönetim şekli vardır: Demokrasi, monarşi ve aristokrasi. Monarşi, sistemi bir kişinin temsil etmesidir. Aristokrasi sistemi belli bir zümrenin temsil etmesidir. Demokrasi ise herkesin katılımı ile sistemin temsil edilmesidir. Hobbes'a göre başka bir devlet modeli olamaz çünkü sisteme ya bir kişi ya daha fazlası ya da herkes sahiptir der.²⁸⁰ Hobbes, doğa halinde insanı kötü görür bu yüzde insanlar iktidarı kendi aralarında yaptıkları bir sözleşme ile üçüncü bir kişiye devrederler. Bu sistemde devlet insanları arasında toplumsal huzuru sağlayan bir araçtır.

Montesquieu' ya göre üç hükümet biçimi vardır bunlar: İstibdat, cumhuriyet, saltanat. Cumhuriyet, egemenlik hakkının halkın tamamına veya bir kısmına ait olmasıdır. Saltanat, bir kişinin elinde bulunmasıdır. İstibdat ise saltanatın yaptığı keyfî ve zorba uygulama sistemidir. Montesqui'ye göre demokrasi, cumhuriyet sisteminin bir alt birimidir. Ona göre bütün halk iktidar saiklerine sahipse bunun adı demokrasidir. Eğer halk İktidar saiklerinin Bir kısmının elinde ise buna da aristokrasi denir.²⁸¹ Montesqui'ye göre demokrasilerde halk hem hükümdar hem de tebaadır. Halk kendi iradesi ile oy verirken bir hükümdar ve koyduğu kurallara uymak durumunda kaldığında ise bir tebaadır.

Jean Jacques Rousseau ise demokrasiye farklı ve radikal bir söylem getirmiştir. “Egemen, her zaman egemen olandır. Egemenlik bölünemez ve devredilemez... Halk egemenliği, hukukun egemenliği veya anayasanın egemenliği demek değildir, aksine tam vatandaşın kırılamamış üstünlüğüdür. Gerçek egemenlik anayasanın üstünde bir üstünlüğü içerir.”²⁸² Rousseau, iktidarı oluşturan saiklerin birbirinden bağımsız olmasını savunur. Kanun koyanların onları yürütmesinin sakıncalı olduğunu belirtir. Rousseau'ya göre demokrasilerde tehlike hereksin kendi keyfine göre kanunlar koymasındır. Kanun koyma sınırlı çerçevede ve nadir yapılan bir durum olmalıdır. Ona göre, kanunun değerli kılan şey eski olmasıdır.

²⁷⁹ Schmidt, 2001, **age**, s.48.

²⁸⁰ Schmidt, 2001, **age**, s.46

²⁸¹ Server Tanilli, **Devlet ve Demokrasi** (7.Baskı), (İstanbul: Cem Yayınevi, 1993), s.359.

²⁸² Schmidt, 2001, **age**, s.64.

Alexis De Touqueville ise demokrasi Avrupa milletleri için mutlak olması gerekendir. Burada mutlak kelimesini kullanır çünkü demokrasinin karşısında alternatif bir sistem görememektedir. Touqueville' e göre “demokrasi çoğunluk demokrasisidir.”²⁸³ Onun görüşleri genel demokrasi tanımamasına paralel görüşlerdir.

4.1.1. Batıda ve Ülkemizde Demokrasi

Avrupa'nın batısı demokrasi kavramını geliştirmiş ve dünyaya örnek olarak yayılmıştır. Batı demokrasisi dediğimiz şey, antik Yunandan farklı olarak özellikle Fransız ihtilali sonrası gerçekleşen demokrasi anlayışıdır. Batıda demokrasi kavramının gelişimine Fransız ihtimali ekseninde bakacağız. Batıda demokrasi “burjuva” sınıfının çabalarından doğmuştur. Orta çağda feodal bir düzen vardı. Bu düzen orta orta çağda batı Avrupa'da hüküm süren düzene verilen addır. Kavimler göçü ve sonrasında Avrupa'da merkezi rejimler yıkılmış ve ülkeler birçok senyörlüklere ayrılmıştır. Halk, kendisini dil etkenlerden korumak ve ekonomik olarak ayakta kalabilmek için bu senyörlüklere bağlı idi. Bu şekilde Avrupa'da bir feodal düzen ortaya çıktı. Aslında feodal düzenin temeli bir üretim biçimi olmasıdır. Burjuvanın kendi hakları için feodal beylerle yaptığı mücadelede neticesinde birtakım anlaşmalar olmuştur. Düzen ve toplumsal haklar temelinde yapılan bu anlaşmalar batıda demokrasinin gelişim serüvenine öncülük etmiştir.

Feodal düzende toplumda dört sınıf vardır, bunlar: soylular, rahipler(kilise), köylüler ve serfler. Bu sistemde değerli olanlar soylular ve rahiplerdir çünkü torak sahipleri onlardır. Köylüler ve serfler, toprağı işledikleri ve asıl üretim güçleri oldukları halde zenginliklerde yararlanmadıkları için bir iktisadi eşitsizlik oluşmuştur. Sınıflar arası geçiş yapılmaması ya da yapılmasının çok zor olması durumu toplumda ekonomik eşitsizliğin yanında birde hukuki eşitsizlik de getirmiştir. Feodal sistemde, zanaatlar geliştikçe ve ticaret canlandıkça toplumda yeni bir sınıf doğmuştur: Burjuvazi.²⁸⁴ Burjuvazi, feodal düzen içerisinde zaman geçtikçe üstünlüğü ele geçirecek ve toplumsal yapıyı değiştirerek siyasi alanda varlık gösterecektir.

Burjuvazi, feodal düzenin baskıcı aristokratik yapısına karşı, devrimci, özgürlükçü ve liberaldir. Burjuvazinin yaptığı devrim orta çağda din ve üretim eksenli oluşan despot-aristokrat yönetim tarzının yerini genel irade ve ulus iaresinin almasını sağladı.

²⁸³ Schmidt, 2001, **age**, s.82.

²⁸⁴ Tanilli, 1993, **age**, s.33.

Kilisenin ekseninde bir yönetim anlayışına karşı çıkarak, sözleşme ve antlaşmalar ile toplumsal düzen kurulması sağlandı. Bir anlamda Tanrının ruhsal yönetim anlayışı yıkılarak, birlikten güç alan ve bunu sözleşmeler ve kurallarla bütünleştiren egemen halk yönetimine geçilmesidir.

Ülkemizde ise demokrasi serüvenine Osmanlıdan başlamak sağlıklı olacaktır. Osmanlı rejimi klasik bir hükümdarlıktı. Uygulamada Osmanlı devletinde padişah mutlak güç sahibi görülmemiştir. Padişahın yetkilerinin dinsel, ahlaki, örfi sınırları vardır. Osmanlıda devleti temsil eden sınıflar şunlardır: saray halkı, ulema, asker.

Osmanlı Devleti 17.yy'a kadar klasik yönetim anlayışı ile varlığını sürdürmüştür. Bu yy. ile beraber zayıflamaya başlayan devlet sistemi, reform hareketleri ile düzenlenmeye ve değiştirilmeye gidilmiştir. Bu dönemde yapılan reformalar yüzeysel ve etkisiz kalmıştır. 18. Yy gelindiğinde ise bozulan devlet düzenin tamir amaçlı daha detaylı ve sistemli reform hareketleri yapılmıştır. Bu dönemde yapılan reform hareketleri askeri alanın dışına pek çıkmamıştır.

2. Mahmut dönemi ve sonrasında Osmanlıda eğitilmiş, idealist gençlerin oluşturduğu bir sınıf oluşmuştur: Genç Osmanlılar. “Genç Osmanlılar sultan Abdülaziz devrinde ilk defa olarak Türkiye’de nispeten teşkilatlı bir siyasi fırka oluşturmuş olan şahıslardır.”²⁸⁵ Genç Osmanlılar, 1865 yılında Namık Kemal, Şinasi, Ziya Paşa, Hüseyin Avni Paşa tarafından kurulmuştur. Genç Osmanlılar meşruti idare sistemini isteyen, Osmanlıda kurulan ilk büyük siyasi teşkilattır. Teşkilat, Osmanlı sisteminin meşruti ve parlamenter bir düzende olmasını istiyordu. Genç Osmanlıların çabaları sonucunda 1876 yılında Kanuni Esasi ilan edilmiştir. Kanuni Esasi Osmanlı devletine meşruti bir sistem, çift meclisli parlamento ve ilk anayasayı getirmiştir. Kanuni Esasi, padişahın yetkilerine herhangi bir kısıtlama getirmemiştir. 93 harbinde kapatılan meclis uzun bir süre açılmayacaktı.

2. Abdülhamid zamanında baskı rejimini neden göstererek birçok gizli cemiyetler kurulmuştur. Baskıcı rejime karşı örgütlenen bu cemiyetlere Jön Türk adını aldılar. Jön Türklerin amacı 1876 anayasasını tekrar yürürlüğe koymak ve meclisi açtırmaktı. Jön Türklerin uğraşı sonucunda 2. Meşrutiyet ilan edilmiştir. 2. Meşrutiyet ile beraber padişahın yetkilerinde sınırlamaya gidilmiştir. 1909 yılında ise padişahın yetkilerinde

²⁸⁵ Şerif Mardin, **Türkiye’de Toplum ve Siyaset: Makaleler 1**, (10. Baskı) (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003), s. 273.

geniş kapsamlı bir sınırlamalara gidilmiş ve siyasi anlamda meşruti sisteme geçilmiştir. 1909 yılında yapılan değişikliklerle çok partili hayata geçilmiştir. Kanuni Esasi imparatorluğun son dönemlerinde yürürlükte kalmış 1921 Anayasası ile birlikte yürürlükten kaldırılmıştır.

Birinci Dünya savaşından sonra Mondros Ateşkes antlaşması imzalanmıştır. Birçok toprak parçasını kaybeden imparatorluk en büyük bütün toprağı olan Anadolu'da varlık mücadelesine girişmiştir. İmparatorluğun içindeki birtakım subaylar ve aydınlar önderliğinde Anadolu'da kongreler yapılmış ve işgal reddedilmiştir. Kurulacak olan yeni devlet hakkında kararların alındığı kongrelerde milli egemenlik kavramı ön plana çıkıyordu. İşgal sırasında 1920 de Ankara'da 1. TBMM açıldı. Meclis savaş döneminin zorlu şartlarında 1921 Anayasasını yapmıştır. 1921 Anayasasında hak ve özgürlüklere yer verilmemiş bu noktada Kanuni Esasiden gelen haklar devam ettirilmiştir. 21 Anayasasının önemli özelliklerinden biri monarşiye olan başkaldırı ve egemenliği halkın iradesinde olması gerektiğini barındırır. TBMM, 1 Kasım 1922 de Saltanatı kaldırdı. Saltanat kaldırıldıktan sonra hükümet kurmada mecliste birtakım zorluklarla karşılaşıldı. Mustafa Kemal'e göre bu zorluğun sebebi anayasadan kaynaklanıyordu. Mustafa Kemal'e göre yasama ile yürütme arasındaki ilişki iyi düzenlenmemişti. Anayasayı Cumhuriyetin ilanına zemin oluşturacak şekilde değiştirmeyi teklif etti.²⁸⁶ Atatürk'ün buradaki amacı cumhuriyetin ilanının önünü açmak anayasal zemin oluşturmaktı.

Cumhuriyet kurulduktan sonra demokratik gelişmeler bağlamında çok partili hayata geçmek için birtakım oluşumlara gidildi. İlk olarak Rauf Orbay önderliğinde Terakkiperver Halk Fırkası kuruldu (1924). Fakat ülke içindeki isyan hareketleri parti ile bağdaştırılarak kapatıldı. Daha sonra 1930 yılında Serbest Cumhuriyet Fırkası kuruldu. Bu partide halife yanlıları ve rejim düşmanlarının örgütlendiği gerekçesi ile kapatıldı. Bu yıllarda çok partili hayata geçiş çabaları başarısız oldu. Tek parti yönetimi 1930-46 yıllarına ülkeye hâkim oldu. Türkiye'de demokrasiye geçiş çabaları yıllarca devam etti. Çok partili hayata geçiş, anayasal uygulamalar, kurulan hak ve özgürlük cemiyetleri Türkiye'nin demokratikleşme sürecinde yapıtaşları olmuşlardır.

4.1.2. Ali Fuat BAŞGİL'e Göre Demokrasi Kavramı

4.1.2.1. Hükümet Kavramı

²⁸⁶ Mehmet Karpaz, **Türk Demokrasi Tarihi**, (2. Baskı) (İstanbul: Afa Yayıncılık, 1996), s. 57.

Başgil'e göre demokrasi birbirini tamamlayan parçalardan oluşmaktadır. Demokrasi bir insan vücudu gibidir. Demokrasilerdeki çoğunluk sistemi bu vücudun iskeletini oluşturmaktadır. Demokrasinin vücudunun ruhu ve temeli ise demokratik zihniyet ve terbiyedir. Başgil'e göre demokrasi tapılacak bir kurum değil, topluma hayat veren bir devlet rejimidir.²⁸⁷ Başgil'e göre demokrasinin özünü meselesine girmeden önce Başgil'in bakış açısı ile demokrasinin tarihi serüvenini değerlendirelim.

Başgil, tarihte demokrasi kurumunu üç millette görüldüğünü tespit etmiştir. Eski Türkler, Elenler ve Romalılar. Tarihi kaynaklara baktığımızda Türk toplumları kurultay adı verilen organizasyonlarda alınan kararlarda yönetilirdi. Bu kurultayda eli silah tutan her Türk iştirak edip görüş bildirirdi.²⁸⁸ Eski Türklerde hükümdarın eşi hatun ki de kurultayda hazır bulunup söz ve oy hakkına sahipti.

Başgil'e göre demokrasinin tarihi serüveni içinde Elenlerin önemi önemlidir. Eski Yunan kent devletlerinde hükümet halk hükûmetidir ve yurttaşlar kanun önünde eşittir. Demokrasi üzerine ilk düşünen ve uygulamaları olanlar Yunan filozoflarıdır.²⁸⁹ Başgil, Roma rejimini ise bir demokrasiden çok aristokrasiye benzetir. Roma'da halk büyük bir meydanda toplanırdı. Bu meydanda devlet hakkında çeşitli kararlar alınırdı. Başgil'in Roma'daki sisteme aristokrasi demesini sebebi sisteme sadece toplumdaki yüksek sınıfların dâhil olup söz sahibi olması dolayısıyladır.²⁹⁰

Başgil'e göre demokrasilerde herhangi bir ayrımcılık olamaz. Başgil, İslam dinin de demokratik değerler barındırdığını düşünmektedir. Başgil, ilamdaki demokrasi anlayışın sadece erkekleri kapsayıcı anlayışının olduğunu da belirtir. İslam, toplumda kanun önünde eşitliği varsaymış ve toplumda sınıfsal ve ailesel üstünlüklerin olmadığını beyan etmiştir. Başgil'e göre kutsal kitap Kuran da geçen "Müminler Kardeşir"²⁹¹ ayetinin eşitlik ve demokratik bir düşünce olduğunu belirtir.

Başgil, Türkiye'nin demokrasi serüveni hakkında ise farklı bir bakış açısına sahiptir. Başgil'e göre 1. Dünya savaşı sonrası haksızlıklara uğrayan ve yenik düşen ülke, demokrasiyi, birlik, beraberlik bağlarını güçlendirmeyi bir prensip olarak görür. Kurtuluş savaşı sırasında yapılan Tamimler ve kongreler bu prensip üzerinedir.

²⁸⁷ Ali Fuat Başgil, "Anayasamızın Değiştirilmesinde Zaruret Vardı ", **Vatan**, (20. 01. 1949.), s.3.

²⁸⁸ Başgil, 1942, **age**, s. 7.

²⁸⁹ Başgil, 1942, **age**, s. 7.

²⁹⁰ Başgil, 1942, **age**, s. 11.

²⁹¹ Hucurat suresi 10. Ayet.

Özellikle 1921 Anayasasında olan “hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir” ifadesi Türkiye’nin günümüz anlamında demokratik temelini inşa eder.

Başgil, demokrasinin en iyi yönetim şekli olduğunu düşünür. Başgil’e göre insan hayatını yaşamaya, hayatta kendini ve manevi değerlerini korumaya, kendini iç temayülünü dışa yansıtmaya eşit surette ihtiyaç sahibidir. Demokrasi kavramı ise siyasi lügatte bu ihtiyaca en iyi cevap veren rejimdir.²⁹² Demokrasi rejimi insanlara sınıf, ekonomik veya aile bağlarından gelen bir öncelik sağlamaz. Demokrasi insana insan olduğu için değer veren bir rejimdir. Başgil’e göre demokrasi halkın yararı için var olan dev bir mekanizmadır. Bu mekanizmayı işlevsel kılan bazı özellikler vardır, bunlar şöyledir: Ruhçudur, Akılcıdır, Fertçidir, Hürriyetçidir, Müsavatçıdır.

Başgil, demokrasi kavramına maneviyatçı yakıştırmasını fazlasıyla yapar. Başgil’in bu yakıştırmasını daha iyi anlamak için maddecilik kavramının tanımına bakmalıyız. Başgil’e göre maddecilik tek yönlü bir bakıştır. Maddeyi bir tek olarak gören maddecilik manevi duyguları göz ardı eder.²⁹³ Maneviyatçılık ise ikincil bir bakış açısına sahiptir. Başgil’in maneviyatçılığında madde ve ruh iki ayrı varlıktır. Bu ikisini birbiri üzerinde yaptırım yetkisi yoktur. Maneviyatçılara göre madde ve cisim bayağı ve adidir. Ruh ise pak ve ilahidir.²⁹⁴ Başgil, demokrasi rejimin Maneviyatçılık ile ilişkilendirmiştir çünkü ona göre demokrasi rejimi etkisi altında yaşayan insanlardan güçlü bir vatanseverlik ve millet ister. Ona göre maddeci rejimler kendisini düşünür ve menfaatçidir. Demokrasi rejimi vatandaşlarından gerek olduğu durumlarda vatanın ve milletin menfaatleri için kendi canından vazgeçmesini ister. Başgil’e göre maddeciliğin temeli, menfaatçiler ve faydacılıktır. Bu yüzde maddecilikte vatandaşlardan başkaları adına bir fedakârlıkta bulunmak boş hayalden ibarettir.

Başgil, demokrasinin başarı gücünü Maneviyatçılık ilkesinden aldığını belirtir. Ona göre Maneviyatçılık ile desteklenmeyen demokrasiler başarılı olamazlar. Maneviyatçı olmayan demokrasiler maddeciliği seçecektir bu ise demokrasiler için bir başarısızlık olacaktır. Demokrasi, manevi hizmet ve fedakârlık temeline dayanır. Maddecilikte yer alan ben eksenli düşünmenin burada yeri yoktur. Başgil’e göre dünyada demokrasinin iyi işlemediği ülkelerde, vatandaşlarının ahlakının maddecilik olmasına dayanmaktadır.²⁹⁵ Başgil’e göre Maneviyatçılık insanların manevi değerleriyle ilgilidir.

²⁹² Ali Fuat Başgil, **Demokrasi Yolunda** (İstanbul: Yağmur Yayınları, 1961), s. 69-70.

²⁹³ Ali Fuat Başgil, “Maneviyatçılık Nedir?” ,**Yeni Sabah**, (29.08.1960), s. 3.

²⁹⁴ Ali Fuat Başgil, “Maneviyatçılık Nedir?” ,**Yeni Sabah**, (29.08.1960), s. 3.

²⁹⁵ Ali Fuat Başgil, “Demokrasi Maneviyatçıdır”, **Yeni Sabah**, (31.08.1960), s.3.

Vatandaşları Maneviyatçılık yönünde eğitmenin en iyi yolu din eğitiminin verilmesidir. Fakat Başgil'e göre Maneviyatçılık mutlak dindarlık değildir. Manevi değerler ve ruhun ön plana çıkaran bu sistemde kişinin mutlak dindar olması gerekli değildir.

Başgil, demokrasilerin din düşmanı olmadığını, aksine içerisinden çıktığı batı toplumlarından örnekler verir. Başgil, Batı devlet adamlarında din düşmanlığı olmadığını aksine dine yakın ve dindar dahi olduklarını söyler. Bu noktada kiliseye giden Batılı siyasetçilerden bahseden Başgil, Türkiye'de ise Bayar örneğini vererek camiye girmemesi ile ilgili verdiği demeci eleştirir. Bayar, gazetecilere camiye görmemesini laiklik bir lider olarak ölçüsü olarak tanımlamasına kızan Başgil, bu zihniyeti cehalet ile suçlar.²⁹⁶ Başgil, bu örneği vererek Batı toplumlarında vatandaşların ve devlet adamlarının dindar ve demokrat olacakları örneğini vermiştir. Başgil, burada üzüntü duyduğu bir konu ise laikliğin ve demokratik değerlerin Türkiye'de yanlış yorumlanıp, uygulanması olmuştur.

Başgil'e göre demokrasinin özelliklerinde bir tanesi ise rasyonalist oluşudur. Rasyonalizm doğası gereği, doğmaya ve görenekçiliğe karşıdır. Akılcılığı kullanır. Kant, Spinoza, Descartes tarihteki ünlü rasyonalist filozoflardır. Demokrasilerin var oluşu herhangi bir dinsel, sınıfsal, geleneksel nedenlerden ötürü değildir. Demokrasiler tarih boyunca insanoğlunun hürriyet mücadelesinde verdikleri savaşın kazanımıdır.

Başgil'e göre insanoğlu için dün, bugün ve yarın insanoğlunun aklını uygun olan rejim demokrasidir. Demokrasilerde hükümetler oluşurken halk için oluşturulur. Bu oluşumda hükümet seçilecek işini yapacak fakat halkta yetkiyi istediğine verecek ve istediğini görevden alacaktır.²⁹⁷ Topluma egemen olan asıl güç gene o toplumu aklıdır. Başgil'e göre demokrasi rejimi haricindeki başka rejimlerde vatandaşların birey olma hakkı yoktur. Zira bu rejimlerde efendi-köle ilişkisi olur. Köleler, efendilerinin mutlu etmek onların menfaatlerini sağlamak için çalışırlar. Demokrasiler ise bunun tam tersidir. Vatandaşların her biri kendi menfaati, mutluluğu için çalışır. Yani demokrasilerde herkes kendisinin efendisidir.

Demokrasilerin amacı olan bireylerin en önemli ihtiyaçlarından birisi hürriyettir. Başgil'e göre eğer bir toplumda bireylerin hürriyeti yoksa o toplum siyasi olarak olmasa da ekonomik olarak köle bir toplum olacaktır. Başgil'in hürriyet kavramını tanımlaması ise

²⁹⁶ Ali Fuat Başgil, "Demokrasi Maneviyatçıdır", **Yeni Sabah**, (31.08.1960), s.3.

²⁹⁷ Başgil, 1942, **age**, s. 27.

çok sarıhtır. Ona göre hürriyet; hükümetin kuvvet bulduğu sahalarda ve o sahaların yanında bireyin maddi manevi bir kişilik oluşturmaları, fikirlerinde bağımsız olması ve bunları beyanda korku duymaması olarak tanımlar. Hürriyet, insan için bir hayat sahası insan olmasının getirdiği en büyük nimetlerde bir şeref duygusudur.²⁹⁸ Başgil, hürriyet kavramının hukuki olarak zeminini Fransız ihtilaline dayandırır. Ona göre hürriyet kanunun yap dediğini yapmak, yapma dediğini yapmamaktır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti Anayasasında ise hürriyet, “başkasının hürriyetine tecavüz etmemek ve başkasına zarar vermemek şartıyla herkesin dilediği gibi hareket etmesidir.” Hürriyetin sınırlarını ve kontrolünü kanunlar yapar.²⁹⁹

Başgil, hürriyet kavramına fazlaca önem verir. Başgil, burada hürriyet ile otorite arasına ince bir çizgi koyar. Ona göre otorite, hürriyeti yıkarsa istibdat olur. Eğer hürriyet, otoriteyi yıkarsa anarşi olur. Başgil, demokrasinin mutlak ihtiyacı olan hürriyet kavramının sınırlarının kanunlarla çizilmesi gerektiğini belirtmiş aksi takdirde hürriyet sarhoşluğuna düşen vatandaşların toplumda kaos çıkarabileceği noktasında uyarılar yapmıştır. Başgil, demokrasilerde eşitlik ilkesinin önemini de vurgulamıştır. Başgil’e göre tarihte eşitlik ilkesinin savaşı hürriyet ilkesinden çok önceleri verilmiştir. Ona göre demokratik düşünce dünyasının ilk çıkış noktası eşitlik ilkesi olmuştur. Eşitliği olmayan bir hürriyet anlayışının aldatma olduğunu söyler.

Başgil’e göre eşit demokratik rejimlerde vatandaşların eşit oranda sisteme katılım hakkı olacaktır. Bu sistemde bireyler hem seçme hem de seçilme hakkını ellerinde eşit olarak tutacaklardır. Burada Başgil göre önemli olan demokrasilerde bireyin sistemin kendisi olduğu ve halkın bunu istediği zaman değiştireceği gerçeğidir. Başgil, demokratik sistemin aynı zamanda adaletçi olduğunu da söyler. Başgil, demokrasi rejimlerinde devletin temelini adalet olduğu gerçeğini belirtir. Başgil’e göre hürriyet, eşitlik ve adalet arasındaki ilişki şöyledir: “vatandaşın hürriyeti ve eşit muamele görmeye olan hakkı, adaletin yerine gelmesinin vasıtası ve temel şartıdır.”³⁰⁰

4.1.2.2. Demokrasi ve Demokratik Müesseseler

Başgil, demokrasilerde çift meclis usulünü uygun görmüştür. Başgil, tek meclis usulünü yetersiz görerek çift meclisin pragmatist yönlerini olduğuna inanmaktadır. Başgil’e göre

²⁹⁸ Ali Fuat Başgil, Vatandaş hürriyeti ve Bunun Teminatı, **Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti**, İstanbul 1948, s. 21.

²⁹⁹ Başgil, 1961, **age**, s. 52.

³⁰⁰ Başgil, 1961, **age**, s. 73.

tek elde yetki toplayan “meclis hükümeti” sistemi vatandaşların hak ve hürriyetleri için faydalı sonuçlar vermez. Başgil’e göre çift meclisin faydası “azgın olduğu kadar menfaatlerine düşkün bir ekseriyetin eline geçmesi mümkün olan hükümet silindirisinin vatandaş hak ve hürriyetini çiğneyip gitmesini önlemektir.”³⁰¹ Başgil, bütün hak ve yetkilerin bir mecliste toplanması halinde bir istibdat olacağını söyler ve çift meclisi bu tür zorbalıklar karşısında bir kalkan olarak görür.

Başgil’e göre iki meclis birbirini tamamlayıp uyum içerisinde çalışacaktır. Bu sistemde halk meclisi vatandaşların duygularını temsil edecek, ikinci meclis ise vatandaşların aklını temsil edecektir. Bu tür meclis yapılanmasında birinci meclis geniş kitleli, genç, tecrübesiz gibi görünür fakat ikinci meclis daha seçici ve tecrübeli kadrosu ile birinci meclisi tamamlar. Başgil, bu ikili ilişkinin tamamlayıcılığını şöyle özetler: “Mebuslar Meclisindeki ekseriyete karşı, ikinci meclisteki ekseriyet mükemmel bir fren vazifesi görür ve onun doludizgin gitmesini önler.”³⁰² Başgil’e göre belirli aralıklarla yapılan seçimlerde meclis yenilenir, başbakan ve hükümet kadroları değişir. “Değişen devlet organları arasında, sabit bir merkez halinde kalacağı için devlette istikrarı sağlayarak ve rejimin muhafızı olur; iç ve dış siyasette devamı temin eden temel taşı, yeniye eskiye bağlayan bir irtibat noktası ve muvazene faktörü vazifesi görür.”³⁰³ Başgil, burada ikili meclis usulünün önemini vurgulayarak ikinci meclisin bir değişiklik yaşamayacağını ve yeni değişen hükümet kadrolarında bir kaos ortamı yaşanmayarak düzenli bir biçimde geçişin ikinci meclis sayesinde yaşanacağını belirtir. Yani ikinci meclis seçim ortamının sancılı geçiş sürecinde denge unsuru vazifesi görür.

Başgil’e göre çift meclis usulünün bir diğer önemli noktası, yapılacak olan kanunlarda iki kere onaylanma söz konusudur. Tek meclisli sistemde yapılan kanunlarda devlete yük getiren işler hükümet çoğunluğu ile geçebilir ya da göz ardı edilir fakat çift meclis usulünde iki kere onaylanan kanunlar hem ikinci meclisin titizliği hem de bir konuya çift gözle bakmak kabilinden daha sağlıklı ve düzenli olur.³⁰⁴

Başgil’e göre ikinci mecliste görev yapacak olan üyelerde mutlak suretle olması gereken vasıflar vardır. Bunlardan birincisi üyenin olgunluğu ve işe olan yetkinliğidir. Başgil, bu konuda antik Yunan filozoflarından Platondan gelen seçkin zümre yönetici sınıf kavramına inanmaktadır. Başgil, ikinci meclisin üye seçmelerinin ise halk tarafından

³⁰¹ Başgil, 1961, **age**, s. 24.

³⁰² Ali Fuat Başgil, **İlmin Işığında Günün Meseleleri** (İstanbul: Yağmur Yayınları, 1960), s. 74-75.

³⁰³ Başgil, 1960, **age**, s. 76.

³⁰⁴ Başgil, 1961, **age**, s. 129.

yapılacağını, otuz yaş üstü özellikle yüksek tahsil görmüş kişilerden olması gerektiğini belirtir.³⁰⁵ Başgil, ikinci meclisin yedi yılda bir yapılan seçimlerle öncelikli olarak yarısı olmazsa asgari 1/3 ünün değiştirilmesini istemiştir. Ayrıca Başgil'e göre seçmenin olgunluğu açısından seçmen yaşının 30 olması gerektiğini belirtir.

Başgil, hükümetin ikinci meclisten güvenoyu almaması gerektiğini söyler. Bu sayede hükümet ile ikinci meclis arasında düzenli bir ilişki yaşanır. İkinci meclis ülkenin dış siyasetinde etkin bir konumda olmalı ayrıca Cumhuriyetin ilkeleri ve anayasanın koruyuculuğu noktasında bir teminat yuvası olmalıdır. Burada birinci ve ikinci meclisin çalışma prensibi şöyle olmalıdır. Birinci meclisin gönderdiği bir kanun tasarısını ikinci meclis sebep göstererek ret edebilir. İkinci defa birinci meclise gelen kanun tasarısı büyük çoğunlukla kabul edildiği takdirde ikinci meclisten geçer. Tabi burada ikinci meclisin uygulamaları karşısında cumhurbaşkanının veto yetkisi olmalıdır. Başgil'e göre cumhurbaşkanlığı makamı iki meclis arasında bir hakem görevinde bulunmalıdır.

Başgil, demokratik sistemde Cumhurbaşkanının yeri içinde görüşleri vardır. Başgil'e göre belirli yıllar için seçilen hükümet ülkeyi sınırlı süre zarfı içerisinde istediği gibi yönetmekte serbesttir. Bu serbestliğe karşı ne siyasi veto tarzında nede referandum halk oylaması gibi bir kısıtlama hükümetin karşısında bulunmamaktadır. Bu şekilde yönetilen bir meclis sisteminde hükümet istediğini yapar ve kanunları kendi istediği keyfiyette çıkarabilir. Bu rejimde Başgil, Cumhurbaşkanlığı makamının bir posta vazifesi gördüğünü düşünmektedir. CB, uygun bulmadığı kanunları geri görülmek üzere 10 gün içinde iade eder. Bu kanunlar tekrar gelirse ilan etmesi zorunludur. Hatta bazı kanun değişikliklerinde bu hakkı bile yoktur. Başgil, bu sistemde CB yetkisi dâhilinde olan başbakan ve bakanları atama, görevde alma yetkisinin kâğıt üzerinde gösteriştten öteye gidemeyen ya da temsili bir saygı çerçevesinde uygulandığını belirtmektedir.³⁰⁶

Başgil, CB makamının mevcut sistemde temsili bir makam olduğu ve posta vazifesi gördüğü kanaatine sahiptir. Başgil, CB makamının fazla yetki ile donatılması halinde ise monarşik hükümet tarzı bir yapılanmanın olacağından endişe etmektedir. Bu yetkiler söz konusu olunca halkın iradesini elinde bulunduran meclis kararları istediği gibi veto edilecektir. Başgil, CB makamının mevcut sistemdeki durgun hali ile yetkilendirilmiş bir sistemdeki despot hali arasında kısır bir döngüde kaldığını düşünür.

³⁰⁵ Ali Fuat Başgil, "Kuvvetler Muvazenesi ve İkinci Meclis Meselesi", **Vatan**, (21.6.1949), s.3.

³⁰⁶ Başgil, 1960, **age**, s. 41.

Başgil'e göre demokratik müesseselerden olması gereken diğer bir sistemi kanun hâkimiyeti prensibidir. Kanunlarda olması gereken özelliklerden başlıcaları genellik ve süreklilik prensibidir. Kanunlar, ülkede yaşayan tüm vatandaşları için eşit surette uygulanır ve uygulanması devlet tarafından teminat altındadır. Kanunlar sadece halk için değil kanunu yapan hükümet adamları içinde geçerlidir. Başgil'e göre e "kanun emir ve yasaklarının hükümet edenlere yüklediği mecburiyet iki katlıdır. Bir devlet memuru, evvela, vatandaş sıfatı ile herkes gibi; sonra da, Devlet memuru ve hükümet edici sıfatı ile ve ikinci bir bağ ile kanuna bağlıdır." ³⁰⁷

Başgil için bir ülkenin büyüklüğünün ve demokratikliğinin ölçüsü kanunlara verilen değer ve eşit surette uygulanabilirliği ile ölçülür. "Milli hâkimiyet rejimlerinde hâkimiyet, hakikatte kanundur." ³⁰⁸ Demokrasiler için bu konu bir anahtar mahiyetindedir. Ona göre kanunun hâkim olması prensibi laik ve halkçı rejimlerde en önemli unsurlardan birisidir hatta rejimlerin ana esasıdır. Başgil'e göre laik bir cumhuriyetin temel dayanağı fazilettir yani insani duygular ve ahlaklı yaşam. Devletin nezdinde ise faziletin başlangıç noktası yasalara saygılı olmaktır. Bu şekilde olmayan yani fazileti olmayan bir cumhuriyetin temeli olmaz ve yıkılır. ³⁰⁹ Başgil, demokratik sistemlerde referanduma da fazlasıyla önem verir. Kanunların referanduma gidilerek yürürlüğe girmesi taraftarıdır. Bu şekilde uygulamaya konulmayan kanunların kâğıt üzerinde kalacağını ve geçerliliğinin olmayacağını belirtir. ³¹⁰

Başgil'in demokrasi ve demokratik müesseseler hakkındaki düşüncelerinin özeti şu şekildedir. Güvenilir, sağlıklı, refah bir demokratik düzende yaşayabilmek için kurumların ve şahısların görevlerini belirler. Vatandaşların haklarını kanunlarla teminat altına alır. İki meclisli usul ve CB makamı arasında demokratik düzenin sağlıklı yürüyebilmesi için denetim mekanizması oluşur. Fakat Başgil'in de özellikle CB makamını tanımlar iken açıklığa kavuşturamadığı ve sistemin insanoğlunun doğal hırslarından gelen zafiyetleri vardır. Eğer demokratik toplum iyi derecede maneviyatçı ve faziletli değilse denetim mekanizmalar ve görev dağılımının işlevselliği ve sürdürülebilirliği pek mümkün görünmemektedir.

³⁰⁷ Ali Fuat Başgil, **Hukukun Ana Mesele ve Müesseseleri: Siyasi ve Sivil Hukuk Üzerine Etütler** (İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1946), s. 286.

³⁰⁸ Başgil, 1960, **age**, s. 37.

³⁰⁹ Başgil, 1946, **age**, s. 287.

³¹⁰ Ali Fuat Başgil, **Vatandaş Hürriyeti ve Bunun Teminatı, Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti**, İstanbul 1948, s. 32.

4.2. Ali Fuat BAŞGİL ve Anayasalar Tarihi

4.2.1. Cumhuriyet Öncesi Dönem

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Anayasa 20 Nisan 1924'te kabul edildi ve birkaç kez değiştirildi. Ancak bu Anayasa Türkiye'nin ilk Anayasası değildir ve Anayasallık yeni bir fikir değildir. Tarihi bir geçmiş olan bu fikir, Osmanlı İmparatorluğu'nun ve hatta tüm İslam dünyasının hayatında önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle bu konuyu iki bölümde incelemek mümkündür; birinci kısım İmparatorluk dönemine, ikinci kısım ise Cumhuriyet dönemine aittir.

Osmanlı imparatorluğu döneminde devletin Türk kurucuları için iki büyük yol gösterici ilke vardı. Bunlardan biri örgütlenme ve siyasi yapılanmanın, diğeri ise İslam inancıydı. Bu iki güç, Tarihin en büyük İmparatorluklarından birini kurmak amacıyla sistemli hale getirildi. Türkiye'de 1926 yılına kadar İsviçre Medeni Hukuk sisteminin kabulü ve 1928 yılına kadar İslam hukuku ilkelerinin kaldırılıp, laikliği ve İslam Devleti Doktrinini getiren Anayasa değişikliği yürürlüğe girdi. Türklerin tarihteki gelişim süreçlerini anlamak için İslam hukuku ve doktrinini bilmek gerekir.

Osmanlı imparatorluğu döneminde örfi hukukun yanında dine dayalı şeri hukuk kuralları da uygulanmaktaydı. Örfi hukuk kuralları temelini Türklerin geçmişteki devlet geleneğinden ve yaşam tarzından almaktaydı. Şeri hukuk ise İslam dininin kaynakları olan Kuran ve hadis kapsamında kural koymaktadır. Osmanlı devletinde anayasal süreç iki kısma ayrılabilir. Birinci dönem 1839'a kadar Gülhane Hattı Hümayununa kadar olan zaman dilimidir. Bu dönem mutlak monarşi ya da din saltanatı olarak tabir edilen dönemdir. Devletin anayasası İslam hukukudur. Padişah ise mutlak güç sahibidir. İkinci dönem ise ılımlı Monarşi veya yarı dinsel saltanattır.³¹¹

Bizans ve Selçuklu imparatorluklarının yıkıntıları üzerine kurulan Osmanlı Devleti, dünya tarihinin en büyük devletlerinden biri olmuştur. Sultan Orhan'ın kardeşi Alaeddin Paşa'nın kurduğu ve askeri hatlarda yürütülen devlet teşkilatı, Fatih Sultan Mehmet'in Bizans Başkenti Konstantinopolis'i fethinden sonra, imparatorluk halini almış ve yapılan kanunnameler devleti bir cihan imparatorluğu haline getirmiştir. Başgil'e göre Osmanlı devletindeki teşkilatlanmanın bu kadar iyi olmasının gerekçesi olarak iyi düzenlenmiş kanunnameler ve liyakat sistemini örnek vermişti. Osmanlı devleti özellikle önemli konularda kurduğu meclislerde karar alır. Bu kararlar hukuk

³¹¹ *Annales de la Faculté de Droit d'Istanbul Dergisi*, C.10 , Sayı.15 S.74 - 98 ss.

sistemlerine uygun olup olmadığına bakılarak uygulanırdı. Başgil, imparatorluk sistemini ikili hukuk anlayışının tarihi bir gelenek olduğunu, Türklerin Müslüman olduktan sonraki süreçte İslam dünyasında oynadıkları rolün büyüklüğüne değinerek hukuk anlayışındaki sert ve katı tutum iç dinamikte sert bir devlet imajı vermiştir. Liyakat ve sistem üzerinde devam eden devlet birçok alanda başarılı olarak cihan imparatoru olmuştur.³¹²

Fatih Sultan Mehmet döneminde yargının önemine binaen mühim kurumlar kurulmuştur. Bu kurumların başında Divanı Hâkimlik gelmektedir. İmparatorluk gücünü çıkardığı kanunnameler ve bunların adil bir biçimde uygulanmasından alıyordu. İmparatorluk içerisindeki her bir birey için adaletin eşit sağlanması ve kurumların adil yönetilmesi amacıyla hukuk sistemine verilen önem fazladır.

Gülhane'nin ilanı ile başlayan Tanzimat dönemi, 1908 İkinci Meşruiyete kadar sürmüştür. Yapılan reformlardan her alanda değişiklikler yapıldı gibi hukuk alanında değişiklikler yapılmıştır. Osmanlıda yapılan bu tarz yenilikler asında 3.Selim dönemine dayanmaktadır fakat o zamanda yapılanlar askeri gerekçelidir. Gülhane belgesi bir siyasi ve hukuki belgedir. Başgil'e göre bu hat, bir reform projesidir. Gülhane bir anayasa değildir. Başgil'e göre bir tüzük niteliğindedir. Anayasa olabilmesi için gerekli nitelikleri taşımamaktadır.³¹³ Fakat belgenin değeri önemlidir. Çünkü bu tarihten sonra yapılan kanunlar toplumun tüm kesimleri göz önünde bulundurularak çıkarılıyordu. Bu hat ile beraber imparatorluk batı dünyası ile kültür alışverişinde bulundu.

Başgil'e göre Abdülhamid, Birinci Meşrutiyetten sonra ülkesindeki yenilik hareketlerinde ve batılı devletlerin müdahale olasılığı endişesiyle bir istibdat dönemi yaşattı. Meşrutiyetin ilkeleri çiğnendi ve uygulanmadı.³¹⁴ Başgil, bu dönemi incelerken özellikle Abdülhamid'in iktidar hırsına değinir ve onun bazı düşmanlıklar ile ülkede iktidarını güçlendirmek amacıyla yapay düşmanlıklar oluşturdu.

İktidar hırsı yüksek olan II. Abdülhamid'i sınırlayan sebepler sadece dâhili değil, bazı Avrupa devletlerinin müdahalesi gibi harici sebeplerde vardı. Bu dış düşmanın bu dönem için adı Çarlık Rusya'sıdır. Başgil, Abdülhamid'in Avrupa ülkelerine karşı ülkesini savunmak amacıyla meşrutiyeti ilan ettiğini söyler.³¹⁵ Ona göre yapılan

³¹² *Annales de la Faculté de Droit d'Istanbul Dergisi*, C.10 , Sayı.15 S.74 - 98 ss.

³¹³ *Annales de la Faculté de Droit d'Istanbul Dergisi*, C.10 , Sayı.15 S.74 - 98 ss.

³¹⁴ *Annales de la Faculté de Droit d'Istanbul Dergisi*, C.10 , Sayı.15 S.74 - 98 ss.

³¹⁵ *Annales de la Faculté de Droit d'Istanbul Dergisi*, C.10 , Sayı.15 S.74 - 98 ss.

yeniklikler ve imparatorluğun azınlıklarına verilen haklar, bu büyük devletin malum sonu için yeterli değildi.³¹⁶

Başgil, 1876 Anayasasında hakkında detaylı incelemeler yapmıştır. İnceleme şu şekildedir. “Bu anayasaya göre yürütme yetkisi padişaha aittir. Padişah yetkilerini nazırları vasıtasıyla kullanır. Padişah tüm Müslüman halkların hamisidir. Padişah ülkenin yönetiminde önemli görevleri yapma yetkilerine sahiptir. Bakanlara Sadrazam liderlik ediyordu. Her bakan, kendi bakanlıklı eylem ve işlerinden sorumluydu. Yaptığı işlerde suçlu bulunan bir Bakan, Yargıtay önünde yargılanmak üzere teslim edilirdi. Bakanlık faaliyeti dışı suçlarında ise olağan mahkemeler kullanılırdı.”³¹⁷ Başgil, anayasa incelemesinde bu anayasanın kanun yapma şeklinin zamanın batılı devletlerde demokratik usullere yakın bir şekilde gerçekleştiğini belirtir.

Yasama yetkisi, Genel Kurul tarafından yapılır. Bu Genel Kurul, iki meclisten oluşur. Meclis üyeleri halk tarafından atanır. Senato ise ömür boyu padişah tarafından atanır. Temsilciler Meclisi üyeleri dört yılda bir otuz yaşını doldurmuş Türk erkek vatandaşları arasından seçilirdi. Bir yasa yapılacağı zaman Temsilciler meclisinde senatoya gelir, senato onaylarsa tasarı kabul edilir ve imzalanmak üzere padişaha gider. Padişahın imzasından sonra yasa tasarısı ilan edilir ve yasallaşır. Senato, kanun tasarısını dine, padişahın imtiyazlarına, yurttaşlık haklarına, Anayasa'ya aykırı olduğu gerekçesiyle de reddedebilir. Genel Kurul, yeni kanunlar çıkarma ve eski kanunları değiştirme yetkisine sahiptir. Genel Kurul üyelerinin kanun teklifi sunması 53. madde ile sınırlandırılmıştır.

Yargı yetkisi bu anayasa ile Şeri mahkemelerden olağan mahkemelere geçmiştir. Başgil, buradaki görev ayrımına değinir ve devletin bazı konularda İslam devleti özelliğini kaybetmek istememesi nedeniyle aile ve miras işleri şeri hukuk kapsamında devam etmiştir. Olağan mahkemeler ceza davalarına bakardı. Bu dönemde bu mahkemelere ilaveten Yargıtay ve Sayıştay kurulmuştur.

Başgil, anayasada geçen vatandaşların eşit konumuna ilişkin maddeyi ve diğer eşitlik sunan kanunları Osmanlının bir yenilik ürünü değil bir savunma mekanizmasının ürünü olarak yapıldığını savunur. Başgil'e göre bu anayasa ruhu itibari ile bir anayasadır fakat hazırlanış biçimine göre yöntemi Cons-illotion'ın bir (firman) olduğunu göstermektedir. Bu anayasayı hazırlayacak olan bir kurucu meclis mevcut değildi. 1876 anayasası laik

³¹⁶ *Annales de la Faculté de Droit d'Istanbul Dergisi*, C.10 , Sayı.15 S.74 - 98 ss.

³¹⁷ *Annales de la Faculté de Droit d'Istanbul Dergisi*, C.10 , Sayı.15 S.74 - 98 ss.

değildir. Başgil, anayasada son söz padişahındır. Padişahın geniş yetkileri vardı. Bunlardan biriside sürgün yetkisiydi. Başgil, bu sürgün yetkisini padişahın, Mithat Paşa içinde kullandığına değinir. Genel Kurul Şubat 1877 de feshedildi.

Başgil'e göre Jön Türkler denen grubun Avrupa'da yaptıkları tehlikeli faaliyetlin Abdülhamid'e rapor edilmesi sonucu anayasaya tekrar yürürlüğe girmiştir. Daha sonraki dönemde tahta geçen Sultan Mehmet Reşat, Başgil'in ifadesi ile hoşgörölü ve hırslı bir insandı. Başgil, padişahın İttihat ve Terakki korkusu ile birçok tavizler verdiğini söyler. Bunlardan birisi padişahın meclisi feshetme yetkisini sınırlandırılmasıydı. Fesih kararından itibaren üç ay içinde Meclis yeniden toplanmalı ve özellikle Senato kabul etmelidir. Fesih için Meclis'in yeniden toplanması özellikle Senato'nun kabul etmesi gerekir.³¹⁸

4.2.2. Cumhuriyet Dönemi

Başgil, Cumhuriyet dönemindeki Anayasal gelişmeyi milli irade ve egemenlik gelişimi açısından önemli olduğunu vurgular. Ona göre Türk Anayasa hukuku tarihi, Türk inkılaplarının bir parçası ve çekirdeğidir. Bu nedenle Türk Anayasasını anlamak için özgürlük ve bağımsız var olma çabasını yakından takip etmek gerekir.

Mondros ateşkes antlaşması sonrası Anadolu'da başlayan kurtuluş mücadelesi, Atatürk'ün Samsun'a çıkışı ile sistemli ve düzenli bir hal almaya başlamıştır. Mustafa Kemal çeşitli illerde kongreler yaptı. Bunlardan biriside Sivas Kongresidir. Daha sonraları yapılan Erzurum kongresinde de ülkenin geleceği için kararlar alındı. Başgil, bu kongre süreçlerini ve sonrasında alınan kararları sadece savaş için değil, gelecekte kurulacak olan devletin Anayasasında bir ilkesi olarak görür. Başgil, bu kongrelerde alınan en önemi kararın: Milli iradenin egemenliğinin milli güç vasıtasıyla tesis edilmesi esastır maddesiydi. Başgil, yapılan kongrelerin gelecekte kurulacak olan Cumhuriyetin fikirsel ve anayasal zeminini oluşturduğunu vurgular. Bu kongrelerin sonucunda milli iradeye dayalı bir hükümet fikri gelişmiştir.

Başgil, bu milli mücadele döneminde Atatürk'ün yaptığı mücadelenin önemine değinir. Başgil'e göre Atatürk'ün buradaki takdir edilesi yönü sadece savaşçı ve teşkilatçı yönü değildir. Mustafa Kemal, işgal güçleri tarafında dağıtılan Temsilciler Meclisi yerine

³¹⁸ Annales de la Faculté de Droit d'Istanbul Dergisi, C.10 , Sayı.15 S.74 - 98 ss.

Ankara’da bağımsız bir meclis kurma fikrini hayata geçirmiştir. Başgil, bu kararın Atatürk’ün öngörü zekâsının ne kadar kuvvetli olduğunu gösterdiğini söyler.³¹⁹

Yeni kurulan Meclis, millî iradesini yansıtmaya amacı güder. Bu iradeyi inkâr edenlere karşı bir vatan hainliği yasası çıkarır. Bu yasa meclis aleyhine faaliyet yapanlara karşı çıkarılmıştır. Başgil’e göre meclis kurulduktan sonra hükümetin kurulması, yani teşkilatlanması ve millî irade ve egemenliğin nasıl kullanılacağı meclisin zorlu bir sorunu olmuştur. Bu zorlu süreçte meclis hükümeti sistemi kabul edilmiştir. Kabul edilen meclis hükümeti sistemine göre meclis üst düzey yetkilerle donatılmıştır. Başgil, kurucu meclisin özellikle kuvvetler birliğini benimsememesi ilkesinin savaş zamanı kararların alınması açısından makul olarak değerlendirmiştir. Başgil, birinci meclisin vekilleri arasında ihtilafli durumların olduğunu da belirtir. Bir kısım milletvekilleri bu meclisin hilafet ve saltanat kurtulana kadar görev yapması görüşünü taşıırken, Atatürk ve ona yakın milletvekilleri millet egemenliği ekseninde bir düşünce sahibiydi. Fakat Başgil, şu noktayı önemle vurgular. Birinci meclisin ilk maddesi: “bu meclisin yetkileri hilafet ve saltanat kurtarıncaya kadar devam edecektir” maddesi şartlar gereği zamanla amacı dışına çıkmıştır der.

1921 Anayasası, Bu Anayasanın iki bölümü ve ayrı bir maddesi vardır. Birinci bölüm teşkilat esasları, ikinci bölüm ise vilayetlerin idaresi hakkındadır. Yasa, meclisin görevlerini yasama, dini kanunlar, genel ahlak ve görgü kuralları ile sınırlandırıyordu. Başgil’e göre 21 Anayasası, Amasya genelgesinden çıkan ruhu resmileştirmişti ve sıralı olan teşkilat kanunlarına temel oluşturmuştur.

1922’de başarılı olan büyük taarruz sonrasında Avrupalı devletlerle antlaşmalar yapılacaktı. Meclis, Kasım 1922’de Saltanatın kaldırılmasına tarihi onayını verdi. Bu karar, saltanat ile hilafeti birbirinden ayırıyordu. Bunun öğrenilmesi üzerine İstanbul hükümeti istifa etti ve son Osmanlı padişahı yabancı bir ülkeye kaçtı. Ozan antlaşması imzalandı fakat mecliste kabul edilmesi gerekiyordu. Başgil, “şerefli Lozan anlaşmasının” mecliste onaylandığına değinerek, bu tarihi başarı ile övünür.

Başgil, halifeliğin kaldırılmasını şu sözlerle ifade eder: “Cumhuriyetin ilanından sonra sıra hilafetin kaldırılmasına geldi. 3 Mart 1924’te kabul edilen 13 maddelik bir kanunla bu böyle oldu. Son Halife Abdülmecid Efendi ile Osmanlı hanedanının erkek ve kadın tüm üyelerinin vatandaşlıkları azarlandı ve tehcir edildi. İmparatorluk döneminde

³¹⁹ *Annales de la Faculté de Droit d’İstanbul Dergisi*, C.10 , Sayı.15 S.74 - 98 ss.

hükümdar olanların gayrimenkulleri, saray ve köşklerin eşya ve eserleri kamulaştırıldı.”³²⁰

1921 Anayasasından sonra 1924 Anayasası kabul edildi bu anayasa kurulan cumhuriyetin ilk anayasasıdır. Başgil, bu anayasa hakkında şu yorumu yapar: “Bu Anayasa birçok ülkenin Anayasasından daha kısadır (Almanya Federal Cumhuriyeti Anayasası 146 madde, Alman Demokratik Cumhuriyeti Anayasası 188 madde, Avusturya Anayasası 150 madde, Belçika Anayasası 139 madde...). Anayasamızın sadece 105 maddesi var. Bu kısalık hem bir kusur hem de bir erdemdir. Bu bir eksiklik tir çünkü Anayasa, Devletin temel programı olarak eksiksiz değildir. Önceden tahmin edilmesi mümkün olmayan ihtiyaçların yorumlanmasını mümkün kıldığı için bir erdemdir.”³²¹

Türk Anayasası adına belirtmeliyiz ki, bu kanun birçok kanunumuz gibi tercüme edilmemekte ve kabul edilmemektedir; aksine!), sonuç olarak uzun bir tarihsel evrimin ürünüdür. Uzun bir tarihi evrimin ürünü, dolayısıyla tamamen milli ve özgün bir eserdir. 1924 yılından sonra yapılan değişikliklerle orijinal şekli az çok değişmiş, ancak ulusal niteliğini korumuştur.

Anayasa, 105 madde ve 6 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, devletin şekli ve yönetim ilkeleri üzerinedir. Bunları şöyle özetleyebiliriz: “Türk Devleti bir Cumhuriyettir. Böylece Devlet Reisi, İmparatorluk Anayasalarında olduğu gibi artık bir hanedanın en büyük erkek çocuğu değildir. Devlet Başkanı belirli ve geçici bir süre için seçilir. Türkiye’de Egemenlik münhasıran millettir. Millet, mirasçılarının bu gücünü, imparatorluk teşkilatında olduğu gibi, kalıtsal olarak egemenlik haklarına sahip bir güç ve makamla paylaşamaz.”

Başgil, anayasanın iktidarın yetkilerini güçlü bir şekilde sınırlandırılması düşüncesine sahiptir. Başgil’e göre devlet, yönetimi altında olan insanların insan olmaktan kaynaklanan haklarını güvence altına almak için hukuka tabi olmak zorundadır. Demokrasi, özü itibari ile çoğunluğun azınlığa karşı alabileceği menfi kararları engellemek durumundadır. Ona göre bu ancak demokratik müessesler kurmakla mümkün olur.³²²

³²⁰ *Annales de la Faculté de Droit d’İstanbul Dergisi*, C.10 , Sayı.15 S.74 - 98 ss.

³²¹ *Annales de la Faculté de Droit d’İstanbul Dergisi*, C.10 , Sayı.15 S.74 - 98 ss.

³²² *Annales de la Faculté de Droit d’İstanbul Dergisi*, C.10 , Sayı.15 S.74 - 98 ss.

Başgil'e göre siyasi iktidarın sınırlarını belirlemek için bir takım gerekli tedbirler vardır. Bunlar vatandaşların hak ve özgürlükleri anayasada net bir şekilde belirlenecek. Anayasada belirlenen kanunlar kazuistik olacak ve kanunlar ile değiştirilmesi veya esnetilmesi mümkün olamayacaktır. Kanunların denetimi bağımsız organların elinde olacaktır.

Başgil, anayasanın üstünlüğünü hukukun garanti edilmesi olarak görmektedir. Daha önceki görüşlerinde belirtildiği gibi bir ülkede demokrasinin olması demokratik varlığı göstermez. Demokrasi ancak demokratik müesseselerin varlığı ve korunması ile vuku bulacaktır. Bu yüzden ki bir ülkede demokrasinin devam ettirilmesi isteniyorsa anayasa üstünlüğünün olması gerekmektedir. Diğer bir durumla demokrasi içi boş eve benzeyecek ona sahip olanlar ondan herhangi bir fayda sağlayamayacaktır. Fayda sağlamamanın ötesinde bozulan demokratik düzen yerini oligarşiye bırakacak ve vatandaşlar için istibdat günler başlayacaktır.

Başgil, çıkarılan kanunların, hiyerarşi gereğince anayasaya uygun olma zorunluluğu görüşüne sahiptir. Ona göre bir ülkede çıkan hukuki bir kural temelini anayasadan alır. Başgil, 1924 anayasası hakkında birtakım eleştirileri vardır. Başgil'e göre 1924 Anayasası temelinde sistem eksikliği vardır. Bu yüzden anayasayı denetleyecek bir organın yani anayasa mahkemesinin kurulması halinde bile bu sistem düzgün çalışmaz. Sistemin düzgün çalışmaması olarak Başgil, 24 Anayasasında yer alan laiklik ve vicdan hürriyeti gibi kavramların kullanım alanının net bir şekilde belirtilmemesi. Yürütme erkine dilediğinde özgürlükleri kısıtlama yetkisinin verilmesi gibi örnekleri göstermektedir.

Başgil'e göre anayasanın denetlenmesi sürecinde denetleyici kurum olarak anayasa mahkemesi kurulmalıdır. Başgil, kurulacak olan anayasa mahkemesinin sadece bir salt denetim aracı olarak kullanılması düşüncesinde değildir. Bu konu üst düzey uzmanlık gerektiren bir konu olduğu içindir. Ona göre kurulacak olan Anayasa mahkemesi çalışma esasları ve teknik usullerde tecrübeli ülkelerin örneklerine bakarak kurulabilir.

Başgil, hukuki alandaki görüşlerin bir sistem ve süzen dâhilinde olsa dahi bozula bileceği görüşünü taşımaktaydı. Ona göre bu meseleler eğitim terbiye meselesidir. İyi eğitim almış ve terbiye edilmiş bir toplum düzenli ve sistemli bir hukuk anlayışı oluşturacaktır ve zamanla değişen düzende bu eğitilmiş toplum sistemin eksiklerini giderecek ve demokratik bir toplumu kuracaktır. Burada verilecek terbiye insanın

fitratından veya ırkından gelen bir terbiye anlayışı değil bilakis genel ve sonradan gelen bir eğitim anlayışı ile olacağını söyler.³²³

4.3. Laiklik Kavramı

4.3.1. Batıda ve Ülkemizde Laiklik

Laiklik kelimesi etimolojik olarak Fransızca bir olan “laïc” kelimesinin türetilmesi sonucu Türkçeye geçmiştir.³²⁴ Laiklik kelimesi Fransızcaya ise Latince’den geldiği kabul edilmektedir.³²⁵ Latince’de ismi “laicus” dur. Kelime, halkla ilgili olan, toplum-topluluk anlamlarına gelir. Eski Yunan halkları laiklik için “laikhos” kelimesini kullanırdı. Kelimenin çıkış itibarıyla halkla ilgili olan topluluk işleri için kullanılmıştır. Laiklik, Hristiyan dünyasında ilk kullanımında din veya dini kurumlar ile ilgili bir kullanımı yoktur.³²⁶ Bunun aksine Laiklik kelimesinin kullanımı tarih boyunca dinin dışında kalan durumları anlatmak için kullanılmıştır. Laiklik kelimesi ilk zamanlarda bireyler için kullanılmıştır. Zamanla kelimenin kullanım alanı bireyin dışına çıkarak kurumları ve olayları tanımlamak için kullanılmıştır. Bu kullanım ile birlikte laiklik, ruhani olmayan şey-kimse, sistem, prensip anlamı kazanmıştır.³²⁷ Günümüzdeki kullanımı ise tamamen dini olan ve olmayan anlamı ile kalmıştır. Laiklik kelimesinin Türk Diline girmesini önlemek amacıyla bazı mütefekkirler tarafından farklı kelimeler türetilmiştir. Bunlar şöyledir: Ubeydullah Efendi “iş hükümeti”, Ziya Gökalp “ladini”, Ahmet İzzet Paşa “laruhbani”.³²⁸

Burada kökenleri itibarıyla farklı olsa da aynı anlamda olan “seküler” kelimesinden de bahsetmek doğru olacaktır. Kelime anlam olarak, din ile ilgisi olmayan anlamında kullanılmaktadır.³²⁹ Sekülerizm asıl anlamı olarak dinin toplum üzerindeki gücünün kırılması, doğaüstü olayların normal olarak algılanması, insan aklını dinden uzaklaştırmak ve dini bir vicdan meselesi olarak görmek anlamlarına gelmektedir. Laiklik ile sekülerizm çoğu noktada aynı anlamda kullanılmaktadır. Bazı yazarlara günümüz terminolojisinde laiklik kelimesi daha çok kurumları ve devlet organizmasını

³²³ *Annales de la Faculté de Droit d'Istanbul Dergisi*, C.10 , Sayı.15 S.74 - 98 ss.

³²⁴ Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*. Ahmet Kuyaş (haz.) (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011), s.17.

³²⁵ Hüseyin Aydın, *Aydınlanma’nın Ana Kucağında Laiklik ve Atatürkçülük* (Bursa: Emin Yayınları, 2010) s. 251.

³²⁶ Henri Pena Ruiz, *Laiklik Nedir*, çev: Ümran Derkunt (İstanbul: Gendaş Kültür Yayınları, 2007), s.21.

³²⁷ Ali Fuat Başgil, *Din ve Laiklik* (İstanbul: Yağmur Yayınları, 1966), s. 163.

³²⁸ Özer Ozankaya, *Türkiye’de Laiklik: Atatürk Devrimlerinin Temeli* (İstanbul: Cem Yayınevi, 1993) s.80.

³²⁹ <http://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/secular>

tanımlamak için kullanılır. Sekülerlik ise bireyin etrafında olgunlaşan bir kavram haline gelmiştir. Laiklik ve sekülerlik konusu farklı alanlarda değerlendirilmiştir. Bu konuya felsefi yaklaşan Kuçuradi ortak noktaları ve ayrılıkları ortaya koyar. Ona göre Laiklik ve sekülerizm birbiri yerine ikame değil birbirini tamamlayıcıdır. Laiklik bir devlette nelerin olmaması gerektiğini, sekülerizm ise nelerin olması gerektiğini söyler. Kuçuradi, aydınlanmanın bir ürünü olarak gördüğü aydınlanmayı mühim görür ve onsuz bir çağdaşlaşma olamayacağını vurgular.³³⁰

Türkiye’de Tanzimat döneminde kullanımı yaygınlaşan kelimenin ne zaman ve kim tarafında getirildiği kesin olarak bilinmemektedir. Berkes, bu konuya kelime bağlamında yaklaşır. Ona göre kelime olarak ilk zamanlar asrilik diye bir kelime kullanılıyordu. Bu kelimenin anlamı sekülerizm ile hemen hemen aynı manada idi. Kelime aslen, çağa uymak anlamı taşısa da dincilerin elinde kötü anlam verilmiş ve bu şekilde akıllarda kalmıştır.³³¹

Türkiye’de ders kitaplarında laiklik tanımını kısa olarak “din ile devlet işlerinin ayrılması” şeklinde ifade edilen tanımlanır.³³² Benzer şekilde din işlerinin devlet işlerine karışmaması şeklinde de tanımlamaları vardır. Bir diğer tanımında ise laiklik, ülkedeki din, mezhep, sivil kuruluşlara karşı devletin tarafsız bir durumu olması ve her gruba karşı eşit davranması gerektiğidir. Bu tanımda dini konumu merak konusudur. Din ve dini gruplarda kendi içerisinde sınırlı bir özerkle inandıkları manevi hayatı sürdüreceklerdir.³³³

Batı toplumlarının her birinin laikliğe bakışı ve uygulaması farklıdır. Batıda devlet ve kilise olarak karşımıza çıkan kurumların arasındaki ilişkiler sosyal, ekonomik ve hukuki olarak batıdaki her devlette farklı şekilde uygulanmıştır.³³⁴

Din ile Devletin birbirinde ayrılması noktasında üç model vardır: laisizm, dışlayıcı laiklik ve pasif laikliktir. Dışlayıcı laiklik, dini tamamen kamusal alandan çıkarmayı hedefleyen bir laiklik modelidir.³³⁵ Bu modelin tipik örneğini 1875-1905 yıllarında Fransa devleti temsil etmektedir.³³⁶ 1789 devrimi ile kıta Avrupa’sında din-devlet

³³⁰ İonna Kucuradi, **Laiklik ve İnsan Hakları, Laiklik ve Demokrasi**, Der:İ. Kaboğlu (Ankara: İmge yayınları, 2001), s.18.

³³¹ Berkes, 2011, **age**, s.18.

³³² Aytunç Altındal, **Laiklik: Enigma’ya Dönüşen Paradigma** (İstanbul: Alfa Yayınları, 2007) s. 5

³³³ Başgil, 1966, **age**, s. 173.

³³⁴ Ahmet Kuru, **Pasif ve Dışlayıcı Laiklik** (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011) s.97.

³³⁵ Kuru, 2011, **age**, s.144.

³³⁶ Kuru, 2011 , **age**, s.145.

ilişkilerde değişime uğramıştır. 1789 ile din ve vicdan özgürlüğü resmen ilan edilmiştir.³³⁷ Fransız devrimi sonrasında devrimcilerin hedefinde kilise vardır. Kiliseler yağmalanmış, din adamları öldürülmüş, Gregoryan Takvimin kullanımı yasaklanmış, Kilisenin ekonomik yetkileri elinden alınmış ve din adamlarının devlete bağlılık yemini etme zorunluluğu getirilmiştir.³³⁸ 1789'dan 1801'e kadar süre gelen bu dönem laisizm tanımı gibidir. 1801 de yapılan anlaşma ile kiliseye birçok kısıtlama getirilmiş fakat kilise zamanla güçlenerek 1875'den sonra dışlayıcı laiklik tekrar egemen olmuştur. Fransa'da 1905 de çıkarılan yasa ile din ve devlet işleri birbirinde kesin olarak ayrılmıştır. Laiklik terimi ise Fransa Anayasasına 1946 yılında girebilmiştir.³³⁹

Pasif laiklik ise Anglosakson- Protestan ekolünün bir ürünüdür.³⁴⁰ Bu laiklik türünde dışlayıcı laikliğe göre daha ılımlı, dini simgelerin kamusal alanda kullanılmasına karşı çıkmayan bir modeldir. Bu modelde din ile devlet anlaşır ve bu anlaşma ile sınırlar esnek çizilir. Almanya, İngiltere, ABD ve Belçika tarzı ülkelerde reformist ve özgürlükçü bir laiklik modeli esas alınmıştır.³⁴¹ Bu ülkelerde dini kurum ve sınıf ile çatışma yok aksine uzlaşma vardır.

ABD anayasasına laiklik, pasif laiklik olarak girmiştir. Anayasada din ile ilgili herhangi bir düzenlemenin yapılamayacağı ve dini gerekçelerin serbestçe yerine getirilebileceği maddesi vardır.³⁴² ABD de kamusal alanda dini figürleri görmek oldukça normaldir. ABD ulusal parası üzerinde “Güvenimiz Tanrı'yadır.” Sözü bulunmaktadır. ABD yasalarına göre bir kimse hem rahiplik yapıp hem de başka bir meslek grubunda çalışabilir.

Osmanlı Devletinde Tanzimat döneminde Laiklik kelimesinin kullanıldığı görülmektedir. Fakat esas itibariyle Laikliğin Türkiye'deki tarihi yüzyıldır. Atatürk bu konu hakkında farklı zamanlarda beyanatları bulunmaktadır. Atatürk'e göre, Türk milleti tarihin en eski dönemlerinde bile din ile siyaseti ayırma gereği duymuştur. Atatürk, tarihte Türklerin işgal ettiği yerlerde, yerel halkın dinlerine müdahale etmemesi

³³⁷ Server Tanilli, **Uygarlık Tarihi** (İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2009), s.111.

³³⁸ Kaya, S. “Laiklik”, <http://derinsular.com/pdf/laiklik.pdf>, s. 4

³³⁹ Hulusi Yazıcıoğlu, **Bir Din Politikası Laiklik** (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1993), s. 147.

³⁴⁰ Durmuş Hocaoğlu, **Laisizm'den Milli Sekülerizm'e: Laiklik Sorununun Felsefi Çözümlemesi** (Ankara: Selçuk Yayınları, 1985), s.119.

³⁴¹ Bülent Tanör, **Laiklik, Cumhuriyet ve Demokrasi**, İbrahim Ö. Kaboğlu (der.), Laiklik ve Demokrasi, (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2001), s.96.

³⁴² Mustafa Erdoğan, **Demokrasi, Laiklik, Resmi İdeoloji** (Ankara: Liberte Yayınları, 2000), s. 307.

örneği üzerinde durur.³⁴³ Fransa eski Başbakanının Yüzyıllardır dini temayülde yaşayan bir doğu milletine laikliği nasıl kabul ettirdiniz sözleri üzerine Atatürk, Türk halkının ekseriyetinde bir gerici anlayışın olmadığını aksine toplumun belirli kesimlerinde belirli dönemlerde peyda olan fikirlerin vuku bulunduğunu belirtir.³⁴⁴

Laiklik, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş aşamasında saltanatın kaldırılmasından sonraki en önemli aşamadır. 1924 yılında kabul edilen Tevhidi Tedrisat kanunu ile de din temelli eğitim veren okullar kapatılmıştır. 1925 yılında tekke ve zaviyeler kapatılmıştır. 1926 yılında yürürlüğe giren medeni kanun ile laiklik ilkesi geçerli kılındı. 1928 yılında "Türk Devleti'nin dini, İslam dinidir" ibaresi çıkarıldı. CHP, programına laiklik ilkesi temsil olarak altı oktan birisi oldu. Laiklik Türkiye'de uygulanması zor ve karmaşık olan bir kavram olmuştur. Cumhuriyetin kuruluşundan bu tarihe kadar gelen süreçte uygulamada sıkıntılar çekilen kavramın halk arasında tezahürü farklı algılanılmış, laiklik ile dinsizlik bir tutulmuş ve dindar kesim tarafından cephe alınmıştır.

4.3.2. Ali Fuat BAŞGİL'e Göre Laiklik

4.3.2.1. Ali Fuat BAŞGİL'de Din Kavramı

Başgil'in din hakkında düşüncelerini anlamak için onun yıllarca eğitim Batının fikir temellerini inşa eden bazı filozofların düşüncelerini anlamakla başlamak gereklidir. On sekizinci asırda Voltaire ve Diderot öncülüğünde ortaya çıkan filozoflar din hakkında toplumundaki ruhani sınıfın uydurması oluğunu düşünürler. Onlara göre tarih boyunca başkalarını kullanmak isteyen tembel, menfaatçi insanlar vardır. Ruhban sınıf ise tam bu şekilde kendince uydurmalar yaparak halkı kandırıp sömürerek dini icat etmiştir. Başgil, bu düşüncelerin tamamının karşısındadır. Başgil, dini bir dogma olmadığını aksine insanın doğuştan gelen güdüsel vicdan ve duygusunun bir ürünü olduğunu söyler.

Başgil, ansiklopedistlerin dine karşı muhalefetinin samimi olmadığına, onların siyasi istek ve arzuları neticesinde özellikle zamanın iktidarı ile iyi ilişkileri olan kiliselere karşı bir argüman olarak kullanıyorlardı. Başgil, on sekizinci asrın ilmi ve tarihi gelişiminin birçok şeyi bilmekten yoksun olmasından dolayı ve daha sonraki yüzyıllarda yapılan tarihi çalışmaların ansiklopedistlerin aksine kanıtlar bulunduğunu dile getirir. Ona

³⁴³ Tarih 4 (Türkiye Cumhuriyeti):Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, Maarif Vekaleti Yayını, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, s.206.

³⁴⁴ Enver Behnan Sapolyo, **Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi**,3.Baskı (Ankara: Rafet Zaimler Yayınevi, 1944), s.16.

göre bu ilmi ilerlemeli göz önüne alınarak Ansiklopedistlerin hiçbir ilmi dayanağının olmadığını söyler. Ayrıca Başgil'e göre Ansiklopedistlerin mücadelesini destekleyen ve onların fikirlerini takip eden hiçbir bilim adamı yoktur.³⁴⁵ Sonraki yüzyıllarda, Darwin ve Büchner önderliğinde ilmi maddecilik ortaya çıkmıştır. Onlara göre dünyanın yaratılışı ve insanlık sadece madde ekseninde açıklanabilirdi. Başgil, ilmi maddecilerin ilmi bir temelinin olmadığını fikirlerini ise daha sonra yıkılıp gittiğini söylemiştir. İلمي maddecilere göre din yakın zamanda insanlık tarihinde yıkılacaktır fakat Başgil'e göre ise "her yeni ilmi buluş, Allah'ın varlığına yeni bir delil daha ilave etmekle ve düşünen insanları bu varlığa biraz daha yaklaştırmaktadır"³⁴⁶ demektedir. Ona göre ilmin ilerlemesi dine güç vermiştir.

Karl Max liderliğinde ilmi maddeciliğin ilerlemesi olarak ortaya çıkan "Tarihi maddecilik" günümüz sosyoloji biliminin temeli olmuştur. Bu görüşün temeli insanın tüm hayatı mesellerinin ekonomik temele dayandırmaktadır. Tarihi maddecilere göre toplumun ekonomik durumu toplumun sanat, medeniyet ve din alanındaki standartlarını belirlemektedir. Başgil ise ilmi maddecilerin açıktan dine saldırmadığını fakat tarihi maddecilerin tarihteki ansiklopedistler gibi aynı zihniyete sahip olarak yola çıktıklarını bu yüzden dini apaçık düşman olarak gördüklerini düşünmektedir.³⁴⁷ Başgil, maddeci görüşlerin bir devlette resmiyet kazanması halinden o devletin kanunlarında bulunan din ve vicdan hürriyeti hükümsüzdür.

Başgil, sosyolojik gelenek olarak Durkheim ekolüne bağlı bir düşündürdür. Başgil, her ne kadar örnek aldığı bir düşünür olsa da Durkheim'in din hakkındaki görüşlerinin doğru olmadığını hatta maskeli bir materyalist olduğunu söyler. Durkheim'in sosyoloji modelinde ferdi geri plana bırakıp toplumu öne almasına şiddetle karşı çıkar. "Ferdî varlığı ve kıymeti ikinci plana düşüren bu mektebin içtimai hayat ve müesseselere dair olan görüşleri zaruri olarak noksandır"³⁴⁸ der.

Başgil'e göre bir toplumu bir arada yaşayabilmesi için ortak bir tarih haricinde inanç ve yüksek bir ideale de ihtiyacı vardır. Tarihi dönemlerde bazı devlet adamları dini yasaklamışlar bunu yerine devlet denilen mabudu koymuşlardır. "Bu hükümetler

³⁴⁵ Ali Fuat Başgil, "Din Hürriyeti ve Laiklik Mevzuu Üzerinde Düşünceler", **Yeni Sabah**, (17.05.1950), s.4.

³⁴⁶ Ali Fuat Başgil, "Din Hürriyeti ve Laiklik Mevzuu Üzerinde Düşünceler", **Yeni Sabah**, (17.05.1950), s.4.

³⁴⁷ Ali Fuat Başgil, "Din Hürriyeti ve Laiklik Mevzuu Üzerinde Düşünceler", **Yeni Sabah**, (17.05.1950), s.4.

³⁴⁸ Başgil, 1962, **age**, s.72-73.

hissediyor ki, inansız ve imansız bir millet, millet olarak yaşayamaz. Fakat kovulanın yerine oturan Jupiter' in oğlu Baküs ne azgın bir mabut imiş ki, müminlerini barlarda ve meyhanelerde birbirleriyle boğazlaştırıp seyretmekten başka bir şeyle avunamıyor.”³⁴⁹ Başgil bu sözleriyle din karşıtı despot devlet rejimlerini eleştirmiştir.

Başgil'e göre din kavramı kendisine has ve özeldir. Din, insanları bir arada tutmak için uydurulan dogma ya da toplum dinamikleri içi hareket eden bir toplumsal olgu değildir. Başgil'e göre din bir ferdin özünde insan olmaktan kaynaklı duyduğu ihtiyacın bir tezahürüdür. Başgil, ferdin insan olmakta duyduğu bu ihtiyacı ince bir çizgide tanımlar. Ona göre insan sınırsız bir zekâya ve sezgiye sahiptir. Fakat bunun önünde birtakım engeller vardır. Birtakım engeller bu sınırsız kapasiteyi sınırlamaktadır. Bu çaresizlik içine düşen inşadan sıkıntılar ortaya çıkacaktır. Başgil'e göre bu sıkıntı ve boşluğu tamir edecek olan dindir. Din bu insanın içinde mevcut olan ihtiyaç ve eğilimin bir neticesidir.”³⁵⁰

Peki, Başgil'e göre din nedir? Başgil, din kavramını insanın ruhu ile bağdaştırır. Ona göre din, ruh ile ilişki içindedir. Ruhtan sonra akıl ile de kabul edilen ilahi bir müessesedir. İnsan, dini derin bir kavrayış ile anlar ve muhakeme edip kabullenir. Ona göre din, insanlığı hayvani duygudan kurtaran, insanın zekâsı ile sürekli aradığı bir izahtır.³⁵¹ Başgil, dinin insanoğlunun ölümden korkup ortaya çıktığı görüşüne karşı çıkar ona göre insanoğlu yok olup gitmenin telaşı ile bir arayışa girmiştir. Ona göre insanın hiçlik korkusunda din bir ümit ışığı, bir imkân yoludur. İnsanın manevi acılarının bir şifası, en yalnız anında bile bir fazilet ve samimiyet kaynağıdır. Başgil'e göre dinin insana verdiği terbiye gereği menfaat arzusu olmadan fert iyilik ve adalet peşine koşar.³⁵² Dinin amaç edindiği eğitim terbiyesi ile daha huzurlu bir toplum elde edilmek istenir.

Başgil'e göre din başlı başına bir bütündür. Sadece ibadet olarak değil dini getirdiği tüm kural ve kaideler uymak Müslümanlar için bir zorunluluktur. Din kurallarına uymayan kimse, dine göre günahkârdır. Bireyin dine karşı sorumlulukları olduğu gibi içerisinde yaşadığı topluma karşıda sorumluluk sahibidir. Her birey devletin koyduğu kanunlara uymak zorundadır. Teokratik olan bir devlette birey açısında bir sorun

³⁴⁹ Ali Fuat Başgil, “Din Hürriyeti ve Laiklik Mevzuu Üzerinde Düşünceler”, **Yeni Sabah**, (17.05.1950), s.4.

³⁵⁰ Başgil, 1962, **age**, s. 73.

³⁵¹ Başgil, 1962, **age**, s. 63.

³⁵² Ali Fuat Başgil, **Gençlerle Baş Başa** (44. Baskı) (İstanbul: Kubbealtı yayınları, 2009), s. 44.

bulunmamaktadır. Fakat laik bir ülkede bireyin iki tür sorumluluğu vardır. Bunlar dine karşı duyduğu manevi sorumluluk diğeri ise vatandaşı olduğu devletine karşı duyduğu maddi sorumluluk. Peki, burada eğer bir sorumluluk diğeri ötesine geçer ya da aksini isterse birey ne yapacaktır? Başgil'e göre iki itaat arasında paralellik vardır. Yani dine itaat eden devletine itaat etmiş olur devletine itaat eden dine itaat etmiş olur. "Dini ve sivil, maddi ve manevi görev ve sorumluluklar şeklen ikilik oluştursa da hakikatte bunlar tektir ve 'Allah'a, Resulüne ve Ulul Emr'e yani bugünkü dilimizle, devlete, itaatten ibarettir."³⁵³ Başgil'in bu görüşü özellikle laik bir ülkede yaşayan dindar bireyler için önemli bir dayanaktır. Ona göre birey devletin koyduğu kurallara uymakla hem toplum vazifesini yerine getirecektir hem de dindar olarak görevini yerine getirecektir.

Din ve vicdan hürriyeti birbiri ile ilişkili fakat aynı olmayan kavramlardır. Din hürriyetine sahip her bireyde bir vicdan hürriyeti bulunur. Fakat vicdan hürriyetine sahip her bireyde din hürriyeti bulunmaz. Vicdan hürriyeti bireyin dilediği bir dini, siyasi akımı beğenmesi ve benimsemesidir. Din hürriyeti ise, bireyin inandığı tabi olduğu dinin kurallarını uygun bir şekilde yerine getirmesidir. Buradaki fark şöyledir: Kişinin dine ve dini değerlere inanıp inanmaması bir vicdani bir meseledir fakat bir dini kabul edip etmemesi bir vicdani hürriyettir. Modern dünyada din ve vicdan hürriyeti kavramları kanunlarda yer almıştır. Bu konu tarihe bakıldığında insanlık adına utanç verici tablolar ortaya çıkmaktadır. "Garbın, ne din adamları, ne filozof ve ahlakîyatçıları, ta 18. Asra kadar din ve vicdan hürriyeti kurbanlarını bıçak altından kurtaramamıştır."³⁵⁴

1839 yılında ilan edilen Gülhane Hatt-ı Humayunu ile Türkiye'de ilk defa Tanzimat döneminde adından söz edilmiştir. 1876 yılında yürürlüğe giren Kanuni Esasi'de din ve vicdan hürriyeti ilk defa resmi yazılı kaynakta kullanılmıştır. 1924 Anayasasında ise açık bir şekilde din ve vicdan hürriyetinden bahsetmektedir.³⁵⁵ Batıda ise ilk olarak 18.yy. da rasyonalist fikir adamları tarafından dile getirilen hürriyetler Fransız ihtilali ile birlikte yüksek sesle dile getirilip yazıya geçirilmiştir. 19. 20. Asırlarda din ve vicdan hürriyeti dünyada ekseriyetinde kabul görmüştür.

Başgil'e göre bu hürriyetler karşısında yalnızca bir düşman bulunmaktadır. Bu düşmanın adı da taassuptur. Lügat anlamı olarak, bir kimsenin kendi inandığı ve değer

³⁵³ Başgil, 1962, **age**, s. 85-86

³⁵⁴ Başgil, 1960, **age**, s. 100.

³⁵⁵ Başgil, 1962, **age**, s. 88.

verdiği inancın haricindeki inançlara saygı duymaması ve onlara karşı nefret beslemesidir. Taassup, kötü bir hastalıktır ve kaynağı cahilliktir.³⁵⁶ Başgil'e göre dini ve vicdani hürriyetler karşısında olan bu düşmanlığın temelinde ruhi hastalıklarda yatmaktadır. Başgil'e göre dine hakkıyla inananlar taassuba imkân vermezler. Çünkü inanan bir kimsede merhamet mekanizması baskındır. Müslümanlığın başka coğrafyalara yayılması ve nüfusun artması ile birlikte bazı taassup hareketleri de girmiştir fakat Müslümanlığın temelinde buna yer yoktur.

Başgil'e göre taassup sadece dini olarak değil siyasi olarak da vardır. Hatta ona göre siyasi taassup dini olandan daha tehlikelidir. Dini taassupta bireyin herhangi bir çıkarı ve beklentisi yoktur fakat siyasi olan çıkar, beklenti odaklıdır. Başgil'e göre siyasi taassubun Türkiye'de hedef aldığı yer dini ve manevi değerlerdir. Siyasi taassup maddi çıkarıcıdır bu yüzden manevi olan değerlere saldırır. Başgil, dünyadaki siyasi taassupla örnek olarak Rus komünist rejimi ile Alman-İtalyan faşizmini örnek verir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarındaki 25 yıllık süreçte de bir siyasi taassup olduğunu belirtir.³⁵⁷

Başgil, siyasi ve dini taassuplara karşı toplumda bireylerin inançlarını korumanın yolunun laiklik olduğunu söyler. Ona göre laik bir devlet içerisinde din ve vicdan hürriyetinin teminatıdır.

4.3.2.2. Ali Fuat BAŞGİL Laiklik Kavramlaştırılması

Laiklik kelimesi zamanla ilk anlamını genişletilerek kullanış ve dini olmayan, ruhani olmayan ahlak, fikir, prensip anlamlarını almıştır. Laiklik kelimesi hukuk lügatine dini olmayan, dinden uzak anlamları ile geçmiştir. Bu yüzden laik devletin anlamı, dini kurallara dayanmayan devlet modeli demektir. "Garp memleketleri hukukunda laiklik, devletin din işlerine, dinin de devlet işlerine karışmaması biri cismani ve diğeri ruhani bu iki kuvvetin birbirinden ayrılması fakat birbirine muarız değil, yardımcı olması demektir."³⁵⁸ Başgil bu şekilde bir tanımın anayasaya girmesini istiyordu.

Fransız ihtilali ile birlikte bir hukuk terimi olan laiklik, kilise ile yaşanan çatışma sonucu din işleri ile devletin işlerinin ayrılması için kullanılmıştır. "Laiklik kelimesi bize meşrutiyet yıllarında girmiş ve o zaman (la dini) diye tercüme olunmuştur. Gariptir ki, laik kelimesi, bizde elli senelik bir ömre malik olmasına rağmen, halkımızın büyük bir

³⁵⁶ Başgil, 1962, **age**, s. 150.

³⁵⁷ Başgil, "Din Hürriyetinin Düşmanları", **Yeni Sabah**, (03. 06. 1950),s.4.

³⁵⁸ Başgil, 1990, **age**, s. 13.

ekseriyetince de hala layıkıyla anlaşılmamıştır.”³⁵⁹ Başgil’e göre Anadolu insanının bu kelimeye aşına olmamasının sebebi Müslümanlıkta Hristiyan âlemindeki gibi bir ruhban sınıfın olmamasındandır. İslam dini toplumda herhangi bir sınıfsal ayrımcılığa izin vermez. Herkes dinin ölçüsünde eşittir. Başgil’e göre Müslüman Türklerin Laiklik kavramını tam olarak anlamamasının sebebi budur. Ona göre laikliğin bu bilinmezliği Türkiye’de laiklik taraftarlarınca suiistimal edilmektedir. “Diyanetin emrettiği şekilde ezan okumak yasaktır. Hükümetin emrettiği şekilde ezan okumamakta suçtur. Fakat hiç ezan okumamak ne yasak ne de suç. Bununla beraber hükümet laiktir. Bir kör düşüşü yahut facia ki devam edip gidiyor.”³⁶⁰ Başgil’e göre laiklik yanlış anlaşılmış ve bu doğruluda uygulaması da yanlış olmuştur.

Başgil’in şiddetle karşı çıktığı bir konu ise laikliğin dinsizlik olarak algılanılmasıdır. Ona göre insan toplumsal hayatta laik kurallara uyabilir fakat özel hayatında dindar olur. Devlet laiklik ilkesi ile kendisine ve toplumsal işlere ait kurallar koyabilir Kişinin bireysel özel alanına müdahale edemez. Fakat İslam dini prensip olarak toplumsal kural ve kaideleri de düzenler ve Müslümanlar bunlara uymak zorundadır. Peki, laik bir ülkede yaşayan Müslümanlar laiklik karşısında nasıl tutum sergileyeceklerdir? Başgil bu duruma şöyle cevap verir: “devletin kanun ve nizam ile yapılmasını men etmediği veya yapılmamasını emrettiği her iş ve muameleyi dindar, mensup olduğu dinin kaidelerine uyarak yapabilir.”³⁶¹ Başgil için laiklik dini kuralların toplumsal uygulama alanında resmi olarak vicdani olarak uygulanmasıdır.

Başgil’e göre din ile devletin amaçları ortak hususlarda birleşmektedir. İki müessesede toplumun refahı, huzuru ve emniyeti için çabalar. Aralarındaki fark devletin bunu maddi temayüllerle yapması dinin ise manevi temayüller ile işlevsel kılmasıdır. Başgil, dinin hükümet adamlarının tekelinden çıkması için laikliğin mutlak surette olması gerektiğini belirtir.³⁶² Laiklik bir devlette din hürriyetinin teminatıdır. Başgil, bu düşüncelerini şöyle örneklendirir. Laik olmayan bir devlette devletin resmi bir dini olacaktır ve insanlar bu dinin kurallarına uyma mecburiyetindedir. Fakat bu dinden olmayan vatandaşlar için din ve vicdan özgürlüğü bir muammadır. Din, devletin politikaları altında çıkar amaçlı kullanılır. Laik devlet ise dini içtima ferdi vicdan meselesidir. Ona

³⁵⁹ Başgil, 1962, **age**, s. 148.

³⁶⁰ Ali Fuat Başgil, “Din Hürriyeti ve Laiklik Mevzuu Üzerinde Düşünceler”, **Yeni Sabah**, (17.05.1950), s.4.

³⁶¹ Başgil, 1962, **age**, s. 160.

³⁶² Başgil, 1962, **age**, s.170.

göre laiklik devletin karşısında tarafsız tutumudur. Laik devlet, tüm dini ve sivil kuruluşlara eş mesafede hoşgörü sahibidir.

Başgil, Laik sistem Türkiye’de cumhuriyetin kuruluşundan itibaren 30 kusur sene sonra dahi bir zemine oturmamıştır. Yapay ve temelsiz bir şekilde yüzlerce yıldır din eksenli yaşayan halka gelen bu kavram tam olarak anlaşılmamış ve tatbikinde zorluklar yaşanmıştır. Başgil, 1928 yılından itibaren Türk Anayasasının laik olmasına ve yönetici kesimin ısrarla laiklik vurguna rağmen laiklik, halk tabanında karşılık bulmamıştır. Ona göre Laiklik ülkemizde yanlış uygulanmış halkta tezahürü olumsuz olmuştur. Batıda Laiklik, din ve vicdan özgürlüğünün bir garantisidir. Ülkemizde ise din düşmanlığını maskeleyerek için kullanılan bir inkılap haline gelmiştir.³⁶³ Bu nedenler doğrultusunda Başgil’e göre Türkiye Cumhuriyeti laik bir devlet değildir. Bunu sebebi kelimenin ülkeye alış ve uygulanış tarzının yanlış olması ve toplumunda çoğunluğunun eğitim seviyesi-dindarlık seviyesi ile ilintilidir.

4.4. Liberalizm

4.4.1. Liberalizm Tarihçesi ve Ortaya Çıkışı

Kökleri M.Ö 300’lü yıllara kadar dayanan liberalizmin asıl kuruluşu 17. Ve 18. Yy’a dayanır. Orta çağda liberalizm, bireyi ve özgürlüğü temel alan bir teoridir. Kelimenin lügatte anlamı liber kökünden gelen özgürlük anlamındadır. Yıllar içinde gelişen teori bir siyasal düşünce geleneği olmuştur. Liberal düşüncenin Avrupa’daki mimarları: Kant, Locke, Hume, Smith, Mill ve Spencer’dir. Bu düşünürlerin her birinin uzmanlık alanı farklıdır. Liberalizm teorisi bağlamında bu düşünürlerin ortak noktası uluslararası alanda devlet denilen organizmanın dışında bireylerin ve grupların devlet gibi önemli pozisyonda olmaları gerektiği düşüncesidir.

Liberalizmin ilk çağlarda Antik Yunan’da yaşayan stoacı filozofların düşüncelerine dayandığı varsayılmaktadır. Stoacılar insan eşitliğini önemli bir öncelik gören, insan aklının kullanımını ön plana çıkaran felsefi bir ekoldür. Stoacılar akıla verdikleri önemin yanında bireyi de ön plana çıkarmıştır.³⁶⁴ Stoacılık insana değer vermesi, eşitliğe inanması ve aklı kullanmayı önder edinmesi nedeniyle liberalizmin tarihteki kökenlerindendir.

³⁶³ Başgil, 1962, **age**, s. 175-176.

³⁶⁴ Çoban, F. (2020) . Stoacı Felsefe ve Modernite Arasında Düşünsel Bağlar. **İzmir Sosyal Bilimler Dergisi** , 2(2), s. 106.

Orta çağda ise bozulan derebeylik sistemi sonucunda ortaya çıkan ulus devletlerin oluşmasında liberalizm önemli rol oynamıştır. Orta çağda köyden kente göç hareketleri olmuş, Rönesans ve reforma hareketleri sonrası ise din kilisenin tekelinden çıkarılmış bireylerin doğrudan dinlerini öğrenmesi amaçlanmıştır. Kilisenin devlet üzerindeki etkisi kırıldıktan sonra özgür düşünmenin yolu açılmış ve birey ön plana çıkmıştır. Bu dönemde gerçekleşen ABD ve Fransız devrimleri ile insan haklarına dair belgeler yayınlanmış, bu sayede tüm Avrupa'ya yayılmıştır.

Liberalizm, temel esas olarak negatif özgürlükçü ve nispeten devletçi pozitif özgürlükçü olarak tanımlanan iki yönü vardır. Bunlardan birincisi Klasik Liberalizmdir. Devlet, klasik liberal bir toplumda asgari düzeyde rol oynamalı, esas görev alanı olarak ise bireylerin arasındaki anlaşmazlıkları çözmek ve bireylerin haklarının korunmasını, sürdürebilir kılmasını sağlamaktır. Liberalizmin temelinde yatan ikinci eğilim ise pozitif özgürlükçü sosyal liberal anlayıştır. Bu anlayışa göre toplum tehlikeli yönleri ile özgürlüğü tehdit edebilir bu yüzden devlet toplumun özgürlüğünü korumakla yükümlüdür. İki görüş arasındaki fark klasik liberalizm devlet müdahalesini en aza indirmek ister. Sosyal Liberalizm ise devletin toplum özgürlükleri korumada müdahale edeceğini söyler.

Liberalizm kendisinden sonrası birçok uluslararası teorinin kaynağı olmuştur. Karşılıklı Bağımlılık, Neo Liberal Kuramsalcılık, idealizm vs. örnekleri verilebilir. Liberal düşünürler insan doğasının genel olarak iyi olduğunu düşünürler. İnsanların akıllarını kullanarak toplumu yönetebileceklerini ve uluslararası düzeyde iş birliklerinin yapılacağını savunurlar.

Birçok olumlu yönünün yanı sıra liberalizme getirilen eleştirilerde vardır. Bunlardan ilki devletin müdahaleci anlayışını en aza indirmesi meselesidir. Özellikle realist teorisyenler tarafından eleştiri konusu olmuştur. Bireyin kendi doğasında gelen kötülük müdahale edilmez ve özgürlük alanı kısıtlanmaz ise anarşiye yol açar buda devletlerin içinde ve uluslararası alanda bütün tehditler oluşturur. İkinci eleştiri ise liberalizmin teorilerinin çok olması dolayısıyla. Söylemlerini eylemlere dönüşmesinin mümkün olmadığı ve fikirlerinin teori aşamasında kaldığı yönünde şiddetli eleştiriler vardır. Realistlere göre teoriler uzun ve karmaşık hale getirilmemelidir. Teoriler basite indirgenmelidir, gereksiz detaycı teoriler gerçeklerden uzaklaşmaya sebebiyet verir. Liberalizme getirilen en büyük eleştiri ise küreselleşmenin meydana getirmiş olması dolayısıyla. Küreselleşme devletlerin otoritesine meydan okumaktadır. İnsanlar

arasında gelir eşitsizliği, çevresel sorunlar, kaynakların adaletsiz dağıtımı gibi sorunlar liberalizm kaynaklıdır.³⁶⁵

4.4.2. Türkiye’de Liberalizm

Osmanlı İmparatorluğu batı karşısında geri kalması sebebiyle giriştiği modernleşme sürecinde 3. Selim döneminde liberalizm ile tanışmıştır. Bu dönemde batıda açılan elçilikler liberalizm fikirlerinden etkilenmiştir. Bazı düşünürlere göre 1808 Senedi İttifak, bazılarına göre 1839 Tanzimat Fermanı liberalleşmenin ilk adımı olarak görülür.³⁶⁶ 1876 yılında ilan edilen Kanuni Esasi ile sınırlı parlamenter sisteme geçilmiştir. Tüm bu gelişmeler ile zamanla padişahın yetkilerinin kısıtlanması, ortak hukuk, hak ve özgürlüklerin artırılması gibi gelişmeler atılan önemli adımlardır. Bu dönemde Osmanlıda Liberalizm izleri görülmektedir. Osmanlı devletinde liberalizmin geliş şekli batının tam tersi şekilde teşekkül etmiştir. Batıda devletin sınırlarını kısıtlamak için kullanılan teori Osmanlıya geliş amacı devleti ve kurumlarını güçlendirmek amacıyla.

Osmanlı Devletinde bu fikrin başlıca savunucuları; Mustafa Reşit Paşa, Sadık Rıfat Paşa, Ali Paşa ve Fuat Paşalardır. Bu teorinin taraftarlığının çoğu batıyı görmüş veya batı eğitimi almıştır. Osmanlı devletinde batıda elçi olarak da görev yapan Ali Paşa liberalim hakkında görüşleri değerlidir. Ona göre memleketin iktisadi kalkınması için nüfusa ve şeffaf kanunlara ihtiyaç vardır. Pasa, ayrıca ziraat bankaları kurulmasını şiddetle tavsiye etmiştir.³⁶⁷

Osmanlıda ekonomik anlamada liberal teorinin öncüsü ise Namık Kemal’dir. Namık Kemal, Türk iktisadi tarihinde önemli bir yere sahiptir. Namık Kemal’e göre devlet halkın bir kurumudur. Devlet insanların hak ve özgürlüklerini kısıtlayamaz, engelleyemez. Ziya Gökalp, Cavit Bey, Sakızlı Ohannes ve Prens Sabahattin Osmanlıda liberalizmin gelişmesine katkı sağlamışlardır.³⁶⁸

19. yy. da Batı tipi eğitim alan kurumlarda yetişen gençler Jön Türkler adında bir örgütlenme oluşturdular. Bu örgüt Osmanlıda özgürlük düşüncesinin toplumda

³⁶⁵ Burak Bilgehan Özpek, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**. İçinde R. Gözen (Derleyen) Liberalizm ve Uluslararası ilişkiler. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2019), s.121-158.

³⁶⁶ İdris Küçükömer, **Batılılaşma Düzenin Yabancılaşması** (İstanbul: Bağlam Yayınları, 2002), s.51.

³⁶⁷ Meriç. C. (1974). Ali Paşanın Vasiyeti 1-2. s. 21-22.

³⁶⁸ Sinan Akşin, Tanör, B., & Boratav, K., **Türkiye Tarihi 5: Bugünkü Türkiye Tarihi 1980- 1995** (İstanbul: Cem Yayınevi, 2000), s. 264.

temellenmesi için çalışmıştır. Daha sonraları bu örgüt büyüyerek İttihat ve Terakki Cemiyeti adını almıştır.

İttihat ve Terakki çabaları sonucu 1908 yılında 2. Meşrutiyeti ilan edilmiştir. Bu dönemle birlikte Osmanlıda birçok fikir akımı takip edilmektedir. Liberalizm, Batıcılık, Türkçülük, bunlardan bazılarıdır. Osmanlı devleti bu yıllarda özellikle Prens Sabahattin öncülüğünde liberalizmi çok yönlü olarak tartışmaktadır. Prens Sabahattin kişisel teşebbüslerin gelişim için çok önemli olduğunu kanaatine sahiptir.³⁶⁹ Prens Sabahattin, toplumda bireyi ön plana çıkarmaktadır. Bireyin eğitilmesi ve devletin topluma müdahalesinin asgari seviyeye indirgenmesi neticesinde gelişmenin önü açılacaktır.³⁷⁰ 1908-1914 döneminde Maliye Nazırı olan Mehmet Cavit Bey iktisadi düşüncesi liberalizm temelledir. Bu yüzden Türkiye’de liberal ekonomin fikir önderidir. Cavit Bey Liberal ekonomi hakkında birçok yazmıştır.

Cumhuriyet kurulduktan sonra kurucu kadro devleti katı merkeziyetçi bir anlayış ile teşekkül ettirmiştir. Tek parti döneminde (1923-1946) liberal faaliyetlere pek rastlanmamıştır. Yeni kurulan Cumhuriyette Şubat 1923 de İzmir İktisat Kongresi yapılmıştır. Bu kongrede Serbest ekonomiye geçiş yolunda kararlar almış nitekim 1927 yılında Sanayi Teşviki yasası çıkmıştır. 1929 yılında küresel bir buhran sonucu kararlar uygulanmamıştır. 1930 yıllardan itibaren tekrar devletçi ekonomik model esas alınmıştır.³⁷¹ Cumhuriyetin ilk yıllarında kurulan iki muhalefet partisi, Serbest Cumhuriyet Fırkası ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası programlarında liberal ekonomiyi desteklemişlerdir. 1946 yılında ise kurulan DP, iktidara geldiği 1950 yılında sonra liberal ekonomik politikalarını desteklemiştir. Daha sonraki gelen hükümetler dönemselsel olarak liberal ekonomiyi benimsemiş ve güçlendirmişlerdir.

Osmanlıda yaşayan topluluklar, bireyin ön plana çıkması ve özgürlük düşünceleri bakımından Osmanlının son dönemlerinde edindiği kazanımları Cumhuriyetin ilk dönmleri itibariyle sürdürüp, geliştirmeyi amaçlamıştır. Cumhuriyetin kurucu kadrosu ülkenin savaş durumunda olması nedeniyle 1921 Anayasasında bireysel ve hak ve özgürlükleri anayasaya koymamıştır. Daha sonra yapılan anayasalar birey hak ve özgürlüklerini kapsamıştır. Türkiye Cumhuriyeti, ülke içesinde din, dil, ırk ayrımı

³⁶⁹ Meriç, 2008, **age**, s.29.

³⁷⁰ Eştürk, Ö. (2006). Türkiye’de Liberalizm: 1983 - 1989 Turgut Özal Dönemi Örneği. Mustafa Kemal Üniversitesi. s.23.

³⁷¹ Berber, Ş. G. (2011). Osmanlı’nın Son Döneminden Cumhuriyet’in İlk Yıllarına Liberalizm Devletçilik Çatışması. **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, 80, s.227.

yapılmaksızın eşitliği temel almıştır. Batıdaki birçok ülkeden önce kadınlara seçme seçilme hakkı verilmiştir. Yıllar içerisinde özgür düşünce kapsamında dernekler açılmış ve organizasyonlar oluşturulmuştur. Fakat bütün uğraş ve çabalara rağmen Türkiye’de liberal düşünceler zayıf kalmıştır. Liberalizmin ülkede cılız kalmasının nedeni, siyasi kültürdeki zayıflıklardır.

4.4.2.1. Ali Fuat BAŞGİL’in Demokrasi ve Özgürlük Anlayışı

Başgil’e göre Türkiye’de bireysel hak ve özgürlükler modern dünyadaki anlamında anlaşılamamıştır.³⁷² Özgür bir rejim ve demokrasi birbiri ile ilişkilidir fakat aynı şeyler değildir. Başgil’e göre bu iki kavram bir zarf ve onun içerisine girecek kâğıt gibidir. Örnekte de görüldüğü gibi ikisi aynı şey değil fakat biri diğerini tamamlayan ve ona göre ölçü alan değerlerdir. Demokrasi bir ülkede özgürlüklerin koruyucusudur. Fakat bir ülkede demokrasinin olması orada tam anlamıyla bir bireysel özgürlüğün olduğu anlamına gelmez. Başgil’e göre özgürlükten mahrum bir toplum siyasi olarak değilse bile ekonomik olarak köledir.³⁷³ Demokrasiler insan saygın bir varlık olduğu için özgür olması ve topluma adapte olmalıdır. Özgürlük anlayışı liberal demokrasileri besleyen bir olgudur.

Başgil’e göre özgürlük insansın doğuşundan itibaren kazandığı bir hakkıdır. Siyasal iktidara kişilere özgürlük bahsedemez ya da onu alamaz ancak özgürlükler üzerinde bir takım düzenlemeler yapabilir. Tarihte, halkı üzerinde özgürlükleri kısıtlayan ve kaldıran rejimler olmuştur. Bu rejimler halkına zulümden başka bir şey vermemiştir.³⁷⁴ Başgil, yaşadığı dönemde özgürlük kavramını kullanmaz lügatinde hürriyet kavramı vardır. Ona göre hürriyet kavramının tanımı siyasi ve iktisadi alanda farklılıklar göstermektedir. “Siyasi ilimlerde hürriyet, vatandaşların hükümetle olan münasebetlerinde, hükümet kuvvetinin objesi, esir ve kölesi değil; süjesi, hamili ve sahibi rolünü alması, yani hükümet heyetini serbest reyleriyle seçmesi ve seçilen heyetin de efkârı ammenin gösterdiği yolda yürümesi demektir. İktisadi manada hürriyet, iktisadi hayat ve teşebbüs sahasında hükümet kuvvetlerinin bir taraf ve zümre hesabına hareket ederek bu hayatın inkişafına engel olmamasıdır.”³⁷⁵

³⁷² Ali Fuat Başgil, **Demokrasi Yolunda** 4.baskı (İstanbul: Yağmur Yayınları, 2014), S.111.

³⁷³ Başgil, 2014, **age**, s. 84-85.

³⁷⁴ Başgil, 2014, **age**, s. 64.

³⁷⁵ Başgil, 2014, **age**, s. 63.

Başgil, demokratik ülkelerde seçimle başa gelen iktidarın, kendisini seçen toplumu menfaati için çalışması gerektiğini söyler. Bu durum özgürlüğü temel alan toplumlar için bir zorunluluktur. Başgil'e göre güvenli bir toplumun en önemli şartı eşitlik ve özgürlüktür. Bu toplumlarda birey doğuştan aldığı ve kısıtlanılmayan özgürlük hakkı ile rahat hareket eder ve mutlu olur. Birey, yaşadığı toplumda kendi kendisini efendisi olma düşüncesini hisseder.³⁷⁶

Başgil'in özgürlük düşüncesinin temelini bireyler oluşturmaktadır. Başgil, liberal bir düşünür olarak bireysel özgürlüğün siyasi özgürlükten önce geldiğini vurgular. Klasik liberal teoride toplumdan önce insan gelmektedir, bu yüzden özgürlüklerin insana doğuştan kazandırıldığı düşüncesi benimsenir.³⁷⁷ Başgil, 1947 yılında Vatan gazetesinde "modern hürriyetlerimiz" başlıklı yazısında bireyin üç hakkından bahseder: bedeni, fikri ve manevi özgürlük. Bedeni özgürlük, bireyin bedeni üzerinde fiziksel olarak istediğini yapabilme özgürlüğüdür. Fikir özgürlüğü, bireyin kendi başına bağımsız bir şekilde düşünmesi ve düşündüklerini yazılı ve sözlü olarak beyan etmesidir. Manevi özgürlük ise, kişinin istediği bir dinin- sivil kuruluşun inanç ve kurallarını benimsemesi ve bunu kimsenin bakışı altında kalmadan, çekinmeden yapabilmesi hürriyetidir.³⁷⁸

Başgil'in bahsettiği üç önemli özgürlük hakkının toplumsal hayatta karşılaştığı zorluklar bulunmaktadır. Bu zorlukların bir kısmı toplumundan, bazıları ise bireyin kendisinden gelmektedir. Bedeni özgürlükler genelde dış etkenli değil kişinin kendisinden kaynaklı sıkıntılar sebebiyle engellenebilir. Fakat fikir ve manevi hürriyetler genel dış etkenli olarak kısıtlanmaktadır. Başgil'e göre manevi ve fikir özgürlüklerinin karşısındaki en önemli etken taassuptur. Taassup, insanın zekâsını karartan ve ondan düşünme yeteneğini alan bir düşmandır.³⁷⁹

Başgil'in hürriyet fikrinin temel esası, bireyi kendisinden çok daha güçlü olan devlet denilen kurumdan korumaktır.³⁸⁰ Başgil bu görüş itibari ile klasik liberallerle paralellik göstermektedir. Bu sistemde asıl amaç bireyin mutluluğudur ve bunun karşısında olan engeller bertaraf edilmeye çalışılır. Devletçi sistemlerde ise bu mümkün

³⁷⁶ Başgil, 2014, **age**, s. 66.

³⁷⁷ Ali Fuat Başgil (2014b). Hukukun Ana Meseleleri ve Müesseseleri: Konferanslar. 3. Baskı, Yağmur Yayınları, İstanbul. s.106.

³⁷⁸ Başgil, 2014, **age**, s. 71-72.

³⁷⁹ Başgil, 2014, **age**, s. 72.

³⁸⁰ Başgil, 2014b, **age**, s. 107.

gözükmemektedir. Başgil'in fikirlerinden anlaşılacağı üzere bireyi korumak ancak liberal sistemlerde mümkündür. Özgürlük bireyin doğal hakkıdır ve bunu dilediği gibi tasarruf etme hakkına sahiptir. Bireyin özgürlüğünün sınırı ise başkalarının maddi ve manevi zarar alanına girmesi dolayısıyladır.³⁸¹

Başgil, liberal demokrat fikirlerini savunurken Türkiye'nin içinde bulunduğu mevcut konjüktörü göz ardı etmiyordu. Çünkü onun yaşadığı devirde tam bir klasik liberalizm taraftarlığı realiteden uzak hayalci davranış olacaktır. Özgürlükler bireyci veya camiacı olurlar. Başgil bunun için "biz bu iki telakkiden birincisini yani hak ve hürriyetin mutlak ve ferçti telakisini kabul edemeyiz" sözü ile bu durumun Türkiye'nin içinde bulunduğu şartlar açısından bir yarardan çok zarara götüreceğini ifade eder.³⁸² Türk toplumu tarihteki devletçi geleneksel yapısını çoğu alanda koruyarak siyasal alanda camiacıdır. Başgil'e göre devlet adaleti koruduğu müddetçe Türkler için devletin hâkimiyeti arzulan bir durumdur.

Ekonomi alanda "laissez faire" anlayışını takdir eden Başgil, bu ilişkilerin bireyci ve serbesiyetçi bir anlayış çerçevesinde yapılması taraftarıdır. İnsan, dışarıdan müdahale olunmaması durumunda kendi becerisi ve aklı ile hayat akışı içerisinde kendisini idame ettirecek tasarrufa sahiptir.³⁸³ Bireyin bu şekilde rahat hareket etmesinin yolu devletin müdahaleci anlayışını asgari düzeye indirgemesinden geçer. Baskıcı ve otoriter rejimlerde serbest ekonomik modelden bahsedilemez.

Başgil, devletin müdahaleci anlayışının sadece kişinin özgür düşünmesi ile ilgili olmadığını, fikirlerinin yayılmasında da devletim baskıcı anlayışının hürriyet açısında kabul edilemez olduğunu savunur. Fikir özgürlüğünün ana teması düşündüğün fikri başkalarına ulaştırabilme ve yayma olayıdır. Toplumun entelektüel aydınları fikirlerini yaymaktan çekinmezler. Fikirlerin üretildiği ve birbiri ile tenkit edildiği toplumda korku olmamalıdır. "Fikir zehrinin panzehri, tenkittir yani fikrin zararlı ve hakikate uymayan taraflarını ortaya koymaktır."³⁸⁴

Başgil'e göre fikir ve vicdan hürriyeti bireyler için doğuştan gelen en temek özgürlüktür. Bireyler toplumda baskı altında kalmadan ve herhangi bir taassupla karşılaşmadan istedikleri şeye inanma ve amel etme özgürlüğüne sahip olmaları dolayısıyla özgür

³⁸¹ Başgil, 2014b, **age**, s. 110.

³⁸² Başgil, 2014b, **age**, s. 151.

³⁸³ Ali Fuat Başgil, **Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil'den Mektuplar**, Edt. Müşerref Özdemir ve Nazif Güner, (İstanbul: Yağmur Yayınları, 2007), s. 41.

³⁸⁴ Başgil, 2014, **age**, s.73-74.

sayılmaktadırlar. Bu hakların baskı altına alınması bireyin özgürlük alanına bir tecavüz olarak değerlendirilir. Kendi vatandaşlarının özgürlüklerine saygı duymayan, bireyleri daima baskı altında tutan rejimler, Başgil'e göre en iğrenç ve kötü yönetimlerdir.³⁸⁵

Başgil'e göre özgürlük toplumun belirli bir zümresini korumasında veya hâkimiyetinde değildir. Toplumun tüm kesimleri hürriyet anlayışından yararlanmalı ve kendisini özgür hissetmelidir. Özgürlüğün sadece toplumu zengin kesimlerinde olan toplumlarda ise asgari düzeyde bir refah anlayışı güdülmeli temek ihtiyaçlar herkes için ulaşılabilir hale gelmelidir. Bireye özgürlük verilmesi halinde kendi yetenekleri ve aklı ile çalışacak böylece kendi hayatını idame ettirip topluma katkı sağlayacaktır. Dolayısıyla özgürlük, bir toplumda bireylerin yeteneklerini ortaya çıkarmakta ve toplumu daha yaşanılabilir, refah bir toplum haline getirmektedir. Tarihi çağlarda bakıldığında özgür düşünce ortamının medeniyet tarihine katkısı olduğu görülmektedir.

Başgil, sınırsız ve dozu kaçmış bir özgürlük anlayışının toplumda kargaşaya yol açacağı kanaatlerine saygı duymaktadır. “Hürriyet, bağımsızlık ve başıboşluk da değildir”³⁸⁶ sözleri bu ile bu ayrımın iyi yapılmasını gerektiğini düşünür. İnsanın her istediğini dilediği gibi yapma tasarrufunun özgürlük ile bir ilgisi yoktur. Bu durum toplumda olsa olsa bir kaos ve kargaşayı meydana getirecektir. Fakat aklını kullanan ve ülkesine, ailesine bağlılığı olan birey arzu ve isteklerini başkalarına zarar vermeyecek şekilde makul tarzda yapmasını bilir. Özgür bireyin özgürlüğünün kısıtlandığı yer toplumdaki diğer bireylerin ve toplumun onun özgürlük kullanımında menfi olarak etkilendiği noktadır. Herkesin istediği hareket ettiği bir liberal toplumdan söz edilemez. Çünkü böyle bir toplumda güçlü güçsüzü baskı altına alacağı için gene bir özgür toplumdan söz edilemez. Liberal toplumlar varoluşlarını anayasa ve kanunlarla temellendirir. Bireyin özgürlüğünün garantisi eşit ve adil anayasadır. Kanunlar kişileri devletten ve birbirlerinden korurlar. Böylece birey başkalarına zarar vermeden ama kendi haklarına da devlet veya toplum eliyle keyfi bir baskı, yasaklama gelmeyeceğini bilerek toplumda özgürce yaşar.³⁸⁷

Başgil'e göre özgürlükler noktasında devlet ana merkez, birey ve hükümet ise onun ezeli ve ebedi yoldaşlarıdır. Devlet açısından birey özgürlüğün temsilcisidir. Hükümet ise otorite ve düzeni temsil eder. Bir toplumun özgürlük seviyesi özgürlüklerin otorite

³⁸⁵ Başgil, 2014, **age**, s.75-76.

³⁸⁶ Başgil, 2014, **age**, s.114.

³⁸⁷ Başgil, 2014, **age**, s.115.

karşısındaki durumu ile anlaşılır. Başgil, burada ince bir çizgiden bahseder. Ona göre özgür birey, hükümete baskın gelirse bu durum kargaşa meydana getirir. Eğer düzeni temsil eden hükümet özgür bireye baskın gelirse istibdat olur. Tam bu noktada ikisi arasında denge kurabilen rejimlerin adı “hürriyet rejimi” olarak adlandırılır. Başgil, bu devletleri “liberal devlet” olarak isimlendirir.³⁸⁸ Başgil’e göre liberal bir devlet olabilmek için özgürlük ve otoritenin sınırlı ilişkisi olması ve birbirini boğmaması gerektiğini söyler. Başgil, ekonomi ve siyasi özgürlüğünde beraber olması gerektiği kanaatindedir.

Başgil, hürriyet kavramının ne olmadığını açıklayarak, salt bir hürriyet tanımı oluşturmuştur:

“Şu halde, günün hayat realitelerini göz önünde tutunca hürriyet, hükümet kuvvet ve faaliyetlerinin yanı başında yer alan hususi ve ferdi bir hayat sahasında vatandaşın maddi ve manevi varlığına ve benliğine sahip olması, şahsının efendisi, fikir ve kanaatlerinin maliki kalıp endişesizce hareket etmesi ve rahatça nefes alması hakkıdır. ...hürriyet, hükümet baskısından ve otorite tehdidinden hariç, muayyen bir sahada, herkesin şahsının, maddi ve manevi varlığının sahibi kalması ve böyle yaşamasıdır”³⁸⁹

Başgil, ayrıca demokrasi ve hürriyetler arasındaki paralelliği şu sözlerle belirtmiştir: “Muassır demokrasi nizamının mihveri en derin temeli, hiç şüphe yok ki hürriyetlerdir. Yani insan benliğinin manevi istiklali ve insan şahsının tevavizden ve tahakküm baskısından masun olarak akliselimin ve kanunun gösterdiği yolda serbestçe, korkusuz ve endişesizce yürümesidir. Bu rejimin felsefesinde insanlık mahiyet ve cevherinde müsavi değil; aynı zamanda her insan, bu mahiyetin bir parçasının hamili ve bu cevherin bir cüzünün mümessili olmak itibariyle, kıymetler üstü bir kıymet yahut filozof Kantın tabiriyle binefsihi bir gayedir ve bu demektir ki, insanlık sanki kıymetler ve kudsiyetler âleminin cihanşümül bir güneşi nametenahi ve insan olmak sıfatıyla, birbirine müsavi birer ışık zerresidir.

Dikkat edersek etrafımızdaki bütün şeylerin ve hayvanların bize nazaran ve bizim gözümüzdeki değeri, nihayet ve bir alet ve vasıta değeridir ve tamamıyla izafidir. Bunlar bize yaradıkları nisbette ve müddetçe üstün veya aşağı bir kıymet alır. Nitekim eski mutlak ve müstebit hükümdarlıklarda olduğu gibi, zamanımızın oligarşik

³⁸⁸ Başgil, 2014, **age**, s.119-120.

³⁸⁹ Başgil, 2014, **age**, s.122-123.

diktatörlüklerinde insanlar tıpkı böyledir, eşya ve hayvan gibi sırf bir vasıta kıymeti almaktadır. Bu rejimlerde herhangi bir surette cemiyet kuvvetlerini zapt ederek hükümet postuna oturmuş olanların nazarında, memleket insanları sıfırdan başlamak üzere, bir kıymet kademeleşmesine tabidir. Bu kademeleşmede sıfır hanesini hak ve hürriyet taraftarları, en üstün kıymeti de diktatör temsil eder. Bu iki sonrasındakilere gelince; bunları diktatörün işine yaradığı, keyfine ve emrine bağlı kaldığı müddetçe sırf bir alet kıymeti alır. Her biri bu sayede ve kulluktaki mahareti derecesinde servete, izzet ve ikbale konar.

Demokrasi nizamında ise, insanlık sıfat ve mahiyetinde, kendine müsavi olan diğer bütün insanlar yanındaki değeri tam ve mutlak bir gaye değeridir. Binanaleyh, kimsenin kimseyi kendi maksat ve menfaatleri yolunda sırf bir alet olarak koşum hayvanı gibi kullanmaya hakkı yoktur. İnsanlara insan muamelesi yaptıkları ve vatandaşın insanlık sıfatını inkâra gittikleri içindir ki; demokrasi nazarında adı ve maskesi ne olursa olsun, bütün diktatörler ve her çeşit baskı rejimleri insaniyete karşı irtikâp edilmiş en çirkin bir haksızlıktır.’’³⁹⁰

Başgil’i, liberal devletlerde özgürlüklerin sınırlayıcı noktasının devlet değil toplumun kendisi olduğunu net bir şekilde belirtir. Buradaki odak nokta toplumun menfaati ve diğer bireylerin özgürlük alanlarıdır. Başgil, net bir şekilde bireyci ve özgür düşüncüyü savunur. Fakat Başgil’i, Klasik liberallerden ayıran nokta katı devletçilik anlayışını tamamen karşısında olmayışıdır. Başgil’in buradaki dayanak noktası içerisinde yaşadığı Türk toplumdur. Türkler, tarih boyunca devlet-millet esasına göre yaşamış kadim bir topluluktur. Binlerce yıldır gelen bu köklü gelenek kolay aşılamayacağı için tamamen devletçilik karşıtı bireycilik Türkiye için mümkün gözükmemektedir.³⁹¹ Bu sebepler gereği Başgil, Türk toplumunda devletten tamamen ayrı bir bireyci anlayış olacağı ihtimali düşünmemektedir.

4.4.2.2. Ali Fuat BAŞGİL’in Hukuk Üstünlüğü Anlayışı

Sınırlı devlet anlayışı, devlet organlarının liberal ekonomilerdeki yasadışı faaliyetlere kısıtlı müdahalesi veya hiç müdahale etmemesi anlamına gelir. Başgil’e göre devletin ekonominin doğal olarak oluşan durumuna çeşitli şekillerde müdahalede bulunması toplumsal hayatta ekonomi ve adalet sistemini daha da kötüye götürmektedir.³⁹² Başgil,

³⁹⁰ *İslam Dünyası Dergisi* 13 Mart 1953 Cuma.

³⁹¹ Başgil, 2014b, *age*, s. 151.

³⁹² Başgil, 2007, *age*, s.73.

klasik liberal anlayışın “bırakınız yapsınlar” anlayışını esas almaktadır. Toplumda bireylerin istedikleri şekilde hareket etmeleri, istedikleri işe çalışmaları ve diledikleri gibi özel mülk edinip birikim yapabileceklerini vurgular. Başgil’e göre devlet ekonomiye müdahale etmeyerek piyasada kendiliğinden oluşan özgür bir ortama katkı sağlar bu sayede toplumsal refahı getirir. Toplumun temel taşı bireydir. Birey, özgür bırakıldığı takdirde kendisi ve toplum için çalışarak maksimum fayda gösterecektir. Devletin buradaki görevi ise toplumda barış ve emniyeti sağlamaktır.³⁹³ Özel girişimin yetersiz kaldığı ya da fayda açısından gereksiz gördüğü durumlarda devletin mal veya hizmet üretmesini liberal ekonomi açısından bir sakıncası bulunmamaktadır. Özel teşebbüsün rahatlıkla faaliyet yapabildiği alanlarda devletin girişimci olmasına şiddetle karşı çıkan Başgil şunları söyler: “...Hele devletin ticaret ve sanayi işlerine el uzatması affedilmez bir hatadır. Çünkü devlet bu işlerde en kötü bir müteşebbis ve müstahsildir. Devlet ticaret ve sanayi işlerinde en ehliyetsiz bir müstahsil olmuştur”³⁹⁴

Devletin müdahalesinin olmadığı ekonomide, birey özgür hareket ederek ilerlemeye yüksek katkı sağlar. Zamanla ekonomik alanda ilerleyen bu bireyler toplumda seçkin bir grubu oluşturur. Bu oluşan seçkin grup devletin ekonomik alanda gelişmesinde başrol oynar. Devletin yapacağı en büyük kötülük ise bu ekonomiye müdahale ederek bu grubun ehliyet ve yeteneklerini hiçe saymaktır.³⁹⁵ Başgil sadece ekonomik alanda değil siyasi alanda da bir sınır devlet anlayışına sahiptir. Başgil’in sınırlı siyasi alan anlayışının temelinde insan hakları meselesi vardır. Ona göre insan haklarını etkin olması ancak devletin baskıcı ve müdahaleci anlayışından vazgeçerek olacaktır. Hak ve düşünce olarak kendini özgür hisseden birey hukuksal düzende bir ana merkez olacaktır.³⁹⁶ Buradaki asıl amaç devleti elinde tutan hükümet yetkililerinin toplum üzerinde oluşabilecek şahsi hırs ve çıkarlarını sınırlamaktır.

Başgil, elindeki imkânları sınırsız ve dengesiz bir biçimde kullanan iktidara eşkıya benzetmesi yapmaktadır. Bu tarz bir hükümet anlayışı meşruluktan uzaktır. Bu hükümetlerin yetkileri sınırlandırılmalıdır. Netice olarak devleti yöneten insanlarda bireydir ve bu bireylerin şahsi hırs ve çıkarları topluma zarar verebilir. Bu konuda Başgil şunları söyler: “...herkes bilir ki, eline ölçsüz ve hudutsuz bir salahiyyet geçiren, hemen

³⁹³ Başgil, 2007, **age**, s.74.

³⁹⁴ Başgil, 2007, **age**, s.74.

³⁹⁵ Başgil, 2007, **age**, s.75-76.

³⁹⁶ Başgil, 2014a, **age**, s. 308.

her hükümet adamı, milletin başına kara bir bela kesilmiş ve Allah'ın yarattığı canavarların en azgını olmuştur”³⁹⁷

Başgil, devletin yönetim organlarından hepsinin sınırlanması gerektiği görüşündedir. Özellikle bu organların en önemlisi ve tehlikelisi olan millet meclisinin sınırlanması gerektiğini söyler. Meclis, kanunlar çıkarır, yasaklar koyar bu yüzden sınırlanması en mühim olan devlet kurumudur. Elinde bulundurduğu imkânlar bakımından insan haklarını çiğneme durumu en yüksek beklenen kurum meclistir. Başgil, bu konuda şunları söyler:

“...hiç şüphe etmem ki, bir memlekette hak, hürriyet, şeref ve namusun yegâne koruyucusu ve en büyük teminatı, kuvvet ve otorite sahiplerinin bizzat hak ve hürriyet terbiyesi, şeref duygusu, insan severliği, insafı, itidal ve faziletidir. Ve bir memleket için felaketlerin en büyüğü, kuvvet ve iktidarın bu terbiye ve bu duygudan mahrum bir takım menfaat düşkünü sefiller eline geçmesidir”³⁹⁸

Başgil'e göre meclisin bu denli tehlikeli olmasının nedeni, elinde bulundurduğu yetkilerle hükümet üzerinde denetim yapma ve onu devirme yetkisine sahip olması dolayısıyladır. Toplumsal düzende huzur ve emniyeti sağlamak üst erke ihtiyaç vardır. Bireyler sahip oldukları hak ve imtiyazları toplumsal sözleşmelerle bu erke devreder. Bunlara sahip olan devlet toplumda huzur ve emniyeti sağlamanı ötesinde yapabileceği baskıcı faaliyetler için sınırlandırılması gerekmektedir. Bireyler toplumsal sözleşmelerle devlete haklarını devrederken sadece can ve mallarının savunmasına dair olan haklardan vazgeçmiştir.³⁹⁹ Devlet çıkardığı kanunlarla bireylerin hak ve özgürlüklerini yok sayamaz. Başgil'e göre devletçilik anlayışında da devletin sınırsız hareket etmesi anlayışı yoktur. Sınırsız ve kontrolsüz hareketi savunan görüş Makyavelizmdir.⁴⁰⁰

Geçmiş ile kıyaslama yapıldığında bireylerin devlet karşısındaki durumu günümüzde daha iyidir. Hukukun üstünlüğü kavramı devletin birey üzerindeki baskıcı tavrına müdahalede önemli yer tutar. Hukukun üstünlüğü ilkesi devleti üzerinde bir tutarlılık kaynağı olması dolayısıyla birey toplumda güven altında olur.⁴⁰¹ Tabi burada önemi olan konu hukuk üstünlüğü ilkesini nasıl devlet için önemli olacağı ve korunacağı

³⁹⁷ Başgil, 2014a, **age**, s. 309.

³⁹⁸ Başgil, 2014a, **age**, s. 323.

³⁹⁹ Başgil 2014b, **age**, s. 92-93.

⁴⁰⁰ Başgil, 2014b, **age**, s. 115.

⁴⁰¹ Başgil, 2014b, **age**, s. 126.

mesalesidir. Başgil'e göre bu durum ülkelerin siyasi ahlakı ile ilgilidir. Devletin başında olan devlet adamlarının kanuna olan bağlılıkları hukuk üstünlüğünün gerçekleştirilmesi noktasında bir garanti durumudur. Devlet adamlarının yapacakları kanun dışı keyfi uygulamalar mahkemelerde yargılanmalıdır. Bir toplumda hukuk bireyler için geçerli olduğu gibi devletin organları içinde geçerli olmalıdır.⁴⁰²

Hukuk  st nl ğ  anlayışı temel esası bireydir. Bireyin hak ve özgürlüklerini korunan ve güvence altına alınan bu anlayışı ile birey toplumda  zg r bir yaşam alanı bulur. Kişilerin maddi durumları ve statüleri diğer bireyleri için bir üstünlük ve baskı aracı olarak kullanılamaz. Hukuk bu gibi durumlarda toplumda adaleti gözetir ve bireylerin statüsüne değil eşitlik ve adalet ilkesine göre karar verici olur. Başgil'e göre kendini  zg r hisseden ve baskı altında olmayan bir birey kendini gerçekleştirir ve mutlu olur. Bireyin mutlu olması sonucunda toplumda mutlu olur. Hukuk üstünlüğünü liberal devletlerde önemli bir öğedir. Toplumun ihtiyaç duyduğu adalet anlayışını bireylere tarafsız olarak sunar.

4.5. Eğitim

4.5.1. Ali Fuat BAşG L'in Eğitim İle İlgili Düşünceleri

4.5.1.1. Aile ve Hukuk

Aile, aralarında evlilik ve kan bağı bulunan, koca, karı, çocuklar, kardeşler vb.nin oluşturduğu, toplum içindeki en küçük kurumdur. Aile aynı zamanda bir eğitim kurumudur. Bireyler, hayatlarındaki ilk eğitimlerini aileden alırlar. Aile, bir toplumun geleceği olan çocukların fizyolojik, bilişsel, gelişimini aldığı kurumdur.⁴⁰³ Aileden alınan bu eğitim bireyin toplum içesinde yaşama durumunu belirlemede etkin görev üstlenir. Başgil'e göre aile insan zorunlu ihtiyaçlarının ötesinde bir terbiye ve ahlak edinimini kazandıran bir eğitim kurumudur.⁴⁰⁴ Ona göre bireyin hayatındaki ilk kazanımlarını aldığı bu müessesinin ona verdikleri hayatı boyunca bireye rehberlik edecektir. Başgil'e göre ailedeki iyi eğitimin temeli 'temiz ve mütekabil muhabbet, temiz ve mütekabil bir hürmet'⁴⁰⁵ olmalıdır. Bu metot ile yetişen birey toplumda sağlıklı yaşar ahlaklı ve vicdanlı bir birey olur.

⁴⁰² Başgil, 2014b, **age**, s. 127-131.

⁴⁰³ Haluk Yavuzer, **Doğum  ncesinden Ergenlik Sonuna  ocuk Psikolojisi** (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2017), s. 133.

⁴⁰⁴ Ali Fuat Başgil, **Konferanslar** (İstanbul: Yağmur Yayınları, 2017d), s. 353.

⁴⁰⁵ Başgil, 2017d, **age**, s. 353.

Toplumda başarılı olan bireylerin çoğunun iyi bir aile eğitiminden geldiği görülmektedir. Ebeveynlerin tutum ve davranışları bireyler üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Birey, ailede kendisine ne verildi ise toplumda onu yansıtacaktır. Hatta kötü yetiştirilen bir bireyin daha sonraki süreçte ebeveyn olması durumunda bir eğitici olarak kendi çocuğuna vereceği sağlıklı eğitim toplumda nesillerin kötü yetişmesine neden olacaktır.

Başgil'e göre eğitim kurumu olarak aileden sonra okullar ve öğretmenler gelmektedir. Bireyin eğitimi bir bütün olarak düşünülmelidir. Aileden okula kusursuz gelmesi gereken bir durum herhangi birisinde kaynaklı bir eksiklik durumunda bireye zarar verebilir. Başgil'e göre aile eğitimi bireyler için temel ve eşsizdir. Bir birey aile eğitimden yoksun olarak büyüdü ise gelişimi eksiktir topluma adapte sürecinde zorluklar yaşar.⁴⁰⁶ Başgil, ailenin sadece sözlü olarak değil anne-babanın kişisel tutum ve davranışlarının bireylerin eğitiminde büyük rolü olduğu olduğunu belirtir. Başgil bu konuda şunları söyler:

“ Sanat ve terbiyenin ilk ve en feyizli yuvası, şüphe yok ki, her derecesiyle mekteptir. Gerçi bu hususta aile daha evvel gelir ve daha ehemmiyetli gibi görünürse de; iyi düşünürsek, zamanımızda ana babaları da yetiştiren mektep olduğu için, bugün ailenin terbiye bahsindeki rolü mektebe yardımcı bir duruma düşmüştür.”⁴⁰⁷

Başgil, aile ve okul arasında sıkı bir bağ olması gerektiğini düşünür. Ona göre eğitim kuşun kanatları gibidir biri olmadan kuş uçamaz. Ailede noksan olan bir eğitimde birey yetişemez aynı şekilde aileden iyi eğitim alan fakat bunu okulu ile pekiştiremeyen bireyde eğitiminde eksik kalır. Bireyin ailenin tavır ve davranışları ile kazandığı edinimlerin değiştirilmesinin ciddi bir eğitim hayatı ile olabileceğini belirten Başgil, ailenin birey eğitiminin her alanında mümkün mertebe dikkatli olması gerektiğini vurgular.⁴⁰⁸ Başgil'e göre aile eğitimini eksik veya kusurlu yapıldığı bireylerde okul ve ailenin işbirliği ile bu durumun düzeleceğini söyler.⁴⁰⁹

Başgil, geleneksel olarak her şeyi okula ve öğretmene yükleyen gelenekçi bir anlayışı savunmaz. Ona göre okul, aile birlikte hareket ederek bireyin gelişiminde önemli rol

⁴⁰⁶ Ali Fuat Başgil, (2018a), **Hatıralar** (İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2018), s.299.

⁴⁰⁷ Ali Fuat Başgil, (2017a), **Demokrasi Yolunda** (İstanbul: Yağmur Yayınları, 2017), s.93.

⁴⁰⁸ Ali Fuat Başgil, (2015), **Gençlerle Başbaşa** (İstanbul: Yağmur Yayınları, 2015), s.54.

⁴⁰⁹ Başgil, 2015, **age**, s.55.

üstlenirler. Güçlü bir birliktelik ile yetişen sağlıklı bireyler ise topluma hem kolay adapte olurlar hem de toplumun yaşam standartlarını yükseltirler.

Başgil'in 30 yıllık hocalık deneyimi bulunmaktadır. Bu deneyimleri esnasında gençler üzerinde birçok gözlemi bulunmaktadır. Başgil, gençler arasındaki kalitesiz eğitimin nedeni olarak aile ve mektepleri görmektedir. Eğer okul ve aile çocuğun gelişiminde beraber hareket ederse çocuk toplumda beklentileri gerçekleştirebilir.⁴¹⁰ Başgil'e göre aile eğitiminde sonra bireyin eğitim noktasında kendisi büyük oranda geliştireceği yeri okul olarak görmektedir.⁴¹¹

Başgil'in okulun eğitim hayatında talim ve terbiye olarak iki görevinin olduğunu düşünür. Talim, eğitimde bilgi alanını içerir. Terbiye ise eğitimin ahlaki alanı ile ilgilidir. Talim, bireyin zekâsına, terbiye ise iradesi ine yöneliktir.⁴¹² Tüm bunlar neticesinde Başgil, okulların temel amacının fikri ve ahlaki terbiye olduğunu söyler. Fikri terbiye, okullarda fen ve sosyal temelli dersler ile verilir. Ahlaki terbiye ise davranış ve kültür dersleri ile olur.⁴¹³ Ona göre okullar sadece bireylerin eğitim aldığı bir fabrika olmanın ötesine geçmelidir ve bireyin aklı ile birlikte ruhuna yönelik hareket eden çok yönlü bir eğitim kurumu olmalıdır.⁴¹⁴ Okullar, fikri ve ahlaki eğitimini iyi şekilde verirse birey hürriyet ahlakını almış olarak topluma girer ve demokrasi özgürlüklerinin bilincinde olur.⁴¹⁵

Başgil, eğitim gördüğü dönem itibari ile eğitimin çok yönlü eksikliklerinin olduğunu söylemektedir. Başgil, Avrupa'da eğitim almış, batıyı yakında tanıklık etmiş birisidir. Hem ülkesini eğitimini hem Avrupa'yı bizatihi şahsı ile tatbik etmiş olan Başgil, iki eğitim sistemini zihninde etüt etmektedir. Başgil, Türkiye'deki eğitim sisteminin gelişme adına batıyı taklit etmekten öteye geçememesini tenkit etmiştir. Modernleşme adı altında Batıdan alınan birçok değer gibi eğitiminde alalade olduğunu düşünen Başgil, bu durumun eğitime olumsuz yansımaları belirtir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılan inkılapların temelleştirilmesinde ve halka yayılmasında en önemli kurumlar okullar olmuştur.⁴¹⁶ Ancak yeni rejimin inkılapları

⁴¹⁰ Ali Fuat Başgil, **Yakın Mazide Hatıra Kırıntıları** (İstanbul: Yağmur Yayınları, 2017e), s. 17.

⁴¹¹ Ali Fuat Başgil, "Demokrasi ve Hürriyet", **İslam Dünyası Dergisi**, Mart 1953, C. 3, S. 51, s. 3

⁴¹² Başgil, 2017a, **age**, s.105.

⁴¹³ Ali Fuat Başgil, (1953), "Demokrasi ve Hürriyet", **İslam Dünyası Dergisi**, C. 3, S. 51, ss.3.

⁴¹⁴ Başgil, 2015, **age**, s. 16.

⁴¹⁵ Salih Zeki Haklı, **Ali Fuat Başgil: Bir Düşününürün Fikri Haritası** (Ankara: Liberte Yayınları, 2018), s.159.

⁴¹⁶ Mustafa Gündüz, **Maariftten Eğitime Tanzimat'tan Cumhuriyete Eğitim Düşüncesinde Dönüşüm** (İstanbul: DoğuBatı Yayınları, 2016), s. 536.

benimsenmesi amacı ile geçmiş ile bağların koparılması yolu tercih edilmiştir. Başgil'e göre hızlıca ve geçmiş i inkâr ile dayatılan bu anlayışın toplumda bir karlığı olması beklenemez. Özellikle dil konusunda yapılan yanlışlıkları şiddetli bir bicinde eleştiren Başgil, yapılan bu değışimi hızlı ve sağlıklı bulur “gebe kadını tekme ile doğurtmak” sözünü kullanarak durumun vahametini gözler önüne serer.

Başgil, eğitimin siyasi ve hükümet baskılarından uzak olması gerektiğı görüşünü benimser. Eğitim üzerinde yapılan ideolojik baskıların eğitim üzerindeki olumsuz yansımalarını eleştirmiştir. Bu konuda şunları söyler: “Mektep muayyen bir partinin malı ve kölesi değildir, mektep politikaya bitaraf kalmalıdır.”⁴¹⁷ Ona göre eğitim ve okullar siyaset üstü olmalıdır. Siyasetin baskısı altında olan okulların tarafsız bilgi ve temiz bir ahlaki değer eğitiminden yoksundur. Okullar, özgür bir ülkede toplumun ihtiyaç duyduğu fikri ve vicdanı hür nesillerin yetiştiğı kurumlar olmalıdır. Siyasetin, eğitime olan keyfi düzenlemeleri onu düzeltmez aksine zarar verir. Bu zarar verilen sistemden yetişen öğrenciler aklen ve vicdanen bağımlı olurlar.

Başgil, okullarda ezberci zihniyete karşıdır. Ona göre okulların eğitimde verebileceğı en önemli eğitim tenkit ruhudur. Tenkit ruhu öğrenciye sorgulamayı ve ilerleme saiklerini öğretir.⁴¹⁸ Başgil'e göre Batının Türkiye'den farkının bu eleştiri kültürü yüksek seviyede olduğudur. Eğer okullarda tenkit kültürü yerini taassup alırsa o ülkeler eğitim ile ilerlemenin aksine gerileme yoluna girerler. Bosna'nın kurucu lideri İzzetbegoviç bu konu hakkında şunları söyler: “Ben olsam Müslüman doğudaki tüm mekteplere eleştirel düşünme dersleri koyardım. Batının aksine doğu bu acımasız mektepten geçmemiştir ve birçok zaafın kaynağı budur.”⁴¹⁹ Ezberci eğitim öğrencilerin yaratıcı değil taklitçi olmasına neden olur. Taklit eden toplumlar gelenekleri ve geçmiş i ile bağ kurmaz ve modem dünyada desteksiz bir gemi misali sağa sola savrulur. Hâlbuki gelişimi isteyen ülkelerin eğitimlerinde eleştiri kültürünü önemsemeleri gerekmektedir. Özgür bir ortanda eleştiri kültürü ile gelişen birey kendini gerçekleştirme yolunda serbesttir ve kolay ilerleme gösterir. Başgil göre eğitimde sayının çokluğu bir kalite göstergesi değildir. Aksine sayıları artan okullar ve öğrenciler sistemli ve planlı takip edilemediğı durumda eğitimin kalitesi düşer ve kaliteli öğrenciler bu sisteme kurban

⁴¹⁷ Ali Fuat Başgil, (2018b), **Türkçe Meselesi** (İstanbul: Yağmur Yayınları,2018), s.86.

⁴¹⁸ Ali Fuat Başgil, (2017c), **İlmin Işığında Günün Meseleleri**, (İstanbul: Yağmur Yayınları, 2018), s.228.

⁴¹⁹ Aliya İzzetbegoviç, **Özgürlüğe Kaçışım Zindandan Notlar** (İstanbul: Klasik Yayınları, 2011), s. 130.

edilmiş olur. Ona göre eğitimde niteliksel artışlar niceliksel artışlardan daha önemlidir.⁴²⁰

4.5.1.2. Öğretmen ve Öğrenci

Eğitim sisteminin temel iki unsuru öğretmen ve öğrencidir. Eğitimde öğreticinin verimliliği eğitimin kalitesi beliler.⁴²¹ Bir toplumun eğitime olan bakış açısı öğretmenlere verdiği değer ile mukayese edilir. Başgil, uzun yıllar öğrenci ve öğretmenlik hayatında bu olayları bizatihi gözlemlemiştir. Ona göre yapılan işin kalitesi ona verilen önem ile değişir. Bu yüzden öğretmenlere verilen değer onların kalitesini arttıracaktır.⁴²² Başgil, öğretmenlik mesleğinin kutsallığının farkındaydı. Onun öğretmenlik müessesesine bakışı gelenekçidir ve ‘Bana bir harf öğretmenin kulu olurum’ görüşüne paraleldir. Öğretmen ile öğrencinin arasındaki ilişki modelinde saygı ve sevgi esas alınmalıdır. Bu bağ kurulmazsa eğitimin kalitesi düşer.⁴²³ Geleneksel metot ile öğretmen ve öğrenci arasındaki manevi duyguları öncelik alan Başgil burada kurulacak olan bağın eğitim kalitesini arttıracığı kanaatindedir.

Başgil, öğretmenlerde olması gereken vasıfları mesleki bilgi ve ahlaki terbiye olarak sayar. Mesleki bilgi, öğretmenin eğitim hayatı boyunca aldığı eğitimler, stajı ve kendini geliştirme süreçleridir. Öğretmen, ders verdiği konu alanında yetkin ve hâkim olmalıdır. Başgil göre öğretmenler kendilerini daima geliştirmeli ve farklı kaynaklardan beslenmelidir.⁴²⁴ Ona göre her yıl aynı bilgiyi tekrar eden tek tip kitapların eğitim sisteminin ilerlemesine bir katkısı yoktur. Bu yanlışın düzeltilerek öğretmenlere farklı kaynaklar sunulması böylece öğrencilerin çok yönlü gelişiminin destekleneceğini belirtir.⁴²⁵ Başgil, öğretmenlerin kendi alanlarında küt eser olmuş temel kaynaklardan beslenmelerini istemiştir. Bunların haricinde kalan ikincil kaynaklar ona göre faydası düşük ve kalitesiz olacaktır.

Başgil, öğretmenlik mesleğinin sadece maddi bir tasarruf değil manevi yönünün kuvvetli olması nedeniyle bu mesleğin aşk ve ruhla yapılması gerektiği taraftarıdır.⁴²⁶ Mesleğini bu ruh bilinci ile seçen öğretmen, aldığı mesleki yeterlilik ile eğitimin

⁴²⁰ Başgil, “Demokrasi ve Hürriyet”, ss. 2-3.

⁴²¹ Doğan Cüceloğlu, **Öğretmenim Bir Bakar Mısın? Öğretmenin Gücü Üzerine** (İstanbul: Final Kültür Sanat Yayınları, 2018), s. 7.

⁴²² Başgil, 2017c, **age**, s.255.

⁴²³ M. Faruk Bayraktar, **İslam Eğitiminde Öğretmen Öğrenci Münasebetleri**, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları (İFAV), 2015), s. 128.

⁴²⁴ Başgil, 2017a, **age**, s.98.

⁴²⁵ Başgil, 2018b, **age**, s.86.

⁴²⁶ Başgil, 2017a, **age**, s.65.

kalitesini arttıracaktır. Başgil, öğretmenlerin göreve başlama şartı olarak formasyonu mecburi görmektedir. Bu yüzdem ona göre formasyonsuz bir okulu mezbahaneye benzetir.⁴²⁷ Başgil, bu mesleği herkesin yapamayacağını, öğretmenliğin sadece bir bilgiye sahip olmak değil onu doğru aktarmak ve eğitime ruh vermek olduğunu düşünür.⁴²⁸ Öğretmen, yaşadığı toplumun değerleri bilmeli, kültürüne hâkim olmalıdır. Öğreticinin bu yönü noksan ise, öğretmen, öğrenci, veli ilişkisi sağlıklı bir temelde olmaz. Başgil, kendi kültürüne yabancı insanları asla tasvip etmiyordu. Bu durum öğretmen üzerinde olunca daha hassas olan Başgil, taklitçilik ile ilerlemenin karıştırılmasından endişe etmektedir.

Başgil, öğretmenlerin özellikle dil ve tarih alanında kendilerini geliştirmelerini istemiştir. Tarihini ve dilini iyi bilen öğretmenlerin toplumun temel saiklerini yakalayacaklar ve bu şekilde verilen modern bir eğitim, eğitim sistemini ileriye götürecektir. Bu konuda öğretmenler için şunları söyler: “...uydurma dilciler bu millete daha büyük fenalık yapamamışlarsa bunu daha çok akliselim sahibi metin halkımıza, sonra izanlı ve vatansever mektep hocalarımıza borçluyuz...”⁴²⁹ Başgil’e göre milli ve manevi değerlerini bilen bir neslin yetişmesi ve bu neslin diğer nesillere yetişmesinin önemini dile getirmektedir. Manevi değerlerden kopukluğun bir modernite anlayışı olarak algılanmasının üzüntüsünü dile getirmiştir.⁴³⁰

Başgil, öğretmende olması gereken diğer husus olarak ahlakı görmektedir. Ahlaki değer diplomada bulunmayan, öğretmenin vicdanını temsil eden bir husustur.⁴³¹ Mevcut sistemde öğretmende aranılan özellikleri eksik bulan Başgil, bu özelliklerin ahlak ve terbiye ile bir bütün olacağı kanaatindedir. Böylece Başgil, öğretmeni aldığı mesleki bilginin yanında ahlaki, milli ve manevi duyguları yüksek görevini aşk ile yapan kişi olarak tanımlar.⁴³²

Başgil, öğretmenlerin sahip olması gereken özellikler arasında; meslek sevgisi, iradeli olma, düşüncelerinde hür olma, taassuptan uzak ve esnek olma, örnek olma olarak sayar. Öğretmen, mesleğini severek yapacak, yapacağı ilerde irade sahibi olacak, tenkit ruhunu

⁴²⁷ Başgil, 2017a, **age**, s.109.

⁴²⁸ Başgil, 2017c, **age**, s.293.

⁴²⁹ Başgil, 2018b, **age**, s.73.

⁴³⁰ Ali Fuat Başgil, “Memleket Tefekkür Hayatına ve İnkişafına İndirilen Ağır Darbe”, **Sebilürreşad Dergisi**, Eylül 1948, C.1, S. 15, s. 239.

⁴³¹ Başgil, 2017d, **age**, s.342.

⁴³² Başgil, 2017d, **age**, s.342.

taşıyacak, bilimden uzak baskıcı metotlardan uzak, öğrencilerine hal ve hareketleri ile örnek olmalıdır.

Eğitim yolculuğunun muhatabı öğrencilerdir. Başgil'e göre öğrenci, çalışkan olmalı ve ilme karşı istekli olmalıdır. Öğrencinin ilimde başarısızlığa uğramasının nedeni, tembellik ve isteksizliktir. Başgil'e göre bu başarısızlıklar kalıcı değildir, düzeltilebilir. Kişi iradesini kullandığı zaman üşengeçlikten ve tembellikten kurtulur.⁴³³ Başgil, başarısızlığın bir nedeni olarak da kötü arkadaş seçimini görmektedir. Kötü arkadaş, ilim yolunda öğrenciyi olumsuz etkiler ve bir ahlaki erozyona götürür.⁴³⁴

Başgil, öğrencinin başarı yolunda iradesinin önemini vurgular. İrade, sadece ruh ile bağlantılı bir kavram değildir. İrade, öğrencinin aklındaki durumlara karar verme gücünü ifade eder. İradesi zayıf olan bir öğrenci hem maddi alanda yani bilgiyi alma ve onu kullanma noktasında zafiyette düşer hem de manevi alanda ahlaki sıkıntılar yaşar ve Başgil'in öğrenci için saydığı temel saiklerden bir eksik olur. Bu eksiklik öğrenciyi başarısızlığa götürür.

Eğitimin temel iki saiki olan öğretmen ve öğrencini birbirleri ile olan ilişkileri çok mühimdir. Öğretmen bu ilişkide büyük sorumluluk sahibi olan taraftır. Öğrenci ise öğretmene karşı saygılı olmalıdır. Başgil, öğretmen-öğrenci ilişkisinde gelenekçi metodun taraftarıdır. Eğitim bir arz-talep meselesi, usta-çırak ilişkisidir. Öğretmen, hizmet sektörünün manevi, gönüllü bir hizmetkârıdır. Fakat hizmetin değeri bilinmez ise ve öğretmenler hak ettikleri değeri görmezlerse bu ilişkinin zarar göreceğini söylemiştir.⁴³⁵ Burada iki tarafın birbirinin verimini etkileyen hassas bir ilişki vardır.

Başgil'e göre öğretmen ve öğrenciler bir milletin geleceğinin teminatıdır. Ona göre, öğretmen –öğrenci özgür bir ortamda ilim ile uğraşarak medeniyetin geleceğine yönelik uğraş verirler. Öğretmenler, öğrencilerine tenkit ruhunu aşırlarlar. Başgil, tenkit ruhunun eğitimin daha anlaşılır ve sorgulanabilir olması açısından pek kıymetli bulur. İçinde yaşadığımız kültürde tenkit bir saygısızlık olarak düşünülmektedir. Başgil ise tenkiti bir saygısızlık değil bir gelişim vasıtası olarak görür. Başgil, öğretmenlerin öğrencilerin hepsi bir makineden çıkmış gibi görmesini ve buna göre standart davranmasını yanlış bulmaktadır. Ona göre öğrencilerin her biri birbirinde farklı bir karakter sahibidir.

⁴³³ Başgil, 2015, **age**, s.21.

⁴³⁴ Başgil, 2015, **age**, s.22.

⁴³⁵ Başgil, 2017c, **age**, s.255.

Öğretmen- öğrenci ilişkisinde mühim olan bu farklı karakterdeki bireylere onlara uygun metotlar ile gelişimleri tamamlamalarını sağlamaktır.

4.5.2. Din Eğitimi

4.5.2.1. Okullarda ve Yaygın Din Eğitimi

Osmanlıda geri kalmanın bir faturası olarak görülen modernleşme hareketleri Tanzimat Fermanı ile birlikte hız kazanmıştır. Bu modernite anlayışı Cumhuriyet kurulduktan sonra kendisi pozitivist ve seküler anlayış çerçevesinde şekillendirmiştir. Cumhuriyetin temel dinamiklerinde birisi olan laiklik toplumda her zaman bir anlam karmaşası taşımıştır. Özellikle laik bir devlette din eğitiminin nasıl olacağı bir merak konusudur. Laik anlayış din ile ilgili olan her şeyi kendi üzerinden temellendirmek istemiştir. Din eğitimi de laik bir toplumda laik ilkeler usulünce yapılması uygun görülmüştür.⁴³⁶ Ülkemizde dini eğitimin laik bir ülkede nasıl olacağı sorusu bilimsel bir temel almamış mevcut durumun politik sistemleri ile çözümsüz bir hal aldırılmaya çalışılmıştır.

Başgil, insanların dini değerlerinden doğan hakların korunmasına karşı dini ve siyasi taassuplar karşısında doğru bir laiklik modelinin uygulanmasını istiyordu. Zira Başgil'e göre laikliğin yanlış yorumlanmasından kaynaklı sorunlar dine ve dini eğitime zarar vermektedir. Başgil, laikliğin ülkede tam olarak anlaşılabilmesi üzerine kitaplar yazmış, dersler vermiş ve konferanslar yapmıştır. Başgil'in Laiklik noktasındaki fikirleri dindar halk tarafından takdir toplarken laikliği savunan kesim ise Başgil'i eleştirmiştir.⁴³⁷

Başgil'e göre Türkiye'de Laikliğin bu kadar karmaşık bir zeminde olmasının sebepleri vardır. Modernleşme çabası ile alelade getirilen yeniliklerin toplumun temel saiklerinden kopuk meydana gelmiştir. Toplumun değerlerini, geleneklerini hiçe sayan uygulamalar toplumda yeniliklere karşı bir savunma mekanizması meydana getirmiştir. Bu noktada Başgil, laikliğin doğru anlaşılması taraftarıdır. Tek parti döneminde inkılaplar katı ve baskıcı bir şekilde uygulanması halk üzerinde olumsuz tesirleri olmuştur. Özellikle laiklik çerçevesinde oluşan durumlar toplumu ikiye bölmüştür.

Başgil'e göre Laiklik kavramı uygulama itibari ile yüzeysel olarak din ile devlet işlerinin birbirinden ayrılması şeklindedir. Fakat burada Türkiye'nin yaptığı hata Hristiyan Avrupa'nın uygulama tarzını birebir alıp kopya etmek olmuştur. Fransa'daki

⁴³⁶ Ünver Günay, **Din Sosyolojisi** (İstanbul: İnsan Yayınları, 2006), s.424.

⁴³⁷ Halis Ayhan, **Türkiye'de Din Eğitimi** (İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi(DEM) Yayınları, 2014), s. 72.

laikliğin uygulamasında din ve dini eğitim dini kurumların kapsamına girer.⁴³⁸ Türkiye’de Avrupa’daki bir kilise anlayışı olmayışı Avrupa’daki gibi bir pratiği uygulamada sıkıntılar doğurmaktadır. Başgil’e göre Türkiye’de laiklik gibi sunulan eğitim sistemi aslında materyalist temellidir. Ona göre bu materyalist tavır bırakılarak laiklik kavramının doğru anlaşıldığı bir eğitim modeli uygulanmalıdır. Başgil’in laikliğin esası din ve vicdan hürriyetidir. Devlet dini reddetmemeli bilakis dini sahiplenmeli ve koruma altına almalıdır.⁴³⁹

Başgil’e göre din eğitimi noktasında laik bir devlet din eğitimine müdahale etmemeli, baskı altına almamalı ve politik bir malzeme olarak kullanmamalıdır. Devlet halkının dini eğitim amacıyla ihtiyaç duyduğu maddi ve manevi desteği yerine getirmekle yükümlüdür.⁴⁴⁰ Halkın ihtiyaç duyduğu malzemeler temin etmeli, kurumlarda görev alacak personele imkân sağlamalıdır. Başgil’e göre Diyanet İşleri Başkanlığının yapısı değiştirilmelidir. Başkanlı devlet organlarına bağlı kalarak değil kendi başına özerk bir yapıda olmalıdır.⁴⁴¹ Eğitimin temel saiklerinde biri olan kültür aktarımının din eğitimi nazarında önemli bir yer tutar. Ona göre din eğitimi toplumun milli değerleri açısından önemli bir yeri vardır.⁴⁴² Başgil, din eğitimin yasaklanmasının toplumda olumsuz yansımaları olacağını belirtmiştir. Bu dönemlerde din, merdiven altı diye tabir edilen yerlerde sin tüccarlarının eline düşer ve yanlış sonuçlar doğurur. Din eğitimi laiklik prensibi nazarında devlet tarafından güvence altına alınmalıdır.

Başgil, Laikliğe anayasal bir çerçeve bulmak istiyordu. Laiklik tanımının anayasada geçmiyor olması ve yoruma açık bir ilke olması nedeniyle karmaşa oluşturmaktadır. Bu karmaşada dönem dönem siyasiler farklı anlamlar çıkararak kendi lehlerine politik çıkarlar gütmüşlerdir. Başgil, laikliğin Türkiye’ye uygun bir şekilde anlaşılması ve anayasada tanımının olması gerektiğini savunur. Bu sayede ülkedeki din ve din eğitimi anayasal tanımla koruma altına alınmış olacaktır.

Dini eğitimin verilmesi amacıyla kurulan İmam Hatip okullar kuruldukları dönem itibari ile her zaman bir tartışmanın konusu olmuştur. Kimilerine göre devletin din öğretmemesi ve laiklik prensibine aykırı görülen okullar kimilerine göre ise laiklik

⁴³⁸ Cemal Tosun, **Din Eğitimi Giriş** (Ankara, Pegem Akademi, 2012), s.109.

⁴³⁹ Nuray Mert, **Muhafazakârlık ve Laikli, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık, C 5** (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017), s. 334

⁴⁴⁰ Başgil, (2018c), **age**, s.182.

⁴⁴¹ Başgil, (2018c), **age**, s.213.

⁴⁴² Başgil, (2018c), **age**, s.110.

prensibi gereği okulların gerekliliğini ifade etmiştir. Başgil ise okullara politikanın girmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Ona göre devlet, vatandaşlarının dini ihtiyaçlarını maddi olarak temin etmek durumdadır. Bu ilke gereği Başgil'e göre inanan hatip okulları dini bir eğitim için gereklidir.⁴⁴³ Başgil'e göre Cumhuriyetin kuruluşunda sonra kurumsal olarak noksan kalan din eğitimi İmam hatip okulları ile bir boşluk doldurulmuştur. Bu okullar sayesinde göz önünde doğru bir din eğitimi alan nesiller materyalist değerlerden uzak olacaktırlar.

Başgil, imam hatip okullarının nitelik olarak çoğalmasını istemekle birlikte niceliksel olarak da gelişmesi gerektiği taraftarıdır.⁴⁴⁴ Başgil, bu okulların verecekleri eğitimin kaliteli ve yüksek derecede olması gerektiğine inanır. Uzun bir süredir ülkede dini bir eğitim kurumunun bulunmaması sonrası açılan imam hatiplerin verecekleri din eğitimi temel dini bilgiler esasında kalmayacaktır.⁴⁴⁵ Ona göre bu okulların müfredatı geliştirilmeli ve zenginleştirilmelidir. Başgil, İstanbul'da ziyaret ettiği 400 kontenjanlı bir imam hatip okulunda Arapça metnin tercümesini yapabilecek birkaç öğrenci görünce fevkalade üzölmüştür.⁴⁴⁶ Başgil'in buradaki önerisi iyi yetişmiş olan öğretmenlerin derslere girmesi ve niteliksel argümanlara dayalı olmayan bir eğitim modeli ile donanımlı öğrenciler yetiştirmektir.

Başgil, imam hatip okullarında eğitim alan öğrencilerin ileriki zamanlarda dini müesseselerde görev alacağı nedeniyle pratik uygulamaların önemine de değinmiştir.⁴⁴⁷ Başgil'e göre modern dönemin gereklilikleri ile geçmiş kültürünü harmanlayan bir modelde bu okullar başarılı olacaktır aksi takdirde eğitimin kalitesi düşüp, devlet kontrolünden çıkan bu kurum son zamanların son dönemlerindeki fitne yuvası olan medreselerinden başka bir şey olmayacaktır.⁴⁴⁸

Başgil'in din eğitimi üzerine görüşleri modernite kapsamındaki görüşleri ile paralellik göstermektedir. Başgil'e göre modernite adı altında alınan inkılapların toplumun temel saikleri önemszenmeden tepeden inen bir metotla uygulanması toplumda ters tepki göstermiştir. Özellikle yüzlerce yıldır ekseriyeti Müslüman olan bir illet ve coğrafyada getirilen laiklik kavramı diğer inkılaplar gibi tepeden inme şekilde gelmiş ve dinsizlik

⁴⁴³ Başgil, 2017b, **age**, s.77.

⁴⁴⁴ Başgil, (2018c), **age**, s.122.

⁴⁴⁵ Başgil, (2018c), **age**, s.286.

⁴⁴⁶ Başgil, (2018c), **age**, s.292.

⁴⁴⁷ Başgil, (2018c), **age**, s.293.

⁴⁴⁸ Başgil, (2018c), **age**, s.292.

olarak yaftalamıştır. Cumhuriyet kurulduktan sonra çeşitli kanunlarla kapatılan dini eğitim veren kurumlar uzun bir müddet açılmamıştır. Daha sonra açılan imam hatip okulları eleştir konusu olmuş ve politik bir malzeme olarak görülmüştür. Başgil'e göre devlet bu okulları geliştirmeli ve koruma altına almalıdır. Zira devletin kontrolü altından çıkan din eğitimi bazı grupların ekseninde bir toplumsal mühendislik malzemesi olarak kullanılacaktır. Başgil, mesleki yönden kaliteli öğretmenlerin niceliksel olarak yeterli olan öğrencilere dinin temel saiklerinin ötesinde dersler vermesi gerektiği taraftarıdır. Aynı zamanda sadece teorik eğitim olarak değil pratik olarak da imam hatipli öğrenciler eğitilmelidir. Başgil, laiklik kavramının din ve vicdan özgürlüğü ekinde tezahür etmesi gerektiği taraftarıdır. Bu tezahür ile birlikte bu okullarda ve toplumun yaygın eğitim alan kesimlerinde fikri hür vicdanı hür nesiller ortaya çıkacaktır.

4.5.2.2. Türkçe Meselesi

Cumhuriyetin ilanı ile beraber yeni kurulan rejim eski rejimin kural, kaide ve düzenlemelerine ilişkin değişikliklere gitmiştir. İnkılap adı altında yapılan yenilikler imparatorluktan milli devlet modeline geçen ülkede rejimleri kanıksatmak amaçlıdır. Yapılan inkılaplardan bazıları çokça muhalif hareketlerle karşılaşmıştır. Şapka Kanunu'nun Kabulü, Uluslararası Saat ve Takvimin Kabulü, Uluslararası Rakamların Kabulü bunlardan bazılarıdır. Yeni rejim eğitim alanında da inkılaplar yapmış, Tevhidi Tedrisat kanunu ile eğitim kurumları merkezi hükümete bağlanarak laik bir biçimde yapılması amaçlanmıştır. 1 Kasım 1928 de ise Yeni Türk harflerini hakkında kanun çıkmıştır. Eğitimde yapılan peyderpey hamleler ile merkezileşme ve laiklik amaçlanmış ayrıca harflerde yapılan değişiklik ile okuma yazma oranının arttırılması hedeflenmiştir. Dilde yapılan hamleler yıllar boyunca sürmüş dilde Türkçeleşme ve sadeleşme amacıyla birçok farklı politika güdülmüştür. 1940 'lı yıllarında başında ülkede Türkçe meselesi bir sorun olarak ortaya çıkmıştır.

Özellikle İnönü döneminde dilin devlet politikasına adapte olması amacıyla dile zarar verilmiş ve konu çıkmaza girmiştir. Başgil, bu dönemde dile yönelik yapılanları bizatihi görmüş ve bu duruma karşı gazete yazıları ve konferanslarla duruma karşı tepkisini ortaya koymuştur. Başgil'in dilin tahrif edilmesine yönelik tenkitleri HFYC tarafından broşür olarak basılmıştır. Başgil'in bu konu hakkında görüşleri detaylı olarak "Türkçe meselesi" adı ile neşredilmiştir.⁴⁴⁹ Başgil, son zamanlarda dile karşı yapına tacizleri

⁴⁴⁹ Başgil, 2018b, **age**, s.75.

esefle kınamıştır. Ona göre, tüm resmi kanallar kullanılarak mayalanmaya çalışılan bu yeni uyduruk dil, nesilleri arasında farklılıklar oluşmasına yol açmış. Halkın nezdinde manevi olarak bir yaralanmaya sebep olmuştur.⁴⁵⁰

Dönemin tek parti iktidarı tarafından cebren tatbik ettirilmeye çalışılan dil meselesi Başgil ve onun gibi düşünenler tarafında şaşkınlıkla karşılanmıştır. Onlara göre dil, hükümet eliyle baskı uygulanarak sürrealist bir şekilde yaptırım malzemesi olmaktadır. Başgil, Dil meselesini keskin bir dille eleştirmiş ve tarihin hiçbir döneminde Türkçenin bu denli zora düştüğünün görülmediğini vurgulamıştır.⁴⁵¹ Ona göre dile yapılan bu zarar kasti bir yozlaştırma faaliyetidir.

Başgil'e göre binlerce yıldır süregelen ve kendine yaşadığı coğrafya, kültürler ile etkileşime girerek günümüze kadar gelen Türkçe, yapılan bu yenileme hareketi ile bir gerileme dönemine girmiştir. Başgil binlerce yıllık birikimin ürünü olan Türkçeyi sade bir şekilde tanımlar. Başgil'e göre Türkçe, asırlar boyunca halkın hüküm sürdüğü ve ilişki içinde olduğu toplulukların kültür dünyasından geçerek, harmanlanıp berrak bir şekilde günümüze ulaşmıştır.⁴⁵²

Başgil, yapılan dil devrimini desteklemek amacıyla yeni kelimler uyduran ve eskiyi kötüleyen sözde lisancılara ise aşırı tenkitler yapmıştır. Başgil, bu devrin sözde dil hocalarına çeşitli sorular sorarak dile karşı yapılan bu ihanete ortak olmalarının sonuçlarını tarihten örneklerle izah etmiştir. Başgil'in bu konudaki tarizlerinin odak noktasında Nurullah Ataç vardır. Onun bu konudaki gereksiz tutumunu, ‘‘deliliğe kadar götüren bir ruh hastalığı ve kuru inatçı bir taassup’’⁴⁵³ olarak nitelendirmiştir.

Başgil, dilde yapılan bu hareketi Fransız ihtilali ile kıyaslamış, İhtilalde birçok şeyin değiştiğini fakat dile asla dokunulmadığını özellikle vurgulamıştır. Ona göre İhtilalciler dile dokunamamıştır çünkü dil bir milletin ruhu ve benliğidir. Dil bir milleti yaşayan kültürüdür.⁴⁵⁴ Başgil'e göre dile yapılan bu zarar bir milletin yüzlerce yıl devam eden ilim hayatında bir tacizdir. Ona göre bu yapılan sadelik ülkenin geçmişi ile bağlarını kopararak modernleşme yolunda temelsiz ve dilsiz bir medeniyet inşa etme isteğidir.

⁴⁵⁰ Başgil, 1948, **age**, s.1.

⁴⁵¹ Başgil, 1948, **age**, s.9.

⁴⁵² Başgil, 1948, **age**, s.7.

⁴⁵³ Başgil hatırları 1990 s.132.

⁴⁵⁴ Başgil, 1948, **age**, s.22.

Başgil, dile karşı yapılan bu yenilik hareketine anlam verememiş, kanun yoluyla yapılan bu tahribatın gereksiz ve lüzumsuz olduğunu söyleşi ve yazıları ile tenkit etmiştir. Yeni oluşturulan kelimelerin tek kitap kitaplar aracılığıyla tepeden inme olarak öğrencilere dayatılmasına şiddetle karşı çıkmıştır. Bu şekilde alınacak bir eğitimin baskı altında kalacağını ve hür düşüncelerin peyda olmayacağını söylemiştir.⁴⁵⁵

Başgil, Atatürk döneminde 1930’lu yıllarda Türkçülük adı altında yapılan faaliyetleri örnek göstermiştir. Atatürk, 1935 yılındaki “Güneş Dil Teori” meselesinde konunun başka yerlere gittiğini özellikle dil konusunda gidilen yanlışlığı görüp bu teorileri sonlandırmıştır.⁴⁵⁶ Bu teoriden yıllar sonra İnönü döneminde tekrar dile yapılan taarruzlar anlamsız bulan Başgil: “evvela akl-ı selim sahibi metin halkımıza, sonra izanlı ve vatansever mektep hocalarımıza ve nihayet matbuatımıza borçluyuz.”⁴⁵⁷ Diyerek yapılan çalışmaların sonuçsuz kalmasından memnun olduğunu ifade etmiştir.

Başgil, dil konusundaki serzenişlerini, uydurma dil meselesi yazısında beyan etmiştir. Başgil, Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin kaldırılmasının bir faciaya dönüşeceğini, bu kelimelerin asırlar boyunca milletin zihninde bir yaşantı tarzını ifade ettiğini söyler. Ayrıca ona göre mesenin pedagojik zararı daha vahimdir. Mekteplerde okutulan ilmin ve bu ilmin kelime kökeninin silinmesi tarihi bir trajedidir.

“Er geç ve ister istemez ve ele alacağımız bazı milli ve Hayati meselelerimiz vardır desem, bana gücenmeyiz çünkü bunlar vardır ve bir hal sureti beklemektedir. Ne kadar çabuk olursak, o kadar zaman ve enerji kazanmış oluruz var olan var olan bu meselelerden biri yeni harflerin kabulü prensibi tatbikatını işinden hatalardır. İlk bir hata geçende bu sütunlarda intişar eden bir yazımda da işaret ettiğin gibi yeni elifbanın eksik bir surette tespit edilmiş olmasıdır. Tekrar ediyorum ki kanaatimce yeni elifbamız eksik ve hatalıdır biz dilimizin savti bünyesine telaffuz kaidelerine göre rasyonel ve elifba tanzim edeceğimiz yerde tabii tekamül kanunları gereğince asırlar içinde teşekkür eden bugün niye zorlayıp tarihi bir hasıladan ibaret olan milletin elifbasına aynen uydurmak ve o klişeye sokmak istedik. Bu sebep belirtiyim yeni harflerimiz hem Türkçemizin sesi ve şivesi güzelliği ifade eden hem de dilimizde mevcut bazı kelimeleri kolayca yazmaktan acizdir. Gerçi dillerdeki elifba tıpkı musikideki nota gibidir. Musikinin ideal bediiyatını tamamıyla ve olduğu gibi ifade ile müddetilir muhtemel mevcut olmadığı

⁴⁵⁵ Başgil, 2018b, **age**, s.33.

⁴⁵⁶ Başgil, 2018b, **age**, s.52-53.

⁴⁵⁷ Başgil, 2018b, **age**, s.73.

olamayacağı gibi bildiğin bünyesi de öylece ifadeye mutlu edilir bir elifba mevcut değildir ve olamaz. Bundan dolayıdır ki en ileri giden diller mesela Fransızca İngilizce bile tamamıyla yazıldığı gibi söylenir ne de söylendiği gibi yazılır.⁴⁵⁸”

Başgil, bu yazı dizisinde yeni harflere geçiş aşamasında karşılaşılan sıkıntıları ve sonuçları hakkında tespitler yapmaktadır. Bir diğer yazısında ise Türkçe dil meselisini de şunları söyler:

“Yapılacak şey bu idi, bugün de budur. Ve asıl zaruret elifbamızın mutahassislarca yeniden gözden geçirilip tashih ve ikmal edilmesin dedir. İkinci ve neticeleri itibari ile daha büyük hata eski harflerin her derecesi ile bütün tahsil müesseselerimizden birden kaldırılmasıdır. Bu sebeple hem yeni harflerin Türkçemiz bünyesine peyderpey mal edilip intibak ettirilmesi zorlaşmış hem de hususi ile memleketin tefekkür hayatına ve ilmi inkişafına ağır bir darbe inmiştir.

Halkımız haklı olarak, yakın menfaatleri ve haldeki ihtiyaçları ile meşguldür. Ve nazarları memleketin mali ve iktisadi işlerine dikilmiştir. Hâlbuki öte yandan milli hayat ve istikbalini temeli olan ilim ve maarif işlerimiz müthiş bir buhran ve bocalama içindedir. Bu işler değil halkımızın havsalasında matbuatla bile en az yer tutmaktadır. Fakat iyi bilmelidir ki, İlim ve marifet meseleleri sosyalistlerin dili ile konuşmak lazım gelirse ihtiyaçtır. Yani cemiyet binasının gözle görünmeyen toprakaltı temellendir. Gerçi maarif işlerimizi kaplayan kesif buhranı gören ve bundan yüreği sızlayanlar yok değildir. Fakat ne yazık ki bu işlerle asil vazife sahipleri bile ciddi surette meşgul olmaktadır.

Türkiyemizde hukuk hayat ve münasebetlerin ilmini 1926 medeni kanununun kabulü ile başlamıştır, telakki eder. Daha şimdiden hukuk fakültelerimizdeki genç asistan ve doçentlere, düne kadar memleketin medeni kanunu olan, mecelleden bahsettiğimiz zaman yamyamlardan konuşuyoruz zannediyor. O zannede dursun, Mecelle hukuku mevcuttur ve Roma'nın on iki levha kanunlarından daha uzun bir ömre maliktir. Yalnız mesele şuradadır ki, bugün en zeki ve istidatlı bir Türk gencinin bile memleket ilmine dair sarıh ve sahih bir bilgi edinmesi kabil değildir. Nasıl kabil olur ki, eski harfi Türkçeyi bilmeyen bu genç, beş on sene evvelki eserleri bile kendi gözleri ile okuyup kafası ile düşünemeyecek yalan yanlış nakledilmiş ikin-üçüncü yerden yahut da, daha feci, milli benliğine tamamı ile yabancı kaynaklardan yani Garp eserlerinden

⁴⁵⁸ Ehlisünnet Dergisi 15 ekim 1948.

öğrenecektir. Fakat yazıklar o gence ki, mensup olduğu milletin bin yıllık hukukuna tarihi ve edebiyatına garplı bir müsteşrikin eserinden okuyup öğrenir’’⁴⁵⁹.

Başgil, gerek şahsı nazarında gerekse HFYC çatısı altında dile karşı yapılan bu hücumlara karşı Türkçeyi müdafaa etmiş, genç nesillerin kendi kültür değerlerinde bağınaz olmamaları ve kendi öz değerleri üzerinden bir gelecek inşa etme noktasında dilin önemini her daim vurgulamıştır.

4.5.2.3. Atatürk ve İnkılapları

Başgil, kendisine dönem dönem yapılan inkılap ve Atatürk düşmanı yakıştırmalarına cevap vermiştir. Başgil, cumhuriyetin ilk dönemlerinde yetişen aydın, tahsilli bir mütefekkidir. O, doktora tezini Cumhuriyeti kuran ve gençlere sonsuz güven duyan Atatürk’e ithaf etmiştir. Başgil, Atatürk’ü sevmekle beraber dönemin inkılaplarına da tahsili gereği eleştirel yaklaşmış ve sorgulamıştır.

İnkılap, köklü bir değişiklik ve yenilik hareketidir. Ona göre inkılap iki şekildedir:

1- Kadro inkılabı denilen toplumda siyasi, sosyal, hukuki alanlara pek fazla dokunmamak kaydıyla yapılan inkılaptır. Tarihimizde meşrutiyet buna örnektir. Meşrutiyet köklü değişiklikler yapmamış fakat cumhuriyet zemin hazırlamıştır.⁴⁶⁰

2- Bu inkılap türünde ise temel saikler dâhil çoğu değer kökünden değişir. Bu değişim mecburilik kazandırılabilir. Ancak yerinde ve doğru yapılmazsa anarşiye dönüşür.

Başgil’e göre inkılaplar sebepsiz yere yapılmamıştır. Bir ihtiyaca binaen yapılan bu devrimler son yüzyıllarda geriye giden memleketin ilerlemesi için yola döşenen ışıklar misali gibidir. Yapılan bu inkılapların temeli hürriyet ve istiklal ülküsüne dayanmaktadır.⁴⁶¹

İmparatorlunun çöküşü ile birlikte büyük bir mücadeleye girişilmiş, uzun yıllar süren savaşlar sonrasında yeni bir devlet kurulmuştur. Bu yeni rejimin kurucusu ve inkılapların lideri Mustafa Kemal Atatürk’tür. Atatürk milli mücadele öncesi ve esnasında Türk milletinin azmi ve kararlılığını görmüş ve “Milleti yine milletin azmi ve karar kurtaracaktır’’ millete olan güvenini dile getirmiştir.

⁴⁵⁹ *Ehlişünnet Dergisi* 15 ekim 1948.

⁴⁶⁰ Başgil, 2017c, *age*, s.162.

⁴⁶¹ Başgil, 2017c, *age*, s.164.

Başgil, Atatürk'e sevgisini ve inancını şu sözlerle bize aktarmıştır: "Türkün yakın tarihinde en büyük bir şahsiyetini anmayı ve ona Türk nesillerinin minnet ve şükranlarını iletmeyi, vatani ve millî bir borç biliriz. Bir milletin büyüklerine karşı saygı ve minnet beslemesi, hem büyüklüğünün delili hem de milli ve insani bir vazifedir."⁴⁶²

4.5.2.4. Tek Parti ve Şeflik İdaresi

29 Ekim 1923'te Cumhuriyetin ilan edilmesi birlikte yüzyıllar süren, saltanat temelli imparatorluk modelinden egemenlik ilkesini esas alan yeni bir devlet kurulmuştur. Yeni Cumhuriyetin ilk kurulduğu zamanlarda ülkenin temel Saiklerini belirleyen tek bir parti vardır, CHP. 1924 yılında CHP' ye karşı kurulan ilk muhalefet partisi, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasıdır. Fakat bu muhalefet yapılanma çok uzun sürmez. Kısa kısa bir zaman sonra, Cumhuriyetin kurucu ilkelerinin tehdit edenlerin bir araya gerekçesiyle 1925 yılında kapatılır. Böylece ilk, çok partili hayata geçiş denemesi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 1930 yılında kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkasına kadar, ülkede herhangi bir muhalefet partisi kurulmamıştır. Atatürk'ün çok partili hayata geçme arzusu, Serbest Cumhuriyet Fırkasının kurulmasında önemli rol oynamıştır. Bu parti de süre içinde, rejim aleyhtarı bağnazların toplandığı yer olması nedeniyle, kurucusu Fethi Okyar tarafından feshedilmiştir. 1945 yılında kurulan Milli Kalkınma Partisi'ne kadar, tek parti yönetimi Türkiye'nin bir gerçeği olmuştur.

Ancak, burada mühim olan ve anlaşılması gereken nokta Türkiye Cumhuriyeti'nde, Atatürk döneminde çok partili hayata geçme isteği vardı. Fakat ortam ve toplumun temel dinamikleri buna müsait değildi. İnönü dönemi, bu heyecandan uzak kalmış. Tek adamlık modelinin, bir müddet devam etmesi gerektiğine inanan ve muhalif yapılanmaya ihtiyaç olduğunun düşünülmediği bir dönemdir. Cumhuriyet tarihimiz bağlamında parti yönetiminin tam anlamıyla kurulduğu devir, Milli Şef dönemidir. Bu bölümde; Ali Fuat Başgil'in bu dönemle alakalı eleştirilerini ele alacağız.⁴⁶³

Parti; ortak bir görüş, düşünce ve hedef doğrultusunda bir araya gelen kişilerin ve bir ülkenin yönetimini bu düşünce, görüş veya hedefin gerektirdiği yönde ilerletmek amacıyla kurulmuş siyasi topluluktur. Bütün insanların aynı şeyleri aynı şekilde algılamaları ve düşünceleri imkânsızdır. Ancak, insanların ortak bir gayesi olup bu amaç içi çalışabilirler. Bu yerlerden biride partilerdir.

⁴⁶² Başgil, 2017c, **age**, s.168.

⁴⁶³ Bu dönem için bak; F. Hüsrev Tekin, Türk Tarihinde Siyasi Partiler ve Siyasi Düşüncenin Gelişmesi. İstanbul 1995, s . 92

Başgil partileri şöyle tanımlamıştır: “Bir görüş ve kanaat farklılaşmasında, aynı esaslarda birleşen ve aynı bir istikamete giden, şuurlu veya şuursuzca gruplaşan, birer siyasi teşekküllerdir”⁴⁶⁴. Aynı zamanda bu kuruluşlar, ülkenin yönetimini ele alan, iktidar koltuğuna oturup ülkenin geleceğine karar veren durumundadır.

Başgil: “Demokraside fikir ve kanaat grupları, yani partiler, hem hükümet ve idare için birer hazırlık ekibi, hem de siyasi mücadelede birer disiplin kadrosudur. Partiler, cemiyet bünyesinde esasen tabi bir surette mevcut olan, fikir ve kanaat akışlarının, gruplaşması ve kuvvetli birer terbiye ve disiplin teşkilatı haline gelmesidir.”⁴⁶⁵ demiştir. Bu görüş ve fikir düşünce akışlarından oluşan partiler, birer siyasi terbiye mektebi olmalıdır.

İnsanın, birey olmaktan hareketle toplu olarak devlete, hükümet etme durumuna geldiği en önemli kurum partilerdir. Yani insanların bu topluluk bünyesinde değiştiği ve kendisini geliştirip gerçekleştirdiği, bir bakıma insanların başkalaşım geçirdiği, kendisinin birey olduğu zamanlarda muhalefet ettiği şeyleri hükümet olduğunda yapan, bireyin durumu vardır, bu değişimde. Ancak, durum her zaman böyle olmayabilir. Yani ferdin karşı çıktılarına, hala karşı çıkması olabilir.

Baskı, İnsanlık tarihinde, güç odaklarının zayıf olanlara hükmetmek amacıyla uyguladığı bir yönetim aracıdır. Devlet eliyle yapılan baskılara ya da böyle bir sürece istibdat denir. Başgil: “İstibdat tarihi tekâmülünde iki şekil almış ve iptidai devirlerden başlamak üzere, evvela cemiyet baskısı halinde zuhur etmiştir. Eski çağların iptidai cemiyetlerinde fert adeta çelikten örülmüş bir disiplin ve yasak çerçevesi içindedir. İçtimai kuvvet ve iktidar, bir elde veya bir heyet ve sınıfta toplanıp şahsileştikçe; kral, imparator, han ve hakan gibi bir şahsın; senato gibi bir heyetin ve aristokrasi gibi bir sınıfın elinde temerküz ettikçe, istibdatta şahsileşmiş ve bir -hükümet baskısı- şeklini almıştır. Hükümet baskısı da dini ve laik olmak üzere, iki nevi istibdat şeklinde zuhur etmiştir.”¹⁵² diyerek istibdatın şeklini anlatmıştır.

Atatürk’ün vefatından sonra, iktidarda bulunan İnönü döneminde, yapılan istibdat rejimine en sert eleştiri Başgil tarafından yapılmıştır. Başgil, Modern istibdat, öncelikle milletin kendi bütçesinden fazla fazla ikram ettiği para ve makam sayesinde, çevresinde bir takım çürük temelli, çıkar düşkünü çevreler ve çeşit çeşit paralı

⁴⁶⁴ Ali Fuat Başgil (1961a), **age**, s. 21-22.

⁴⁶⁵ Başgil. "Ekseriyet Meselesi ve Partiler-", Vatan, 25 Nisan 1946.

şakşakçılar toplandığını söylemiş. Bunların bazılarını âlim, bazılarını filozof, bir kısmına tarihçi, dilci veya şair üniforması giydirerek, uydurma bir ilim, felsefe, tarih, dil ve edebiyat üretilemeye çalışmıştır. Bu kirli ve kiralık insanların bozup gülünç bir hale koyduğu gerçekleri de, okullarda kitaplar aracılığıyla halka yayılmak istendiğinden bahsetmiş. Kendi politikasına uygun olarak görmediği din adamlarına ise hor bakmış ve onlara karşı bir ayrıcalıklı politika izlediğini söylemiştir. Başgil, istibdat döneminin bile akıl tutulması şeklinde olduğu ve insanlara akıllarının tek tipleştirme modelini hedeflediğinin savunmaktadır⁴⁶⁶. Başgil, bu söylemler ile kendisinden destek isteyen iktidar çevrelerine sert çıkmış, yazıları ile bu istibdat dönemine bir başkaldırı yapmıştır. Başgil, hiçbir zaman bu tür baskılara boyun eğmemiş, hakkaniyet ölçülerinden vazgeçmemiştir.

Başgil, İnönü dönemi için modern diktatör tabirini kullanmıştır. Sözde halkın oylarıyla iktidara gelen insanların, iktidar olduktan sonraki değişimi, modern anlamda bir diktatörlük meydana getirmiştir. Bu rejimlerin en korktuğu şey fikir, görüş ve menfaatlerin birleşmesidir.

Bu konuda Başgil'in çok önemli bir tespiti daha vardır. Ona göre bir ülkede, dalkavukluk, yalancılık ve mürailik çoğunlukta ve meşhursa, o yerde ağır bir istibdat vardır. Ve bu istibdat anlayışı temiz vicdanlı insanları kirletmektedir⁴⁶⁷. İktidar çevrelerinde meydana gelen bu menfi değişmelerin, insanlığı, modern bir istibdat anlayışına götüreceği durumu yadsınamaz bir gerçektir.

İnsanlık tarihinde yapılan en büyük utançlardan biriside insanın insan olma temel Saiklerin elinden alınması ve yasaklanmasıdır. Başgil'e göre bu temel Saiklerin kaybedildiği en kötü zaman, tek partinin iktidarda olduğu zamandır. Başgil: "İki dünya harbi arası devirde, Garp 'ta ve Şark'ta, tek parti adı altında, yer yer zümre diktatörlükleri ve insan haklarını inkâr üzerine müesses baskı idareleri kuruldu. İnsanlığın en tabii ve elemanter hakları bile ayaklar altına alındı"⁴⁶⁸. Diyerek tek parti dönemini, insan anayasal açıdan değerlendirmiştir. Partiler; gerçekte, demokrasi rejimini temel alan kuruluşlardır. Fakat partilerin niceliği ve temsil ettikleri gerçeklerden açısından, baskı aracı olmaları mümkün olmuştur.

⁴⁶⁶ Ali Fuat Başgil (1961a), **age**, s. 63.

⁴⁶⁷ Ali Fuat Başgil (1961a), **age**, s. 66.

⁴⁶⁸ Ali Fuat Başgil, "İnsan Hakları". Düşünen Adam. S. 20, İstanbul. 17 Mayıs 1961. s 9.

Tek parti ve demokrasi sisteminin aynı anda işlevsel olması mümkün değildir. Çünkü düşünceleri ve vicdanları tek tip haline getirmek imkânsızdır. Bundan dolayı Başgil: “Partisiz, demokrasi olmayacağı gibi, tek parti de demokrasi olmaz. Esasen tek parti tabirindeki parti sözü, hüküm süren despotizmi maskelemek için, demokrasi lügatinden çalınmış bir kelimedir”⁴⁶⁹ demiştir. Başgil’in bu sözleri tek parti tabirini, insan hak ve hürriyetleri açısından ele alarak, tek partinin demokratik sistemde yeri olmadığını anlatmıştır.

Başgil'e göre, demokrasilerde en mühim unsurlarından biri de çoğunluk meselesidir. Ve bu çoğunluk temelinde, halkı temsil etmektedirler. Başgil'e göre, çoğunluğun temsili esasına dayanan demokrasiler, uygulamada halkın hükümeti olmaktan daha çok, bir veya bir kaç partinin, hatta parti başındaki liderlerin hükümeti haline gelmiştir. Bu Demokratik sistemde hüküm süren halk değil, halkın isteklerine suni çözümler üreten ve çoğunluğu kendisine itaat etmesini sağlayabilen parti şefleridir⁴⁷⁰. Bu durumda, milletin temsilcisi olduklarını iddia eden vekiller, kendi menfaatleri ve siyasi hayatlarının devamını parti şeflerinin iki dudağı arasında gördüklerinden, inanç ve değerlerini unutup değişim geçirmişlerdir. Sonuç olarak parti şefleri, mutlak güç halini almışlardır.

Başgil'e göre, şef diktatör yasının meydana gelmesi şöyle gerçekleşmektedir: “Seçimlerde en fazla oyu alan parti, bütün devlete hakimdir, Meclise de hakimdir. Parti demek şef idaresi demek, böylece şef idaresi, memleket idaresine dönüşür ve neticede *şefin* hâkimiyeti demokratik olarak (!) gerçekleşir.”⁴⁷¹.

Başgil'e göre Türkiye'de şef idaresinin tek adam olmasının nedenini, ilk önce Anayasa'daki eksiklikten kaynaklanmaktadır. Başgil, eksik anayasanın ülkemizde bir dikta rejiminin oluşmasında etkin rol oynadığını söyler.⁴⁷² Anayasa'nın düzenlenmesini, hem de insan hak ve hürriyetlerini koruyacak teminat müesseslerinin kurulmasını istemiştir.

İkinci Dünya Harbi'nden sonra Başgil, tek partili rejimin terk edilip, çok partili demokratik bir sisteme geçilmesini istemiştir. Ona göre mevcut sistem tek parti rejiminin

⁴⁶⁹ Başgil, “İsviçre Parlamentosunda Partiler”, **Yeni İstanbul**, 3 Temmuz 1958.

⁴⁷⁰ Başgil, “Anayasamız Eksik ve Sakattır-”, **Son Posta**, 20 Nisan 1956.

⁴⁷¹ Ali Fuat Başgil, (2014c), **age**, s. 55

⁴⁷² Ali Fuat Başgil, “Anayasamız Niçin Tadile Muhtaçtır?”, **Vatan**, 16 Ocak 1949.

yaptıklarını kaldıramaz. Derhâl ve kati süratle çok partili hayat geçilmelidir. Demokrasi böylelikle rahata kavuşur.⁴⁷³

Bununla beraber Başgil, bizde hâlâ, şef idaresinin devam etmesini birçok durum ile ilişkilendirir. Özellikle anayasasın zayıflığı ve gereksiz madde fazlalığı ve eksik maddelerin, ülkedeki siyasi havayı bozduğunu belirtir.⁴⁷⁴

Böylece Anayasa da meydana gelen bu eksikliklerin giderilerek, insan hak ve hürriyetlerini koruyan, demokratik bir rejime geçilmelidir.

İsmet İnönü, Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatından hemen sonra CHP'nin başına, daha sonra da Türkiye Devleti'nin Cumhurbaşkanlığına seçilmiştir. 1938'den 1950'ye kadar olan döneme, İnönü devri veya Milli Şef devri denilmiştir.

Başgil, İnönü'yü hakkında olumsuz kanaat sahibidir. Başgil'e, İnönü ve hükümetini Avrupa'daki diktatörlere benzetir. Kolluk kuvvetleri ile rejimin dayatılmasının getirdiği trajik durumdan serzeniş eder. Ona göre İnönü, altı temel ilkenin sadece üçünü uygulamıştır. Bunlar; Milliyetçilik, Devletçilik ve Laiklik.⁴⁷⁵ Bu sözleri ile Atatürk dönemini, İnönü döneminden ayırmış, Atatürk'ün samimiyetine, fakat İnönü'nün inatçılığına değinerek, İnönü dönemini, o dönemin diktatör dünyasından esinlendiği tespiti ortaya koymuştur.

Atatürk'ten sonra, Halk Partisi halk eksenli destek modelinden uzaklaşmış, iki dünya savaşı arası dönemde, İtalya, Almanya ve Rusya'daki benzerleri gibi, silahlı bir oligarşi teşkilatı gidişi almıştır. Halk Partisi'ndeki bu durum, halkı baskı altına almıştır. Başgil: "CHP' ye göre idare etmek sanatı, zulüm ve baskı ile hareket etmekten ibaret idi. Metodu da -Zirveden kaideye- formülünde manasında buluyordu. Bütün diktatörlüklerin prensibi olan bu formüle göre; Şef, vesayet altına alınmış olan halkın adına düşünür ve karar verir"⁴⁷⁶ demiştir.

İnönü devrinde, üzerinde çok durulan ilkelerin başında Laiklik; dine karşı acımasızca bir cephe almıştır. Başgil'e göre, İnönü'nün Laikliği: "Komünistler dine karşı yürümüş, din duygusunu ve Allah aşkım insan kalbinden söküp atmak için, mücadele eden bir nevi materyalizm şeklinde görülmüştür"⁴⁷⁷. Ve bu bağlamda toplumun

⁴⁷³ Ali Fuat Başgil, (2014c), **age**, s. 23

⁴⁷⁴ Ali Fuat Başgil, "Laiklik Anayasaya Tarif Olarak Girnelidir", Yeni Sabah, 9 Temmuz 1960.

⁴⁷⁵ Başgil, 27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri, s. 73.

⁴⁷⁶ Başgil, 27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri, s. 74.

⁴⁷⁷ Başgil, 27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri, s. 76.

vicdanından çıkarılmak istenen din duygusunun yerine, milliyetçilik duygusu işlemiştir.

İnönü döneminde, üstünde çok durulan diğer ilke ise, devletçiliktir. “İnönü devrinin devletçiliği, komünizmin tebdili kıyafet etmiş şekli olan, sert bir demir perde rejimi halinde cereyan etmiştir. Her sınıf halk, ister istemez devletin bu demir pençeli baskısına boyun eğmiştir”¹⁶⁵.

Türkiye'de, 1938 ile 1946 yılları arasında iktidar olan ve Avrupa'daki diktatörlükleri kendine örnek almış olan bu yönetimi, Başgil şöyle tarif etmiştir: “Türkiye geniş bir sirkidir. Kendileri de, vahşi hayvan terbiyecisidirler. Bu gidiş ancak, 1946'dan sonra doğan kuvvetli muhalefet karşısında değişmiş ve Halk Partisi, demokratik hizaya girebilmiştir. Bu tutum ve zihniyettir ki, memleket çoğunluğunun, Halk Partisi'nden yüz çevirmesine neden olmuştur”⁴⁷⁸. 1950 seçimlerinde, CHP'nin çoğunluğun reyi ile iktidardan gitmesi bu sözleri destekleyici niteliktedir.

Ancak, Başgil'e göre İnönü; “İspanya diktatörü Franko gibi, harpten sonra da totaliter rejimini devam ettirebileceğini kanaat getirseydi bunda tereddüt gitmeyecek ve ancak Müttefikler tarafından terk edilme korkusuyla diktatörlüğünden vazgeçecek idi”⁴⁷⁹. İkinci Dünya Harbi sonrası, yeniden kurulan dünyada Türkiye'nin, desteksiz kalması ihtimalinden, İnönü çok partili hayata geçmeye karar vermiştir. Ancak bu kararın en büyük dayanak noktası, dış etkiler olmuştur.

Her ne kadar Türkiye, onun zamanında çok partili rejime geçse bile, Başgil'e göre, İnönü'nün bu davranışı samimi değildir. İnönü devri, tek partiyle özdeşleşmiş bir zaman dilimidir. Başgil 'de, bu zaman dilimin en büyük eleştiricisi olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün en mühim özelliği, toparlayıcılık vasfıdır. Millî mücadele bu durumun en mühim delilidir. O, milleti tek bir amaç etrafında toplamasını bilmiştir. Onun önderliğinde, millet bağımsızlığını kazanmış ve vefatına kadar da ülkesinin kalkınması için çalışmıştır.

Bunun için de Atatürk "Halk Fırkası" adında bir parti kurarak, ülkenin kalkınmasını sistemli hale getirip, halka mal etmek istemiştir. Bir zamanlar Atatürk, Halk Partisini kurarken, Osmanlı devletinin son senelerinde, siyasi partiler arası

⁴⁷⁸ Ali Fuat Başgil, "Başgil, CHP' yi Anlatıyor", **Yeni İstanbul**. 15 Ekim 1964.

⁴⁷⁹ Başgil, 27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri, s . 55.

çekişmelerin, memleketin kaderi üzerinde zarar hatta feci neticelerini göz önünde tutmuş ve kurduğu partinin ileride Türk milletini kucaklayıp, bağrında toplayacak bir teşekkül olmasını arzu etmiş ve böyle düşünmüştür⁴⁸⁰. Bu düşüncesindeki samimiyetin ölçüsünü geçen yıllar bize göstermiştir.

Mustafa Kemal'in düşüncesine göre, "Türkiye'nin kalkınmasına ve modernleşmesine, yalnız tek parti rejimi imkân verecekti"⁴⁸¹. Cumhuriyetin ilk yıllarında, durum bu şekilde olmuş olabilir, fakat Mustafa Kemal her zaman, milli iradesinin gerçek bir şekilde tahakkuk ettirilmesinden yana olmuştur. Buna delil ise, 1924' deki ve 1930'daki çok partili rejime geçiş denemeleridir. Bu olayların gerçekleşmesinde, İnönü devrindeki gibi dış baskılar değil, Mustafa Kemal'in Milli iradeye olan inancı sebep olmuştur. Bundan dolayı Başgil, iki dönem arasındaki tek parti anlayışım birbirinden ayırmıştır.

Yine Atatürk dönemine baktığımızda, karşımıza çıkan tabloda, öncelikle Cumhuriyet' in sağlam temellere oturtulması, ardından da ekonomik olarak, devletin güçlendirilerek bu konuda bağımsızlığın kazanılması hedeflenmiştir. Ayrıca dış politikadaki güçlü ve tek ses olması, Cumhuriyet tarihinin hiçbir döneminde görülmemiştir. Fakat bütün bunlara karşın İnönü döneminde, uygulamalar zayıf ve istikrarsız kalmıştır. Yapılan icraat ise şeflik müessesinin aldığı kararların bitkin ve mazlum Anadolu insanı üzerindeki yıkıcı etkisidir.

Nihayetinde; Başgil tek parti döneminin ve şeflik idaresine her zaman muhalif olmuştur. Bundan dolayı, özellikle İnönü devri hakkında, en ağır eleştirileri yapmıştır. Bu eleştirileri, en sert ifadelerle söylemiştir "Ağızlara gem ve fikirlere yasak damgası vuruldu. İnsanlar için, inandıkları şeyleri sevip, takdis etmek bir suç oldu. Teşebbüste kalmış suçlar için bile hususi mahkemeler kuruldu, adamlar asılıp canlar yakıldı. Hükümet kuvvetleri, kılık kıyafetlere, sakal bıyıklara varıncaya kadar, insanların en şahsi ve mahrem hayatım bile yasak çemberi içine aldı. Matbuat, birer hükümet bürosu, radyolar ve telgraflar birer hükümet ninnicisi yapıldı. Devletin normal işleri ve icraat' bile, resmi yalanlarla şişirildi ve bu yüzden, resmi sözlere kimse inanmaz oldu. Koyu bir hırs ve siyasi taassup içinde çırpınan zümre diktatörleri, milletlerin tarihine, dinine ve diline tahakküm etti. Mektepte çocuklara, edebiyat namı altında, hüküm süren diktatörlerin methiyeleri ezberletildi. Siyasi, dini

⁴⁸⁰ Ali Fuat Başgil, "CHP' yi Anlatıyorum", Yeni İstanbul, 15 Ekim 1964.

⁴⁸¹ Başgil, 27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri. s 34.

ve felsefi akide ve kanaatlerinden dolayı, insanlar sürü halinde sürgün edildi ve toplama kaplarında akla gelmedik işkencelere sokuldu.”⁴⁸². Başgil, bu sözleri ile şeflik dönemine olan eleştirisini söylemiştir.



⁴⁸² Ali Fuat Başgil, (1961a), **age**, s.122.

5. SONUÇ

Ali Fuat Başgil, Cumhuriyetin yetiştirdiği değerli bir mütefekkindir. Başgil 'in hayatı ve fikirleri okunup değerlendirildiğinde şahsiyeti ve ilmi yönü hakkında pek çok müspet netice ile karşılaşmak mümkün olacaktır.

Başgil, sadece düzgün kişiliği ve kibarlığı ile değil, değerli birikimleri ile ilmi camiada kabul görmüş bir ilim insanıdır. Başgil'in batıda aldığı eğitim onun batı değerlerini bilen ve fikreden bir kişi haline getirmiştir. Başgil, bu yönünün yanı sıra içinde doğup büyüdüğü doğu toplumunun değerlerini unutmadan, batı ilmi ile doğu toplumun değerlerini harmanlayarak kendi süzgecinden fikirleri ile toplumu eğitmek için çabalamıştır.

Başgil, fikir dünyası karmaşık olan ve düşünce yapısı sürekli değişen bir şahsiyet değildir. Onun ilmi birikimi ve düşünceleri yeniliğe açık olmakla beraber temel fikri yapısı sürekli değişkenlik göstermez. Fikirleri istikrar ve süreklilik arz eder. Başgil'in düşünce hayatında ilk ve son fikirleri arasında zıtlık mevcut değildir bilakis onun düşünceleri birbirini destekleyici nitelikte olan fikirlerdir.

Başgil'in düşünce dünyasının en önemli özelliği kişisel özgürlüklere verdiği değerdir. Başgil, mutlak suretle bireysel özgürlükleri destekleyen ve onlara karşı oluşabilecek tahribatın karşısında duran bir şahsiyettir. Başgil, özgürlüğün garanti merciinin adalet olduğunu vurgular bu düşüncelerin savunmasına bir ömür harcamıştır.

Başgil, içinde doğup büyüdüğü sürecin sıkıntılarını gören ve fikreden bir düşünürdür. Özellikle Atatürk sonrası tek parti döneminde İnönü'nün sert uygulamalarının karşısında olmuş ve buna karşı yazılar yazmıştır. Başgil'in bu dönemde yazdığı yazıların temelinde kişisel özgürlüklerin engellenmesi ve baskı politikası odak noktasıdır. Başgil'in eleştiri üslubu ve politik bir söylem tarzında değildir bilakis akademik üslupla yazdığı yazıları öğretici niteliktedir.

Başgil ilkokul ve ortaokul eğitimini zamanın Osmanlı eğitim usulüne göre almıştır. Daha sonra Kafkas cephesinde savaşan Başgil, dört yılın ardından memleketine geri dönmüştür. Eğitim hayatına devam edip etmeme noktasında kararsız kalan Başgil, gerekli tavsiyeler üzerine eğitim hayatına devam etmiş ve Fransa'ya gitmiştir. İçindeki eğitim aşkı hiç bitmeyen Başgil, yaşı büyük sayılacak bir durumda liseden mezun olmuştur. Daha sonra ise üniversite ve yüksek eğitimlerini Fransa'da tamamlamıştır.

Başgil'in eğitim hayatının önemli bir kısmını burada tamamlaması onun fikirlerinin batı temelini sağlam bir zemine oturtmuştur. Başgil, Batı eğitimi sonrası öğrendiği şeylerin maddeci ve keyfe düşkün yönlerini almamıştır. Ona göre insan içinden çıktığı toplumu inkâr edemez ve bu toplumun gerçeklerini dış dünya ile harmanlamak ve gerçekçi bir zemine oturtmak zorundadır. Başgil, bu düşünce eksenin de bir hayat sürmüş içinden çıktığı toplumun düşüncelerini inkâr etmemiş ve kendini batıya kapatmamıştır.

Başgil, Cumhuriyetin ilk dönemlerinde yurtdışından geldikten sonra yeni kurulan ülkenin insan ihtiyacına binaen hemen işe koyulmuş ve milli eğitimdeki ilk görevine başlamıştır. Başgil, çeşitli devlet görevlerinden sonra kendisini asıl cezbeden ve fikirlerini aktarmanın ve geliştirmenin en önemli yeri olarak gördüğü üniversiteye geçiş yapmıştır. Başgil, üniversitedeki öğretmenlik hayatında ilklere imza atmış ve ülkede hukuk alanında bazı kürsülerin kurulmasına öncülük etmiştir.

Başgil, 27 Mayıs darbesinden önceki siyasi durum ve öğrenci olaylarından fazlasıyla rahatsız olmuş ve bu konularda dönemin gazetelerine beyanatlar vermiştir. Başgil, iktidar kanadında fikirleri önemsenen bir şahsiyet olarak düşünceleri dinlenilmek üzere Ankara'ya davet edilmiştir. Burada Menderes ve Bayar ile görüşen Başgil hükümete çeşitli tavsiyeler vermiştir.

Başgil, 27 Mayıs darbesinde ilk anda endişeye kapılmıştır fakat sonrasında açıklamaları dinleyince olumlu kanaat sergilemiştir. Genel olarak Başgil'in darbeler hakkındaki görüşleri iki yönlüdür. Başgil, aldığı Batı eğitimin liberal görüşleri itibar ile halkın kendini savunması ekseninde darbeye olumlu bakar fakat o aynı zamanda kaos ortamında ve sonrasında yapılacak olan yanlışlar ve anti demokratik fiiller sebebiyle darbelere karşı şüphe de taşımaktadır. Nitekim 27 Mayıs Başgil için bu tarz bir darbedir. Başgil, darbeye ilk anlarda olumlu baksa da sonrasında yapılan anti demokratik tutumlar sebebiyle darbeye muhalefet etmiştir.

Başgil'in darbeden önce yazdığı bir yazıyı bir öğrencisinin yayınlaması sebebiyle ifadesi alınmış ve yaklaşık üç ay hapis kalmıştır. Başgil'e karşı yapılan suçların mesnetsiz kalması sonrası Başgil tahliye olmuştur. Başgil'in hedef noktasında olmasının sebebi darbe sonrası anayasa yapım süreci ve diğer konularda yazdığı muhalif yazılardır. Başgil, ülkenin demokratik olmayan tutumlarla yapılan Anayasa yapım sürecine karşı çıkmıştır.

Darbeden sonra kendisi için teklif edilen siyasi arenaya atılan Başgil, Samsun'dan vekil seçilmiştir. Başgil, seçimlerden sonra tüm muhalif partilerinin kendisine yaptığı baskılar neticesinde Cumhurbaşkanlığına adaylığını koymuştur. Fakat askerlerin bundan rahatsız olması ve tehdit etmesi üzerine adaylıktan vazgeçen Başgil, daha sonra yapılan 65 seçimlerinde de görev almıştır.

Başgil, fikir dünyası zengin, düşünceleri değerli bir münevverdir. Toplumu ilgilendiren birçok konuda fikir sahibi olan Başgil, ilim dünyası için zor sayılabilecek konularda birçok yazılar yazmış konferanslar vermiştir. Özellikle din ve laiklik alanında eşsiz düşünceleri olan Başgil, konuya detaylı bakmış ve din –vicdan hürriyeti perspektifinde konuya yaklaşmıştır. Başgil, aldığı eğitim itibariye liberal özgürlükçü bir kişiliktir. Onun için bireysel haklar vazgeçilemez ve dokunulamazdır. Devlet, halkına özgür bir ortam sağlayacak ve bireyin özgürlük alanına mümkün mertebe müdahale etmeyecektir. Fakat burada önemli nokta bireye ve topluma verine aşırı özgürlüğünde zarar getireceği düşüncesidir.

Başgil, üniversitede öğreticilik hayatında ilklere imza atmış, üniversite dışında kurduğu HFYC ile haklı çeşitli konularda bilgilendirmiştir. Onun öğrenme ve öğretme arzusu bitmek bilmeyen bir sevgidir. Başgil, sürekli yazan yazdıklarını paylaşan, konuşan, aktarmaya çalışan bir münevverdir. Başgil, birçok talebe yetiştirmiş bu talebeler ülkenin geleceği için mühim yerlere gelip önemli işler yapmışlardır.

Başgil, Atatürk'e ve devrimlerine sadık birisiydi. Ona göre yapılan devrimler mühimdi. Fakat uygulaması noktasında sert tutum ve sürat Başgil nezdinde olumsuz karşılanmaktaydı. Özellikle Laiklik konusun toplumda getirdiği olumsuz tutum ve buna karşın siyasilerin bazı gereksiz davranışları Başgil'e göre konuyu içinden çıkılmaz bir duruma sokmuştu. Başgil, devrimlerin yapılması ve toplumda aşılmasının zaman alacağına inanan bir düşünürdü. Ona göre devrim gebe kadını tekme ile doğurtmak kabilinde bir durumdu.

Başgil, hayatı boyunca eğitime önem vermiş, öğrenmiş ve öğretmiş bir kişilikti. Yeniliklere açık fakat içinde doğduğu toplumu inkâr etmezdi. Başgil, fikirlerini; kitap, broşür, makale, dergi, konferanslar aracılığıyla öğrencilere ve halkın diğer kesimlerine aktarmıştır. Fikir namusuna fazlasıyla önem veren Başgil, çektiği tüm sıkıntılara rağmen doğru bildiğini söylemekten vazgeçmemiştir.

Yaptığımız bu çalışmanın temel konusu olan Ali Fuat Başgil, hayatı boyunca liberal ve muhafazakâr Terakkici düşünce yapısına sahipti. Liberal düşünceleri çok iyi bilen birisiydi fakat bu düşüncelerin içinde doğduğu toplumun temel Saiklerine zarar vermesine izin vermezdi. İlerlemeci ve yenilikçiydi ama bir anda yaptırılma çalışılan yeniliklere olumsuz bakardı ona göre devrimler zaman isterdi. Milli ve manevi değerler olan saygısı itibariyle din ve dil konularına çok önem veren Başgil. Bu konulardaki düşüncelerini yazarak ve konferanslarla anlatarak halka aktardı.



KAYNAKÇA

- 147'lerin Dönüşü Meselesi. (1961). Hürriyet Gazetesi. 7 Ocak.
- 147'lerin Durumu. (1962). Hürriyet Gazetesi. 25 Nisan.
- 147'ler Hadisesi. (1962). Tercüman Gazetesi. 13 Nisan.
- 27 Mayıs Marşlar. (1961). Millî Eğitim Bakanlığı.
- Ağaoğlu, A. (1994). Serbest Fırka Hatıraları. (3. Bs.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ahmad, F. (2010). Demokrasi Sürecinde Türkiye. (çev., A. Fethi). İstanbul: Hil Yayınları.
- Akşin, S., Tanör, B., & Boratav, K. (2000). Türkiye Tarihi 5: Bugünkü Türkiye Tarihi 1980- 1995. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Alatlı A (Der.) (2010). Batı'ya Yön Veren Metinler -II- Rönesans / Protestan Reformu/ Erken Modern Dönem / Bilim Çağı (1350-1650). İlke Eğitim ve Sağlık Vakfı Kapadokya MYO.
- Altındal, A. (2007). Laiklik: Enigma'ya Dönüşen Paradigma. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Anayasa Ön Projesi Hazırlama Komisyonunun Tespit Ettiği Esaslar. (1960). Resmî Gazete. Sayı: 10540. 1 Temmuz.
- Anayasa Ön Projesi Hazırlama Komisyonunun Tespit Ettiği Esaslar. (1960). Resmî Gazete. Sayı: 10541. 2 Temmuz.
- Ansay, T. (1969). "Türk Hukuku Hakkında Almanca, Fransızca, İngilizce Kitaplar Bibliyografyası". Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.26, 3.
- AP Çoğunluğu Aldı. (1965). Cumhuriyet Gazetesi. 11 Kasım.
- Armaoğlu, F. (2019). XX. Yüzyıl Siyasî Tarihi. İstanbul: Kronik Kitap.
- Arsan, N. (1964). Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, (Söylev ve Demeçleri IV), 2. Baskı, Ankara.
- Aşçı, A. (2000). Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil Bibliyografyası. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Atay, F.Rıfıkı. (1969). Çankaya, (1881-1938). İstanbul: Bateş yayınları.
- Atıl, C. Çiçek – Gökbörü, Ö. (2017). " Çok Partili Siyasal Hayat'ın İlk Yıllarında Liberal Bir Çıkış: Hür Fikirler Dergisi ve Ali Fuat Başgil", İnsan ve Toplum Bilimler Dergisi (İTOBİAD) C.6, 5.
- Ayan, S. (2007). "Siyasi Yapılanma Sürecinde 1961 ve 1982 Anayasası". Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 8-2.
- Aydemir, Ş. Süreyya. (1983). İkinci Adam. Cilt 3. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aydın, H. (2010). Aydınlanmanın Ana Kucağında Laiklik ve Atatürkçülük. Bursa: Emin Yayınları.
- Aygen, C. (1962). Memleketimizde Seçimler ve Neticeleri. Ankara Üniversitesi SBFD, XVII(I), 8.
- Ayhan, Halis. (2014). Türkiye'de Din Eğitimi. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi, (DEM) Yayınları.

- Balcı, M. (2018). Hatay Devleti Millet Meclisi Üzerinde Cumhuriyet Halk Partisi ve TBMM'nin Etkileri. Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi. C 13. S 50. İstanbul.
- Başgil, A. Fuat. (1949). Anayasamız Niçin Tadile Muhtaçtır? Vatan Gazetesi. 16 Ocak.
- Başgil, A. Fuat, (2017a). Demokrasi Yolunda. İstanbul: Yağmur Yayınları.
- Başgil, A. Fuat. (1942). Esas Teşkilat Hukuku cilt:2 Demokrasi. İstanbul: Rıza Koşkun Matbaası.
- Başgil, A. Fuat. (1946). Hukukun Ana Mesele ve Müesseseleri: Siyasi ve Sivil Hukuk Üzerine Etütler. İstanbul: İsmail Akgün Matbaası.
- Başgil, A. Fuat. (1948). Dil Meselesi. Ehlisünnet Dergisi. 15 Ekim.
- Başgil, A. Fuat. (1948). Liberal Demokrasi. Hür Fikirler Mecmuası Dergisi. Kasım.
- Başgil, A. Fuat. (1948). Memleket Tefekkür Hayatına ve İnkişafına İndirilen Ağır Darbe. Sebilürreşad Dergisi, C.1.
- Başgil, A. Fuat. (1948). Vatandaş Hürriyeti ve Bunun Teminatı. İstanbul: Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti.
- Başgil, A. Fuat. (1949). Eğitim Sistemimiz. Hür Fikirler Mecmuası Dergisi. Ağustos.
- Başgil, A. Fuat. (1950) Din Hürriyetinin Düşmanları. Yeni Sabah Gazetesi. 3 Haziran.
- Başgil, A. Fuat. (1951). Bizim de Diyeceklerimiz Var Dostlar! Ehlisünnet Dergisi.
- Başgil, A. Fuat. (1952). ‘Müslüman Milletler Kongresi, Konuşmaları’. İslam Nuru Dergisi, İstanbul, s. 18.
- Başgil, A. Fuat. (1953). “Demokrasi ve Hürriyet”. İslam Dünyası Dergisi, C. 3. s. 51. s. 3.
- Başgil, A. Fuat. (1953). İrtica Yaygarası. Tohum Dergisi, 33.
- Başgil, A. Fuat. (1960). İlmin Işığında Günün Meseleleri. İstanbul: Yağmur Yayınları.
- Başgil, A. Fuat. (1960). Anayasal Referandum. Yeni sabah Gazetesi. 20 Kasım.
- Başgil, A. Fuat. (1960). Hukuk İlmin Işığı Altında Günün Meseleleri. Yeni Sabah Gazetesi. 23 Haziran.
- Başgil, A. Fuat. (1960). İlmin Işığında Günün Meseleleri. der: Ali Hatipoğlu, İsmail Dayı. İstanbul: Yağmur Yayınları.
- Başgil, A. Fuat. (1960). İnkılap Mahkemeleri Kuruluyor. Akşam Gazetesi. 4 Ağustos.
- Başgil, A. Fuat. (1960). Kurucu Meclis. Yeni Sabah Gazetesi. 18 Kasım.
- Başgil, A. Fuat. (1960). Laiklik Anayasaya Tarif Olarak Girmelidir. Yeni Sabah Gazetesi. 9 Temmuz.
- Başgil, A. Fuat. (1960). Memleketin Durumu. Yeniden Doğu Gazetesi. 17 Ağustos.
- Başgil, A. Fuat. (1960). Meslek ve Meşrebim. Yeni Sabah Gazetesi. 19 Ağustos.
- Başgil, A. Fuat. (1960). Meslek ve Meşrebim. Yeniden Doğu Gazetesi. 19 Ağustos.
- Başgil, A. Fuat. (1961). Demokrasi Yolunda İstanbul: Yağmur Yayınları.
- Başgil, A. Fuat. (1961a). Demokrasi Yolunda. İstanbul: Yağmur Yayınları.
- Başgil, A. Fuat. (1962). Din ve Laiklik. İstanbul: Yağmur Yayınevi.

- Başgil, A. Fuat. (1966). 27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri. Çev. M. Ali Sebük, İ. Hakkı Akın. İstanbul: Çeltük Matbaacılık.
- Başgil, A. Fuat. (1977). Din ve Laiklik. İstanbul: Yağmur Yayınevi.
- Başgil, A. Fuat. (1990). Ali Fuat Başgil'in Hatıraları. İstanbul: Boğaziçi yayınları.
- Başgil, A. Fuat. (1990). Hatıralar. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Başgil, A. Fuat. (1990). Ord. Prof. Ali Fuad Başgil'in Hatıraları. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Başgil, A. Fuat. (1996). Din ve Laiklik. İstanbul: Yağmur Yayınları.
- Başgil, A. Fuat. (1997). Gençlerle Başbaşa. İstanbul: Yağmur yayınları.
- Başgil, A. Fuat. (2007). Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil'den Mektuplar Edt. Müşerref Özdemir ve Nazif Güner. İstanbul: Yağmur Yayınları.
- Başgil, A. Fuat. (2007). Yakın Maziden Hatıra Kırıntıları. İstanbul: Yağmur Yayınları.
- Başgil, A. Fuat. (2009). Gençlerle Baş Başa. (44. Baskı). İstanbul: Kubbealtı yayınları.
- Başgil, A. Fuat. (2013a). Gençlerle Başbaşa. (52. Baskı). İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Başgil, A. Fuat. (2014). 27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri. İstanbul: Yağmur Yayınları.
- Başgil, A. Fuat. (2014a). Demokrasi Yolunda. (4. Baskı). İstanbul: Yağmur Yayınları.
- Başgil, A. Fuat. (2014b). Hukukun Ana Meseleleri ve Müesseseleri: Konferanslar. (3. Baskı). İstanbul: Yağmur Yayınları.
- Başgil, A. Fuat. (2014c). İlmin Işığında Günün Meseleleri. (3. Baskı). İstanbul: Yağmur Yayınları.
- Başgil, A. Fuat. (2015). Gençlerle Başbaşa. İstanbul: Yağmur Yayınları.
- Başgil, A. Fuat. (2017b). 27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Başgil, A. Fuat. (2017c). İlmin Işığında Günün Meseleleri. İstanbul: Yağmur Yayınları.
- Başgil, A. Fuat. (2017d). Konferanslar. İstanbul: Yağmur Yayınları.
- Başgil, A. Fuat. (2017e). Yakın Mazide Hatıra Kırıntıları. İstanbul: Yağmur Yayınları.
- Başgil, A. Fuat. (2018). Türkçe Meselesi. İstanbul: Yağmur yayınları.
- Başgil, A. Fuat. (2018a). Hatıralar. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Başgil, A. Fuat. (2018b). Türkçe Meselesi, İstanbul, Yağmur Yayınları
- Başgil, A. Fuat. (2018c). Din ve Laiklik. İstanbul: Yağmur Yayınları.
- Başgil, A. Fuat. (2019). Yakın Maziden Hatıra Kırıntıları. İstanbul: Yağmur yayınları.
- Baykan, M. (2011). Bir Anayasa Hukukçusu Olarak Ali Fuad Başgil: Samsun: Çarşamba Belediyesi Kültür Yayınları.
- Bayraktar, M. Faruk. (2020). İslam Eğitiminde Öğretmen Öğrenci Münasebetleri. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları (İFAV).
- Berber, Ş. G. (2011). Osmanlı'nın Son Döneminden Cumhuriyet'in İlk Yıllarına Liberalizm Devletçilik Çatışması. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi.
- Berkes, N. (2011). Türkiye'de Çağdaşlaşma. Ahmet Kuyaş haz. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Bıyıkoglu, T. (1962). Türk İstiklal Harbi, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı. Ankara: C. 1. s. 58-63 ve 81 v.d.
- Birinci, M. K. (2007). Erken Dönem Türk Demokrasisinde (1946-1950) Liberal Arayışlar Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından elde edildi.
- Bozdağ, İ. (1986). Celal Bayar Anlatıyor Başvekilim Adnan Menderes. İstanbul: Tercüman Aile ve Kültür Kitaplığı Yayınları.
- Börklüoğlu, L. (2017). “27 Mayıs Askeri Darbesi Sonrasında Ordu İçinde İktidar Mücadelesi: Milli Birlik Komitesi ve Silahlı Kuvvetler Birliği”. Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 1(2).
- Burçak, R. S. (1998). On Yılın Anıları (1950-1960). Ankara: Nurol Matbaacılık.
- Bürün, V. (1960). Türk Ordusunun Zaferi Kansız İhtilal. İstanbul: Ekicigil Yayınevi.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA). 30.10.0.0/224.510.12
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA). 30.10.0.0/224.510.12
- Cüceloğlu, D. (2018). Öğretmenim Bir Bakar Mısın? Öğretmenin Gücü Üzerine. İstanbul: Final Kültür Sanat Yayınları.
- Çavuşoğlu, H. (2009) “Merkez Sağda 27 Mayıs ve 12 Eylül Sonrası Partileşme”. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12(22), 167.
- Çiçek, A. C., Önalp, G. (2017). Çok Partili Siyasal Hayatın İlk Yıllarında Liberal Bir Çıkış: Hür Fikirler Dergisi ve Ali Fuat Başgil. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 6(5), 2963-2979.
- Çoban, F. (2020). Stoacı Felsefe ve Modernite Arasında Düşünsel Bağlar, Sosyal Bilimler Dergisi, 2(2).
- Demir, M. (2012). Hatay’ın Anavatana Katılması (Adana Basınına Göre). İzmir: Altın Kalem Yayınları.
- Demirel, T. (2009). “1946-1980 Döneminde Sol ve Sağ”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce. C 9. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Destek Mitingleri. (1960). Cumhuriyet Gazetesi. 29 Mayıs ve 1,2,3,5,9,10,11,13,14,15,17,20,21 Haziran.
- Dilimiz. (1949). Hür Fikirler Mecmuası Dergisi. Nisan-Mayıs.
- Din ve Laiklik. (1950). Yeni Sabah Gazetesi. 17 Mayıs.
- Dokuyan, S. (2014). Çok Partili Hayata Geçişte Önemli Bir Adım: Demokrat Parti’nin Kuruluşu. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi.
- Dündar, S. (1966). Gölgedeki Adam. İstanbul: Nurettin Uycan Matbaası.
- E. Brémond. (1921). La Cilicie en 1919-1920. Paris: Imprimerie Nationale.
- Elevli, A. (1960). Hürriyet için 27 Mayıs Devrimi. Ankara: Yeni Desen Matbaası.
- Erdemir, S. (1961). Milli Birliğe Doğru. Ankara: Türk Devrim Ocakları 29 Ekim Beyazıt Ocağı Yayınları.
- Erdoğan, M. (2000). Demokrasi, Laiklik, Resmi İdeoloji. Ankara: Liberte Yayınları.

- Erer, T. (1963). On Yılın Mücadelesi. C 2. İstanbul: Ticaret Postası Matbaası.
- Erkin, F. Cemal. (1980). Dışişlerinde 34 Yıl: Anılar-Yorumlar. C 1. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Eroğul, C. (1990). Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi. Ankara: İmge Kitabevi.
- Eştürk, Ö. (2006). Türkiye’de Liberalizm: 1983- 1989 Turgut Özal Dönemi Örneği. Hatay: Mustafa Kemal Üniversitesi.
- Fransızların şikâyeti, Hatay Türklerini ekalliyette bırakmağa uğraşıyorlar. (1938). Cumhuriyet Gazetesi. 23 Mayıs.
- G. Manfred S. (2001). Demokrasi Kuramlarına Giriş. (Çev: M. Emin Köktaş). İstanbul: Vadi Yayınları.
- Gedizli, Ali. Ord. (2001). Prof. Dr. Ali Fuat Başgil’in Fikir Yapısı. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gökalp, M. (1963). Haksızlıklar Karşında Susmayan Âlim: Ord. Prof.Dr. Ali Fuat Başgil. İstanbul: Santral Yayınevi.
- Güç Birliği. (1958). Cumhuriyet Gazetesi. 8 Ekim.
- Günay, Ü. (2006). Din Sosyolojisi. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Gündüz, M. (2016). Maariften Eğitime Tanzimat’tan Cumhuriyete Eğitim Düşüncesinde Dönüşüm. İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Güresin, E. (1960). İkinci Cumhuriyetin İhtilal Meclisi Üyeleri: 7, General General Sıtkı Ulay İle Görüşme. Cumhuriyet Gazetesi. 21 Temmuz.
- Güresin, E. (1960). İkinci Cumhuriyetin İhtilal Meclisi Üyeleri: 9, Orgeneral Fahri Özdilek İle Görüşme”, Cumhuriyet Gazetesi. 23 Temmuz.
- Haklı, S. Zeki. (2018). Ali Fuat Başgil: Bir Düşününürün Fikri Haritası. Ankara: Liberte Yayınları.
- Hale, W. (2014). Türkiye’de Ordu ve Siyaset. Çev. A. Fethi. Ankara: Alfa Yayınları.
- Hatay’da dün de çarpışmalar oldu. 2 Türk ve 2 Arap öldü. (1938). Tan Gazetesi. 2 Haziran.
- Hatay’da Türklere İşkence. (1938). Cumhuriyet Gazetesi. 29 Mayıs.
- Hatay’ın mevcut durumu. (1938). Cumhuriyet Gazetesi. 5 Temmuz.
- HFYC’nin Kuruluşu. (1947). Son Posta Gazetesi. 2 Ekim.
- HFYC’nin Kuruluşu. (1947). Tasvir Gazetesi. 2 Ekim.
- Hocaoğlu, D. (1985). Laisizm’den Milli Sekülerizm’e: Laiklik Sorununun Felsefi Çözümlemesi. Ankara: Selçuk Yayınları.
- Hür Fikirler. (1948). Vatan Gazetesi. 1 Şubat.
- Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti’nin Beyannamesi. (1948). Hür Fikirler Mecmuası Dergisi. Kasım.
- İnan, A. (1975). Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İnkılap Mahkemeleri Kuruluyor. (1960). Yeni Sabah Gazetesi. 4 Ağustos.

- İpekçi, A. ve Coşar, Ö. S. (2012). İhtilalin İçyüzü. İstanbul: İş Bankası Yayınları
- İzzetbegoviç, A. (2011). Özgürlüğe Kaçışım Zindandan Notlar. İstanbul: Klasik Yayınları.
- Jacob, M. Landau. (1978). Türkiye’de Aşırı Akımlar. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Jaeschke, G. (1938). “İskenderun ve Antakya Halis Türk Yurdudur” Yabancı Gözüyle Cumhuriyet Türkiye’si. Ankara: s. 243-244.
- Kanuni Yenilikler. (1960). Yeni Sabah Gazetesi. 31 Ağustos.
- Karal, E. Ziya. (1960). 27 Mayıs İnkılabının Sebepleri ve Oluşu. İstanbul: MEB Basımevi.
- Karaman. H. (2018). Kur’an Yolu. Hucurat suresi 10. Ayet. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Karpat, K. (2015). Osmanlı’dan Günümüze Asker ve Siyaset. İstanbul: Timaş Yayınları, İstanbul.
- Karpat, M. (1996). Türk Demokrasi Tarihi. 2. Baskı. İstanbul: Afa Yayıncılık.
- Kaya, S. (2012). Laiklik. <http://derinsular.com/pdf/laiklik.pdf>.
- Kemal, Y. (1960) “İkinci Cumhuriyetin İhtilal Meclisi Üyeleri: 5, Albay Sami Küçük İle Görüşme”, Cumhuriyet Gazetesi. 19 Temmuz.
- Keyder, Ç. (1996). İktisadi Gelişmenin Evreleri. C 4. İstanbul: Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi.
- Kılıç, E. (2012). Materyalizm Karşısında Ali Fuat Başgil. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Komünizm nedir? (1947). Akşam Gazetesi. 29 Kasım.
- Kuçuradi, İ. (2001). Laiklik ve İnsan Hakları, Laiklik ve Demokrasi. Der:İ. Kaboğlu. Ankara: İmge yayınları.
- Kurşunoğlu, M. Said. (2007). Fransız Devriminden Türk İnkılabına Muhafazakâr Liberal Bir Aydın Olarak Ali Fuad Başgil’in Eleştirileri. Muhafazakâr Düşünce, 14, 52, 12 /
- Kuru, A. (2011). Pasif ve Dışlayıcı Laiklik. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kutlu, A. (1987). Hatay Devletinden Hatay İline”, Tarih ve Toplum, c.8, 43.
- Küçükömer, İ. (2002). Batılılaşma Düzenin Yabancılaşması. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2015). Şehir – İnsan, Medeniyet Köprüsü Beş Şehirli. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Lewis, B. (2007). Demokrasinin Türkiye Serüveni. (3. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Locke, J. (2011). Hükümet Üstüne İkinci Tez. Çev. Aysel Doğan, İzmir: İlya İzmir Yayınevi.
- Madanoğlu, H. Tugay. (2019). Korgeneral Cemal Madanoğlu’nun Anıları. İstanbul: Kaynak Yayınları.

- Mardin, Ş. (2003). Türkiye’ de Toplum ve Siyaset: Makaleler 1. (10. Baskı.) İstanbul: İletişim Yayınları,
- Melek, A. (1986). Hatay Nasıl Kurtuldu. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Memleketten Havadisler. (1949). Vatan Gazetesi. 21 Haziran.
- Meriç, C. (1974). Ali Paşa’nın Vasiyetnamesi I-II s
- Meriç, C. (2008). Osmanlı Tarihi. İstanbul: Çamlıca Basım Yayın.
- Mert, N. (2017). “Muhafazakârlık ve Laiklik”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Muhallif Gösteriler. (1960). Cumhuriyet Gazetesi. 29 Nisan.
- Nadi, N. (1960). Onlar da Haklı Değil mi? Cumhuriyet Gazetesi. 21 Ağustos.
- Okudan, R. (2007). “Aydınöğlu Tekkesi Son Postnişini Hafız Bekir Necmettin Sıdkı”. İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi.
- Okulda 27 Mayıs, MBK 27 Mayıs İnkılabını Yayma ve Tanıtma Komisyonu (1961). Yayın:3, DSİ Matbaası.
- Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil (2013). Çarşamba Belediyesi Kültür Yayınları, No: 1 ikinci baskı.
- Ordu kademesindeki değişiklikler. (1950). Cumhuriyet Gazetesi. 7-8 Haziran.
- Ozankaya, Ö. (1993). Türkiye’de Laiklik: Atatürk Devrimlerinin Temeli. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Önder, T. (2017). Muhafazakâr Bir Aydın Olarak Ali Fuad Başgil’in Eleştirileri. Muhafazakâr Düşünce Dergisi, Ankara, Eylül-Aralık.
- Önder, T. (2017). “Ali Fuat Başgil”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık. Ed. Ahmet Çiğdem. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özçelik, A. Selçuk. (1992). Ali Fuat Başgil. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) Ansiklopedisi, c. 5.
- Özdağ, Ü. (2004). Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali. İstanbul: Boyut Yayıncılık.
- Özdemir, H. (2008). Siyasal Tarih (1960-1980). Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye 1908-1980. Yay. Yön. Sina Akşin. (10 Baskı). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Özel Sayısı Muhafazakâr Düşünce Dergisi. (2018). Yıl:14.
- Özer, C. (2007). Atatürk’ün Türk Dünyası ile İlişkileri, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi].
- Özpek, B.B. (2019). Uluslararası İlişkiler Teorileri. İçinde R. Gözen (Derleyen). Liberalizm ve Uluslararası ilişkiler. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öztürk, H. Atatürk Ansiklopedisi. Ali Fuat Başgil. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ali-fuat-basgil-1893-1967>.
- Ruiz, H. P. (2007). Laiklik Nedir. çev: Ümran Derkunt, İstanbul: Gendaş Kültür Yayınları.
- Sadoğlu, H. (Ed. Murat Yılmaz). (2005). Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti. Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-Liberalizm. (1. Baskı.). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Saral, A. Hulki. (1966). Türk İstiklal Harbi, C. 4, Güney Cephesi. Ankara: Genel Kurmay Başkanlığı.
- Seçim Kanunu. (1957). Cumhuriyet Gazetesi. 20 Eylül.
- Seyhan, D. (1966). Gölgedeki Adam. İstanbul: Nurettin Uycan Matbaası.
- Sofuoğlu, A., Adil Dağıstan. (2011). ‘‘Hatay’ın (Sancak) Bağımsızlığı ve Türkiye’ye Katılımı’’. Türk Yurdu, c 31, 290.
- Son günlerin fikir hayatımızdaki en mühim hadisesi. (1947). Vatan Gazetesi. 2 Ekim.
- Soyak, H. Rıza. (1973). Atatürk’ten Hatıralar. C 2. İstanbul: Yapı ve Kredi yayınları.
- Soysal, İ. (1985). ‘‘Hatay Sorunu ve Türk -Fransız Siyasal İlişkileri (1936-1939)’’. Belleten. C 49, 193, s. 84. (ss. 79-107).
- Soysal, İ. (2018). Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945). C 1. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sökmen, T. (1999). Hatay’ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar. İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.
- Şahin, B. (1966). Atatürk’ün Hatay Politikası -II (1938–1939. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C 12, Ankara, 413.
- Şahin, H. (1990). ‘‘Hatay’ın Anavatana Katılması’’, Hava Harp Okulu Bülteni. C 8, S 20- 23. İstanbul. 110. (ss. 106-115).
- Şapolyo, E. Behnan. (1958). Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi. (3.Baskı). Ankara: Rafet Zaimler Yayınevi.
- Tanilli, S. (1993). Devlet ve Demokrasi. (7.Baskı). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Tanilli, S. (2009). Uygarlık Tarihi. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Tanör, B. (2001). Laiklik, Cumhuriyet ve Demokrasi. İbrahim Ö. Kaboğlu (der.). Laiklik ve Demokrasi, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Tansel, S. (1960). 27 Mayıs İnkılabını Hazırlayan Sebepler. İstanbul: MEB Basımevi.
- Tarih 4 (Türkiye Cumhuriyeti). (1934). Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, Maarif Vekaleti Yayını. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Taşnak Ermenileri dört Türkü öldürerek Asî nehrine attılar, Türk köylüleri panik halinde şehirlere sığınıyorlar. (1938). Tan Gazetesi. 31 Mayıs.
- TBMM Tutanak Dergisi. (22 Mayıs 1950).
- TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 5, C 13, Birinci İnikad, (1 Kasım 1936): s. 6-7.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (18 Nisan 1960).
- Tekin, M. (2009). Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Toker, M. (1991). Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, Demokrasiden Darbeye (1957-1960). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Toprakkaya, A. (2017).’’ Ali Fuat Başgil’in Felsefi Görüşlerini Etkileyen Düşünürler’’, Vefatının 50. Yıl Dönümünde Bir Düşünce İnsanı Olarak ‘Ali Fuat Başgil ve Siyasi Mücadeleleri’ Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı. Samsun.

- Topuz, H. (2011). Beyyence Nüfus Sayımı. Haber Express. 20 Haziran <https://www.haberexpres.com.tr/beyyence-koyu-nufus-sayimi-357yy.htm>.
- Topuz, H. (2022). Çarşamba ve Çevresi Nüfus defterleri, Ayvacık Kazası defteri. <https://www.carsamba.bel.tr/kultur-yayinlari/carsamba-nufus-defteri.pdf>
- Tosun, C. (2012). Din Eğitime Giriş. Ankara: Pegem Akademi.
- Tunaya, T. Z. (2007). Türkiye’de Siyasal Partiler (İkinci Meşrutiyet Dönemi 1908-1918). 1. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Turan, Ş. (2002). Türk Devrim Tarihi. 5. Kitap Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (27 Mayıs 1960- 12 Eylül 1980). Ankara: Bilgi Yayınları.
- Türk, H. (2022). Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih. <https://www.anayasa.gov.tr>.
- Türkçe Meselesi. (1949). Hür Fikirler Mecmuası Dergisi. Mart sayısı.
- Türkiye’de Anayasa Gelişmeleri ve Bugünkü Anayasanın Tarihi ve Siyasi Kaynakları. (1960). Annales de la Faculté de Droit d’İstanbul Dergisi. Cilt.10, sayı.15, 74 - 98 ss.
- Tüzün, Süleyman. (1999). “Türkiye’ye İltihakının 60. Yılında Hatay Meselesi”, Türk Yurdu. C XIX, 144.
- Ulay, S. (1968). 27 Mayıs 1960 Harbiye Silah Başına- General Sıtkı Ulay’ın Hatıraları. İstanbul: Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi.
- Uyar, H. (2012). Türk Siyasal Yaşamında Cepheleşmelere Bir Örnek: Vatan Cephesi. İstanbul: Boyut Yayıncılık.
- Weiker, W. F. (1967). 1960 Türk İhtilali. (Çev. M. Ergin). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Definition of secularism noun from the Oxford Advanced Learner's Dictionary. (2022) <http://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/secular>.
- Yalman, A. Emin. (1938). Gerçekleşen Rüya. İstanbul: Tan Matbaası.
- Yalman, A. Emin. (1961). ‘‘Açık Mektup: Muhataplar: Başgil, Bölükbaşı, Erim, Gökay’’. Hür Vatan, 1. 6 Temmuz.
- Yalman, A. Emin. (1970). Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim IV (1945–1970). İstanbul: Yenilik Basımevi.
- Yalman, A. Emin. (1997). Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1922-1971). 2. Baskı. İstanbul: Pera yayınları.
- Yavuzer, H. (2017). Doğum Öncesinden Ergenlik Sonuna Çocuk Psikolojisi. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yazıcıoğlu, H. (1993). Bir Din Politikası Laiklik. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Yetim, F. (2014). “Liberal Muhafazakâr ve Düşünsel Tutarlık Ekseninde Farklı Bir Türkiye Entelektüeli Ali Fuat Başgil”. Muhafazakâr Düşünce Dergisi. (Ocak-Şubat-Mart) Yıl 10. s.39.
- Yurtta Olup Bitenler. (1960). Akis Gazetesi. 18 Ağustos.
- Zaim, S. (2005). “Ali Fuad Başgil”, Hayatlarıyla Yol Gösterenler. (1.Baskı). İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.

Zürcher, E. J. (2009). Modernleşen Türkiye'nin Tarihi. (23. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

